

© AZAR NAFISI ©

CITIND LOLITA ÎN TEHERAN

memorii despre cărți

rao contemporan

„Oricine a aparținut vreodată unui grup
de lectură, trebuie să citească această carte.”

GERALDINE BROOKS

autoare a romanului *NINE PARTS OF DESIRE*

„O poveste scrisă cu însufletire...

teribilă și minunată.”

CYNTHIA OZICK

The New Republic

„Uimitoare... o adevărată călătorie literară
prin viață, în Iranul fundamentalist...”

Toată lumea ar trebui s-o citească.”

MARGARET ATWOOD

„Anumite cărți, scrise de cei mai talentați
eseiști ai noștri... păstrează între coperte
focul luptei unei vieți al cărei destin
e trasat dinainte, în timp ce scriitorul
ne relatează despre alte lucruri
și lasă în urma sa tristețe și o senzație acută
de pierdere. *CITIND IOLITA ÎN*

TEHRAN e o astfel de carte.”

MONA SIMPSON

The Atlantic Monthly

Azar Nafisi (de origine iraniană) este profesoară universitară și scriitoare și trăiește în prezent în SUA. Bestsellerul *Citind Lolita în Teheran* a atras atenția publică încă de la apariție și a fost tradus până acum în 33 de limbi. Este fiica lui Ahmad Nafisi, fost primar în Teheran, și Nehzat Nafisi, una dintre primele femei care au fost alese în Parlamentul iranian. Și-a dat doctoratul în literatura engleză și în cea americană la Universitatea din Oklahoma. Ca profesoară, a predat timp de 18 ani literatura engleză la Universitatea din Teheran, dar și la Universitatea Islamică Liberă sau Allameh Tabatabai, înainte să se întoarcă în SUA, în 1997, unde a câștigat respectul național și recunoașterea internațională pentru sprijinirea intelectualilor din Iran, și mai ales a tinerelor. A fost exmatriculată de la Universitatea din Teheran, pentru că a refuzat să poarte vâlul islamic în 1981, și nu a mai predat până în 1987.

Timp de doi ani, în fiecare dimineață de joi, în Republica Islamică Iran, o inspirată și curajoasă profesoară, pe nume Azar Nafisi, aduna în secret șapte dintre cele mai devotate studente ale sale, pentru a citi operele interzise ale clasicilor occidentali. În vreme ce milițienii de la Garda Revoluționară organizau la întâmplare raiduri în Teheran, fundamentalistii puneau stăpânire pe universități și un cenzor orb înăbușea exprimarea artistică, fetele din casa lui Azar Nafisi riscau scoțându-și vălurile și cufundându-se în lumea creată de Jane Austen, F. Scott Fitzgerald, Henry James și Vladimir Nabokov. În aceste extraordinare memorii, viețile fetelor se împletesc cu poveștile pe care acestea le citesc.

Citind Lolita în Teheran este o remarcabilă explorare a curajului și optimismului în fața tiraniei și o celebrare a puterii eliberatoare a literaturii.

rao
international
publishing
company

ISBN 978-973-103-574-1

9 789731 035741

www.rao.ro
www.raobooks.com

• AZAR NAFISI •

CITIND LOLITA
ÎN TEHERAN

memorii despre cărți

rao contemporan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NAFISI, AZAR

Citind Lolita în Teheran / Azar Nafisi; trad.: Silvia Osman. –
București RAO International Publishing Company, 2008
ISBN 978-973-103-574-1

I. Osman, Silvia (trad.)

821.222.1-31 = 135.1

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117-119, București, ROMÂNIA
www.raobooks.com
www.rao.ro

AZAR NAFISI
Reading Lolita in Tehran

© 2003 by Azar Nafisi
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleza
SILVIA OSMAN

© RAO International Publishing Company, 2008
pentru versiunea în limba română

2008

ISBN 978-973-103-574-1

În memoria mamei mele, Nehzat Nafisi
Pentru tatăl meu, Ahmad Nafisi
Și familiei mele: Bijan, Negar și Dara Naderi

Cui îi vom spune ce s-a întâmplat pe
Pământ, pentru cine vom așeza pretutindeni
Oglinzi uriașe în nădejdea că se vor umple,
și așa vor rămâne?

Czesław Miłosz, *Annalena*

NOTA AUTOAREI

Unele aspecte ale personajelor și ale evenimentelor din această carte au fost schimbate mai cu seamă pentru a-i proteja pe cei implicați, nu doar de ochii cenzurii, ci și de cei care citesc asemenea istorisiri pentru a descoperi despre cine și despre ce este vorba, și care-și maschează propria goliciune dând la iveală secretele altora.

Faptele din această carte sunt adevărate, în măsura în care memoria este încă și mai adevărată, dar m-am străduit să-mi protejiez prietenii și studenții, dându-le nume noi și deghizându-i poate fața de ei înșiși, schimbând mereu fațetele vieții lor, astfel încât secretele lor să rămână în siguranță.

Partea I

LOLITA

1

În toamna anului 1995, după ce mi-am dat demisia din ultimul post de profesor universitar, m-am hotărât să-mi fac o plăcere și să-mi împlinesc un vis. Am ales șapte dintre studentele mele cele mai bune și le-am invitat la mine acasă în fiecare joi dimineată, să discutăm despre literatură. Toate cele alese erau fete, pentru că ar fi fost prea riscant să predau unei clase mixte chiar și în intimitatea propriului cămin, chiar dacă vorbeam doar despre nevinovate opere de ficțiune. Un student mai insistent, cu toate că fusese inițial exclus din grup, a cerut, fără să îl pot face să renunțe, dreptul de a participa la aceste întâlniri. Așa că Nima citea toate romanele propuse și venea separat, în anumite zile, să discutăm pe marginea textelor.

De multe ori îmi întrebam studentele, amintindu-le cartea scriitoarei Muriel Spark, *Domnișoara Brodie în floarea vârstei*: „Care dintre voi mă va trăda în final?“ Și asta doar pentru că am o natură pesimistă și eram sigură că, dintre ele, cel puțin una se va întoarce împotriva mea. N+assrin mi-a replicat cu maliție: „Nu ne-ai spus oare că analizând lucrurile până la capăt ne trădăm chiar și pe noi, că suntem propriii noștri detractori, jucând rolul lui Iuda împotriva Mântuitorului?“ Manna a subliniat că eu nu eram Miss Brodie, și că ele, ei bine, ele erau cine erau. Mi-a reamintit de un sfat pe care îmi plăcea adeseori să-l repet: „Să nu cumva, sub nici o formă, să minimalizați o operă de ficțiune, încercând să o transformați într-o copie la indigo a vieții reale; ceea ce căutăm într-o ficțiune nu este atât realitatea, cât momentul de epifanie al adevărului“. Dar, dacă ar fi fost, într-adevăr, să-mi încalc propriile recomandări și să aleg

o operă de ficțiune în care să transpară cel mai bine viețile noastre în Republica Islamică Iran, aceasta nu ar fi fost *The Prime of Miss Brodie* și nici măcar *1984*, ci *Invitație la eșafod* a lui Nabokov sau, mai degrabă, *Lolita*.

La câțiva ani după ce ne-am început seminarele de joia dimineață, în ultima mea seară în Teheran, câteva studente și niște prieteni au venit să-și ia la revedere și să mă ajute la împachetat. Când am golit casa de tot și de toate, când obiectele s-au făcut nevăzute și culorile din jur s-au topit în opt valize cenușii, precum duhurile călătoare în lămpile lor, eu și fetele ne-am așezat în dreptul peretelui gol al sufrageriei și am făcut două fotografii.

Am acum în față aceste două fotografii. În prima se văd șapte femei, stând în fața unui perete alb și gol. Toate sunt, după legea locului, acoperite din cap până-n picioare, îmbrăcate în robe negre și cu basmale, nu li se văd decât ovalul feței și mâinile.

În a doua fotografie, același grup, aceeași poziție, în fața aceluiași perete. Doar că și-au scos veșmintele negre. Stropi de culoare le separă acum pe una de cealaltă. Se disting astfel între ele prin culoarea și linia hainelor, prin nuanța și lungimea părului; nici măcar cele două care și-au păstrat basmalele pe cap nu mai arată la fel.

În dreapta sus a celei de-a doua fotografii este poeta noastră, Manna, într-un tricou alb și blugi. Reușea să facă poezie din lucrurile pe lângă care ceilalți treceau fără să le vadă. Fotografia nu redă nici pe departe apa adâncă și opacă a ochilor negri ai Mannei, semnul distinctiv al naturii ei introvertite.

Lângă Manna este Mahshid, a cărei basma neagră face notă discordantă cu trăsăturile ei delicate și cu surâsul rezervat. Mahshid avea multe calități, dar cu totul deosebit era aerul acela delicat și distins, așa că i-am zis toate „my lady“. Nassrin obișnuia să spună că, numind-o așa, reușeam mai degrabă să adăugăm o nouă dimensiune noțiunii de „lady“, decât să o definim pe Mahshid. „Sensibilă și delicată cunî e, ca un porțelan fin, mi-a spus Yassi odată, dă impresia că se poate crăpa oricând. De aceea pare gingașă celor care nu o cunosc prea bine; dar vai de acela care îndrăznește să o

supere. Cât despre mine, a continuat Yassi cu naturalețe, sunt ca plasticul de odinioară; nu pătesc nimic, orice mi-ai face.”

Yassi este cea mai tânără din grup: singura în galben, stă aplecată înainte și râde în hohote. Obişnuiam s-o tachinăm, numind-o comediana noastră. Yassi era timidă din naștere, dar existau unele lucruri care o scoteau dintr-ale ei într-atât, încât o faceau să-și piardă orice inhibiție. Pe un ton blând, făcea haz de toți și de toate, chiar și de ea însăși.

Eu sunt cea îmbrăcată în maro, de lângă Yassi, cu brațul în jurul umerilor ei. Chiar în spatele meu, într-un tricou roz, cu părul lung și blond, este Azin, cea mai înaltă dintre ele. Râde și ea, ca noi toate, de altfel. Zâmbetele lui Azin nu arătau a zâmbete, ci mai degrabă a preludii ale unei ilarități nervoase, de nestăvilit. Răspân-dea astfel o lumină aparte, chiar și atunci când povestea ultimele incidente avute cu soțul ei. Întotdeauna revoltată și spunând veșnic tot ce gândea, Azin aprecia din plin valoarea șocului produs de acțiunile și de comentariile ei și de multe ori se confrunța față în față cu Mahshid și cu Manna. O porecliseră Sălbatica.

Pe partea cealaltă se află Mitra, probabil cea mai calmă din grup. Precum pastelurile ei, părea să se estompeze într-un registru de culoare mai palidă. Frumusețea-i naturală fusese salvată din banal de două gropițe minunate, pe care știa că le putea folosi, și nu ezita s-o facă, manipulând la nevoie pe oricine, pentru a-și atinge scopul.

Sanaz, cea care, sub presiunea constantă a familiei și a societății, oscila între dorința-i de independență și nevoia de a obține aprobarea celor din jur, se ține strâns de brațul Mitrei. Rădem cu toatele.

Nima, soțul Mannei, singurul meu critic literar adevărat – numai de-ar fi avut suficientă perseverență să termine de scris strălucitele eseuri pe care le începuse – este partenerul nostru invizibil, fotografatul.

Și mai era cineva: Nassrin nu apare în aceste fotografii. Cu toate acestea, povestea mea ar fi incompletă fără cei care nu au putut să rămână sau nu au rămas cu noi până la sfârșit. Absența lor persistă, ca o durere acută, fără nici o aparentă sursă fizică. Așa este Teheranul pentru mine: absențele-i sunt mai reale decât prezentele.

Când încerc să o privesc cu ochii minții pe Nassrin, imaginea mi e neclară, pareă mișcată din cadru, oarecum distantă. Am scotocit prin toate fotografiile pe care le-am făcut cu studenții de-a lungul timpului și Nassrin apare în multe dintre ele, întotdeauna ascușă după ceva sau după cineva – după o altă persoană, după un copac... Într-una din poze, sunt cu opt studenți în curticica din fața facultății, scena predilectă a atâtor fotografii de adio, făcute la sfârșit de an. Se vede în fundal o salcie umbroasă. Rădem cu toții, iar dintr-un colț, din spatele celui mai înalt student, apare Nassrin, ca un intrus într-o scenă unde nu fusese poftit să intre. În altă fotografie, abia îi pot zări fața în spațiul mic, în formă de V, dintre umerii fetelor din fața ei; pare cu gândul în altă parte; se încrunță, ca și cum nu s-ar ști fotografiată.

Cum aș putea-o descrie pe Nassrin? I-am spus, într-un moment de inspirație, „pisica din Cheshire“, pentru că apare și dispare, mereu pe neașteptate, în momente-cheie din viața mea. Adevărul este că nu o pot descrie: ea însăși este propria sa definiție. Se poate spune numai că Nassrin e Nassrin și-atât.

Pe ploaie sau pe vreme bună, timp de aproape doi ani, cam în fiecare joi, de fiecare dată când veneau, nu puteam să-mi revin din șocul provocat de momentul în care le vedeam scoțându-și vâlul obligatoriu, apoi veșmintele negre și izbucnind, de-a dreptul, în culori. Când intrau în încăperea destinată cursului, își scoteau mai mult decât robele și basmalele. Treptat, fiecare câștiga un plus de contur și de formă, devenind ele însele, entități unice, inimitabile. Lumea noastră din acea încăpere, cu ferestrele spre Elburz, munții mei iubiți, ne-a devenit sanctuar și univers circumscris, unde râdeam de realitatea fetelor timide cu basmale negre, din orașul ce ni se întindea la picioare.

Tema discuției era, mai mereu, relația dintre ficțiune și realitate. Citeam literatură persană clasică, cum ar fi poveștile Șeherezadei, doamna literaturii noastre de ficțiune – de la *O mie și una de nopți*, la operele classicilor occidentali: *Mândrie și prejudecată*, *Doamna Bovary*, *Daisy Miller*, *Iarna decanului* și, bineînțeles, *Lolita*. Scriind toate aceste titluri de cărți, amintirile mi se desprind

și se învârtesc cu vântul de-afară, să umple de neliniște pacea acestei zile de toamnă, în altă încăpere, într-o altă țară.

Aici și acum, în acea altă lume, care de-atâtea ori se strecura pe nevăzute în conversațiile noastre, stau și rememorez imaginea mea și a studenților mele, a fetelor mele, cum ajunseseam să le spun, citind *Lolita* într-o dezolantă încăpere însoțită din Teheran. Dar, pentru a împrumuta cuvintele lui Humbert, poetul-criminal din *Lolita*, am nevoie de tine, cititorule, pentru că noi nu vom putea nicicând exista în realitate, dacă tu nu-ți imaginezi cum eram noi. Împotriva tiraniei timpului și a politicii, imaginează-ți ca eram așa cum noi însene nu îndrăzneau să ne imaginăm a fi: în cele mai secrete, mai intime momente ale noastre, în împrejurările de viață de o banalitate extraordinară, ascultând muzică, îndrăgostindu-ne, coborând pe străzile umbroase sau citind *Lolita* în Teheran. Și mai apoi, lasă-ți gândul să zboare și, purtat de el, vezi cum ar fi ca toate aceste lucruri să ne fie confiscate, furate, îngropate undeva, departe de noi.

Dacă scriu despre Nabokov astăzi, o fac pentru a sărbători lecturile noastre din Nabokov de la Teheran, în pofida tuturor greutăților întâmpinate. Dintre toate romanele lui, îl aleg pe cel pe care l-am predat ultimul și de care mă leagă multe amintiri. Despre *Lolita* vreau să scriu, dar acum, în acest moment, nu pot să scriu despre roman, fără a scrie despre Teheran. Și-atunci, aceasta este povestea *Lolitei* în Teheran, despre cum *Lolita* i-a dat o altă culoare și despre cum Teheranul a ajutat romanul lui Nabokov să se redefiniească, transformând-o pe *Lolita* lui în această nouă *Lolita*, în *Lolita* noastră.

2

Așa am ajuns să ne strângem în livingul casei mele, într-o joi de început de septembrie, pentru prima întâlnire. Iată-le aparând încă o dată. Întâi se aude soneria, o pauză, și-apoi ușa de la intrare închizându-se. Aud pașii urcând scara în spirală, trecând prin fața apartamentului mamei, mă îndrept către ușa de la intrare și zaresc un crâmpel de cer prin fereastra din lateral. Fiecare dintre fete, de îndată ce trece pragul, își scoate roba și basmaua, și își aranjează părul înainte de a intra în încăpere. Numai că acum nu a mai rămas nici o încăpere acolo, doar vidul angoasant al amintirilor mele.

Mai mult decât orice alt loc din casă, livingul reprezenta cel mai bine viața mea nomadă, imprumutată de peste tot. Piese de mobilier discordante, aparținând unor timpuri și locuri diferite, erau așezate toate laolaltă, fie din rațiuni financiare, fie datorită gustului meu eclectic. În mod ciudat, aceste ingrediente decorative, oarecum nepotrivite, creau o simetrie care lipsea celorlalte încăperi ale apartamentului, mobilate cu mult mai multă atenție pentru detalii.

Mama înnebunea ori de câte ori vedea tablourile sprijinite de pereți sau vasele cu flori pe podea și ferestrele fără perdele: m-am încapătânat să le las așa, până când, într-un târziu, ceilalți mi-au reamintit că trăiam într-o țară islamică, unde ferestrele trebuiau neapărat acoperite, și m-am conformat. „Uneori mă îndoiesc că ai fi a mea, se lamenta ea. Nu te-am învățat să fii ordonată și organizată?” O spunea pe un ton serios, dar a tot repetat același lucru de atâtea ori de-a lungul anilor, că devenise de-acum aproape laitmotiv,

un ritual de alint. „*Azi* – așa îmi ziceau toți – *Azi*, spunea ea, de-acum ești o doamnă în toată firea, comportă-te ca atare.“ Era ceva în tonul ei care mă făcea să mă simt mereu tânără și fragilă și încăpățanată, și în același timp, acum, când îi aud vocea în memorie, știu că nu m-am ridicat niciodată la nivelul așteptărilor ei. N-am devenit niciodată doamna pe care ea a încercat să mă facă să-mi doresc să devin.

Acea încăpere, căreia pe-atunci nu-i dădeam mare atenție, și-a câștigat un statut diferit acum, când își ocupă locul pretios în rândul amintirilor mele. Era o încăpere spațioasă, fără mult mobilier și decorații. Într-un colț se afla șemineul, creația deosebită a soțului meu, Bijan; la perete – canapeleuța de două locuri, peste care așezam o cuvertură de dantelă. O aveam de demult, de la mama. Cu fața spre fereastră erau canapeaua mare, de culoarea piersicii, două fotolii asortate și o masă mare, pătrată, din fier forjat, cu blatul de sticlă.

Locul meu era, de fiecare dată, în fotoliul așezat cu spatele la fereastra care dădea spre aleea largă, infundată, numită Azar. Dincolo de fereastră se zărea fostul Spital American, cândva micuț și exclusivist, acum o clădire zgomotoasă și aglomerată, cu facilități medicale pentru răniți și invalizi veterani de război. În weekenduri – joia și vinerea, în Iran – mica străduță era invadată de vizitatorii bolnavilor internați, care se purtau de parcă ar fi venit la un picnic la iarbă verde, cu copii și sendvișuri. Curtea din fața casei vecinului, mândria și bucuria lui, era ținta predilectă a asaltului acestora, în special vara, când dădeau iama în trandafirii pe care el îi îngrijea cu sfințenie. Auzeam copiii țipând, plângând și râzând, și-n plus, mamele lor strigau și ele, amestecându-și vocile cu ale lor, chemându-și plozii pe nume și amenințându-i cu pedepse. Uneori, un copil sau altul suna la ușă și-apoi fugea, repetând din când în când, la mici intervale de timp, această operațiune, supărătoare pentru noi, dar care lui i se părea, probabil, un joc incitant și de-a dreptul periculos.

Din apartamentul nostru de la etajul doi – mama stătea la primul și fratele meu la al treilea, apartamentul acela fiind mai mereu gol, de când plecase în Anglia – se vedeau ramurile de sus

ale unui copac bătrân, cu coroana stufoasă, și-n depărtare, dincolo de clădiri, se zăreau Munții Elburz. Strada, spitalul, vizitatorii erau ca și cum n-ar fi fost: le simțeam doar vag prezența, un murmur surd ce se ridica, precum un abur, de sub noi.

Nu s-ar fi putut vedea munții mei dragi din locul unde stăteam de obicei dacă pe peretele opus al sufrageriei n-ar fi atârnat o oglindă veche, ovală, primită de la tata, în care se răsfrângea imaginea piscurilor lor înzăpezite — chiar și vara — și vedeam culorile schimbându-se, odată cu anotimpurile. Aceasta imagine cenzurată îmi intensifica impresia că zgomotele nu veneau din stradă, ci din vreun cotlon îndepărtat, dintr-un loc al cărui murmur de nestins era unica noastră legătură cu realitatea, pe care refuzam, măcar preț de câteva ore, să o acceptăm.

Acea încăpere devenise pentru noi toate un teritoriu al transgresiunii. În ce țărâm minunată se transformase! Așezate în jurul măsuței joase, încărcate de buchete de flori, ne perindam, într-un du-te-vino neobosit, prin toate romanele citite. Privind acum în urmă, la acele vremuri, nu încetez să mă minunez de cât de mult am putut învăța fără să bagăm de seamă. Eram, ca să-l citez pe Nabokov, în pragul unui nou experiment: deveneam martorii preschimbării unei vieți obișnuite: privită prin ochiul magic al ficțiunii, se transforma, ca prin minune, dintr-o pietricică neînsemnată într-o nestemată neprețuită.

3

Şase dimineata: prima zi de curs. Mă trezisem devreme. Prea agitată ca să pot mânca, am pus cafeaua pe foc și am intrat la duș. Apa îmi mângâia gâtul, spatele, picioarele și mă simțeam în același timp prinzând rădăcini și ușoară ca un fulg. Pentru prima dată, după atâția ani, aveam o presimțire lipsită de orice urmă de nefast: nu mai era nevoie să trec prin tortura ritualurilor zilnice, ca atunci când predam la universitate – vestimentația obligatorie, felul în care se așteptau să mă comport, gesturile pe care trebuia să-mi amintesc să le controlez. Pregătirea pentru acest curs avea să fie diferită.

Viața în Republica Islamică era la fel de capricioasă și de imprevizibilă ca și luna aprilie, când, după scurte perioade însoțite, urmează, din senin, ploi și furtuni. Regimul politic trecuse printr-un ciclu caracterizat de o oarecare toleranță, urmat de o înăsprire a restricțiilor: după o perioadă de calm relativ și de așa-zisă liberalizare, s-a ivit, din nou, un timp al încercărilor. Universitățile deveniseră ținta atacurilor puriștilor culturali, care erau foarte ocupați cu impunerea unor pachete de reguli stricte, mergând până-ntr-ocolo încât segregau bărbații și femeile pe clase și îi pedepseau pe profesorii care nu se supuneau.

Se spunea că Universitatea Allameh Tabatabai, unde predam din 1987, era cea mai liberală universitate iraniană. Se zvonea că cineva din Departamentul de Studii Universitare al Ministerului Educației ar fi întrebat retoric odată dacă cei de la Universitatea Allameh se credeau în Elveția. *Elveția* devenise o sintagmă ce desemna laxismul, permisivitatea occidentală: orice program sau

acțiune proclamată neislamică era reprobata ulterior, reamintindu-se sarcastic că Iranul nu era, în nici un caz, Elveția.

Cea mai mare presiune se exercita asupra studenților. Mă simțeam neajutorată auzind câte mai pătimeau. Studentele erau sancționate dacă alergau pe scări sau întârziiau la ore, pentru că râdeau pe culoare sau pur și simplu pentru că vorbeau cu persoane de sex opus. Într-o zi, Sanaz s-a năpustit în sala de curs, spre sfârșitul orei, plângând. Printre lacrimi și suspine, ne-a explicat că întârziase deoarece gardiana de la intrare, găsindu-i în geantă un fard de obraz, încercase să o trimită acasă cu o muștrare scrisă.

Mi-am pus de multe ori întrebarea: de ce n-am mai continuat să predau, de ce m-am oprit așa brusc, dintr-odată? Să fi fost de vină continua degradare a vieții universitare? Indiferența crescândă a profesorilor rămași la catedra față de studenți? Lupta zilnică cu regulile și cu restricțiile? Cine știe...

Amintirea reacției oficialilor de la universitate la vederea demisiei mele mi-a așezat un zâmbet larg pe față, în timp ce buretele aspru, trecut viguros peste tot corpul, mă inviora. Hărțuiala fără încetare și îngrădirea tuturor privilegiilor legate de postul de profesor justificau pe deplin acest demers: monitorizau toți vizitatorii, îmi controlau acțiunile, refuzau până și titularizarea mea pe acel post. M-au infuriat și mai tare când s-au arătat scandalizați de gestul făcut, refuzându-mi demisia. Studenții au amenințat că vor boicota orele de curs și-am aflat mai târziu că s-au și ținut de cuvânt, în ciuda tuturor represaliilor. Cu toate că, la început, nu-i credeam în stare să facă așa ceva, gestul lor mi-a oferit o oarecare satisfacție întârziată. Toată lumea credea că voi ceda și că, într-un final, mă voi întoarce la ore. N-a fost să fie așa. Abia după doi ani mi-a fost acceptată demisia. Îmi amintesc că un prieten mi-a spus atunci: „Tu nu le poți pătrunde mentalitatea. Nu îți vor accepta demisia pentru că ei nu cred că tu ai avea dreptul să renunți. Numai ei sunt cei care pot decide cât timp poți preda, cât timp poți rămâne și când poți pleca“. Mai mult decât orice, acest caracter arbitrar îmi devenise de nesuportat.

„Și acum ce-ai să faci? m-au întrebat toți. Ai să stai acasă?“

„Ei bine, le spuneam, aş mai putea scrie o carte.“ Adevărul este că nu prea aveam planuri concrete, definitiv conturate. Abia îmi reveneam după reacţia pe care o provocase publicarea cărţii pe care o scrisesem despre Nabokov şi ideile ce-mi treceau vag prin minte, ca nişte vapori, nu mă ajutau să îmi dau seama cum s-ar putea contura noua mea carte. Aş fi putut să mă mai delectez o vreme studiind clasicii persani, dar un plan mai vechi, un proiect pe care îl cultivam de ani de zile, nu-mi dădea pace. Multă vreme visasem să organizez un curs deosebit, unul care să-mi dea libertatea ce-mi fusese refuzată la facultate, pe când predam în Republica Islamică Iran. Îmi doream să pot preda unui grup restrâns de studenţi pasionaţi de studiul literaturii, studenţi care nu fuseseră aleşi de către guvern, după alte criterii decât vocaţia, şi care nu aleseseră să studieze literatură engleză numai pentru că nu fuseseră acceptaţi la alte specialităţi sau pentru că aveau senzaţia că o licenţă în literatură engleză ar da bine într-un curriculum vitae.

Nu era uşor să predai în Republica Islamică Iran. La fel ca şi în cazul altor profesii liberale, eram subjugată de politic şi supusă unor reguli total arbitrare. Mai mereu, bucuria de a preda era adumbrită de diversiuni şi de consideraţii impuse cu forţa de către regim. Cât de bine îţi puteai face meseria de profesor, când principala grijă a oficialilor de la universitate nu era, nici pe departe, calitatea actului de predare în sine, cum s-ar fi convenit, ci mai degrabă culoarea rujului studentelor sau potenţialul subversiv al unei singure şuviţe de păr răzleţe? Te puteai concentra să-ţi faci datoria cum trebuie, când ceea ce îi preocupa pe cei din facultate era cum se poate şterge cuvântul „vin“ din povestirile lui Hemingway sau cum să elimine din programa şcolară romanele lui Brontë, pentru că autoarea părea să aibă o atitudine prea îngăduitoare în privinţa adulterului?

Mi-am amintit de o prietenă pictoriţă, care îşi începuse cariera zugrăvind scene din viaţă, în principal încăperi pustii, case abandonate şi fotografii cu personaje feminine, care acum nu mai făceau trebuinţă nimănui. Treptat, opera ei a devenit din ce în ce mai abstractă, iar la ultima ei expoziţie, picturile erau doar explozii de culori rebele, aşa cum sunt cele două din livingul meu: pete intunecate, cu o ploaie de picăţele albastre. Am întrebat-o atunci despre

saltul acesta de la realismul modern anterior la pictura abstractă. „Realitatea a devenit atât de intolerabilă, mi-a spus ea, și așa deșartă, că nu mai pot picta decât culorile viselor mele.“

Culorile viselor mele, mi-am repetat din nou, ieșind din duș, pe gresia rece. Îmi plăcea ideea asta. Câți oameni au ocazia să picteze culorile viselor lor? Înfașurată în halatul de baie, cu două măsuri mai mare, mă simțeam inviorată, după îmbrățișarea liniștită a apei. M-am dus în picioarele goale până în bucatărie, mi-am turnat cafea în cana cu căpșune roșii, preferata mea, și m-am așezat, furată de gânduri, pe divanul din hol.

Acest curs era, într-adevăr, *culoarea viselor mele*. Implica o retragere activă dintr-o realitate devenită de-acum ostilă. Îmi doream foarte tare să reușesc să-mi păstrez jovialitatea și optimismul. Mă măcina că nu știam cum voi duce la bun sfârșit acest proiect. „Ești conștientă, mi-a spus un prieten, că ești din ce în ce mai retrasă în propria-ți carapace, iar acum, când ți-ai întrerupt legăturile cu universitatea, contactul tău cu lumea înconjurătoare se va rezuma la această unică încăpere? Încotro te vei îndrepta de acum încolo?“ m-a întrebat el. Să te retragi în propriile-ți visuri poate fi periculos, mă gândeam intrând în dormitor ca să mă schimb; asta învățasem eu, demult, de la vizitorii nebuni ai lui Nabokov, de la Kinbote și Humbert.

În selectarea studenților de la curs nu am luat în considerație trecutul lor ideologic sau religios. Am considerat, după o vreme, această decizie drept cea mai mare realizare a cursului: un grup atât de eterogen, format din persoane cu educații sociale și religioase atât de diferite, uneori chiar contradictorii, a reușit să rămână loial scopurilor și idealurilor sale inițiale.

Unul dintre motivele pentru care am ales aceste fete, în mod special, a fost amalgamul de fragilitate și de curaj pe care am simțit că îl degaja. Erau întruchiparea conceptului de paria, nu aparțineau nici unui grup sau secte în mod deliberat. Am admirat abilitatea lor de a supraviețui, nu în ciuda, ci într-un fel tocmai datorită vieților lor solitare. „Am putea numi cursul «spațiul nostru» a sugerat Manna, așa cum Virginia Woolf și-a denumit romanul *Camera mea*.“

Am petrecut mai mult timp decât de obicei alegându-mi hainele pentru dimineța aceea, încercând mai multe variante, pâna când, într-un târziu, m-am oprit la o bluză cu dungi roșii și la o pereche de pantaloni de velur negru. M-am machiat cu grijă și m-am rujat cu roșu aprins. În timp ce îmi închideam cerceii mici, de aur, m-am panicat dintr-odată... Ce-ar fi fost să nu-mi iasă așa cum îmi doream sau ce-ar fi fost să mă trezesc că nu apare nici una dintre ele la curs?

Nu, nu face asta! mi-am spus. Alungă-ți temerile, măcar pentru următoarele cinci sau șase ore. Te rog, te rog, m-am implorat pe mine însămi, în timp ce îmi puneam pantofii și intram în bucătărie.

4

Pusesem ceaiul pe foc când s-a auzit soneria de la intrare. Eram atât de cufundată în propriile gânduri, încât nu am auzit din prima. I-am deschis bucuroasă lui Mahshid. „Credeam că nu ești acasă, mi-a spus, întinzându-mi un buchet de narcise albe și galbene.“ În timp ce își scotea *chador*-ul negru, i-am spus: „Nu-i nici un barbat în toată casa – poți să-ți scoți și valul“. A ezitat un pic înainte să își desfășoare basmaua lungă și neagră¹. Mahshid și Yassi respectau cu strictețe regulile valului, doar că, în ultima vreme, Yassi își purta basmaua cu mai multă nonșalanță. Și-o înnodea lejer în dreptul gâtului, lăsând să se întrevadă de sub ea părul castaniu-închis, despartit neglijent pe mijloc. Mahshid își purta părul strâns și ascuns sub val cu meticulozitate, iar bretonul scurt îi dădea un aer oarecum demodat, care mi se părea mai degrabă european decât tradițional iranian. Îmbrăcase o jachetă albastru-închis peste tricoul alb, cu un fluture mare, galben, brodat pe partea dreaptă. Am arătat către fluture: porți asta în onoarea lui Nabokov?

Nu-mi mai amintesc când a aparut Mahshid prima dată la cursurile mele de la universitate. Într-un fel, părea să fi fost dintotdeauna acolo. Tatăl ei, musulman devotat, era un susținător fervent al Revoluției Islamice. Ea purtase basma chiar înainte de revoluție,

---

¹ Rochie lungă și largă, de culoare închisă, de obicei negru sau bleumarin, purtată de femeile musulmane în Republica Islamică Iran, precum și în alte țări arabe (unde se practică extremismul religios), deasupra hainelor, atunci când ies pe stradă sau acasă, atunci când sunt în compania unor persoane de sex opus, care nu fac parte din familia imediată.

² Valul sau basmaua, care completează *chador*-ul, acoperă în întregime părul și fruntea, lăsând să se vadă ovalul feței doar de la sprâncene până la bărbie.

iar în jurnal obișnuia să descrie diminețile petrecute solitar, pe vremea când frecventa un colegiu de fete, în mare vogă pe atunci, unde era neglijată și ignorată de colegele ei – ce ironie – tocmai din cauza modului ei, pe atunci ciudat, de a se îmbrăca. După revoluție, a fost aruncată în închisoare timp de cinci ani din pricina afiliației cu o organizație religioasă disidentă și i s-a interzis să-și continue educația doi ani după ce a fost eliberată.

Mi-o imaginez în zilele de dinaintea revoluției, cutreierând de nenumărate ori, în diminețile însoțite, străzile care urcau spre colegiu. O văd mergând singură, cu capul în pământ. Atunci, ca și acum, nu se bucura de strălucirea zilei care o învaluia. Și spun „atunci ca și acum“ pentru că revoluția, care a impus basmaua și celorlalte fete, nu a scăpat-o pe Mahshid de singuratatea ei. Înainte de revoluție, se putea mândri, într-un fel, cu izolarea ei, pentru că, pe vremea aceea, arbora basmaua ca pe o dovadă a credinței. Decizia ei de-atunci era un act de voință. Când revoluția le-a forțat pe celelalte să poarte vălul, gestul ei a devenit lipsit de sens. Mahshid este, pot spune, decența întruchipată: grațioasă și demnă. Are pielea de culoarea lunii, ochii migdalați și părul negru ca smoala. Poartă culori pastelate și vorbește încet. Educația ei pioasă ar fi trebuit să o protejeze în oarecare măsură, dar nu a fost să fie așa. Nu mi-o pot imagina nicidecum în închisoare.

În toți anii de când o cunosc pe Mahshid, arareori am auzit-o pomenind ceva despre experiențele triste din închisoare. Într-una din zile, la curs, în timp ce discutăm despre teroare și coșmarurile zilnice pe care suntem nevoiți să le trăim, ne-a povestit cum amintirile din închisoare o bântuie adeseori și nu a găsit încă o modalitate de a le uita, de a le îndepărta, povestind despre ele. Dar, a adăugat ea, viața de zi cu zi de-acum nu se poate mândri cu mai puține orori decât cele întâlnite între zidurile unei închisori.

Am întrebat-o pe Mahshid dacă vrea ceai. Ca-ntotdeauna, plină de considerație pentru cei din jur, a refuzat, spunând că preferă să le aștepte și pe celelalte și și-a cerut scuze pentru că venise prea devreme. „Pot să ajut cu ceva?“ m-a întrebat. „Nu, simte-te ca acasă“, i-am spus, intrând în bucatărie în căutarea unei vase pentru florile primite. Între timp, s-a auzit din nou soneria de la intrare.

„Mă duc eu“, s-a oferit Mahshid. Apoi am auzit râsete: Manna și Yassi ajunseseră în același timp.

Manna a intrat în bucatărie cu un mic buchet de trandafiri. „Este de la Nima – mi-a spus. Vrea să te facă să-ți pară rău că l-ai exclus din grup. M-a prevenit că-ți va picheta casa cu un buchet de trandafiri, arborat ca pe un drapel, pe întreaga durată a orelor de curs, în semn de protest.“ Radia; câteva scânteii se aprinseseră în ochi în timp ce vorbea, pentru ca foarte curând după aceea să se stingă.

Am întrebato atunci pe Manna, în timp ce aranjam dulciurile pe o tavă, dacă vedea cuvintele poemelor ei în culori. Nabokov scria în autobiografia sa că el și mama lui vedeau literele alfabetului în culori, i-am explicat. El spunea despre sine însuși că este un scriitor al imaginilor vii, picturale.

Revoluția islamică mi-a înăspriț gustul pentru culori, a spus Manna trecându-și degetele prin frunzele și petalele de trandafiri, desprinse și răvășite pe masă. Aș vrea să pot purta culori extravagante, cum ar fi roz bombon sau roșu sângerieu. Sunt prea lacomă de culoare ca să le pot vizualiza alese cu grijă, meticolos, pentru fiecare cuvânt al unei poezii. Manna era una dintre persoanele care, dacă ar fi avut de ales, ar fi dorit să experimenteze extazul, nu neapărat fericirea simplă. „Vino aici, vreau să-ți arăt ceva, i-am zis, conducând-o spre dormitor. Când eram mică, eram obsedată de culorile locurilor și ale lucrurilor despre care îmi povestea tatăl meu la ora de culcare. Voiam să știu, de exemplu, ce culoare avea rochia Șeherezadei sau cuvertura ei de pat, culoarea duhului și a lampii magice a lui Aladdin, iar odată l-am întrebato chiar și care era culoarea paradisului despre care îmi tot vorbea. Mi-a spus că putea fi orice culoare aș fi vrut eu să fie. Explicația asta nu mi s-a părut niciodată de-ajuns. Într-o zi, pe când aveam musafiri, îmi mâncam supa în sufragerie și mi-au căzut ochii pe o pictură de pe peretele opus din sufragerie, și în acel moment am recunoscut, cu certitudine, culoarea paradisului meu. Acesta este tabloul“, i-am spus Mannei cu mândrie, arătându-i o mică pânză în ulei, cu o ramă veche, din lemn masiv: un peisaj de un verde luxuriant, frunze catifelate și pasări, două mere roșii și o pară aurie, plus un petec de cer albastru.

„Paradisul meu este albastru ca apa unei piscine! a zis Manna, dintr-odată, fără să-și poată dezlipi ochii de la tablou. Am locuit într-o grădină mare, care aparținuse bunicilor mei, a continuat, întorcându-se, în sfârșit, spre mine. Îți mai amintești de vechile grădini persane, cu pomi fructiferi, piersici, meri, cireși și cu nelipsitele sălcii plângătoare? Amintirile mele cele mai frumoase sunt cele legate de o piscină uriașă, de formă neregulată. Am fost campioana de înot a școlii noastre, un lucru de care tata era foarte mândru. La un an după revoluție, tata a făcut infarct, a murit și ulterior guvernul ne-a confiscat casa și grădina și ne-au mutat într-un apartament. Nu am mai înotat de atunci. Visul meu a rămas pe fundul acelei piscine: mă cufund mereu în el, să pot scoate la lumină, din apa uitării, ceva din amintirea tatălui meu, a copilăriei“ – mi-a destăinuit, în timp ce intram în living, pentru că începuse, din nou, să sune la ușă.

Azim și Mitra au ajuns în același timp. Azim își dădea jos *chador*-ul negru, asemănător unui kimono – *chador*-ul în stil japonez era în mare vogă – lăsând să se vadă o bluza albă, fără-nească, care de-abia îi acoperea umerii, și cerceii mari de aur și rujul roz. Aducea orhidee galbene – de la Mitra și de la mine, mi-a spus, cu vocea ei languroasă.

Următoarea sosită a fost Nassrin. Aducea cu ea două cutii de nuga: „Cadouri de la Isfahan“, zise. Se îmbrăcase în uniforma ei obișnuită – *chador* și val bleumarin, cu pantofi negri fără toc. Când o văzusem ultima dată la cursuri, îmi amintesc că purta un *chador* negru uriaș, care lăsa să i se vadă doar puțin din ovalul feței și mâinile neliniștite, care, atunci când nu scriau sau nu mângăleau ceva, se aflau într-o continuă agitație, ca și când ar fi încercat să scape din strâmtoarea pânzei negre și groase a *chador*-ului. De foarte curând și-l schimbase cu rochii lungi, fără formă, de culoare bleumarin, negru sau maro-închis, accesoriolate cu basmale groase, care îi ascundeau părul cu grijă și îi conturau fața mică și palidă. Avea pielea atât de transparentă, încât îi zăreai liniile albastrui ale capilarelor, sprâncenele groase, genele lungi, ochii câprui jucași, nasul mic, drept și o gura aprigă: o miniatură neterminată a unui artist, chemat undeva, departe de șevalet, în mare grabă, lăsând fața, meticolos desenată până atunci, prizonieră într-o mare pată de culoare întunecată.

De-afară, s-a auzit dintr-odată un teribil scârțâit de cauciucuri și de frâne. M-am uitat pe fereastră: tocmai parcuse un Renault mic și vechi, de culoare deschisă. Conducea un tânăr cu ochelari de soare ultimul răcnet, cu brațul odihnindu-se pe geamul mașinii și cu aerul nonșalant al celor care conduc de obicei un Porsche. Spunea ceva femeii de lângă el, fără să se sinchisească să-și întoarcă privirea. S-a răsucit spre dreapta după ce ea coborâse, doar ca să trântască furios portiera. În timp ce ea se îndrepta liniștit spre ușa noastră, el și-a scos capul pe geam și i-a strigat câteva insulte, cărora ea a preferat să nu răspundă. Mașina îi aparținea lui Sanaz: o cumparase cu banii economisiți din salariu.

M-am întors în încăpere, roșind pentru ea. Acela trebuie să fi fost fratele ei cel nesuferit, mi-am spus. Câteva secunde mai târziu i-am auzit pașii pe scări, a sunat la ușa și i-am deschis. Arăta de parcă abia scăpase de vreun tâlhar, dar de îndată ce a dat cu ochii de mine, și-a reluat mina și zâmbetul obișnuit și m-a întrebat într-un suflăt: „Sper că n-am întârziat prea mult?”

Pe-atunci, în viața lui Sanaz existau doi bărbați importanți, care o dominau. Primul îi era frate. Avea nouăsprezece ani și încă nu terminase liceul. Era preferatul părinților, care, după două fete, dintre care una se stinsese din viață la trei ani, se consideraseră binecuvântați de nașterea fiului lor. Era alintat și unica obsesie a vieții lui era Sanaz. Își dovedea bărbăția spionând-o, ascultându-i convorbirile telefonice, plimbându-se cu mașina ei și supraveghindu-i toate mișcările. Părinții încercaseră s-o liniștească și o rugaseră, ca soră mai mare, să fie răbdătoare și înțelegătoare și să-și folosească instinctele materne pentru a-l ajuta să treacă cu bine peste această perioadă dificilă a vieții lui.

Celălalt era iubitul ei din copilărie, un băiat pe care îl cunoștea de când avea unsprezece ani. Părinții lor erau prieteni buni și familiile lor își petreceau mai toate vacanțele împreună. Sanaz și Ali păreau să se fi iubit dintotdeauna. Părinții îi încurajau și spuneau că sunt predestinați. În urma cu șase ani, când Ali plecase în Anglia, mama lui începuse să o numească pe Sanaz mireasa lui. Și-au scris, și-au trimis poze și, de curând, când numărul pretendenților lui Sanaz a crescut considerabil, au început discuții despre o eventuală logodnă în

Turcia, unde iraniienii nu aveau nevoie de viză de intrare. Evenimentul mult așteptat putea avea loc în oricare din zilele următoare, ceea ce îi provoca lui Sanaz o stare de frică și de emoție tulburătoare.

Nu o mai văzusem pe Sanaz fără uniformă. Am rămas în prag, mută de uimire, privind transformarea: își scosese roba și basmaua și rămăsese într-un tricou portocaliu, blugi strâmți și cizme maro. Părul lucios, castaniu-închis, lung și bogat, revărsat pe umeri și încadrându-i fața, era schimbarea cea mai dramatică din înfașurarea ei. Din când în când, avea obiceiul de a-și scutura capul dintr-o parte într-alta, apoi își trecea degetele prin păr, parcă pentru a se asigura că cea mai de preț comoară a ei se află la locul convenit. Radia acum și trăsăturile feței căpătaseră mai multă căldură – basmaua neagră, pe care o purta în public, îi înăsprea în mod evident trăsăturile.

„Îmi pare rău că am întârziat un pic, spuse cu răsufierea tăiată, trecându-și degetele prin păr. Fratele meu a insistat să mă aducă, dar nu s-a învrednicit să se trezească la timp. De obicei nu se trezește înainte de zece, dar de data asta era mult prea curios să vadă unde mă duc. Se gândea, știi, că poate am vreo întâlnire sau vreun aranjament secret.“

„Îmi făceam griji că poate unele dintre voi își creează neplăceri acasă participând la cursul acesta, le-am zis, invitându-le să se așeze în jurul mesei din sufragerie. Sper ca părinții și soții voștri să nu aibă obiecții în ceea ce privește întâlnirile noastre.“

Nassrin, care se fățâia prin încăpere, cercetând tablourile de parcă le vedea pentru prima dată, s-a oprit ca și când ar fi luat o pauză și spuse cu nonșalanță că pomenise ceva tatălui ei, ca să-i testeze reacția, iar acesta se opusese vehement.

„Și cum l-ai convins până la urmă să te lase?“ am întrebat. „L-am mintit“, a răspuns. „L-ai mintit?“ „Ce altceva poți să-i faci unei persoane cu comportament dictatorial, care nu-și lasă fata, la vârsta asta, să participe la un curs de literatură, unde vin numai fete? Și-apoi, nu este acesta felul în care răspundem regimului? Putem spune Gardienilor Revoluției adevărul? Nu. Îți mințim. Ne ascundem antenele satelit, le spunem că nu avem nici cărți interzise, nici alcool în case. Chiar și venerabilul meu tată îi minte, când e vorba de siguranța familiei lui“, zise Nassrin sfidătoare.

„Ce fac dacă mă sună să mă întrebe de tine?” am întrebat-o, mai mult ca să o tachinez. „N-o să te sune. I-am furnizat un alibi scriitor. I-am zis că eu și Mahshid ne-am oferit să ajutăm voluntar la traducerea unor texte islamice în limba engleză.” „Și te-a crezut?” „Pai, ce motive ar avea să se îndoiască? Nu l-am mai mințit niciodată până acum și i-am spus doar ceea ce voia el să creadă. Iar în Mahshid are încredere oarbă.”

„Așadar, dacă mă sună, sa-l mint?” am insistat. „Cum vrei, mi-a răspuns Nassrin, după o scurtă pauză, cu ochii plecați, frământându-și mâinile. Crezi că ar trebui să-i spui? De-acum puteam distinge o notă de disperare în vocea ei. Îți creez neplăceri?”

Nassrin se comporta totdeauna cu atâta siguranță, încât uneori uitam că sub aparența asta de duritate își ascundea de fapt vulnerabilitatea. „Bineînțeles că nu te voi da de gol, Nassrin, i-am zis cu blândețe. Așa cum ai spus, ești fata mare, știi tu bine ce ai de făcut.”

M-am așezat, ca de obicei, în fotoliul meu din fața oglinzii, unde muntii se reflectau nemișcați. E ciudat să privești într-o oglindă și să nu vezi propriul chip, ci o imagine atât de îndepărtată. După o oarecare ezitare, Mahshid s-a așezat pe scaunul din dreapta mea. Manna și Azin au ales canapeaua, una într-un capăt, cealaltă într-altul, instinctiv. Sanaz și Mitra, pe canapeaua mică, de două locuri, stăteau nas în nas, râdeau și șușoteau încetinu.

Între timp au intrat Yassi și Nassrin, căutând un loc unde să se așeze. Azin i-a făcut semn cu mâna lui Yassi spre locul liber de lângă ea, de pe canapea. Yassi a șovăit un pic, apoi s-a strecurat între cele două. S-a instalat comod, lăfăindu-se în mijloc, lăsând doar o palmă de loc celorlalte două fete, care străjuiau parcă, cu siluetele lor drepte și rigide, marginile canapelei. Fără robă, părea cam dolofană, ca un copil mic. Nassrin s-a dus să caute alături un scaun. „Vino, încep aici între noi”, îi spuse Manna. „Nu, mulțumesc, prefer scaunele cu spătarul drept.” Când a revenit în încăpere, și-a pus scaunul între canapea și Mahshid.

Acest aranjament s-a pastrat cu sfințenie până la sfârșit. A devenit reprezentativ pentru granițele emoționale și relațiile lor interpersonale. Așa a început primul nostru curs.

5

„Upsilamba“, am auzit-o exclamând pe Yassi, când am intrat cu tava cu ceai în sufragerie. Îi plăceau jocurile de cuvinte. Odată ne-a spus că obsesia ei pentru cuvinte era aproape patologică. „De îndată ce învâț un cuvânt nou, trebuie să-l folosesc, spunea, e ca și când o persoană și-ar cumpăra o rochie de seară și care este atât de nerăbdătoare s-o îmbrace, încât pâna se ivește oportunitatea o poartă la prânz sau la cinematograful.“

Dați-mi voie să mă opresc puțin și să reiau evenimentele care au premers exclamației lui Yassi. Era prima noastră oră de curs. Toate fuseserăm emoționate și stângace. Eram obișnuite să ne întâlnim în public, cu precădere în sălile de curs sau în amfiteatre. Cu fiecare dintre fete aveam o relație strânsă, dar în afara de Nassrin și de Mahshid, care erau foarte apropiate, și a relației de oarecare prietenie dintre Mitra și Sanaz, celelalte abia dacă se cunoșteau, iar în condiții obișnuite nu cred că ar fi existat posibilitatea să se imprietenească între ele. Intimitatea colectivă le provoca disconfort.

Am detaliat tuturor scopul fiecărui curs: să citim și să discutăm opere literare. Fiecare dintre ele urma să țină un jurnal, în care să noteze zilnic reacțiile proprii la romanele citite, precum și modul în care aceste opere de ficțiune și discuțiile de pe marginea lor le influențează experiențele personale și viața socială. Le-am explicat, de asemenea, că le-am ales pe ele în mod special și nu pe altele pentru că erau toate pasionate de literatură. Le-am mai spus că am ales cărțile ce urmau a fi studiate după criteriul credinței autorilor lor în puterea aproape magică a literaturii și le-am reamintit povestea

lui Nabokov, care, la nouăsprezece ani, în timpul Revoluției Ruse, refuzase să se lase distras de șuieratul gloanțelor. Continua să-și scrie poemele solitare, în timp ce se trăgea din toate părțile și vedea luptele sângeroase de la fereastră. „Să vedeni, le-am spus, dacă șaptezeci de ani mai târziu, credința noastră dezinteresată ne va putea recompensa, transformând realitatea apăsătoare și sumbră, creată de o altă revoluție, în altceva.“

Am început cursul cu *O mie și una de nopți*, povestea arhicunoscută a regelui înșelat de soție, pomit să omoare fecioare nevinovate pentru a pedepsi necredința reginei și a cărui mână criminală a fost, în sfârșit, oprită de măiestria de povestitoare a Șeherezadei. Am formulat întrebări generale pe marginea cărora trebuiau să reflecteze, mai ales despre cum aceste capodopere ale imaginației umane ne puteau ajuta să evadăm din capcana condiției de femeie. Nu căutam nici scheme, nici soluții facile; speram să găsim o legătură, cât de firavă ar fi fost aceasta, între perspectivele largi oferite de romanele citite și spațiul care ne închidea viețile între ziduri prea strâmte. Îmi amintesc că le citeam fetelor afirmația lui Nabokov, potrivit căreia „cititorii erau născuți liberi și trebuiau să rămână liberi“.

Ce mă intriga cel mai mult în povestea-cadru a celor *O mie și una de nopți* erau cele trei tipuri de femei prezentate de ea – toate victime ale deciziilor unui rege irațional. Înainte ca Șeherezada să între în scenă, femeile se împărțeau în două categorii: cele care trădau și erau ucise (regina) și cele care erau ucise înainte să poată trăda (fecioarele). Acestea din urmă, ale căror voci – spre deosebire de Șeherezada – nu se aud în poveste, sunt cele mai ignorate și nedreptățite de critică. Tăcerea lor este, în schimb, plină de semnificație. Renunță de bunăvoie, fără a protesta, la virginitate și la viață. De fapt, ele nici nu prea par să existe, pentru că nu lasă nici un fel de urmă în anonimul morții lor. Infidelitatea reginei nu știrbește în nici un fel autoritatea absolută a regelui; doar îl dezchilibrează. Ambele categorii înfațisate – regina și fecioarele – acceptă tacit autoritatea regelui, între hotarele țărâmului său și acceptându-i legile arbitrare.

Șeherezada intrerupe ciclul violențelor, alegând reguli diferite pentru confruntarea finală. Își construiește propriul teritoriu, propriul univers, nu prin forță fizică, așa cum face regele, ci prin puterea imaginației și a reflecției. Asta-i dă curajul de a-și risca viața și o separă de restul personajelor din poveste.

Ediția celor *O mie și una de nopți* pe care o foloseam noi era în șase volume. Am fost destul de norocoasă s-o cumpăr înainte de a fi interzisă și mai apoi vândută pe piața neagră, la sume exorbitante. Le-am împărțit fetelor cărțile și le-am cerut ca până la următoarea întâlnire să clasifice povestirile din fiecare volum, ținând cont de tipologia femeii din rolul principal. După ce am anunțat tema, le-am rugat să spună fiecare, pe rând, de ce au ales să-și petreacă diminetile de joi aici, discutând Dickens și Jane Austen. Răspunsurile le erau reci și forțate, așa că am propus o pauză cu choux-à-la crème și ceai, ca să sparg gheața.

Astfel, ajungem la momentul intrării mele în living, cu opt pahare de ceai pe tava de argint, neșlefuită și veche. Să faci și să servești ceaiul este o adevărată artă în Iran, un ritual estetic repetat de câteva ori pe zi. Servim ceaiul în pahare de sticlă transparentă, mici și zvelte; cele mai populare sunt numite „cu talie subțire”: au marginea și baza largi, iar la mijloc sunt gâtuite. Culoarea și aroma ceaiului arată priceperea celui care îl prepară.

Am pașit în living cu opt pahare „cu talie subțire”, pline cu licoarea aromată, de culoarea mierii, ce tremura seducător. În acest moment am auzit-o pe Yassi strigând triumfător: „Upsilamba!” A aruncat cuvântul spre mine ca pe o minge, iar eu l-am prins de îndată cu gândul.

Upsilamba! – și mă duse gândul la primăvara lui 1994, când patru dintre fete și Nima asistau la cursul pe care îl predam despre romanul scolarului XX. Cartea preferată a grupului era *Invitație la eșafod* a lui Nabokov. În roman, Nabokov alege să-l deosebească prin originalitate de cei din jur pe Cincinnatus C., eroul lui imaginativ și singuratic, într-o societate în care uniformitatea reprezenta nu numai norma, ci și legea. Încă de copil, ne spune Nabokov, acesta era fascinat de proșpețimea și frumusețea limbajului, în

vreme ce ceilalți copii „se înțelegeau de la primul cuvânt, din moment ce ei nu aveau cuvinte care să se termine într-un chip neașteptat, cum ar fi de exemplu într-o literă arhaică, în *upsilamba*, devenind o pasăre sau o catapultă, cu consecințe uimitoare“.

Nimeni din clasă nu s-a deranjat să întrebe ce însemna acel cuvânt. Nimeni, vreau să spun, dintre studenții înscriși pentru acel curs, pentru că în audiență se găseau mereu studenți de-ai mei, care terminaseră de mult și care veneau pur și simplu să asiste la ore. De multe ori, ei erau cei mai interesați și munceau mai mult decât studenții obișnuiți, care alegeau cursul meu pentru că aveau nevoie de credite. Așa s-a ajuns ca, într-o zi, cei care asistaseră la curs – inclusiv Nassrin, Manna, Nima, Mahshid și Yassi – să se adune la mine în birou pentru a discuta despre asta și despre alte întrebări pe care le aveau.

Am hotărât atunci să jucăm un joc împreună, la curs, ca să le testez curiozitatea. La examenul parțial, una dintre întrebări a fost următoarea: „Explicați semnificația cuvântului *upsilamba* în contextul *Invitației la eșafod*. Ce înseamnă cuvântul și cum se leagă acesta de tema principală a romanului?“ În afara de patru sau cinci studenți, nimeni nu avea habar ce ar putea însemna aceasta. Am continuat să repet întrebarea, de câte ori mă vedeam cu ei în decursul semestrului.

Adevărul era că *upsilamba* reprezenta una dintre creațiile trăs-nite ale lui Nabokov, posibil inventată lipind literei *epsilon*, a douăzecea literă a alfabetului grecesc, litera *lambda*, cea de-a unsprezecea. Așa că, în acea primă zi a cursului nostru privat, ne-am dat frâu liber imaginației și am pornit să inventăm noi sensuri pentru cuvânt.

Le-am spus atunci că mie *upsilamba* îmi sugera imposibila bucurie a unui salt suspendat. Yassi, care părea extrem de încântată, fără vreun motiv aparent, striga din colțul ei că *upsilamba* i se părea numele unui dans – cum ar spune „Hai, iubitele, să dansăm *Upsilonlamba*!“ Le-am propus atunci ca fiecare să se gândească, pentru următoarea întâlnire, la ce le sugerează cuvântul și să scrie fiecare o frază sau două despre asta.

Mannei, *upsilamba* îi amintea de un pește mic, argintiu, sărind în sus și-n jos în apa unui lac luminat de lună. Nima a adăugat, între paranteze: „Așa, ca să nu mă uiți, chiar dacă nu m-ai primit la cursul tău – *Upsilon* și ție!“ Pentru Azin era un sunet, o melodie. Mahshid a descris imaginea a trei fete, sărind coarda și strigând *Upsilon*! la fiecare săritură. Pentru Sanaz, cuvântul era numele magic secret al unui băiețel african. Mitra nu era sigură de ce cuvântul îi evoca paradoxal un suspin minunat. Iar pentru Nassrin, era cuvântul magic care deschidea peștera secretă, plină de comori.

Upsilon a devenit în timp parte a unui bagaj de cuvinte speciale pentru noi și, spre finalul cursului, aproape că devenise un limbaj secret, numai al nostru, cu totul aparte, care se îmbogățea pe zi ce trece. Cuvântul devenise un simbol, un semn al acelei vagi senzații de bucurie, al fumicăturii pe șira spinării despre care vorbea Nabokov, senzație pe care spunea că o anticipează la cititorii lui în fața unei opere de ficțiune. Era o senzație care îi separa pe cititorii „buni“, spunea tot el, de cei „obișnuiți“. *Upsilon* devenise, de asemenea, cuvântul-cod care deschidea peștera secretă a amintirilor.

În prefața la ediția englezească a *Invitației la eșafod* (1959), Nabokov reamintește cititorilor că romanul său nu oferă *tout pour tous*¹. Nimic de genul acesta. „Este, spune el, o vioară în vid.“ Și, cu toate acestea, afirmă în continuare, „știu... câțiva cititori care vor sări în sus, ciufulindu-și părul“. Ei bine, sigur că da. Versiunea originală, ne spune Nabokov, a fost publicată în foileton, în 1935. Aproape șase decenii mai târziu, într-o lume necunoscută și de necunoscut lui Nabokov, într-un living uitat de lume, cu ferestre ce dau spre munți cu crestele albe, voi sta mărturie vie a existenței cititorilor lui neobișnuiți, pierduți în nebunia ciufulirii părului.

Invitație la eșafod începe cu anunțul că fragilul său erou, Cincinnati C., a fost condamnat la moarte pentru „turpitudine gnostică“: într-o lume unde toți cetățenii trebuiau să fie transparentți, el era opac. Principala caracteristică a acestei lumi este arbitraritatea; condamnatul la moarte are unicul privilegiu de a ști când va muri, însă călăii îi ascund până și asta, transformând fiecare zi într-una a posibilei execuții. Pe măsură ce se desfășoară povestea, cititorul descoperă cu neliniște crescândă textura artificială a acestui loc straniu. Luna din fereastră era falsă; la fel și păianjenul din colț, care, conform convenției, ar trebui să fie tovarășul fidel al prizonierului. Directorul închisorii, temnicerul și avocatul apărării sunt unul și același și își schimbă tot timpul rolurile. Cel mai important personaj, călăul, îi este prezentat prima oară prizonierului nostru

¹ Totul pentru toți (în limba franceză, în original)

drept M'sieur Pierre, colegul lui de celulă. Calăul și condamnatul la moarte trebuie să învețe să se iubească și să colaboreze în procesul execuției, care va fi sărbătorită printr-o petrecere țipătoare. În această lume pusa-n scenă de Nabokov, singura fereastră a lui Cincinnatus spre un alt univers este scrisul.

Lumea romanului este una a ritualurilor goale. Fiecare acțiune este vidă de substanță și de semnificație; până și moartea devine un spectacol, pentru care cetățenii onorabili își cumpără bilete de intrare. Numai prin aceste ritualuri fără de conținut brutalitatea devine posibilă. Într-un alt roman al lui Nabokov, *Adevărata viață a lui Sebastian Knight*, fratele lui Sebastian descoperă, în bibliotecă fratelui său răposat, două fotografii care păreau oarecum neobișnuite: un copil drăguț, cu părul cârlionțat, jucându-se cu un câine, și un chinez, care tocmai este decapitat. Cele două ipostaze ne arată relația apropiată dintre banalitate și brutalitate. Nabokov avea un termen rusesc special pentru asta: *poshlust*.

Poshlust, explică Nabokov, „este nu numai gunoiul evident, ci, în principal, falsul important, frumosul fals, inteligentul fals, atractivul fals“. Da, sunt multe exemple din viața de zi cu zi, de la discursurile dulcele ale politicianilor până la proclamațiile unor scriitori către puii de găină. Puii de găină? Știți, cei pe care vânzătorii ambulanti îi vând prin piețe în zilele noastre – dacă ați locui în Teheran, i-ați recunoaște cu siguranță. Cei pe care îi cufundă în vopsele – roz țipător, roșu strălucitor sau albastru turcoaz – ca să-i facă mai atractivi. Sau ca florile de plastic, gladiolele acelea artificiale, roz și albastre, expuse la poarta universității, la înmormântări și la serbări deopotrivă.

Ceea ce Nabokov creează pentru noi în *Invitație la eșafod* nu este durerea și tortura fizică reală a unui regim totalitar, ci mai degrabă coșmarul faptului de a trăi într-o atmosferă de continuă teroare. Cincinnatus C. este fragil, pasiv, este un erou fără a ști sau a conștientiza acest lucru: se luptă cu instinctele sale, iar scrisul este mijlocul lui de evadare. Este un erou, tocmai pentru că refuză să fie asemenea celorlalți.

Spre deosebire de celelalte romane utopice, aici forțele răului nu sunt omnipotente; Nabokov ne arată și fragilitatea acestora. Sunt ridicole și pot fi învinse, iar asta nu diminuează tragedia – senzația de pustuire. *Invitație la eșafod* este scrisă din perspectiva victimei, care vede în cele din urmă absurdă falsitate a prigonitorilor lui, și care trebuie să se retragă în sine însuși pentru a supraviețui tragediei.

Aceia dintre noi care trăiam în Republica Islamică Iran înțelegeam perfect și tragedia, și absurditatea cruzimii la care eram supuși. Trebuia să facem haz de necaz ca să supraviețuim. Și-am recunoscut instinctiv *poshtust*-ul lui Nabokov, nu numai în ceilalți, ci și în noi. Acesta era motivul pentru care arta și literatura deveniseră esențiale pentru viețile noastre: nu erau un lux, ci o necesitate. Ce a reușit Nabokov să surprindă era însăși textura vieții într-o societate totalitară, unde te trezești complet singur într-o lume iluzorie, plină de false promisiuni, unde nu mai poți distinge mântuitorul de calău.

O legătură aparte s-a format atunci între noi și Nabokov, în ciuda dificultății prozei sale. Era deja mai mult decât o identificare cu temele lui. Romanele lui sunt clădite în jurul unor trape invizibile, capcane care așteaptă în orice clipă să se deschidă, surprinzând cititorul. Sunt pline, până la refuz, de neîncrederea pe care o numim realitate cotidiană și de sentimentul acut a ceea ce înseamnă neprevăzutul și fragilitatea realității.

Era ceva, în scrierile, ca și în viața lui, care ne stârnea instinctiv empatia, oferindu-ne o libertate fără limite, atunci când ne fuseseră anulate toate opțiunile. Cred că asta m-a făcut să creez, într-un final, cursul. Principala mea legătură cu lumea exterioară fusese universitatea, iar acum, când am tăiat și această punte, acolo, pe marginea vidului, puteam inventa vioara ori să fiu devorată de acesta.

7

Cele două fotografii ar trebui așezate una lângă cealaltă. Ambele infățișează „fragila irealitate“ – ca să-l citez pe Nabokov – a existenței noastre în Republica Islamică Iran. Una o anulează pe cealaltă, dar, în același timp, una este incompletă fără cealaltă. Stând în picioare, în veșmintele noastre negre și cu basma pe cap, părem, în prima fotografie, fantasme plâsmuite de visul altcuiva. În cea de-a doua, suntem așa cum ne putea desena numai imaginația. În nici una nu ne regăsim complet.

Cea de-a doua fotografie aparține lumii care pulsa doar în livingul casei mele. Afară, sub fereastra care cadra înșelător munții și copacul din fața casei, se întindea cealaltă lume, unde vrăjitoarele cele rele și furiile așteptau să ne transforme în creaturile învaluite de neguri ale primei fotografii.

Singurul mod prin care se poate explica această stare de auto-negare și de paradoxal infern, este o anecdota: ca și celelalte de același fel, provoacă ficțiunea să devină propria ei metaforă.

Prin 1994, șeful cenzurii cinematografiei din Iran era orb. Sau aproape orb. Unul dintre prietenii mei scenariști îmi povestea cum îl vedea mereu așezat pe ultimul loc al salii de cinema, cu ochelari negri, cu rama groasă, care păreau să ascundă mai mult decât să dezvăluie. Venea cu un asistent, care îi explica îndeaproape ceea ce se întâmpla pe ecran, iar el îi indica părțile care trebuiau tăiate.

După 1994, cenzorul a devenit directorul noului canal de televiziune. Acolo și-a desăvârșit metodele de lucru și a început să pretindă

scenariștilor să-i aducă materialul brut pe casete audio; prelucrarea sau dramatizarea acestora era interzisă. Își făcea o idee despre scenarii pe baza acestor casete și hotăra ce rămâne și ce nu. Mai interesant, oricum, este faptul că succesorul său, care nu era (cel puțin din punct de vedere fizic) orb, a continuat să urmeze, cu consecvență, același sistem.

Lumea noastră de sub conducerea mullahului¹ prindea contur prin lentilele fără culoare ale cenzorului orb. Și nu numai realitatea, ci și ficțiunea surprindea nuanțele aceleiași palete de culori, într-o lume în care cenzorul devenise rivalul poetului în rearanjarea și transformarea realității. Acolo, simultan, ne inventam pe noi înșine și deveneam fragmente ale imaginației altcuiva.

Trăiam în mijlocul unei culturi ce respingea orice merit operei literare, considerată importantă numai în măsura în care servea sau deservea ceva mai urgent, după cum se pare – ideologia. Aceasta era țara unde toate gesturile, până și cele mai intime, erau interpretate politic. Culoarea basmalei mele sau nuanța cravatei tatălui meu deveniseră simboluri ale decadentei occidentale și ale tendințelor imperialiste. Dacă nu purtai barba, dacă dădeai mâna cu persoane de sex opus, dacă aplaudai sau fluierai la întruniri publice erai catalogat drept recalitrant, iar aceste manifestări puteau fi interpretate ca parte a unui complot organizat de imperialiști pentru a distruge cultura noastră strămoșească.

Cu câțiva ani în urmă, o parte din membrii parlamentului iranian înființaseră un comitet de investigație pentru examinarea conținutului materialelor difuzate de postul național de televiziune. Acest comitet a redactat un lung document prin care condamna difuzarea lui *Billy Budd* pe motiv că, spuneau ei, povestea promova homosexualitatea. În mod ironic, televiziunea iraniană alese serialul tocmai pentru că nu existau prea multe personaje feminine. Versiunea animată a filmului *Ocolul pământului în 80 de zile* a fost și ea interzisă, pentru că leul, personajul principal, era britanic și pentru că filmul se termina în orașul-bastion al imperialismului, la Londra.

¹ Lider religios musulman (n.tr.)

Cursul nostru începea să se infiripe în acest context, în încercarea vădită de a scăpa de ochiul vigilent al cenzorului orb, măcar câteva ore pe săptămână. Acolo, în living, am descoperit că și noi eram ființe umane pline de viață și că indiferent de cât de represive se arătau măsurile de constrângere, indiferent de cât eram de speriate și de intimidată, puteam scăpa, ca Lolita, creându-ne o mică oază de libertate. Și la fel ca și ea, valorificam orice ocazie de a ne afișa nesupunerea: lasam o șuviță de păr să ni se vadă din basma, adăugam doar o mică pată de culoare uniformității terne a veșmintelor, ne lasam unghiile să crească, ne îndrăgosteam și ascultam muzică interzisă.

O ficționalitate absurdă ne conducea viețile. Încercam să trăim în spațiile deschise de crăpăturile create între living – coconul nostru protector – și lumea din afară, cea a cenzorului, lume populată de vrăjitoare și de ființe ale întunericului. Care dintre aceste două lumi era cea reală, căreia dintre ele îi aparțineam cu adevărat? Nici noi nu mai știam răspunsurile la aceste întrebări. Cine știe, poate pentru a afla adevărul trebuia să facem ceea ce am și făcut: să încercăm să imbinăm cu imaginație cele două lumi și, între timp, să ne formăm propria identitate și viziune.

8

Cum aş putea descrie această lume diferită, din afara camerei? Nu am altă soluție decât să apelez, încă o dată, la imaginație. Hai să spunem că una dintre fete, Sanaz, de exemplu, pleacă de la mine și că o urmărim de aici, până la destinația finală. Își ia ramaș-bun de la toate, își pune veșmântul negru și basmaua, legând-o bine în jurul gâtului, peste cerceii mari de aur. Șuvițele rebele de păr și le ascunde cu grijă, își pune notițele în geantă, și-o aruncă peste umăr și iese în hol. Se mai oprește un moment în capul scării, ca să-și pună mânușile negre și subțiri, de dantela, să nu i se vadă oja de pe unghii. O urmărim în josul scării și apoi pe stradă. Putem lesne băga de seamă cum mersul și gesturile i s-au schimbat dintr-odată. Este înspre binele ei să nu fie observată, văzută sau auzită. Nu merge dreaptă, ci cu capul plecat, și nu privește trecătorii. Merge repede, hotărât. Străzile din Teheran și din alte orașe iraniene sunt patrulate de miliție, în mașini Toyota albe, femei și bărbați înarmați, uneori însoțiți și de un microbuz. Sunt numiți „Sângele Domnului“. Patrulează străzile ca să fie siguri că femeii ca Sanaz își poartă cum trebuie vălul, că nu sunt fardate și că nu se afișează în public cu bărbați care nu le sunt tată, frate sau soț.

Sanaz trece mai departe pe lângă ziduri pe care sunt scrise sloganuri, citate din Khomeini și un grup numit Partidul lui Dumnezeu: **BĂRBAȚII CARE POARTĂ CRAVATE SUNT LACHEI AMERICANI. VEȘMÂNTUL ESTE PROTECȚIA FEMEII.** Lângă sloganuri se află un desen în cărbune care înfațișează o femeie:

chipul fără trasături clare îi este încadrat de un *chador*¹ negru. SORA MEA, PĂZEȘTE-ȚI VĂLUL. FRATELE MEU, PĂZEȘTE-ȚI OCHII.

Dacă se urcă în autobuz, Sanaz nu se poate așeza oriunde. Trebuie să se urce pe ușa din spate și să se așeze pe scaunele din spate, rezervate femeilor. În taxiuri, însă, care luau de obicei chiar și cinci pasageri, femeile și bărbații se înghesuiau ca sardinele, și umbla vorba că atât în mașini, cât și în microbuze, după cum mi se plângeau studentele, puteai avea surpriza de a fi hărțuită de bărboși care păreau oameni cu frica lui Dumnezeu.

Și-apoi, v-ați putea desigur întreba, cam care ar fi gândurile lui Sanaz plimbându-se prin Teheran? Cât de mult o frământă ce se întâmplă în jur? Cel mai probabil, încearcă să-și desprindă mintea de ceea ce o înconjoară. Poate se gândește la fratele ei sau la logodnicul de departe, sau, cine știe, la ziua când se vor întâlni în Turcia. Oare compară realitatea socială prezentă cu cea a generațiilor anterioare? Invidiază oare femeile de vârsta mamei ei pentru că puteau hoinări în voie pe străzile orașului, că se puteau bucura de compania sexului opus, că se puteau înscrie în Poliție, deveni piloți, sau că trăiau supunându-se unor legi, printre cele mai progresiste din lume, privind libertatea femeilor? Se simte oare umilită de noile reglementări legislative sau de faptul că, după revoluție, vârsta căsătoriei a fost coborâtă de la optsprezece la nouă ani, că adulterul și prostituția se pedepsesc din nou cu moartea prin lapidare?

În decursul a două decenii, străzile au devenit zonă de conflict, iar femeile tinere care nu se supuneau regulilor erau ridicate de pe străzi cu mașini de poliție, aruncate în închisoare, biciuite, amendate, forțate să spele toalete și umilite, și care, de îndată ce erau eliberate, se întorceau să facă aceleași lucruri ca înainte. Este oare Sanaz conștientă de puterea ei? Își dă ea oare seama cât poate fi de periculoasă, dacă orice gest de nesupunere din partea ei reprezintă o amenințare a ordinii și a liniștii publice? Își dă ea oare seama cât de vulnerabili sunt cei de la Gărzile Revoluționare care, după

¹ O bucată de țesătură lungă, care se pune pe cap și acoperă întreg corpul, purtată de femeile musulmane. (n.red.)

optsprezece ani de patrulare pe străzile Teheranului, trebuie să îndure încă nesupunerea femeilor tinere ca ea sau din altă generație, mergând, vorbind, arătându-și din când în când câte o suviță de păr, doar pentru a le reaminti că nu s-au convertit?

Ajunși de-acum acasă la Sanaz, o vom lăsa pe treptele din fața casei, gata să se confrunte cu fratele ei de dincolo de ușă, și gândind cu toată inima la iubitul de departe.

Aceste fete, fetele mele, duceau toate o viață dublă: una reală și una plăsmuită. Proveneau din medii sociale foarte diferite, iar noul regim instaurat la putere dorea să transforme istoriile și identitățile personale ale tuturor în mase amorfe, neînsemnate. De aici și nevoia de a evada în realitatea plăsmuită. Nu se puteau nicidecum desprinde de eticheta de femei musulmane impusă de regim.

Indiferent cine eram – și nici nu era așa de important cărei credințe religioase î-am fi aparținut, dacă doream să purtăm vălul sau nu, dacă urmaș cu strictețe ritualurile religioase impuse sau nu –, devenisem plăsmuiri ale visului altcuiva. Un ayatollah sever, ce se autoproclamase rege-filosof, venise la putere să ne conducă țara. Venise în numele trecutului, spunea el, un trecut ce-i fusese furat. Și acum își dorea să ne recreeze pe noi după chipul și asemănarea acelui trecut iluzoriu. Ne aducea oare vreo consolare sau doream să ne amintim faptul că el ne făcuse ceea ce îi îngăduisem noi să ne facă?

Este uimitor cum, atunci când ți se anulează toate posibilitățile, cea mai mărunță deschidere ți se pare o mare libertate. Ne simțeam, când eram împreună, libere aproape la modul absolut: acest sentiment plutea în aerul dimineților de joi. Aveam un suport de curs, selectasem cărțile pe care urma să le citim împreună, dar eram și dispusă să mă las purtată de val, nerăbdătoare să las vioara să umple vidul și să-l transforme cu muzica ei în altceva.

De multe ori mă frământa un gând: oare le-am ales eu pentru curs, sau m-au ales ele pe mine? Sigur că am avut anumite criterii de selecție când le-am invitat să participe, dar, în același timp, ele păreau a fi creat cursul, care, printr-o invizibilă influență, m-ar fi indemnât să pun laolaltă grupul din livingul meu.

Să o luăm, de exemplu, pe cea mai tânără dintre ele, pe Yassi. Iat-o, în prima fotografie, cu acea privire tristă și gânditoare, cu capul înclinat într-o parte, parcă nesigură de ce atitudine să adopte. Poartă o basma subțire, cu gri și alb, legată lejer – un minim respect pentru religiozitatea strictă a familiei sale. Era studentă în anul întâi când s-a înscris la cursul pe care îl predam celor de anul IV, ultimul meu an la universitate, și se simțea intimidată de studenții mai mari: credea că, datorită vârstei, erau binecuvântați nu numai cu o mai bună cunoaștere a limbii engleze, ci și cu o mai mare înțelepciune. Asta o făcea să fie mai mereu nesigură și șovăielnică.

Aproape la o lună după ce hotărâsem să plec de la Universitatea Allameh Tabatabai, stăteam cu Yassi în fața porții verzi ce străjuia intrarea în universitate. Ciudat e că tot ce-mi mai amintesc acum cu

exactitate despre universitate este doar poarta verde. Am trecut pe sub ea de două ori pe zi, în zilele lucrătoare, timp de ani de zile, dar tot n-aș putea s-o descriu cum trebuie. În amintirea mea, poarta de fier capătă un soi de elasticitate și se transformă într-o ușă magică, fără piloni de susținere, care păzește teritoriul universității. Îmi amintesc bine, în schimb, vecinătățile. Dădea spre o stradă care părea să ducă direct spre munți. De cealaltă parte se afla o mică grădina, care aparținea Facultății de Persană și Limbi și Literaturi Străine, plină de trandafiri și de alte flori din zonă, cultivate în jurul unei fântâni ornamentale, crăpate din loc în loc, cu o statuie spartă în mijlocul său lipsit de apă.

Amintirea porții verzi i-o datorez lui Yassi, pentru că a pomenit-o într-una dintre poezii. Un poem numit *Ce mici sunt lucrurile care-mi plac*. În el, descrie obiectele îndrăgite – un ghiozdan portocaliu, jacheta ei multicoloră, o bicicletă ca a vărului ei – și spune, de asemenea, cât de mult îi place să intre în universitate pe poarta verde. Poarta apare în poezia ei, ca și în altele, scrise de-a lungul timpului, ca o intrare magică într-o lume mirifică și interzisă, plină de lucruri obișnuite ce-i fuseseră răpite în viața de zi cu zi.

Poarta verde nu se deschidea însă nici pentru ea, nici pentru celelalte fete: alături, exista o mică deschizătură în gard, deasupra căreia flutura o perdea. Atrăgea atenția tocmai pentru că nu avea ce căuta acolo, căscându-se cu autoritatea arogantă a unui intrus. Prin această deschizătură treceau toate studentele, inclusiv fetele mele, pentru a fi inspectate. Yassi a povestit, după mult timp, ce se petrecea în respectiva încăpere, la inspecție: „Prima dată verificau dacă eram îmbrăcată corespunzător – culoarea hainelor, lungimea uniformei, grosimea basmalei, forma pantofilor, obiectele pe care le aveam în geantă, cele mai vagi urme de machiaj, dimensiunea inelelor și gradul lor de atractivitate – toate acestea erau controlate înainte de a intra în campusul universității, unde studiau și bărbați. Iar lor, poarta principală, cu imensele portaluri, embleme și steaguri, le era larg deschisă“.

Mica deschizătură din gard era o sursă inepuizabilă de povești despre frustrări, umilințe și păreri de rău; era menită să le transforme

pe fete în entități terne, aproape invizibile, dar reușea, dinipotriva, să le aducă în centrul atenției, obiect al curiozității celorlalți.

Închipuți-v-o pe Yassi, stând cu mine în fața porții verzi, râzând pe infundate, lipite una de cealaltă. Povestea despre profesorul care predă moralitate islamică și tehnica traducerii. O personalitate de mucava, spunea ea. Numai trei luni după moartea soției, se căsătorise cu sora mai mică a acesteia, pentru că – și aici Yassi și-a coborât vocea – *un bărbat are nevoile lui*.

Apoi vocea și-a luat un ton serios și a început să descrie cea mai recentă prelegere a lui despre diferența dintre islamism și creștinism. Se transformase, pentru o clipă, în omul mărunț, cu fața de clătita, de la catedră, cu creta roz într-o mână și alba în cealaltă. Pe o parte a tablei scrisese, cu litere mari, albe, de tipar: FATA MUSULMANĂ, și-apoi trăsese o linie verticală pe mijloc. Pe partea cealaltă, cu litere mari, roz, scrisese FATA CREȘTINĂ. I-a întrebat apoi pe toți dacă știau diferența dintre cele două categorii. Una era fecioară, le-a anunțat el într-un târziu, albă și pură, care se păstrează numai și numai pentru barbatul ei. Puterea ei venea din modestie. Cealaltă, ei bine, nu se puteau spune multe despre ea, atâta doar: că nu era fecioară. Spre surprinderea lui Yassi, cele două fete din banca din spate, amândouă militante active ale Asociației Studenților Musulmani, au început să chicotească, șușotind. *Nu e de mirare că din ce în ce mai mulți musulmani se convertesc la creștinism*.

Stateam în mijlocul drumului, râzând – unul dintre puținele momente când am văzut surâsul obișnuit al lui Yassi, timid, cu colțul gurii ușor ridicat, apoi disparând și lasând loc unei grimase ironice. Nu i se poate vedea râsul în fotografii. E așezată de obicei la distanță de celelalte, ca și cum s-ar fi depărtat de ele în mod voit, arătând că, în pofida vârstei fragede, își cunoștea foarte bine locul.

Toate fetele îmi povesteau astfel de lucruri în fiecare zi. Ne distram pe seama întâmplărilor hazlii, mai apoi ne simțeam furioase și triste. Cu toate acestea, nu pridideam să le repovestim la toate petrecerile sau la o cafea cu prietenii, la coada de la pâine, sau în taxiuri. Era ca și cum, repovestindu-le, puteam dobândi controlul asupra lor; foloseam un ton intenționat peiorativ, iar gesturile și

chiar râsul nostru isteric păreau să reducă strânsoarea cu care ne era prinsă viața în chingi.

În intimitatea însoțită a întâlnirii noastre, am invitat-o pe Yassi la o înghețată. Ne-am dus într-o mică prăvălie, unde, față în față cu două *café glacés*, ne-am schimbat dispoziția. Am devenit, dacă nu sobre, cel puțin serioase. Yassi provenea dintr-o familie religioasă, care suferise din greu în timpul revoluției. Ei credeau că Republica Islamică era mai degrabă o trădare a Islamului, decât o manifestare a acestuia. La începuturi, mama și mătușa ei se înscriseră într-o mișcare progresistă a unui grup de femei musulmane, care, atunci când guvernul a început să se întoarcă împotriva suporterilor săi inițiali, a fost forțat să intre în ilegalitate. Mama lui Yassi și mătușa se ascuseseră o vreme destul de lungă. Mătușa avea patru fete, toate mai mari ca Yassi. Într-un fel sau altul, ele sprijineau diferite organizații din opoziție, foarte populare în rândul tinerilor iranieni religioși. În afara de una dintre ele, femeile fuseseră arestate, torturate și aruncate în închisori. Când au fost eliberate, toate s-au măritat în decurs de un an. S-au măritat la întâmplare, ca și când și-ar fi negat eul rebel din trecut. Yassi se bucura că reușiseră să iasă cu bine din pușcărie, dar regreta că nu se putuseră elibera din lanțurile mariajului tradițional. Mie mi se părea că de fapt Yassi era rebelul familiei. Nu se alăturase nici unei grupări politice sau religioase. Ca adolescentă, s-a răzvrătit împotriva tradiției și, în ciuda împotrivirii cu care s-a confruntat, n-a renunțat la pasiunea ei pentru muzică. La ea în casă era interzis să ascuți orice fel de altă muzică, în afara celei religioase, dar ea și-a impus voința. Era micuța Cenușareasă, care trăia în umbra unui castel inaccesibil, îndrăgostită de un prinț nevăzut, care într-o bună zi avea să-i audă muzica.

Revolta ei nu s-a oprit aici: nu s-a măritat cu pețitorul potrivit, venit la momentul potrivit, ci, în schimb, a insistat să-și părăsească orașul natal, Shiraz, pentru a studia la universitate, în Teheran. Acum locuia o parte din timp cu sora și cumnatul ei, o parte în casa unui unchi cu convingeri religioase extremiste. Universitatea, cu standardele ei academice mediocre, cu moralitatea îndoielnică și, limitările ideologice, a fost o mare dezamăgire pentru ea. Se simțea singură: acasă la ea se bucurase de un mediu familial afectuos.

Pierderea acestei călduri afective i-a adus multe nopți albe în Teheran. Îi era dor de părinți și de familie și se simțea vinovată pentru durerea pe care le-o pricinuisese plecând. Mai târziu, am descoperit că acest sentiment de vinovație îi dădea ore lungi de migrenă, care o răpuneau. Ce altceva ar fi putut face? Nu credea în politică, nu voia să se mărite, dar era curioasă în ceea ce privește dragostea. În ziua aceea, așezată de cealaltă parte a mesei, jucându-se cu lingurița, mi-a explicat de ce credea ea că toate evenimentele unei vieți normale se transformaseră în mici acte de revoltă și de nesupunere politică, pentru ea și alți tineri ca ea. Toată viața ei fusese păzită. Nu fusese niciodată scăpata din ochi; nu avusese niciodată un colțisor al ei, unde să gândească în voie, să simtă, să viseze, să scrie. Nu o lăsaseră niciodată să se întâlnească neînsoțită cu tineri de vârsta ei. Familia nu numai că o instruisese cum să se comporte în preajma bărbaților -- dar păreau să creadă că îi pot impune cum și ce ar trebui să simtă în privința lor. „Ceea ce pare natural unei persoane ca tine, spunea ea, este ciudat și neobișnuit pentru mine.“

Va putea ea oare vreodată să-și trăiască propria viață, ca mine, să facă plimbări lungi, de mână cu bărbatul iubit, să aibă poate și un câine? Nu știa. Era ca și vâlul acela, pe care îl purta și care nu mai însemna de mult nimic pentru ea, dar fără de care ar fi fost pierdută. Îl purtase dintotdeauna. Dorea să-l poarte sau nu? Nu știa. Îmi amintesc mișcarea pe care a făcut-o, spunând asta -- o fluturare a mâinii prin fața ochilor, ca și cum ar fi vrut să alunge o muscă invizibilă. Spunea că nu-și poate închipui o Yassi fără vâl. Oare cum ar arăta? I-ar afecta mersul sau mișcarea brațelor? Ar atrage privirea celorlalți? Ar deveni mai deșteaptă sau mai proastă? Acestea-i erau obsesiile, alături de romanele ei preferate de Jane Austen, Nabokov și Flaubert.

A spus din nou că ea nu se va mărita niciodată, nicidecum. Spunea că pentru ea bărbatul există numai în cărți, că ea și-ar petrece tot restul vieții cu Mr. Darcy -- și, chiar și-n cărți, puțini erau bărbații potriviți pentru ea. Ce era rau în asta? Voia să meargă și ea în America, la fel ca unchiul ei și ca mine. Mama și mătușile nu au lăsat-o să plece, dar unchiul ei îi acordaseră o șansă. Putea oare să

învingă toate aceste obstacole și să plece în America? Ar fi vrut sfatul meu în această privință. Toate ar fi vrut. Dar ce puteam eu să-i ofer, ei, care își dorea mult mai mult de la viață decât îi fusese dat să aibă?

În realitate, nu puteam să-i ofer mai nimic, așa că i-am povestit despre lumea lui Nabokov, despre „cealaltă lume“. Am întrebat dacă observase cum, în majoritatea romanelor lui Nabokov – *Invitație la eșafod*, *Bend Sinister*, *Ada sau ardoarea*, *Pnin* – plutea mereu o umbră a unei alte lumi, la care se putea ajunge numai prin intermediul ficțiunii. Această lume este cea care nu-i lasă pe eroii și eroinele lui să se cufunde în cea mai cumplită disperare, cea care le devine refugiu, într-o viață ce se dovedește de cele mai multe ori brutală.

Uite, *Lolita*, de exemplu. Povestea unei fete de doisprezece ani, care n-avea unde să se ducă. Humbert a încercat să o transforme într-o fantezie, iubirea lui moartă, și a distrus-o. Adevărul disperat al poveștii Lolitei nu este cel al violului unei fete de doisprezece ani de către un bătrân lasciv, ci al *confiscării vieții unui individ de către un altul*. Nu știm ce ar fi devenit Lolita dacă Humbert nu ar fi pus mâna pe ea. Cu toate astea, romanul, opera finită, este plin de speranță, o apărare nu numai a frumuseții, ci și a vieții, a vieții simple, de zi cu zi, a tuturor plăcerilor ei obișnuite care Lolitei, ca și lui Yassi, îi fuseseră refuzate.

Cu încălzirea făcută și dintr-odată plină de inspirație, am adăugat că de fapt Nabokov se răzbunase pe cei care ne solipsizau¹ și pe noi: pe ayatollahul Khomeini, pe ultimul pețitor al lui Yassi, și, de ce nu, chiar și pe profesorul cu fața de clătită. Toți aceștia au încercat să-i forteze pe ceilalți să se înghesuie în tiparele create de ei, după visele și dorințele proprii, iar Nabokov, portretizându-l pe Humbert, i-a expus pe toți cei care tind să-și însușească și să îngrădească viețile altora. Ea, Yassi, avea atâta potențial, putea deveni orice visa să devină – o soție bună, profesoară sau poetă. Important era să știe ce vrea.

¹ *Solipsizer*, în original; autoarea creează verbul *to solipsize* de la *solipsism*, teoria filosofică potrivit căreia doar sinele propriu există sau poate fi dovedit că există. (n.red.)

I-am istorisit apoi una dintre povestirile lui Nabokov care-mi plăcea în mod deosebit, *Camera obscură*. Inițial, intenționase s-o numească *Omul din subterană*. Este vorba despre un critic și scriitor talentat, ale cărui mari iubiri sunt ficțiunea și filmul. După revoluție, tot ceea ce iubise el fusese interzis, aruncat în subterană. Așa că a hotărât să nu mai scrie nimic, să înceteze a-și mai câștiga existența, atâta timp cât comuniștii aveau să fie la putere. Abia dacă mai ieșea din micul său apartament. Uneori a fost cât pe ce să moară de foame, iar dacă nu s-ar fi găsit prieteni și studenți devotați și ceva bani rămași de la părinți, ar fi murit cu siguranță de foame.

I-am descris apartamentul în detaliu. Era simplu, gol și alb – izbitor de alb: pereții, gresia, chiar și dulapurile de la bucatărie. Singurul obiect de decor era un tablou mare pe peretele, de altfel gol, opus ușii de la intrare. Tabloul reprezenta copaci, umbre de textură groasă, verde pe verde. Nu exista nici o lumină, cu toate acestea copacii erau luminați, ca și când ar fi reflectat o luminozitate care nu venea de la soare, ci dinlauntru lor.

Mobilierul din sufrageria magicianului era format dintr-o canapea maro, o masuță și două scaune asortate. Un balansoar părea izolat în spațiul dintre sufragerie și locul pentru masă. Micul covor, cadou de la o iubire pierdută și deja uitată, era aruncat în fața balansoarului. În această cameră, pe acea canapea, își primea omul din subterană cei câțiva vizitatori selectați cu grijă. Erau regizori și scenariști celebri, pictori, scriitori, critici, foști studenți și prieteni. Toți veneau să-i ceară sfaturi despre filmele lor, despre cărți și iubire; voiau să știe cum să facă să treacă peste reguli, cum să înșele vigilența cenzorului sau cum să-și continue poveștile clandestine de dragoste. El le plănuia activitățile și viața. Petrecea ore în șir vorbind despre fațetele unei singure idei, sau în sala de montaj, lucrând la un film. Își sfătuia prietenii cum să se împace cu iubitele. Altora le spunea că, dacă vor să scrie mai bine, trebuie să se îndrăgostească. Citea aproape toate publicațiile aparute pe teritoriul Uniunii Sovietice și cumva era tot timpul la curent cu ce se petrecea și peste hotare, de la cele mai bune cărți scrise, până la filme.

Mulți ar fi vrut să facă parte din regatul lui ascuns, dar puțini erau cei care treceau de testul lui secret. El făcea regulile și accepta sau refuza pe cineva după bunul sau plac. Pentru sfaturile lui, le cerea în schimb prietenilor să nu-i pomenească niciodată numele în public. Erau mulți cei pe care îi tăiasse de pe listă din cauză că nu-i respectaseră rugămintea. Îmi amintesc una dintre replicile lui: „Vreau să fiu uitat; nu sunt membru al acestui club“.

Expresia feței lui Yassi m-a încurajat să-mi modelez și să-mi inventez mai departe povestea. Îmi amintea de mine, în copilărie, când tatăl meu venea la căpătâiul patului, seara târziu și uneori dimineata devreme, înainte să plece la lucru, să-mi depene povești. Când era furios pe ceva ce facusem, când voia ca eu să fac ceva anume sau când voia să mă liniștească, transforma detalii banale, ale vieții de zi cu zi, într-o poveste care mă copleșea cu emoțiile și cu grozăvia ei.

Ceea ce nu i-am spus lui Yassi în acea zi era că magicianul lui Nabokov, omul care era mai periculos pentru Stat decât o întreagă armată de rebeli, nu exista – sau, cel puțin, nu exista în ficțiune. Era cât se poate de real și trăia la mai puțin de cincisprezece minute distanță de locul unde noi ne amestecam cafeaua în pahare înalte, cu lingurițele cu coadă lungă.

Așa am invitat-o pe Yassi să participe la curs,

10

V-am rugat să vă imaginați grupul nostru citind *Lolita* în Teheran: un roman despre un bărbat care, pentru a poseda și a captiva o fată de doisprezece ani, pricinuieste în mod indirect moartea mamei ei, Charlotte, și o ține pe mica sa amantă prinsă în capcană vreme de doi ani. Sunteți îngroziți? De ce *Lolita*? De ce *Lolita* în Teheran?

Vreau să subliniez, încă o dată, că noi *nu* suntem *Lolita*, că ayatollahul *nu* este Humbert și că această republică *nu* este ceea ce Humbert numea principatul lui de la malul mării. *Lolita* nu este o critică a Republicii Islamice, ci una îndreptată împotriva esenței oricăror perspective totalitariste.

Haideți să ne întoarcem la fragmentul unde Humbert ajunge la tabăra de vară unde se afla *Lolita*, pentru a o lua, imediat după moartea mamei despre care ea nu știe nimic încă. Această scenă este preludiul a doi ani de captivitate, timp în care neștiutoarea *Lolita* peregrinează de la un motel la altul cu al ei iubit-gardian:

Lasă-mă să-mi amintesc acea scenă în toate amănuntele ei triviale: hoașca de Holmes scriind o chitanță, scărpinându-se în cap, trăgând de sertarul de la birou, punându-mi niște mărunt în palma-mi nerăbdătoare, apoi întinzând o bancnotă peste și spunând cu un zâmbet „... și încă cinci!“, poze de fetițe; niște molii sau fluturi încă vii, zbatându-se prinse în bolduri pe un perete („studiul naturii“); diploma înrămată a dieteticianului taberei; mâinile mele tremurânde; o fișă completată de eficienta Holmes despre comportamentul

lui Dolly Haze pe luna iulie („satisfăcător spre bine, înoată și vâslește cu plăcere“); freamătul copacilor și ciripitul păsărilor, și inima ce bătea să-mi sară din piept... Stăteam cu spatele spre ușa deschisă, și-am simțit cum mi se urcă sângele-n cap când i-am auzit respirația și vocea, venind din spatele meu.

Cu toate că nu este una dintre scenele cele mai spectaculoase din *Lolita*, ea demonstrează talentul lui Nabokov și cred că se află în centrul romanului. Nabokov spune la un moment dat despre sine că este scriitor-pictor, și această scenă ne oferă un bun indiciu despre ceea ce a vrut să spună în afirmația sa. Descrierea este impregnată de tensiunea dintre ceea ce se petrecuse anterior (descoperirea de către Charlotte a trădării lui Humbert și confruntarea lor, care a condus la accidentul fatal) și certitudinea că alte lucruri mai teribile urmau să se petreacă. Prin juxtapunerea de obiecte neînsemnate (o diplomă înramată, pozele unor fete) și activități obișnuite („satisfăcător spre bine, înoată și vâslește cu plăcere“) cu sentimente și stări emoționale personale („palma mea nerăbdătoare“, „inima ce bătea să-mi sară din piept“), Nabokov prefigurează teribilele fapte ale lui Humbert și viitorul vitreg al Lolitei.

Elementele obișnuite ale acestei scene aparent descriptive sunt destabilizate de emoții, dezvaluind secretul vinovăției lui Humbert. De acum încolo, șovaiala și tremurul lui Humbert vor colora fiecare nuanță a narațiunii, impunând emoție peisajului, timpului și întâmplării, oricât de marginal în chip aparent sau de neînsemnat ar fi părut acesta. Vi se pare și vouă, ca și fetelor mele, că răul izvorât din acțiunile și din emoțiile lui Humbert este cu atât mai terifiant cu cât el pozează în soț și tată vitreg normal, într-o ființă umană normală?

Apoi apare fluturele – sau este un fluture de noapte? Inabilitatea lui Humbert de a distinge între cele două, indiferența lui, implică o neglijență morală și în alte privințe. Această indiferență oarbă este ecoul atitudinii lui crude față de fiul decedat al lui Charlotte și față de plânsetele Lolitei din timpul nopții. Cei care ne spun că Lolita nu era decât o mică scorpie, care a primit la sfârșit doar ce-a meritat, ar trebui să-și amintească aceste plânsete ale ei, noapte de

noapte, în brațele violatorului și gardianului ei, pentru că, vedeți voi, așa cum ne amintește Humbert, cu un amestec de ușurare și de patos, „ea nu avea unde să se ducă în altă parte“.

Asta ne-a venit în minte discutând la curs confiscarea de către Humbert a vieții Lolitei. Primul lucru care ne-a șocat citind *Lolita* – de fapt apărea chiar pe prima pagină – era felul cum ne era prezentată Lolita, ca o creație a lui Humbert. O zărim numai în trecăt. „Ce am posedat nebunește, ne informează el, nu era ea, ci propria mea creație, Lolita fanteziei mele – poate mai reală decât Lolita... fără voința, lipsită de conștiință – într-adevăr fără o viață a ei proprie.“ Humbert o fixează astfel pe Lolita, pentru prima dată, punându-i un nume ce devine ecoul dorințelor lui. Acolo, chiar pe prima pagină, schițează diferite nume de alint pentru ea, în funcție de ocazie: Lo, Lola, iar în brațele lui, mereu Lolita. Ne oferă, de asemenea, informații despre numele ei „real“, Dolores, care în spaniolă înseamnă *durere*.

Pentru a o reinventa, Humbert trebuie să o ia pe Lolita din propria realitate și să-i înlocuiască povestea vieții cu povestea lui, transformând-o pe Lolita în reîncarnarea iubirii lui neîmpărtașite din tinerețe, o tânără frumoasă, pierdută în trecut, Annabel Leigh. Nu o cunoaștem pe Lolita în mod direct, ci doar prin Humbert, nu prin prisma trecutului ei, ci prin acela, real sau imaginar, al naratorului-molestator. Acest lucru a fost numit de unii critici, chiar și de Nima, studentul meu, solipsizarea Lolitei de către Humbert.

Cu toate acestea, ea are un trecut. În ciuda încercării lui Humbert de-a o vitregi de propria poveste, trecutul ei ni se oferă cu toate acestea, în străfulgerări. Arta lui Nabokov face ca aceste străfulgerări vitregite să fie cu mult mai acute, prezentate în contrast cu obsesiile covârșitoare ale lui Humbert în privința propriului trecut. Lolita are un trecut tragic, prin moartea tatălui și a fratelui ei de doi ani. Acum îi moare și mama. Ca și pentru studenții mei, trecutul ei nu apare ca o pierdere, ci mai degrabă ca o lipsă, și, ca și ei, Lolita devine plasmuirea visului altcuiva.

La un moment dat, adevărul despre trecutul Iranului a devenit la fel de imaterial pentru cei care i l-au potrivit astfel ca și adevărul Lolitei pentru Humbert. A devenit imaterial în același fel în care adevărul Lolitei, dorințele și viața ei, trebuie să-și fi pierdut culoarea în fața unicei obsesii a lui Humbert, aceea de a transforma o copilă rebelă, de numai doisprezece ani, în amanta lui.

Când mă gândesc la Lolita, îmi vine în minte acel fluture, încă viu, fixat de perete cu un bold. Fluturile nu este un simbol evident, dar ne sugerează faptul că Humbert o fixează pe Lolita în același fel în care acel fluture este ținut; o vrea numai pe ea, o ființă umană care trăiește și respiră; își dorește ca ea să renunțe la viața proprie pentru viața nemișcată oferită de el. Imaginea Lolitei este de-acum și pentru totdeauna asociată în mințile cititorilor cu cea a temnicerului ei. Lolita, de una singură, nu are înțeles; ea prinde viața numai prin gratiile închisorii ei.

Iată cum am citit *Lolita*. Pe măsură ce citeam și reciteam, discutând *Lolita* la acest curs, conversațiile noastre erau colorate de durerile și de bucuriile tainice ale studenților mei. Ca petele de lacrimi pe o scrisoare, aceste incursiuni în evenimentele tainice și personale au umbrat toate discuțiile noastre despre Nabokov. Și am început să mă gândesc din ce în ce mai mult la acel fluture; ceea ce ne-a legat atât de mult a fost această intimitate perversă dintre victimă și temnicer.

11

Am folosit carnete mari de însemnări pentru notițele de la curs. Paginile acestora erau aproape toate goale, cu excepția zilelor de joi și a câtorva însemnări de vineri, sâmbăta și duminică. Când am plecat din Iran, carnetele erau prea grele ca să le pot lua cu mine, așa că am rupt numai paginile relevante – le am acum sub ochi: pagini rupte, cicatrici ale acelor carnete de neuitat. Există câteva însemnări ilizibile și referințe pe care nu le mai pot descifra, dar notițele din primele luni de zile sunt ordonate și îngrijit întocmite. Se referă, în marea lor majoritate, la idei pe care le-am adunat în urma discuțiilor purtate în grup.

În primele săptămâni, am citit și am discutat, într-un mod organizat, aproape formal, cărțile pe care le-am stabilit de la începutul cursului. Le-am pregătit și un chestionar, primit de la o prietenă psiholog, de la programul ei de studii de gen, menit să mă ajute să le descifrez puțin personalitățile. Au răspuns cu conștiinciozitate întrebărilor – Ce crezi despre mama ta? Numeste șase personalități în viață, pe care le apreciezi, și șase pe care, dimpotrivă, le detești. Care sunt cele mai potrivite două cuvinte pe care le-ai folosi pentru a te descrie pe tine însăși? Răspunsurile la aceste întrebări plictisitoare erau, bineînțeles, plictisitoare; au scris doar ceea ce s-ar fi așteptat toată lumea să audă de la ele. Îmi amintesc că Manna a încercat, totuși, să personalizeze oarecum răspunsurile. La întrebarea „Care este imaginea ta despre tine?” – a scris „Nu sunt pregătită

încă pentru a răspunde la această întrebare“. Așa era – nu erau gata, nu erau pregătite, nu încă.

De la bun început am luat notițe, ca pentru un experiment științific oarecare. La numai o lună, prin noiembrie, scriam: „Mitra: unele femei spun că sunt predestinate pentru a avea copii, de parcă asta li s-ar părea un blestem“. Am adăugat: „Unele dintre fete sunt mai radicale decât mine în ceea ce privește resentimentele față de bărbați. Toate vor să fie independente. Cred că nu pot găsi un bărbat care să le fie egal. Au senzația că ele au crescut și că s-au maturizat, iar bărbații din viața lor – nu, pentru că nu s-au oboșit să gândească“. 23 noiembrie: „Manna: Mi-e frica de mine, nimic din ceea ce fac sau din ceea ce am nu se aseamănă cu ceea ce văd în jur. Ceilalți mă sperie. Mă sperii de mine“. De la prima la ultima, observ că nici una dintre fete nu are o imagine clar conturată despre sine; se văd doar prin ochii celor din jur, pe care, în mod ironic, îi disprețuiesc. Subliniasem aici cuvintele *dragoste de sine* și *încredere în forțele proprii*.

Au început să-și deschidă sufletele doar atunci când am început să discutăm liber despre operele citite. Romanele ofereau o metodă de evadare din cotidian, la modul că ne puteam minuna de frumusețea și de perfecțiunea textelor, uitând de poveștile despre decani, despre universități și de patrulele de pe străzi. Era o anume inocență în modul în care citeam aceste cărți; lectura se făcea în afara istoriei și a așteptărilor personale: gândiți-vă la Alice în Țara Minunilor alergând după Iepurele Alb și sărind în hăul necunoscut. Această inocență ne-a fost răsplătită însutit: nu cred că fără de ea am fi putut să ne înțelegem șovairile. În chip straniu, romanele în care evadam ne-au ajutat, în final, să punem sub semnul întrebării realitatea înconjurătoare, care ne lăsase de atâtea ori neajutorate și fără de grai.

Spre deosebire de generația scriitorilor și intelectualilor cu care crescusem și din care făceam acum parte, această nouă generație, căreia îi aparțineau fetele mele, nu era interesată de ideologii sau de poziții politice. Aveau o curiozitate autentică pentru operele interzise sau exilate ale marilor scriitori și o sete uriașă de a citi tot ce

era condamnat la obscuritate, atât de regimul politic, cât și de intelectualii revoluționari. Purtatorii canonului erau acum, pentru cei tineri, James, Nabokov, Woolf, Bellow, Austen și Joyce – nume adulate, emisari ai acelei lumi interzise, pe care noi urma s-o transformăm în ceva mult mai pur și mai minunat, decât îi fusese ei vreodată dat să fie.

Într-un fel, dorința de frumos, impulsul instinctiv de a te lupta cu „forma greșită a lucrurilor”, ca să-l citez pe Vadim, naratorul ultimului roman al lui Nabokov, *Atenție la arlechin!*, i-a împins pe mulți dinspre poliți politici diferiți spre ceea ce numim, în mod general, cultură. Acesta era un domeniu în care ideologia politică ocupa un rol relativ redus.

Îmi plăcea să cred că această nerăbdare era semnul că plutea ceva în aerul din Teheran, ceva poate nu chiar ca o primăvară, ci doar ca o briză, o aură care promitea că totuși primăvara putea fi pe drum. Asta mă încuraja, citind o carte ca *Lolita* în Teheran. Acum, când scriu despre drumul lor în căutarea frumosului, în ciuda tuturor temerilor lor în fața unui viitor fără slujbe, lipsit de siguranță, și a unui prezent fragil și neloyal, regăsesc cu bucurie acest spirit în scrisorile foștilor mei studenți.

Mă întreb dacă vă puteți imagina cum eram noi: așezate în jurul mesei de fier forjat și sticlă, într-o zi noroasă, obișnuită, de noiembrie; galbenul și arămiul frunzelor reflectate în oglinda din sufragerie erau învăluite în pâclă. Doar eu și alte două fete aveam exemplare ale *Lolitei* în poală. Celelalte, doar copii xerox. Aceste cărți nu erau lesne de procurat -- nu se găseau în librării. Mai întâi, cenzorii au interzis majoritatea romanelor, apoi guvernul le-a retras din vânzare: majoritatea librăriilor de carte străină au fost închise sau au fost nevoite să se bazeze pe stocurile de dinainte de revoluție. Mai puteai găsi câte un exemplar la vreun anticariat sau uneori pe la târgurile internaționale de carte din Teheran. O carte ca *Lolita* era greu de procurat, în special varianta aceea cu adnotări, pe care fetele voiau s-o aibă. Am sfârșit prin a fotocopia toate cele trei sute de pagini ale volumului, pentru cele care nu reușiseră să o găsească. În timpul pauzei, serveam ceai și prăjiturele. Nu-mi amintesc cine le cumpărase atunci, pentru că în fiecare săptămâna dulciurile erau aduse de altcineva.

„Păpușică“, „mic monstru“, „coruptă“, „superficială“, „obraznicătura“ – cam așa vorbea critica despre Lolita. În comparație cu acești termeni, apelativele cu care Humbert se adresa Lolitei și mamei ei par aproape blânde. Și-apoi mai sunt alții – ca Lionel Trilling, fără îndoială – care văd povestea ca pe o simplă aventură amoroasă; alții condamnă *Lolita*, considerând că Nabokov a transformat violul unei fete de doisprezece ani într-un experiment estetic.

N-am fost de acord la curs cu nici una dintre aceste interpretări. În mod unanim (și sunt mândră să spun asta) am fost de acord cu Vera Nabokov și am luat partea Lolitei.

Lolita este discutată de ziare din toate unghiurile posibile, mai puțin unul: acela al frumuseții și al patosului ei, scria Vera Nabokov, în jurnalul ei. Criticii preferă să se uite la simbolurile morale, la justificări, condamnări, sau la explicații ale stării lui HH... Îmi doresc să fi remarcat cineva descrierea delicată a neajutorării copilei, patetica ei dependență de monstruosul HH, curajul ei dezarmant, care a culminat cu mariajul meschin, dar în esență pur și sănătos, și scrisoarea, și câinele ei. Și apoi, expresia teribilă a fetei Lolitei atunci când a aflat că HH îi înșelase așteptările, când îi refuzase până și acea mică plăcere promisă. Toți omit faptul că această „nesuferită obraznicătură mică“ este până la urmă bună la suflet și că nu s-ar fi redresat, așa cum a făcut-o, după ce fusese atât de greu lovită, și nu s-ar mai fi mulțumit cu o viață decentă alături de sârmanul Dick, dacă n-ar fi fost astfel.

Narațiunea lui Humbert este confesivă, atât în sensul obișnuit al termenului, cât și datorită faptului că-și scrie, la propriu, din închisoare, confesiunea, așteptând sentința tribunalului pentru asasinarea dramaturgului Claire Quilty, cu care Lolita fugise ca să scape de el și pe care îl parasise după ce refuzase să ia parte la crudele sale jocuri sexuale. Humbert ne apare în dublă ipostază, narator și seducător, nu numai al Lolitei, ci și al nostru, al cititorilor săi, adresându-ni-se pe tot parcursul romanului cu: „Doamnelor și domnilor jurați“ (uneori cu „Înaripați domni jurați“). Pe măsură ce se deapănă povestea, o altă crimă, cu implicații mai profunde, este dezvăluită: răpirea și violul Lolitei (și veți observa că în timp ce scenele cu Lolita sunt scrise cu pasiune și delicatețe, moartea doamnei Quilty este prezentată ca o farsă). Proza lui Humbert, care uneori deviază spre un nerușinat exces de amănunte, este menită să seducă cititorul elevat, care ar putea fi cucerit, pe negândite, de o atât de erudită gimnastică a minții. Lolita aparține acelei categorii de victime lipsite de apărare, care nu au niciodată șansa de a-și spune povestea. În felul acesta devine de două ori victimă: nu numai viața, ci și povestea vieții îi sunt furate. Ne tot spuneam pe-atunci că suntem prezente la acest curs tocmai pentru a nu deveni victimele acestei din urmă crime.

Lolita și mama ei sunt condamnate înainte ca noi să le cunoaștem: casa Haze, după cum o numește Humbert, mai mult cenușie decât albă, este „acel gen de casă unde știi că vei găsi, în loc de duș, un furtun de cauciuc prins de cadă“. Când ajungem în holul de la intrare (străjuț de clopoței la ușă și de „opera de artă preferată a clasei de mijloc diletante, *L'Arlesienne* de Van Gogh“), avem deja pe buze un surâs ironic, batjocoritor. Ne uităm spre casa scârilor și auzim „vocea de contralto“ a doamnei Haze, înainte ca Charlotte („o versiune nereușită a lui Marlene Dietrich“) să coboare. Propoziție cu propoziție, cuvânt cu cuvânt, Humbert o desființează pe Charlotte, chiar de când începe s-o descrie: „Era genul de femeie ale cărei cuvinte alese trădau apartenența la un club de carte sau de bridge, sau oricare altă conveniență moartă, dar care nu-i oglindeau nicidecum sufletul“.

Biata femeie, n-a avut nici o șansă; și nici pe parcurs impresia despre ea nu ți se îmbunătățește, când faci cunoștință cu superficialitatea, cu sentimentele, gelozia și pasiunea ei pentru Humbert, dublate de răutățile față de Lolita. Prin limbajul lui ales („poți avea oricând

încredere în stilul elegant al unui criminal“), Humbert îndreaptă atenția cititorului spre banalități și spre micile cruzimi ale consumismului american, creând astfel un soi de empatie și de complicitate cu cititorul, care este încurajat să perceapă ca de la sine înțeleasă seducerea lipsită de orice scrupul a unei văduve singuratice și ulterioara căsătorie cu aceasta, pentru a-i seduce până la urmă fiica.

Arta lui Nabokov rezidă în abilitatea de a ne face să simpatizăm cu victimele lui Humbert – cel puțin cu cele două soții ale lui, Valeria și Charlotte – fără a fi de acord, în schimb, cu ele. Condamnăm actele de cruzime ale lui Humbert împotriva acestora, în timp ce subscriem părerii lui în ceea ce privește banalitatea acestora. Avem aici o primă lecție de democrație: toți indivizii, oricât ar lăsa de dorit atitudinea lor, au dreptul la viață, la libertate și la căutarea fericirii. În *Invitație la esafod*, personajele negative ale lui Nabokov sunt conducători totalitari vulgari și brutali, care încearcă să posede și să controleze mințile pline de imaginație din jur, în *Lolita*, dimpotriva, personajul negativ este cel plin de imaginație. Cititorul nu se poate înșela niciodată în privința lui Monsieur Pierre, dar cum îl va judeca oare pe Monsieur Humbert?

Humbert se folosește de întregul sau arsenal de talent și viclenie pentru a-l pregăti pe cititor să-i fie martor la desfășurarea unei odioase crime: prima sa încercare de a o poseda pe Lolita. Ne pregătește pentru scena seducerii totale cu aceeași imaculată precizie cu care prepară și drogul Lolitei, pentru ca apoi să profite de trupul ei inert. Încearcă să ne câștige de partea lui, plasându-ne în aceeași categorie cu el: aceea a criticilor ardenti ai culturii consumiste. O descrie pe Lolita ca pe o vulpiță vulgară – o numește „o fetiță dezgustătoare și convențională“. „Și nu este nici pe departe copila fragilă din romanele feminine.“

Asemenea celor mai buni avocați ai apărării, care impresionează prin retorică și fac apel la înalte valori morale, Humbert se exonerează implicându-și victima – o metodă cu care, de-altfel, eram obișnuiți în Republica Islamică Iran. („Nu suntem împotriva cinemaului“, declara ayatollahul Khomeini, în timp ce acoliții săi dădeau foc salilor de proiecție, „suntem împotriva prostituției!“) Adresându-se „frigidelor doamne din juriu“, Humbert ne informează, pe un ton asemănător: „Vă voi spune ceva foarte ciudat: ea

m-a sedus pe mine... Nici o urmă de modestie – se confesează în continuare – n-am observat în comportamentul acestei frumoase tinere, prost-crescute, pentru care educația modernă, obiceiurile juvenile, destrăbălarea din tabără și așa mai departe au condus la cea mai josnică depravare. Ea consideră actul despuierii ca parte a unei lumi furtive a tinerilor, necunoscută celorlalți“.

Până acum, se pare că Humbert criminalul, cu ajutorul lui Humbert poetul, a reușit să o seducă pe Lolita, dar și să-l seducă pe cititor. Cu toate acestea el eșuează pe ambele fronturi. În cazul Lolitei, nu ajunge, de fapt, să o posede de bunăvoie, ceea ce face ca de fiecare dată actul sexual să devină mai crud și mai violent; îi scapă printre degete. Iar pe cititori nu reușește să-i cucerească deplin, sau cel puțin nu pe toți. Încă o dată, în mod ironic, abilitatea sa ca poet și meșteșugul frazei sale elaborate îi deconspiră adevăratul chip.

Vedeți, așadar, cum proza lui Nabokov întinde capcane cititorului nesuspicios: credibilitatea fiecăreia dintre aserțiunile lui Humbert este în mod simultan o provocare, dar și o demascare, ambele declanșate de adevărul disimulat, dezvăluit prin descriere.

O altă Lolita ni se dezvăluie astfel – cea care se ridică deasupra caricaturii micuței ipocrite, insensibile și vulgare zugrăvite de Humbert, cu toate că putea fi uneori și așa – o fată singură și rănită, careia i s-a furat copilăria, rămasă fără părinți și fără adăpost. Câteodata, tot el ne dezvăluie, indirect, caracterul vulnerabil și solitar al Lolitei. Dacă ar fi fost să fi putut zugrăvi el pereții de la Vânătorii Fermecați, motelul unde a violat-o pentru prima dată pe Lolita, ne spune Humbert, ar fi pictat un lac, un copac în flăcări și în final ar mai fi adăugat „o vâlvătaie de opal dizolvându-se într-o apă murmurândă, un ultim șopot, o tușă finală, roșu purpuriu, roz aprins, un suspin, o copilă crispată de durere“. (Copilă, vă rog să vă reamintiți, doamnelor și domnilor jurați, cu toate că această copilă, dacă ar fi trăit în Republica Islamică Iran, ar fi fost socotită destul de mare pentru a se căsători cu bărbați mult mai în vârstă decât Humbert.)

Pe măsură ce se țese povestea, lista nemulțumirilor lui Humbert crește. O numește „târfă iubită și ticăloasă“ și vorbește despre „tinerii ei craci obsceni“, în timp ce descoperim la ce se referea, de fapt: Lolita i se așeza în poală, scobindu-se în nas, absorbită de „rubrica de divertisment a vreunui ziar, indiferentă la extazul meu,

ca și cum s-ar fi așezat oriunde, pe un pantof, pe o păpușă sau pe mânerul unei rachete de tenis". Bineînțeles că toți criminalii și opresorii dețin lungi liste de nemulțumiri legate de victimele lor, dar nu toți pot fi atât de elocvenți ca Humbert.

Și nici macar nu era tot timpul un amant tandru: cea mai mică tentativă a ei de a-și manifesta independența îl face să izbucnească în cea mai neagră furie: „I-am tras un teribil dos de palma, care i-a nimerit pometul fierbinte și tare al obrazului. Și-apoi părerea de rău, dureroasa dulceață a uimirii și a suspinelor, dragostea cersind iertare, deznădejdea reconcilierii senzuale. În noaptea de catifea, la motelul Mirana, am sărutat talpa galbuie a picioarelor ei cu degete lungi, m-am jertfit... dar toate au fost în van. Eram amândoi blestemati. Curând, aveam să intru într-un nou ciclu al persecuțiilor”.

Nimic nu este mai impresionant decât totala neajutorare a Lolitei. Chiar în prima lor dimineață, după dureroasa (pentru Lo, punând în scenă un spectacol al curajului) și extatica (pentru el) experiență sexuală, i-a cerut niște bani să-și sune mama. „Nu înțeleg, de ce nu pot s-o sun pe niana când am chef?” „Pentru că, răspunse Humbert, maica-ta e moartă.” În acea noapte, la hotel, Lo și Humbert au avut camere separate, dar „în toiul nopții, a venit la mine și ne-am împăcat. Vedeți, nu avea unde să se ducă în altă parte”.

Bineînțeles, acesta era miezul problemei: nu avea unde să se ducă, și timp de doi ani, dintr-un motel sordid într-altul, în casa lui sau chiar la școală, o forțează să i se supună. O izolează de copiii de vârsta ei, veghează să nu aibă nici un prieten sau iubit, o sperie ca să păstreze secretul, îi promite bani pentru sex, apoi se razgândește și nu-i mai dă nimic după aceea. Înainte ca cititorul să-și facă o părere despre Humbert sau despre cenzorul nostru orb, trebuie să-i amintesc că, la un moment dat, primul se adresează audienței cu „Cititorule! *Bruder!*”¹ – aluzie la un vers celebru din Baudelaire, în prefața la volumul lui de poeme *Les Fleurs du Mal*: „– Hypocrite lecteur, – mon semblable, – mon frère!”²

¹ Frate (în limba germană, în original)

² „Florile Răului” (în limba franceză, în original)

³ „– Cititorule ipocrit, – semenul meu, – fratele meu!” (în limba franceza, în original)

Întinzându-se după o prăjitură, Mitra ne-a spus că o deranja de ceva vreme un gând. De ce istorii ca *Lolita* sau *Madame Bovary* – povești atât de triste, atât de tragice – ne fac fericiți? Nu este oare un păcat să simți plăcere citind despre lucruri atât de teribile? Ne-am simți oare la fel dacă am citi despre ele într-un ziar sau dacă ni s-ar întâmpla chiar nouă? Și-atunci, dacă am scrie noi despre viața de aici, din Republica Islamică Iran, cititorii noștri ar trebui să se simtă, la rândul lor, fericiți?

În acea noapte, ca în multe altele, de altfel, am adormit cu gândul la discuțiile de la curs. Simțeam că nu o lămurisem îndeajuns pe Mitra, că nu-i răspusesem tocmai bine la întrebări, și mă batea gândul să-mi sun magicianul și să-i povestesc discuțiile pe care le avusesem cu fetele. Era una dintre acele nopți în care nu mă țineau treaza coșmarurile sau anxietățile, ci ceva extraordinar de interesant. De cele mai multe ori nu puteam dormi din cauza premonițiilor nefaste care mă bântuiau: mi-era teamă că o să cadă casa peste noi sau că o să sune telefonul să anunțe că s-a întâmplat ceva vreunui dintre prietenii sau vreunei rude. Aveam uneori senzația că, stând trează, puteam alunga cumva nenorocirea și că ororile la care mă tot gândeam ar fi putut deveni realitate, dacă m-aș fi cufundat într-un somn adânc.

Îmi amintesc că aceste temeri nocturne au început pe când eram studentă în anul doi la o școală oribilă din Elveția, după ce am fost chemată în timpul orei de istorie, predată de un foarte sever profesor american, la biroul directorului: aflasera de la radio că tatăl meu, cel mai tânăr primar din istoria Teheranului, fusese arestat. Cu trei săptămâni înainte doar ce îi aparuse fotografia în *Paris Match*, alături de generalul de Gaulle. Nici șahul, nici un alt demnitar – erau

numai Tata și Generalul. Ca și restul familiei mele, tata era un snob, intrat în politică, dar disprețuind politicienii și sfidându-i la fiecare pas. Era insolent cu superiorii, era popular, nu ezita să spună ce gândește și se afla și în relații foarte bune cu jumaliștii și cu presa. Scria poezie și credea cu putere că adevărata lui vocație era scrisul. Am aflat mai târziu că Generalul îl plăcuse pe tata în mod deosebit, după ce auzise discursul său de bun venit, la adresa lui, ținut în limba franceză, plin de referințe la mari scriitori francezi, precum Chateaubriand și Victor Hugo. De Gaulle a hotărât atunci să-l recompenseze cu Legiunea de Onoare. Toate acestea n-au fost bine văzute și nici prea bine primite de cei din elita iraniană, care aveau deja resentimente împotriva lui din caatitudinii de nesupunere față de care dăduse dovadă. Deveniseră de-acum și mai invidioși din pricina atenției deosebite care i se arăta, așa, din senin.

O compensație minoră pentru vestea proastă primită a fost că nu mai trebuia să rămân la școala elvețiană. De Crăciun, în același an, am plecat acasă condusă la aeroport de o escortă specială. Nu am perceput realitatea încarcerării tatălui meu decât atunci când am aterizat pe aeroportul din Teheran și el nu era acolo, ca să mă aștepte, ca de obicei. Timp de patru ani, cât a fost închis „temporar“ în celula lui – biblioteca închisorii, ușă-n ușă cu morga –, ni se spunea fie că va fi omorât, fie că îl vor elibera cât de curând. A fost, într-un târziu, achitat de toate acuzațiile, mai puțin de una: nesupunerea. Asta mi-a rămas în minte pentru tot restul vieții: nesupunerea, devenită, după aceea, un adevărat mod de viață pentru mine. Mult mai târziu, când am citit fraza lui Nabokov – „curiozitatea este insubordonare în forma sa cea mai pură“ –, mi-am reamintit verdictul împotriva tatălui meu.

Nu mi-am revenit niciodată din șocul acelui moment, când m-au scos din siguranța orei de istorie a domnului Holmes – așa cred că îl chema pe profesor – și mi s-a spus că tata, primarul, este la închisoare. Mai târziu, Revoluția Islamică mi-a luat și ultimul strop de siguranță pe care reușisem să-l recapăt după eliberarea tatălui meu din pușcărie.

La câteva luni de la începutul cursului, eu și fetele am constatat că aveam aproape toate același coșmar, într-o formă oarecare sau alta, în care ori uitam să ne punem vâlul, ori pur și simplu nu-l puneam, în orice caz, în toate visele alergam, fugeam undeva. Într-unul din vise, cred că al meu, nu puteam fugi: eram pironită locului, chiar în fața

ușii de la intrare. Nu mă puteam întoarce, și nici nu puteam deschide ușa, ca să intru în casă. Singura dintre noi care spunea că nu avea coșmarul cu vâlul era Nassrin. „M-am temut dintotdeauna că va trebui să mint. Știi cum se spune: să fii cinstit cu tine însuși și toate astea. Cred cu tărie în asta“, zise strângând din umeri. „Dar m-am mai dat pe brazdă“, a adăugat, după o vreme.

Mai târziu, Nima mi-a spus că fiul unui prieten de-al lui și-a trezit îngrozit într-o noapte părinții, pentru că avea un „vis ilegal“. Visa că se afla pe malul mării, cu un grup de bărbați și de femei, care se sărutau, iar el nu știa ce să facă. Și-o ținea întruna așa, spunându-le despre visele lui ilegale.

În *Invitație la eșafod*, pe zidul celulei închisorii lui Cincinnatus C., care era decorată ca un hotel de mână a treia, erau înscrise instrucțiuni pentru prizonieri. Precum „Umiliința prizonierului este mândria închisorii“. Regula numărul șase, cea pe care este clădit romanul, sună așa: „Este de dorit ca deținutul să nu viseze deloc, iar dacă totuși o face, ar trebui imediat să-și suprimе visele nocturne al căror context ar putea fi incompatibil cu condiția și cu statutul de prizonier, cum ar fi: peisajele pline de splendoare, ieșirile cu prietenii, cina în familie, la fel ca și acte sexuale cu persoane care în viața reală și în stare de veghe nu s-ar apropia de deținut nici pe departe, ceea ce l-ar face să fie considerat, în fața legii, vinovat de viol“.

În timpul zilei era mai bine. Mă simțeam curajoasă. Le răspundeam arogant Gardienilor Revoluției, mă certam cu ei, nu mă temeam să îi urmez la Comitetele Revoluționare. Nu aveam timp să mă gândesc la toate rudele și la toți prietenii morți, sau la felul norocos în care scăpam noi, ca prin urechile acului. Plăteam în schimb, pentru asta, în timpul nopților, întotdeauna după ce mă întorceam acasă. Ce se va întâmpla acum? Cine va mai fi omorât? Când vor mai veni? Îmi interiorizasem această frică, așa că nu conștientizam întotdeauna ce se întâmplă, dar aveam insomnii; mă fătăiam prin casă și apoi citeam, până adormeam, cu ochelarii pe nas, de cele mai multe ori cu cartea în mână. Odată cu frica vin și minciunile și justificările care, indiferent cât de convingătoare, ne scad stima de sine, așa cum, în chip dureros, Nassrin tocmai ne amintise.

M-au salvat o sumedenie de lucruri: familia și un cerc restrâns de prieteni, gândurile, cărțile pe care le discutam cu prietenul meu

clandestin, pe când ne plimbam după-amiaza. Își făcea probleme la fiecare pas — dacă vom fi opriți, ce explicație le vom da? Nu eram căsătoriți, nu eram nici frate și soră... Își făcea griji pentru mine și pentru familia mea, și de fiecare dată, cu cât el se îngrijora mai tare, cu atât deveneam eu mai îndrăzneată, lasând să-mi alunece basmaua și răsând în hohote. Nu puteam face mare lucru în privința „lor“, dar puteam să mă infurii pe el sau pe soțul meu, pe toți bărbații din viața mea, care erau atât de precauți și care se îngrijorau „pentru binele meu“.

După prima noastră discuție despre *Lolita*, nu puteam adormi, tot cu gândul la întrebarea Mitrei. Oare de ce ne umpleau de atâta bucurie *Lolita* sau *Doamna Bovary*? Era ceva în neregulă cu aceste romane sau cu noi? Erau oare Flaubert și Nabokov niște brute lipsite de sentimente? Până joia următoare mi-am pus gândurile în ordine și abia așteptam să le împărtășesc și lor, la curs, punctul meu de vedere.

Nabokov era de părere că fiecare roman e un basm, le-am spus. Iar eu sunt întru totul de acord. În primul rând, dați-mi voie să vă reamintesc că basmele sunt pline de vrăjitoare care devorează copiii, mame vitrege care își otrăvesc frumoasele fiice și tați slabi de înger care își lasă copiii în pădure. Magia vine, în cele din urmă, din puterea binelui, cea forță care ne spune să nu ne lasăm pradă limitelor și restricțiilor impuse de McFate, cum îl numește Nabokov.

Fiecare basm ne oferă puterea de a ne depăși limitele, așa că, într-un fel, acesta ne oferă libertatea pe care realitatea ne-o refuză. În toate marile opere de ficțiune, indiferent de realitatea sumbră pe care o înfațesează, este surprinsă afirmarea vieții, împotriva caracterului ei trecător, ca o sfidare esențială. Această afirmare prinde contur prin modul în care autorul preia controlul asupra realității, repovestind-o în felul său și creând astfel o nouă lume. Fiecare mare operă de artă, așa spune cu emfază, este o sărbătoare, un act de nesupunere împotriva trădărilor, a ororilor și a infidelităților vieții. Perfecțiunea și frumusețea formei se revoltă împotriva urâteniei și a sărăciei subiectului. De aceea îndrăgim romanul *Doamna Bovary* și plângem pentru Emma, de aceea citim cu aviditate *Lolita*, pe măsură ce ni se rupe sufletul pentru mica, vulgara, poetica și neascultătoarea noastră eroină orfană.

Manna și Yassi veniseră mai devreme în ziua aceea. Nu știu cum am ajuns să vorbim despre celelalte fete de la curs, ce nume li s-ar potrivi mai bine și le-am zis că, de exemplu, lui Nassrin îi spuneam Pisica din Cheshire, pentru că apare și dispărea când nici nu gândea. La puțin timp după aceea, când au intrat Nassrin și Mahshid, le-am spus despre ce tocmai vorbeam. Manna a adăugat: „Dacă ar trebui să o definesc pe Nassrin, i-aș spune contradicție“. Asta, cine știe pentru ce motiv, a scos-o din sărite pe Nassrin, care s-a întors spre Manna cu un ton aproape acuzator: „Tu ești poeta, Mitra pictorița și eu, eu ce sunt – o contradicție în termeni?“

Era ceva adevăr în definiția pe jumătate ironică a Mannei. Soarele și norii de furtună care defineau infinitele toane și temperamente ale lui Nassrin erau prea îngemănate, prea inseparabile. Toate fetele mă surprindeau, de nenumărate ori, într-un fel sau într-altul, dar ea mai mult decât toate la un loc.

Într-o zi, a rămas peste program, să mă ajute să pun ordine în cursuri și în note pentru o conferință. Am vorbit fel de fel, verzi și uscate, despre viața în universitate și despre ipocrizia unora dintre funcționari, oficiali și activiști ai organizațiilor musulmane. La fel de calm ca și când ar fi aranjat foile de hârtie în dosarele albastre, a început să-mi povestească despre felul cum cel mai tânăr dintre unchii ei, un om de altfel pios, o violase pe când avea doar unsprezece ani. Nassrin își amintea cum unchiul obișnuia să spună că se păstra cast și pur pentru viitoarea lui nevestă și că, tocmai de aceea, refuza prietenia altor femei. *Cast și pur*, repetă sarcastică. Unchiul

obișnuia să o mediteze pe Nassrin – un copil agitat și indisciplinat – de trei ori pe săptămână, în timpul anului școlar. O ajuta la limba arabă și uneori și la matematică. În timpul lecțiilor, așezați unul lângă altul la birou, își plimba mâinile pe picioarele ei, apoi pe tot corpul, în timp ce îi repeta conjugările din limba arabă.

Această zi reușise să devină memorabilă în mai multe privințe. La curs, discutăm conceptul de personaj negativ în roman. Am arătat cum Humbert era personajul negativ, pentru că îi lipsea cu desăvârșire curiozitatea față de ceilalți și față de viața lor, chiar și față de persoana pe care o iubea cel mai mult, Lolita. Humbert, ca majoritatea dictatorilor, era interesat numai de propria viziune asupra lumii. El își crease o Lolita așa cum o dorise și nu voia nici în ruptul capului să renunțe la acea imagine. Le-am reamintit că Humbert spusese că-și dorea să oprească timpul și să o țină pe Lolita pentru totdeauna pe „o insulă a timpului oprit în loc“, sarcină atribuită de obicei zeilor și poetilor.

Încercam să le explic cum *Lolita* era cea mai complexă dintre cărțile citite până atunci din Nabokov. La suprafață, desigur, *Lolita* e mai realistă, dar are și capcane și întorsături neașteptate. Le-am arătat o mică reproducere, peste care am dat cu totul întâmplător, a tabloului *Vârsta Inocenței*, de Joshua Reynolds. Discutam scena în care Humbert vine la școala Lolitei și o găsește pe aceasta în clasă. Tabloul lui Reynolds, înfățișând o fetiță îmbrăcată în alb, șatenă, cu părul revărsat în bucle, era agățat deasupra tablei. Lolita stă în spatele altei nimfete, o blondă cu „gâtul gol, de porțelan alb transparent“ și „părul minunat platinat“. Humbert se așază lângă Lolita, „chiar în spatele aceluși gât și aceluși păr“, se descheie la palton și, mituind-o, o forțează să-și strecoare „mâna murdară de cerneală și de cretă și cu încheieturile degetelor roșii“ sub bancă, pentru a-i satisface, ceea ce se numește, în limbaj comun, dorința.

Hai să ne oprim pentru o clipă la descrierea degetelor de școlăriță ale Lolitei. Inocența descrierii lor ascunde ceea ce este forțată să facă. Cuvintele „pline de cerneală și de cretă și cu încheieturile degetelor roșii“ sunt de ajuns pentru a ne aduce lacrimi în colțul ochilor. A urmat o pauză...

Oare îmi imaginez că a urmat o pauză, după ce am discutat despre această scenă sau chiar așa s-a întâmplat?

„Ce ne deranjează cel mai mult, bineînțeles – le-am spus – nu este neapărat teribila neajutorare a Lolitei, ci mai degrabă faptul că Humbert o lipsește de copilărie.“ Sanaz a deschis atunci copia xerox a romanului și a început să ne citească: „Și mi-am dat atunci seama, pe măsură ce genunchii mi se mișcau regulat, în sus și-n jos, că nu știam mai nimic despre ceea ce se petrecea în capul draguței mele și că era posibil ca în spatele îngrozitoarelor clișee juvenile să fie în ea o grădină și un amurg, și poarta unui palat – adorabile locuri cu lumină fugară, care, cu siguranță, erau în mod absolut interzise mie, cu zdrențele-mi jengoase și cu mizerabilele mele convulsii...”

M-am făcut că nu observ atunci privirile pline de subînțeles pe care le-au schimbat între ele fetele.

„Mi-e greu – a spus într-un târziu Mahshid – să citesc părțile unde sunt descrise sentimentele Lolitei. Tot ceea ce își dorește ea este să fie o fată obișnuită. Vă amintiți scena în care tatăl lui Avis vine să o ia de la școală și Lolita observă felul în care grăsuța se agață de gâtul lui? Tot ceea ce își dorește este o viață normală.”

„Este interesant – a zis Nassrin – că Nabokov, care complica de obicei lucrurile atât de mult, ne face să ne fie milă de pierderea celei mai convenționale forme de viață.”

„Crezi că Humbert se schimbă atunci când o vede la sfârșit – a întrerupt-o Yassi – înfrântă, însărcinată și săracă?”

Trecuse de mult, pe neobservate, timpul să facem o pauză, preocupate cum eram de discuțiile noastre. Manna, pe care pasajul abia citit din carte o lasase pe gânduri, a ridicat capul. „E ciudat că – spuse ea – unii critici tratează textul la fel cum Humbert o tratează pe Lolita: se vad numai pe ei înșiși și numai ceea ce vor să vadă.” S-a întors apoi spre mine și a continuat: „Adică cenzura și unii dintre criticii politici nu fac același lucru ciopârțind texte și creându-le mai apoi, după propria imagine? Ceea ce a încercat să facă ayatollahul Khomeini cu viețile noastre, transformându-ne, cum spuneai și tu, în plâsmuiri ale imaginației, s-a răsfrânt și asupra ficțiunii. Uitați-vă la cazul lui Salman Rushdie.”

Sanaz s-a întors spre ea, încă răsuciindu-și șuvițe de păr în jurul degetelor: „Mulți cred că Rushdie a înfațișat religia în mod

distorsionat și ireverențios. Adică nu sunt împotriva a ceea ce scrie ca ficțiune, ci a caracterului său jignitor“.

„Este oare posibil să scrii un roman reverențios, care să fie și bun? a intervenit Nassrin. Și-apoi, convenția cu cititorul este că nu realitatea este înfățișată, ci o lume inventată. Trebuie să fie și ceva exploziv în această lume, a adăugat ea, unde să putem fi și ofensivi, pentru numele lui Dumnezeu!“

Sanaz a rămas un pic dezorientată de reacția vehementă a lui Nassrin. Pe mai toată durata discuției, Nassrin mâzgălea întruna în caiet, furioasă, iar când a terminat ce-avea de zis, și-a reluat detașată desenul.

„Problema cenzurilor este că nu sunt deloc maleabili.“ Ne-am întors toate spre Yassi. A ridicat din umeri, a neputință, ca și când nu ar fi rezistat tentației de a ne spune ce-i trecea prin minte. „Va amintiți cum la TV au scos-o pe Ofelia din versiunea rusească a lui *Hamlet*?“

„Acesta ar fi un titlu bun pentru o disertație, le-am spus. *Jelind-o pe Ofelia*. Încă din 1991, de când am început să călătoresc în străinătate pentru conferințe, de obicei în Statele Unite și în Anglia, fiecare subiect prindea în mintea mea forma unui posibil titlu pentru o prezentare sau pentru vreun referat.

„Orice este ofensiv pentru ei, a spus Manna. Este incorect fie politic, fie sexual.“ Privind-o așa cum era acum, cu părul tuns scurt, la modă, cu blugii și cu tricoul ei albastru, mă gândeam cât de puțin i se potrivea să umble înfășurată în țesătura largă a *chador*-ului.

Mahshid, tăcută până atunci, s-a trezit parcă dintr-odată. „Eu am o problemă cu toate astea, ne-a spus. Tot vorbim despre faptul că ceea ce făcea Humbert era greșit – și-ntr-adevăr, așa și este –, dar nu abordăm totuși problema moralității. Unele lucruri *sunt* jignitoare pentru unii.“ S-a oprit o clipă, uinită și ea de propria vehemență. „Ce vreau să zic e că, de exemplu, părinții mei sunt foarte religioși – și ce, e asta vreo crimă? a întrebat, privind spre mine. Și-atunci nu au dreptul să se aștepte ca și eu să fiu la fel ca ei? De ce l-aș condamna pe Humbert pentru faptele lui, dar nu și pe fata din *Loitering with Intent*¹, și-apoi să spun că adulterul este in

¹ Roman al scriitoarei britanice Muriel Spark (1981) (n.red.)

regulă? Astea sunt întrebări serioase și devin și mai și atunci când le aplicăm propriilor noastre vieți“, a spus coborându-și ochii în pământ, de parcă ar fi căutat răspunsuri în modelul din covor.

„Cred, i-a replicat Azin, că o femeie adulteră este mai bună decât una ipocrită.“ Azin era foarte nervoasă în acea zi. Își adusese fiica, de numai trei ani, cu ea (grădinița era închisă în acea zi și nu avea pe cine să lase cu ea) și de-abia o convinsesem pe micuța să se desprindă de mama ei și să se ducă în hol, să vadă desene animate cu Tahereh Khanoom, menajera noastră.

Mahshid s-a întors spre Azin și i-a spus încetșor: „Nimeni nu a vorbit despre eventualitatea unei alegeri între adulter și ipocrizie. Vorba e, avem vreun pic de moralitate? Nu cumva credem că merge orice, că nu avem nici un fel de responsabilitate față de ceilalți și urmărim numai satisfacerea propriilor nevoi?“

„Ei bine, aceasta este esența celor mai mari romane, a adăugat Manna, ca în *Doamna Bovary* sau în *Anna Karenina*, iar în Henry James la fel – întrebarea e dacă facem ceea ce trebuie sau ceea ce vrem să facem?“

„Și ce dacă ne spunem că este bine să facem ceea ce ne dorim să facem și nu ceea ce societatea sau vreo altă autoritate ne impun?“ a spus Nassrin, de data asta fără să ridice ochii din caiet. Plutea ceva în aer, care n-avea nimic de-a face cu romanele pe care le citeam. Discuția devenise profund personală și fetele-și dădeau seama că nu puteau rezolva dilemele proprii la fel de ușor cum o putuseră face în cazul Emmei Bovary sau al Lolitei.

Azin s-a aplecat puțin, cu cerceii mari de aur tremurând sub suvițele grele de păr. „Trebuie să fim sincere cu noi înșine, ne-a zis. Asta cred că ar fi prima condiție. Avem oare, ca femei, același drept ca bărbații de a ne bucura de sex? Câte dintre noi ar răspunde că da, avem același drept de a ne bucura de sex, și dacă bărbații noștri nu ne satisfac, avem dreptul de a ne căuta satisfacția în altă parte?“ – a încercat ea să-și spună punctul de vedere, cât mai simplu cu putință, dar nu a reușit decât să ne surprindă în egală măsură pe toate.

Azin este cea mai înaltă dintre noi, cea cu părul blond și cu pielea albă ca laptele. De multe ori își mușca buza și se lansa în

tirade despre dragoste, sex și bărbați -- ca un copil care aruncă o piatră mare în lac; nu numai pentru ca să împrăște apa, ci ca să-i ude și pe adulții așezați pe margine, ca să fie treaba bine făcută. Azin fusese măritată de trei ori, cel mai recent cu un negustor arătos și bogat, dintr-o familie din provincie, cu tradiție în comerț. L-am văzut pe soțul ei la multe din întâlnirile și conferințele mele, la care veneau de obicei toate fetele. Părea foarte mândru de ea, iar pe mine mă trata cu exagerată curtoazie. De fiecare dată, se asigura că mă simțeam confortabil; dacă nu era apă la pupitru, avea grijă ca problema să fie rezolvată imediat; dacă scaunele erau insuficiente, dădea ordine în stânga și-n dreapta și apăreau. Părea de fiecare dată gazda perfectă, care ne punea la dispoziție, cu generozitate, atât spațiul, cât și timpul său, pentru că doar atât avea de oferit.

Eram sigură că atacul lui Azin era îndreptat în parte împotriva lui Mahshid, și poate indirect către Manna. Neînțelegerile lor proveneau nu numai din diferențele de mediu social din care proveneau. Ieșirile lui Azin, aparenta franchețe cu privire la viața personală și la dorințele ei le făceau pe Manna și pe Mahshid, rezervate ca temperament, să nu se simtă în largul lor. Nu erau de acord cu ea și Azin simțea asta. Toate încercările de a se împrieteni cu ele i-au fost respinse, ca fiind ipocrite.

Răspunsul lui Mahshid, de obicei, era tăcerea. Se retragea în sine și refuza să umple vidul lăsat în urmă de întrebarea lui Azin. Tăcerea ei s-a transmis rapid și celorlalte și s-a spart numai când Yassi a început să chicotească. M-am gândit că acesta era momentul cel mai prielnic pentru o pauză și m-am dus la bucatărie după tava cu ceai.

Când m-am întors, Yassi râdea din toată inima. Încercând să înveselească atmosfera, spunea: „Cum a putut Dumnezeu să fie atât de crud încât să creeze femeia musulmană cu atâta carne pe ea și așa de puțină atracție sexuală?“ S-a întors către Mahshid și s-a uitat fix la ea, mimând oroarea. Mahshid a privit-o de sus, și-a ridicat cu aer regal capul, a mijit ochii și apoi i-a spus, cu un zâmbet larg pe față: „Nu este nevoie de atracție sexuală“.

Yassi nu se dádea bătută cu una, cu două: „Hai, râzi, te rog, râzi, a implorat-o Mahshid. Dr. Nafisi, vă rog, spuneți-i să râdă“. Râsul lui Mahshid se pierduse însă în ilaritatea spumoasă a celorlalte.

Era liniște deplină când am așezat tava cu ceai pe masă. Nassrin spuse dintr-odată: „Știi ce înseamnă să fii prins între tradiție și schimbare. Am fost mai toată viața în mijlocul acestei dileme“.

S-a așezat pe marginea fotoliului lui Mahshid, în timp ce aceasta încerca din greu să soarbă din ceai și să-și ferească ceașca de mâinile expresive ale lui Nassrin, care, mișcându-se în toate direcțiile, erau cât pe ce să i-o răstoarne, în câteva rânduri.

„Știi din experiența, a continuat Nassrin. Mama provine dintr-o familie seculară, modernă și bogată. Era singura fată la părinți, mai avea doi frați, care, amândoi, își aleseseră cariere în diplomatie. Bunicul era foarte liberal în gândire și dorea ca ea să-și continue educația la facultate. Așa a trimis-o la Școala Americană.“ „La Școala Americană?“ a întrebat Sanaz, ca un ecou, trecându-și visătoare mâna prin par. „Da, în acele vremuri, când majoritatea fetelor nici măcar nu-și terminau liceul, să nu mai vorbim de Școala Americană, inama vorbea engleza și franceza.“ Nassrin părea impresionată și mândră de toate astea.

„Și-apoi, ce credeți că a făcut? S-a îndrăgostit de tata, profesorul ei. Nu se descurca la matematică și la științele exacte, iar el o medita. E ironic – spuse Nassrin, cu mâna stângă din nou periculos de aproape de ceașca lui Mahshid. Au crezut că tata, provenit dintr-un mediu ultrareligios, ar fi în perfectă siguranță în preajma unei fete ca mama și, oricum, cine ar fi crezut că o tânără modernă și sofisticată ca ea ar fi fost interesată de un tânăr posac, care nu zâmbea prea des, nu o privea niciodată în ochi și ale cărui surori și mamă purtau toate *chador*? Dar s-a îndrăgostit de el, poate pentru că era diferit, poate pentru că i s-a părut mai romantic să poarte *chador*-ul pentru el și să-i poarte de grijă, decât să meargă la facultate și să devină doctor sau cine știe ce altceva.

Mi-a spus că nu a regretat niciodată căsătoria cu tata, niciodată, dar mereu vorbea cu drag despre Școala Americană, despre colegile ei de acolo sau din liceu, pe care nu le-a mai văzut niciodată

după casatorie. Și m-a învățat engleza. Când eram mică m-a învățat alfabetul, apoi mi-a luat cărți. N-am avut niciodată probleme cu engleza, datorită ei. Cum nu a avut nici sora mea, cu nouă ani mai mare. Ciudat pentru o femeie musulmană – ar fi trebuit să ne învețe araba, și ar fi făcut-o, poate, dacă ar fi învățat-o vreodată. Sora mea s-a maritat cu cineva, între ghilimele – și desena niște ghilimele mari în aer, cu ambele mâini – modern și a plecat în Anglia. Îi vedem numai când vin acasă, în vacanțe.

Timpul pauzei trecuse de mult; povestea lui Nassrin ne captivase pe toate; chiar și Mahshid și Azin încheiaseră un armistițiu temporar. Când Mahshid s-a întins să ia o gogoasă cu vanilie, Azin i-a dat făruria cu un surâs prietenos, care i-a smuls mulțumescul de rigoare.

„Mama i-a rămas mereu credincioasă tatei. Și-a schimbat întreaga viață pentru el și nu s-a plâns niciodată de asta, a continuat Nassrin. Singura concesie pe care el i-a făcut-o a fost să o lase să ne pregătească feluri de mâncare ciudate, delicatose franțuzești, cum le numea el – toate delicatesele erau pentru el franțuzești. Cu toate că eram crescute după regulile tatălui meu, familia mamei și trecutul ei pluteau mereu ca o umbră deasupra capetelor noastre, dezvaluind și un altfel de viață. Nu era doar faptul că mama nu a fost niciodată cu adevărat acceptată de familia lui, care o considera o snoabă și o străină. Era atât de singura mama, foarte singură... Uneori imi doresc să fi săvârșit adulter sau altceva de genul acesta.“

Mahshid a privit-o siderată și Nassrin s-a ridicat atunci de pe scaunul ei, râzând: „Ei, bine, a zis, sau altceva de genul acesta“.

Povestea lui Nassrin și confruntarea dintre Azin și Mahshid ne-au îndepărtat prea mult dispoziția ca să ne mai întoarcem la discuția de dinainte. Ne-am lungit la vorbă despre orice altceva, despre ce mai era nou pe la universitate, o bârfă sau două, până ne-am despărțit.

Când au plecat, fetele au lăsat în urmă aura problemelor și a dilemelor nerezolvate. Eram extenuată. Am apelat la unicul mod pe care îl cunoșteam pentru a face față situației: m-am îndreptat spre frigider, am scos înghețata, am turnat cafea peste ea, am căutat

zadarnic niște nuci, pe care le-am înlocuit apoi cu migdale, le-am spart în dinți și le-am împrăștiat apoi deasupra.

Știam că revolta lui Azin era în parte defensivă; era modul ei de a înfrunța rezervele lui Mahshid și ale Mannei. Mahshid credea că Azin disprețuiește tradiția în care a fost crescută, basmalele ei groase, manierele-i de față bătrână; habar nu avea cât de eficiente îi puteau fi tăcerile. Micuța și grațioasă, cu broșele ei cu camee – pentru că purta, într-adevăr, broșe cu camee –, cu cerceii mici, bluzele bleu pal, cu nasturi încheiați până sus și surâsurile ei abia mijite, Mahshid era un inamic redutabil. Știau oare ea și Manna cât de mult o afectau și o dezarmau pe Azin tăcerile încăpățănate și dezaprobarea lor imaculată?

În timpul uneia dintre confruntările lor din pauze, am auzit-o pe Mahshid spunându-i lui Azin: „Da, ai experiențele tale sexuale și admiratori. Nu ești o fată bătrână, ca mine. Da, fată bătrână – nu am un soț bogat și nici nu conduc mașina ca tine, dar asta nu-ți dă dreptul, nici un drept, să nu mă respecti“. Când Azin s-a revoltat: „Dar când, când nu m-am purtat respectuos cu tine? Ce ți-am făcut?“, Mahshid s-a întors pe călcâie și a lăsat-o acolo, cu gura căscată. Nici una din intervențiile mele din clasă sau individuale, cu fiecare în parte, nu au dat nici un rezultat. Singura lor concesie a fost să încerce să se abțină și să-și dea pace în timpul cursului. Nu foarte maleabile, ar spune Yassi despre ele.

Oare așa să fi început totul? În ziua în care eram așezați la masa din sufrageria lui, mușcând cu lacomie din sendvișurile cu cașcaval și șunca ce ne erau interzise și pe care le numeam, încântați, *croque monsieur*? La un moment dat trebuie că ne-am surprins unul pe celălalt cu aceeași expresie hămesită, de plăcere nealterată, pentru că am pufnit amândoi în râs, dintr-odată. Am ridicat paharul cu apă în cinstea lui și i-am zis: „Cine-ar fi crezut că o masă atât de simplă ni se va părea cândva un festin?” Iar el a replicat: „Trebuie să-i mulțumim Republicii Islamice pentru că ne-a făcut să redescoperim și să prețuim toate aceste lucruri pe care odinioară nici nu le bagam în seamă, considerându-le de drept ale noastre: acum, s-ar putea scrie o întreagă disertație despre plăcerea de a mânca un sendviș cu șuncă”. „Oh, lucrurile pentru care ar trebui să-i fim recunoscători!” i-am spus, cu ironie. Și cum aş putea uita zilele acelea, când alcătuiam lungi liste cu tot ce datoram Republicii Islamice: petrecerile noastre secrete, înghețata mâncată pe stradă, teama să te îndrăgostești, să te ții de mână, să te dai cu ruj, să râzi în public și să citești *Lolita* în Teheran.

Ne întâlneam, din când în când, la colțul unui bulevard larg, strajuit de copaci stufoși, care dădea spre munți, pentru plimbarile noastre de seară. Ma gândeam de multe ori ce ar crede Comitetul Revoluționar despre întâlnirile acestea. Ar suspecta poate o conspirație politică, sau cine știe, o întâlnire între îndrăgostiți? Trăiam un sentiment ciudat și incurajator, în același timp, știind că nu ar putea ghici nicicând adevăratul scop al întrevederilor noastre. Nu

era minunată viața, când și cele mai simple lucruri dobândeau complexitatea unei misiuni secrete deosebit de periculoase? Aveam mereu de schimbat câte ceva între noi: cărți, articole, casete, cutii de ciocolată primite de el din Elveția – pentru că ciocolata era foarte scumpă, mai ales cea din Elveția. Mi-aducea casete video cu filme rare, pe care le-am revăzut de nenumărate ori, cu copiii și, mai târziu, cu studenții mei: *O noapte la Operă, Casablanca, Piratul, Johnny Guitar*.

Magicianul meu zicea că poate spune multe despre un om doar privindu-i fotografia, mai ales din profil. După o oarecare ezitare, i-am dus fotografiile fetelor mele, și l-am așteptat emoționată să se pronunțe în privința lor. Le-a luat pe rând, fotografie cu fotografie, le-a privit puțin, din diferite unghiuri, spunând câteva vorbe despre fiecare. Voiam să se uite pe lucrările lor, pe ce au scris sau desenat, pentru că eram nerăbdătoare să-i cunosc părerea. Uitându-se la mine, cu zâmbetul ironic al unui părinte indulgent, mi-a spus: „Sunt cumsecade“. Cumsecade? Oameni cumsecade? Aș fi vrut să-mi spună că sunt geniale, nu doar cumsecade, cu toate că eram bucuroasă că-mi reconfirma și calitatea lor umană. Două dintre ele, credea el, scriu bine. „Să le aduc cu mine data viitoare? Ai vrea să le cunoști?“ „Nu“, mi-a spus; doar pentru că încerca să se descoto-rosească de oameni, nu să-i adauge enturajului său.

Cincinnatus C., eroul din *Invitație la eșafod*, vorbește despre un „timp deosebit, rar întâlnit... pauza, hiatul, unde inima este ușoară ca un fulg... gândurile mi se strâng în jurul unui cordon ombilical invizibil, care leagă această lume evidentă, de o alta – despre care nu vreau să vorbesc încă.“ Eliberarea lui Cincinnatus de către temniceri depindea tocmai de descoperirea, în interiorul propriei ființe, a acestui cordon ombilical, care-l lega de o altă lume, pentru a putea scăpa în final de scena execuției, din lumea prefăcută și falsă a călăilor săi.

În prefața la *Bend Sinister*, Nabokov descrie pe larg o legătură similară, cu o astfel de lume paralelă: un pudel îi apare lui Krug, eroul sau, în diferite momente ale romanului – „o falie în lumea lui care îl conduce spre o alta, plină de blândețe, strălucire și frumusețe“.

Cred că, într-un anumit fel, lecturile și discuțiile de la curs deveneau momentul nostru de pauză, legătura noastră cu lumea „plină de blândețe, strălucire și frumusețe“. Diferența era că noi trebuia să ne întoarcem acasă.

Într-o dimineață, în timpul pauzei, în timp ce ne delectam cu cafeaua și prăjiturelele noastre delicioase, Mitra a început să povestească despre cum se simțea ea când urca scările clădirii, în fiecare joi. Simțea, spunea ea, cum, cu fiecare treapta, se desprinde de realitatea înconjurătoare, de celula întunecată și îmbăcsită în care sălaşluia, pentru a ieși la suprafață și a trăi, pentru câteva ore, în aer

liber și soare. Apoi, când trecea timpul, se întorcea la loc, în celulă. Pe-atunci simțeam că afirmația ei era oarecum în defavoarea cursului; ca și cum acesta ar fi putut garanta cumva, și n-o făcea, aer liber și soare dincolo de granițele sale. Confesiunea Mitrei ne-a purtat spre o discuție despre cât de multă nevoie aveam fiecare de această pauză, ca o desprindere de realitate, pentru a ne reîntoarce în viața reală cu forțe proaspete, gata să-i facem față. Cu toate acestea, ceea ce spusese Mitra îmi stăruia în gând: dar după pauză, ce urma? Indiferent dacă ne convenea sau nu, viața dincolo de această încăpere își cerea drepturile, fără nici o îndoială.

Această atmosferă de basm, la care făcea referire Mitra, era, desigur, cea care ne îndemnase pe toate opt să ne încredințăm amintirile una alteia, confidențele și micile secrete ale vieții. Această aura de afinitate magică a făcut posibilă calea spre o coexistență pașnică între Manna, Mahshid și Azin, chiar și numai pentru câteva ore, în fiecare joi. Ne ajuta să înfruntăm cu stoicism realitatea de dincolo de zidurile casei și să ne răzbunăm, în felul nostru, pe cei care ne controlau viețile. Preț de câteva ore prețioase discutăm liber despre dureri și bucurii, despre nereușite și slăbiciuni; pentru acel timp suspendat în neant abdicăm de bunăvoie de la responsabilitățile față de familie și prieteni, față de Republica Islamică. Numeam ce ni se întâmplă cu propriile noastre cuvinte și ne vedeam, pentru prima dată, așa cum suntem de fapt.

Discuțiile despre *Doamna Bovary* depășiseră cu mult timpul alocat. Se mai întâmplase și alteori, dar de data asta nimeni nu se dădea plecat. Descrierea cinei, vântul din părul Emmei, chipul pe care îl privește înaintea morții – toate aceste detalii ne-au acaparat ore în șir. La început, cursul începea pe la ora nouă și se termina la prânz, apoi s-a prelungit până după amiază. Le-am invitat atunci să mâncăm împreună și am sugerat să ne continuăm discuția și după masă. Cred că așa s-a stabilit ritualul prânzurilor de joi. Îmi amintesc că aveam în frigider doar ouă și roșii și le-am făcut o omletă. După două săptămâni, aveam un ospăț. Fiecare dintre ele gătise ceva special – miel cu orez, salata de cartofi, orez cu sofran și un tort uriaș. Ni s-a alăturat și restul familiei și ne-am așezat cu voie

bună la masă. *Doamna Bovary* făcuse ce nu reușiseră anii lungi de predat la universitate: crease o atmosferă de intimitate.

De-a lungul anilor petrecuți împreună, mi-au intrat în casă, mi-au cunoscut familia, bucătăria, dormitorul, felul cum mă îmbracam, mergeam și vorbeam acasă. În schimb, eu lor nu le-am călcat niciodată pragul, nu le-am cunoscut mama traumatizată, fratele delincvent sau sora timida. N-aș fi putut localiza poveștile vieții lor intime într-un context clar. Dar le cunoscusem îndeaproape pe toate, în spațiul magic delimitat de pereții acestui living. Veneau la mine acasă într-o stare de suspendare a sufletului dematerializat, aducând cu ele secrete, dureri și daruri.

Treptat, viața mea și familia au devenit parte din peisaj, perindându-se prin living în timpul pauzelor. Tahereh Khanoom venea uneori să ne povestească istorii din partea ei de oraș, cum îi plăcea să-i spună cartierului în care locuia. Într-o zi, Negar, fiica mea, s-a năpustit în încăpere, plângând în hohote. Printre lacrimi, îmi spunea că nu putea să plângă *acolo*, de față cu *ele*. Manna s-a dus la bucătărie și s-a întors cu Tahereh Khanoom și cu un pahar cu apă. Am luat-o în brațe pe Negar, încercând s-o liniștesc, i-am scos încet basmaua și veșmântul: sub ele avea părul ud, naclăit de transpirație. Deschindu-i nasturii, am rugat-o să ne povestească ce se întâmplase.

În acea zi, la școală, în timpul orei, se năpustiseră în clasă directoarea și profesorul de morală și le ceruseră fetelor să-și pună mâinile pe bancă. Le scosese apoi din clasă, sub escortă, fără să li se ofere nici o explicație, le goliseră ghiozdanele și le răscoliseră, sperând să găsească arme sau produse de contrabandă: casete, romane, brațari ale prieteniei. Le percheziționaseră pe toate, le controlaseră apoi unghiile. O elevă, o fată care venise cu un an înainte din Statele Unite, împreună cu familia, a fost dusă în biroul directorului, pentru că avea unghiile prea lungi. Acolo, directoarea însăși îi tăiase unghiile atât de scurt, că îi dăduse sângele. Negar o văzuse apoi pe fată în curtea școlii, îngrijindu-și degetul rănit și așteptând să plece acasă. Profesorul de morală stătea lângă ea, oprindu-i pe ceilalți copii să se apropie. Faptul că nu se putea apropia de colega ei, să o consoleze, însemnase pentru Negar mai mult

decât trauma percheziției corporale de mai devreme. Spunea fără încetare: „Mamă, ea nu știa care sunt regulile noastre, de-abia a venit din America – cum crezi că se simte când ne forțează să călcăm în picioare steagul american și să strigăm în gura mare: Moarte Americii! Mă urâsc, mă urâsc“, a continuat ea, în brațele mele, în timp ce-o legănam și-i ștergeam amestecul de lacrimi și de sudoare de pe pielea catifelată.

Întâmplarea asta a defurnat bineînțeles cursul. Toate au început să povestească fel de fel de pățanii proprii și să facă glume pe seama lor, ca să-i distragă lui Negar atenția. Nassrin ne-a spus cum o dată a fost chemată la comitetul de disciplină, să-i controleze genele, care erau prea lungi și o suspectau că folosește rimel. Asta nu-i nimic, a zis Manna, în comparație cu ceea ce se întâmplase unei alte prietene de la Universitatea Politehnică Amir Kabir. În timpul prânzului, câteva fete stăteau pe iarba și mâncau mere. Au fost apostrofate de garzi pentru că mușcau prea seducător din măr! Încet, încet, Negar a început să râdă cu ele și într-un final s-a dus cu Tahereh Khanoom la bucatărie, să-și manânce prânzul.

Imaginați-vă că vă plimbați pe o potecă. E primăvara timpurie, înainte de apus, pe la șase după-amiază. Soarele și-a pierdut din putere și sunteți singuri, învăluți de răcoarea serii. Apoi, dintr-odată, simțiți pe brațul drept o picătură mare: ploaie oare? Priviți în sus. Cerul este înșelător de senin: numai câțiva nori, ici-colo. Câteva secunde mai târziu, încă o picătură. Apoi, dintr-odată, cu soarele încă deasupra orizontului, ploaia vă udă până la piele. Așa mă inundă pe mine amintirile: brusc și pe neașteptate: cu hainele learcă, pe poteca înșorită, doar cu reminiscența ploii, încă vie.

Spuneam că eram în acel loc pentru a ne proteja de realitatea înconjurătoare. Aceasta nu ne dădea pace, ca un copil plângăcios, care nu le lasă părinților istoviți nici un moment de liniște. Ne-a creat și ne-a conturat o intimitate, ca mai apoi să ne arunce într-o stare de neașteptată complicitate. Relațiile ne-au devenit extrem de personale, în multe direcții. Nu numai că activitățile cele mai banale căpătau pentru noi o luminozitate nouă, prin prisma secretului pe care-l împărtășeam, dar și viața de zi cu zi ni s-a impregnat cu ficțiune. Ne-am dezvăluit una celeilalte aspecte ale intimității, de care nici nu bănuiam că există. Mă simțeam mai mereu ca și cum ar fi trebuit să mă dezbrac în fața unor necunoscuți.

19

Acum câteva săptămâni, coborând cu mașina pe Bulevardul Memorial George Washington, depanam cu copiii amintiri despre Iran. Mă surprindea tonul lor înstrăinat cu care vorbeau despre propria țară. Spuneau mereu: „Ei, cei de-acolo“. De-acolo de unde? De-acolo, unde ați îngropat canarul mort, sub tufa de trandafiri sălbatici, cu bunicul? De-acolo, unde bunica vă aducea pe ascuns ciocolată, când noi nu vă dădeam voie s-o mâncați? Nu-și mai aminteau mare lucru. Unele amintiri îi întristau sau le deșteptau nostalgii; despre altele refuzau să-și mai aducă aminte. Numele părinților mei, ale mătușii și unchiului lui Bijan, ale prietenilor apropiați, erau toate rostite ca niște incantații magice, purtătoare de noroc și bucurie.

Oare ce ne deșteptase toate aceste nostalgii? Poate CD-ul cu Doors, pe care obișnuiam să-l ascultăm și-n Iran? Mi-l luaseră cadou de Ziua Mamei și de-atunci îl ascultam în mașină. Vocea seducătoare a lui Jim Morrison se auzea din boxe, „*I'd like to have another kiss...*“, se răsucea, se contorsiona și vibra în mașină, în timp ce noi vorbeam și râdeam împreună. „*She's a twentieth-century fox*“, cânta el... Unele amintiri îi plictiseau, unele îi stârneau, cum era cea când râdeau de mama lor, dansând și cântând „*C'mon baby light my fire...*“ Îmi spuneau că au uitat atâtea lucruri; că atâtea fețe se pierdeau în uitare. Când îi întrebam „Vă mai amintiți despre una, despre alta?“, de cele mai multe ori îmi spuneau că nu. Acum Jim Morrison cânta o melodie a lui Brecht: „*Oh, show me the way to the next whiskey bar*“, iar noi îl acompaniam la

refren „*Oh, don't ask why...*“ Încă de pe vremea când încă locuiam în Iran, la fel ca și ceilalți copii de vârsta lor, nu se dădeau în vânt după muzica persană. Pentru ei, se identifica prea mult cu marșurile militare și cântecele de propagandă – le făcea plăcere să asculte altfel de muzică. Am fost surprinsă să aflu că printre amintirile lor despre copilăria din Iran, legate de filme și muzică, figurau grupul The Doors, Frații Marx și Michael Jackson.

Păstrau, însă, cu uimitoare claritate, o amintire ale cărei detalii eu le uitasem și pe care ei mă ajutau să o rememorez. Pe măsură ce imaginile pe care le păstram se suprapuneau cu vocile lor, întrerupându-se unul pe celalalt, adăugând detaliile, vocea lui Jim Morrison se pierdea undeva departe. Era Yassi, da, ea era, cu siguranță. Își aminteau de toate fetele de la curs, dar pe Yassi o țineau minte în mod deosebit, pentru că ea devenise, la un moment dat, aproape un membru al familiei. Azin, Nima, Manna, Mahshid și Nassrin veneau mereu în vizită și-mi răsfațau copiii cu daruri, în ciuda faptului că eram împotriva unor astfel de gesturi. Familia accepta, cu toleranță și curiozitate, aceste intruse, ca pe încă una dintre excentricitățile mele.

Se întâmpla în vara lui 1996, pe când cei doi copii ai mei nu erau la școală. Era o dimineață de lenevire. Am lăncezit prin casă și am pregătit mai târziu micul dejun. Yassi rămăsese peste noapte, așa cum, de altfel, rămânea în ultimul timp. Dormea în camera de lângă living, unde inițial avusesem de gând să-mi fac biroul, dar pentru că era tot timpul prea mult zgomot, îl mutasem jos, într-o cămaruță de la subsol cu fereastra spre o mică grădină.

Era o cameră cu tot ce trebuie: un birou și un laptop foarte vechi, niște cărți, lucrurile mele de iarnă, patul pe care dormea Yassi și o veioză. Yassi petrecea ore întregi în acea cameră, cu lumina stinsă, din cauza durerilor ei de cap. Aproape de fiecare dată când venea de acasă, avea aceste migrene. În acea dimineață, îmi amintesc că radia de fericire. Așa o revăd în amintire: în bucătărie sau pe hol, stând în picioare sau șezând. Mi-o închipui imitând vreun profesor ciudat și-apoi cocoșându-se de râs.

În acea vară, ne-am petrecut multe zile împreună, prin casă, povestind. Cel mai mult ne placea să stăm în bucătărie și în hol, iar eu eram încântată pentru că, spre deosebire de ceilalți adulți și de

copii, lui Yassi îi plăcea cum găteam. Îi plăceau așa-zisele mele clătite americane, pâinea prăjită și omletele mele inventate, cu roșii și cu legume. Nici măcar o dată nu m-a privit, precum ceilalți prieteni, cu acel surâs ușor indulgent, care parcă voia să spună „Când oare te vei învăța minte? Cât vei mai continua să încerci?” Pregăteam ingrediente și găteam, iar ea mă urmărea peste tot, sporovăind, mai mereu despre cursurile pe care le frecventa la universitate. Negar, care pe-atunci avea doar unsprezece ani, ni se alătura și toate trei petreceam ore întregi palăvrăgind vrute și nevrute.

În ziua aceea, Yassi abordase unul dintre subiectele ei preferate: rubedeniile. Avea cinci unchi și trei mătuși. Unul dintre unchi fusese ucis de Republica Islamică, iar ceilalți trăiau în Statele Unite sau în Europa. Femeile erau temelii familiei, cele de care depindeau toți. Munceau și acasă și în afara ei. Căsătoriile le fuseseră aranjate de mici, cu bărbați mult mai în vârstă decât ele și, în afara uneia dintre surori – mama lui Yassi –, toate au trebuit să suporte soți dificili, inferiori din punct de vedere intelectual, și nu numai.

Viitorul îi surâdea lui Yassi doar prin prisma promisiunilor făcute de unchii ei. Erau ca Peter Pan, apăreau din când în când, descinzând din Tărâmul-de-Nicaieri. Când veneau ei, petrecerile se țineau lanț. Tot ceea ce spuneau unchii ei era încântător, la modul absolut. Văzuseră lucruri pe care nimeni altcineva nu le văzuse și făcuseră lucruri pe care nimeni altcineva nu le facuse. Și-apoi se aplecau și o mângâiau pe cap și-i spuneau: „Tu, micuțo, ce-ai mai făcut?”

Era o dimineață liniștită și senină. În rochia lungă de casă, ghemuită într-un fotoliu în living, o ascultam pe Yassi povestind despre un poem pe care i-l trimisese unul dintre unchi. Tahereh Khanoom era prin bucatărie. Prin ușa deschisă se auzeau zgomotele bucatăriei, apa curgând în chiuvetă, zdrăngănitul de oale, vocea ei vorbindu-le copiilor, care se jucau, râdeau și se ciondăneau în holul de la intrare. Îmi mai amintesc narcisele albe și galbene răspândite prin toată casa. În living, așezasem vase cu flori pe podea, sub tabloul care înfățișa flori galbene în două vase albastre, așezate le fel, pe jos, ca și ale mele.

Așteptam cafeaua turcească, pe care o pregătea de obicei mama – îi ieșea o minune de cafea, dulce-amăruie, cremoasă, fabulos de

aromată – scuza ei de a ne întrerupe de fiecare dată din povești. În timpul zilei o auzeam strigându-ne din ușa care făcea legătura între apartamente: „Tahereh, Tahereh...” și nu se oprea până când Tahereh sau eu nu îi răspundeam, de multe ori la unison. Când se lămuria că nu vrem cafea pleca dezamăgită și apărea iar după vreo oră.

Acesta era modul mamei de a comunica, dintotdeauna. Curioasă să știe ce se petrecea la mine joia dimineța, dar prea mândră ca să dea pur și simplu buzna să vadă ce-i, folosea cafeaua ca pretext pentru a fi primită în sanctuarul nostru. Într-o dimineță, cu totul „întâmplător“, m-a strigat din bucătărie. „Musafirii tăi nu doresc și ei o cafea?” a întrebat, cu ochii la fețele zâmbitoare ale fetelor, curioase și ele să o vadă. Astfel s-a mai adăugat încă un ritual joilor noastre: ora cu cafeaua mamei. Foarte curând, ea și fetele și-au descoperit lucruri în comun și-a început să se vadă separat, după curs, în funcție de preferințe.

De când mă știu, mama invita la cafea oameni necunoscuți. Într-o zi, de-abia am reușit să alungăm de la ușa un zdrahon, la vreo treizeci de ani, care venise pentru că o doamnă îl invitase, cu câteva zile în urmă, să poftescă la o cafea, când i se mai întâmpla să treacă prin zonă. Bodyguardii de la spital erau „clienții” ei fideli. Primele dați, stăteau la ușa, oarecum stânjeniți, cu ceștile în mână; de-acum, la insistențele ei, intrau în casă și, șezând jenați pe marginea scaunelor, îi povesteau ultimele întâmplări de pe la spital. Așa am ajuns să aflăm mai târziu detalii despre evenimentele ce urmau să se petreacă în chiar ziua aceea.

Eu și Yassi stăteam amândouă și ne așteptam cafeaua, lenevind, când am auzit clopoțelul de la intrare sunând prelung, neobișnuit de tare, în liniștea străzii. Rememorând sunetul clopoțelului, aud și târșăitul papucilor lui Tahereh Khanoom pe pardoseală, în drum spre ușa. Apoi, sunetul pașilor ei se pierdea, coborând cele câteva trepte din hol. S-a auzit apoi un schimb de cuvinte între ea și un necunoscut.

S-a întors năucă. La ușa erau doi ofițeri îmbrăcați în civil, ne-a explicat, de la Comitetul Revoluționar. Voiau să percheziționeze apartamentul unde locuia chiriașul domnului colonel. Domnul colonel era unul dintre noii vecini. Mama prefera să-l ignore, din cauza manierelor și obiceiurilor lui de parvenit. Distrusese o

grădina frumoasă de lângă casă pentru a construi o clădire urâtă, cenușie, cu trei etaje. El locuia la etajul doi, fiica sa la cel de deasupra, iar la primul etaj stătea chiriașul. Tahereh Khanoom spunea că „ei” doreau să-l aresteze pe chiriaș, dar că nu puteau intra în casa acestuia. Voiau să treacă prin curtea noastră, să se cațare pe gard și să sară la vecin. Vorba lui Tahereh Khanoom: „La ce bun un comitet oficial, dacă nu puteau intra cu mandat și trebuiau să dea buzna în casa oamenilor, prin curțile vecinilor? N-aveau nevoie de mandat ca să năvălească în casele oamenilor nevinovați, la orice oră din zi sau din noapte, cum de tocmai în fața acestui ticalos se trezeau neputincioși?” Cu toate divergențele pe care le-am fi avut cu vecinul, nu puteam totuși să-l dăm pe mâna Comitetului.

În timp ce Tahereh Khanoom ne povestea toate acestea, s-a auzit agitație în stradă. S-au auzit mai mulți bărbați vorbind cu voce tare, apoi cineva fugind și motorul unei mașini. Abia apucasem să criticăm Comitetul, că s-a și auzit din nou soneria: de această dată, mult mai insistent. După câteva minute, Tahereh a intrat, însoțită de doi tineri îmbrăcați în costume kaki, cele purtate de obicei de Garzile Revoluționare. Ne-au explicat că nu mai trebuiau să escaladeze gardul pentru a intra la vecin, pentru că acesta sărise în curtea noastră: era înarmat și se ascundea în grădina. Voiau să aibă acces la balconul de jos și de la etajul trei, să-l țină ocupat într-un schimb de focuri pe individ, timp în care ceilalți încercau să-l captureze. Permișiunea noastră nu le era necesară, dar din respect pentru „mamele și soțiile altora”, s-au gândit totuși să ne-o ceară. Au dat de înțeles că suspectul lor era deosebit de periculos: un traficant de droguri, înarmat, cu mai multe crime deja la activ.

Alți trei indivizi îi însoțeau, acum, pe cei doi intruși la etaj. Sus, în colțul unei terase mari, aveam ascunsă o antenă satelit uriașă, care era, desigur, interzisă. Eu și Tahereh ne-am înțeles din priviri; trebuia să facem ceva. Mai târziu, ne minunam toate cum de nu ne preocupa deloc atunci siguranța noastră personală, cu cinci bărbați înarmați în casă, care se pregăteau să tragă în vecinul ascuns în grădina, înarmat și el. Ca orice cetățean iranian obișnuit, eram și noi vinovate și ascundeam ceva: eram îngrijorate că antena satelit va fi descoperită. Am hotărât ca Tahereh Khanoom, cu mai mult sânge rece decât mine și cunoscându-le mai bine limba, să urce ea cu cei

trei la etaj. Yassi urma să se ocupe de copii, în timp ce eu îi însoțeam pe primii doi pe terasa de la dormitorul care dădea spre grădina. În mijlocul nebuniei nu mă puteam abține să nu mă gândesc: Ce peripeție bună de povestit unchilor lui Yassi; puteam să pariez că nici ei n-ar fi putut opri toate astea!

Evenimentele acelei zile – cu toate că am încercat cu toții să punem cap la cap, cât mai bine, toate detaliile – au rămas, totuși, oarecum confuze în mintea noastră. După câte îmi amintesc, paream să mă fi aflat în toate locurile, în același timp. Ca duhul din lampa lui Aladdin, din desenele animate, eram concomitent în balcon, sub împușcături, și afară, ascultând amenințările pe care i le aruncau oamenii din Comitet celui care se ascundea. Îi strigau cât îi ținea gura că nu contează cu cine se asociase el dintre cei sus-puși și pe protecția cui credea el că poate conta, că se dăduse, în sfârșit, totul în vileag și că de-acum era pierdut. Apoi eram, dintr-odată, sus – cu Tahereh Khanoom, care mă liniștea, spunându-mi că cei trei erau prea preocupați ca să mai observe și antena satelit. Când totul s-a terminat, Tahereh mi-a spus că încercaseră să se folosească de ea, ca de un scut uman, spunându-i că ticălosul de afară pe ei i-ar împușca, fără îndoială, dar că în ea n-ar îndrăzni să tragă.

În pauzele dintre împușcături, cei din Garda Revoluționară se simțeau datori să-mi interpreteze cum se cuvine evenimentele aflate în plină desfășurare. Țineau să sublinieze natura profund criminală a individului din fundul grădinii, care se ascundea sub salcia mea, în timp ce ei, în mod comic, ni se plângeau nouă – care îi consideram pe toți deopotrivă de vinovați și de ticăloși și nu ne doream decât să dispară, odată pentru totdeauna, cât mai repede, din casa noastră – de zădărnicia misiunii lor, din moment ce vecinul nostru părea să aibă prieteni sus-puși, care urmau să-l elibereze, imediat după capturare.

Centrul atenției se mutase deodată spre casa vecinului, de unde ieșiseră să se refugieze în stradă copiii și bona. Una dintre ferestre fusese spulberată de un foc de armă. Fugarul se ascunsese o vreme în magazia de unelte din capătul grădinii lor, de lângă piscină, iar acum gardienii îl înconjuraseră din toate părțile. Și-a aruncat pistolul în piscină – de ce făcuse asta, n-aș putea spune – și întregul spectacol s-a mutat apoi în stradă. I-am luat pe cei doi băieți ai

vecinului în casă și cu toții, copiii – ai lui și ai mei – Yassi și cu mine am privit de la fereastră cum oamenii Comitetului își târau prizonierul afară și cum îl înghesuiau într-o Toyota albă, de teren, în timp ce acesta țipa tot timpul, ca din gură de șarpe, avertizându-și soția și fiul să nu îi lase să intre în casă.

Am reușit până la urmă să ne bem cafeaua în salonul mamei, strânși grămadă, toți cei ce participasem la evenimente – Yassi, Tahereh Khanoom, eu și copiii – și bodyguardzii de la spital, pentru a pune cap la cap poveștile și variantele fiecăruia. Bodyguardzii ne-au adus bârfe despre chiriașul domnului colonel. Era un om la vreo treizeci de ani. Aroganța și mitocania de care daduse dovadă îi atrasesera ura personalului de la spital. Am mai aflat și că, timp de șase săptămâni, strada noastră fusese sub observația strictă a membrilor Comitetului, care azi porniseră să execute atacul final.

Am fost toți de acord că lupta fusese pusă în scenă doar de ochii lumii și că ticălosul lucra, cu siguranța, pentru cineva sus-pus. Numai așa se explica, la vârsta lui, cum de își putea permite o chirie atât de scumpă, opiul și mașina din garaj. Gărzilor de la spital li se spusese că omul era unul dintre teroriștii responsabili pentru câteva dintre asasinările de la Paris, din ultimii zece ani. Predicția comitetului nostru de investigații liber ales a fost că urma să fie, cu siguranța, eliberat în cel mai scurt timp. Nu ne-am înșelat în această privință, ba mai mult, atunci când s-a întors, chiriașul s-a înființat la noi la ușă, cu intenția de a o convinge pe Tahereh Khanoom să depună o plângere împotriva membrilor Comitetului Revoluționar, care dăduseră buzna la noi în casă, în mod cu totul abuziv, pentru a-l aresta pe el – lucru cu care, bineînțeles, n-am fost nici unul de acord.

În seara atacului, pe când eu și soțul meu ne beam ceaiul pe terasă, copiii au hotărât să inspecteze în detaliu locul unde avusese loc ambuscada. Așa au descoperit, ascunse în magazie, o jachetă de piele neagră și un reportofon. Ca orice om cu frica legii, după ce am ascultat, din curiozitate, convorbirea aceea, aproape neinteligibilă, înregistrată pe bandă, despre niște camioane, am predat „captura” autorităților, în ciuda protestelor vehemente ale copiilor.

Povestea acelei zile s-a transformat, în scurt timp, într-o reprezentare de toată frumusețea, care s-a repetat de mai multe ori, începând din joia care a urmat evenimentelor mai sus pomenite. În

timpul cursului și în fața unei audiențe nerăbdătoare și cu zâmbetul până la urechi, Tahereh Khanoom și copiii au interpretat (pentru a câta oară?) scena ambuscadei. Era foarte interesant de observat cât de neajutorati și de lipsiți de profesionalism fuseseră percepuți a fi „ăia“ – membrii Comitetului – de către copii, de către noi toți. „Am văzut filme de acțiune mai bune“, subliniase Yassi. Cu toate acestea, nu era nici o consolare să aflăm că siguranța vieților noastre era lăsată pe mâna unor astfel de indivizi.

În ciuda tuturor glumelor făcute pe seama ultimelor evenimente, nu ne-am mai simțit de atunci în siguranță sub propriul nostru acoperiș și pentru multă vreme tresăream ori de câte ori suna cineva la ușă.

De fapt, clopoțelul de la intrare devenise semnalul de alarmă venit din acea lume pe care noi încercam s-o transformăm într-o glumă. La numai două luni de la evenimente, ne-au sunat din nou la ușă membrii Comitetului: de data aceasta pentru a ne percheziționa casa și a ne confisca antena satelit. Nu ne mai rămăsese nici o urmă de eroism: când au plecat, steagurile atârnavă în bernă. Fiica mea, pe care tocmai o certasem pentru că se purta ca o răsfățată, m-a întrebat cu reproș cum credeam că era cu putință ca eu să o înțeleg, când, la vârsta ei, nu fusesem niciodată pedepsită pentru că purtam șireturi colorate sau pentru că alergam prin curtea școlii ori, pur și simplu, pentru că lungeam o înghețată în public?

Toate acestea au fost dezbătute, până în cel mai mic detaliu, în joia următoare, la curs. Din nou trasam paralele între viețile noastre și romanele citite: era oare surprinzător faptul că ne plăcea atât de mult *Invitație la eșafod*? Eram victimele naturii arbitrare a unui regim totalitar, infiltrat în mod constant în cele mai intime unghere ale vieții noastre, care ne impunea fără încetare modelul său ficțional. Era aceasta adevărata conducere a Islamului? Ce amintiri le cream copiilor noștri? Asaltul perpetuu la care eram supuși și permanenta lipsă de bunăvoință erau lucrurile care mă speriau cel mai mult.

Câteva luni mai târziu, Manna și Nima au venit să-mi ceară sfatul într-o privință. Aveau niște bani puși deoparte și trebuiau să aleagă între a-și cumpara „unele (astfel numite de ei) lucruri necesare traiului” și o antena satelit. Aveau foarte puțini bani, iar pe aceștia îi strânseseră din meditații. După patru ani de căsătorie, încă nu-și puteau permite să se mute singuri, ca de altfel multe alte cupluri de vârsta lor. Locuiau cu mama și cu sora mai mică a Mannei. Nu-mi mai amintesc sfatul pe care l-au primit de la mine în ziua aceea, dar știu sigur că la puțin timp după aceea și-au cumpărat o antenă parabolică. Erau încântați de noua achiziție și zilnic îi auzeam vorbind despre alte și alte filme clasice americane, pe care le urmăriseră pe furiș cu o noapte în urmă.

Antenele satelit erau la mare vogă în întreg Iranul. Și nu și le doreau în mod special numai cei ca mine, sau oamenii cu educație, în mod special. Tahereh Khanoom ne spunea că în zonele cele mai sărace, familii religioase, ultraconservatoare obișnuiau să închirieze anumite programe de pe antena satelit vecinilor lor. Îmi amintesc cum, la vizita mea în Statele Unite din 1996, David Hasselhoff, starul din *Baywatch*, se lauda de zor că serialul lui este cel mai popular din Iran.

Manna și Nima nu mi-au fost niciodată, în mod oficial, studenți. Atât Manna, cât și Nima erau înscrși la Masteratul de Literatură Engleză la Universitatea din Teheran. Îmi citiseră articolele și auziseră despre cursurile mele de la niște colegi și într-o bună zi au apărut la curs. Mi-au cerut ulterior acordul de a participa la curs, iar de atunci au fost nelipsiți de la toate cursurile de la facultate, de la conferințe sau de la lecturile publice organizate. Stăteau de obicei în picioare, lângă ușa, totdeauna cu un zâmbet larg pe față. Simțeam

cum zâmbetul lor mă încuraja cumva să continui să vorbesc despre Nabokov, despre Below și despre Fielding, parcă dorind să-mi transmită ca trebuia să fac asta în ciuda tuturor repercusiunilor.

S-au întâlnit pentru prima dată la Universitatea din Shiraz și s-au îndrăgostit unul de celalalt mai ales din pricina pasiunii pe care o împărtășeau pentru literatură și datorită izolării de viața universitară în general. Manna mi-a explicat o dată cum afecțiunea lor se baza pe cuvinte, mai mult decât pe orice altceva. În timp ce își faceau curte, schimbau scrisori de dragoste și își citeau poezii unul celuilalt. Se simțeau dependenți de lumea de cuvinte pe care o țesuseră în jurul lor, o lume conspirativă unde toate lucrurile ostile și de necontrolat se domoleau și prindeau un contur logic. Teza ei de licență era despre Virginia Woolf și impresionisti, iar a lui despre Henry James.

Manna se entuziasma într-un chip foarte liniștit: fericirea pare să vină pentru ea de undeva din abisurile necunoscute ale ființei. Îmi amintesc foarte clar prima zi când i-am văzut la curs: aveau fețele copiilor mei, când se aliau ca să-mi facă o surpriză, o bucurie. La început, Nima era cel care vorbea mai tot timpul. Mergea lângă mine, iar Manna ne urma la câțiva pași. El vorbea și ne spunea povești fel de fel, iar Manna își itea capul pe lângă el ca să-mi urmărească reacția fetei. Foarte rar comenta și ea câte ceva din proprie inițiativă. Numai după câteva luni și la insistențele mele, mi-a arătat poeziile pe care le scria și astfel am putut dialoga direct și nu prin intermediul lui Nima.

Am hotărât să le dau nume care rimează, cu toate că, în realitate, ele au sonorități diferite. I-am văzut de atâtea ori împreună, împărtășindu-mi aceleași gânduri și sentimente, că pentru mine ei erau ca niște frați care tocmai au descoperit ceva miraculos în grădina din spatele casei, o poartă către un tărâm magic. Iar eu eram zâna cea bună, nebuna căreia i se puteau confesa.

În timp ce reorganizam împreună biroul de acasă, punând cărțile una lângă cealaltă pe rafturi și aranjând notele de curs în dosare, ei îmi povesteau ultimele întâmplări de la Universitatea din Teheran, unde avusesem catedra cu un an în urmă. Îi cunoșteam pe mulți dintre protagoniștii povestirilor lor, inclusiv pe Profesorul X, care nutrea o ură sofisticată și stăruitoare împotriva amândurora. El

era unul dintre puţinii profesori care nu demisionaseră sau nu fuseseră daţi afară de când plecasem eu din universitate. În acest timp, el hotărâse că nu i se acordă suficient respect. Pusese la punct o metodă specială de-a rezolva toate problemele complicate ale criticii literare: supunea la vot toate interpretările. Iar din moment ce votul se exprima prin ridicarea mâinii, dezbaterile tindeau să fie soluţionate mereu în favoarea opiniei lui.

Principalul dezacord pe care l-a avut cu Manna şi cu Nima a pornit de la o lucrare pe care Manna o scrisese despre Robert Frost. La următoarea oră de curs, profesorul i-a informat şi pe ceilalţi studenţi despre părerile lor divergente pe tema lucrării, le-a expus, apoi i-a rugat, după metoda bine-cunoscută, să voteze opinia care urma să primeze. Toţi studenţii, mai puţin Manna, Nima şi încă unul, au votat în favoarea profesorului. După vot, profesorul s-a întors spre Nima şi l-a întrebat de ce se purtase ca un dezertor: era într-adevăr ipocrit sau, pur şi simplu, soţia reuşise să-i spele creierul? Cu cât îi interoga şi-i chestiona mai mult, cu atât se încăpăţânau şi ei mai tare. Când i-au adus cărţi scrise de proeminenţi critici literari care le susţineau argumentele, împotriva punctului său de vedere, l-au apucat furiile şi i-a dat afară de la curs.

Unul dintre studenţii lui se hotărâse să-şi scrie lucrarea de licenţă despre *Lolita*. Nu consultase nici o sursă bibliografică, nu citise Nabokov, dar teza lui reuşise să îl fascineze de-a dreptul pe profesor, care avea ceva împotriva tinerelor fete care stricau vieţile intelectualelor. Acest student îşi propusese să scrie despre cum Lolita îl sedusesese pe Humbert, „poetul intelectual”, şi-i ruinase viaţa. Profesorul X, într-o atitudine pansiv-intelectuală, l-a întrebat dacă avea idee sau auzise despre perversiunile sexuale ale lui Nabokov. Nima, cu un rictus dispreţuitor, îl imita pe profesor, cum dădea trist din cap, spunând că, în romane, ni se dezvaluie una după alta vieţi ale intelectualelor distruse de femei uşurate. Manna jura că, în tot acest timp, profesorul îi arunca priviri ucigătoare, perorând pe marginea acestui subiect. Cu toate acestea şi împotriva părerii lui despre puştoaicele uşurate ale lui Nabokov, când a fost să-şi „caute” o soţie, principala condiţie pe care aceasta trebuia s-o îndeplinească era să nu aibă mai mult de douăzeci şi trei de ani. Iar ce-a de-a doua soţie, recrutată la fel ca şi prima, era cel puţin cu două decenii mai tânără ca el.

Într-una din diminețile de joi, caldura toridă de afară părea să pătrundă prin toți porii casei, iar aerul condiționat se străduia din greu să-i facă față. Șapte dintre noi pâlăvrăgeam înainte de curs: vorbeam despre Sanaz, care lipsise cu o dată înainte, fără să sune, fără să anunțe pe nimeni, și despre care nu aveam nici o idee dacă va mai veni. Nici una dintre noi, nici măcar Mitra, nu știa nimic despre ea. Făceam speculații, gândindu-ne că poate fratele ei buclucas îi pusese bețe în roate; acesta devenise de-acum, între noi, fetele, subiect tipic de conversație – îl vedeam ca pe unul dintre eroii negativi care din când în când își făcea apariția și printre noi.

„Nima îmi repetă mereu că noi, femeile, nu putem înțelege dificultățile cu care se confruntă bărbații, ne spunea Manna, cu o doză de sarcasm în glas. Nici ei nu știu cum să se poarte. De cele mai multe ori se poartă ca niște macho, tocmai pentru că se simt vulnerabili.“

„Asta poate fi adevărat într-o oarecare măsură, am spus eu. Ideea e că, în orice relație, ai nevoie de doi parteneri, iar când încerci să faci jumătate din populație invizibilă, cealaltă jumătate are și ea de suferit.“

„Îți poți imagina genul de bărbat care s-ar simți provocat, din punct de vedere sexual, numai la simpla vedere a uneia din șuvițele mele de păr? zise Nassrin. Unul care innebunește dacă vede degetele de la picioare ale unei femei... vai de mine! a continuat ea. Degetul meu de la picior e o armă letală!“

„Cred că femeile care se acoperă ajută și incurajează regimul“, a intervenit Azin cu un surâs rebel.

Mahshid, tăcută, fixa piciorul mesei de fier forjat.

„Și cele care se definesc prin rujul lor roșu țipător de pe buze și prin flirturile cu profesorii, spuse Manna cu privirea de gheață, presupun că fac asta pentru o cauză dreaptă, nu?” Azin s-a înroșit, tăcută.

„Și dacă organele genitale ale bărbaților ar fi mutilate, a sugerat Nassrin cu răceală, ca să li se diminueze apetitul sexual?” Tocmai citea cartea lui Nawal al-Sadawi despre brutalitatea folosită împotriva femeilor în societățile musulmane. Sadawi, un medic, intra în detalii pentru a explica efectele îngrozitoare pe care le avea mutilarea genitală a fetițelor, în scopul diminuării apetitului sexual. „Traduc textul acesta pentru proiectul meu...”

„Proiectul cu traduceri?”

„Da, nu-ți mai amintești? I-am spus tatei că traduc texte islamice în limba engleză, ca să o ajut pe Mahshid.”

„Dar credeam că asta este doar scuza de care te folosești pentru a putea veni aici”, i-am amintit.

„Așa a și fost, dar mi-am propus să fac totuși aceste traduceri, cel puțin trei ore pe săptămână, uneori chiar mai mult, pentru minciunile suplimentare pe care le plănuiesc. Am ajuns la un fel de compromis cu conștiința mea”, a zis ea, cu un zâmbet.

„Trebuie să-ți spun că nici ayatollahul însuși nu era vreun novice în problemele sexuale, a continuat Nassrin. Am tradus din opera lui de capătăi, *Principiile politice, filosofice, sociale și religioase ale ayatollahului Khomeini*, unde face câteva observații interesante.”

„Dar cartea asta a fost deja tradusă, a spus Manna, ce rost are...”

„Da, a răspuns Nassrin, părți din ea au fost, într-adevăr, traduse, dar când au devenit subiectul glumelor pe la petrecerile din străinătate și când cei de pe la ambasade au auzit că textele erau citite nu pentru edificarea personală a cititorului, ci pentru divertisment, aceste texte au devenit foarte greu de găsit. Unde mai pui că traducerea mea este extrem de exactă – e plină de referințe și de trimiteri la operele altor personalități. Știți că una dintre metodele de a vindeca apetitul sexual al unui bărbat ar fi sexul cu animale? Și-apoi, mai avem problema relațiilor sexuale cu puii de găină. Trebuie să răspundem, în acest context, la întrebarea dacă bărbatul care a făcut sex cu puiul poate mai apoi să-l mănânce. Conducătorul nostru

iubit ne-a luminat cu răspunsul la această dilemă: *Nu*, nu poate, nici el, nici vreo rudă apropiată, nici vecinul de alături, dar este perfect în regulă să mănânce puiul în discuție vecinul care locuiește la doua case distanță. Oare crezi că tatăl meu ar prefera ca eu să petrec ore întregi citind astfel de texte sau mai degrabă Jane Austen ori Nabokov?" a adăugat ea cu maliție.

Nu eram deloc surprinse de erudiția lui Nassrin în privința operelor ayatollahului Khomeini. Facea referire la un text foarte cunoscut al acestuia, echivalentul disertației sale – care se cerea a fi susținută de toți cei ce aspirau la rangul de ayatollah –, dorindu-se a fi un răspuns la întrebările și dilemele discipolilor. Mulți alții, înaintea lui Khomeini, scriseseră aceleași lucruri într-un chip identic. Ce era mai supărător în toată istoria asta derivă din faptul că aceste texte erau luate în serios de oameni cu funcții de înaltă răspundere, în ale căror mâini se presupunea că trebuie să ne lăsăm viețile și destinele țării, spre a fi conduse și protejate. În fiecare zi, pe postul național de televiziune și la radio, acești gardieni ai moralei și ai culturii transmiteau declarații și aduceau în discuție astfel de probleme, de parcă ar fi fost un subiect de contemplație, demn de a fi luat în considerație de către înțelepți.

În timpul acestei erudite conversații, presărate cu hohotele de răs ale lui Azin și cu mahnirea crescândă a lui Mahshid, s-a auzit un scrâșnet de frâne în fața casei: ajunsese Sanaz, precis. Urmară o pauză, o ușă trântită și clopoțelul de la intrare: câteva clipe mai târziu, Sanaz intra în încăpere. Părea distrusă, cu privirea pierdută și cu buzele tremurânde, gata să izbucnească în plâns. Își cerea, cu voce stinsă, iertare de întârziere și îi părea rău că lipsise și de la cursul trecut.

Am încercat s-o liniștesc, în timp ce Yassi s-a dus la bucatărie să-i aducă un ceai. Ținea o cutie cu dulciuri în mână. Asta pentru ce-i, Sanaz? Era rândul meu săptămâna trecută, spuse ea cu sfială, așa că am adus-o astăzi. I-am luat cutia din mână și am lăsat-o să-și desfacă veșmântul și valul. Avea părul legat strâns, la spate, cu un elastic. Era neobișnuit de palidă și tristă.

În cele din urmă s-a așezat pe locul ei, lângă Mitra, cu un pahar mare de apă în mână și ceaiul neatins, în fața ei, pe masă. Așteptam

toate cu nerăbdare să auzim ce avea de spus. Azin a încercat să destindă atmosfera cu o glumă. „Credeam că ai plecat mai devreme în Turcia, pentru logodna, și că ai uitat să ne inviți și pe noi.“ Sanaz schiță un zâmbet și, în loc de răspuns, a luat o gură de apă. Părea că și-ar fi dorit să spună totul și să nu dezvaluie nimic, în același timp. Lacrimile i se simțeau în voce, înainte de a i se vedea în ochi.

Apoi a început să povestească: cu câteva zile în urma, plecase pentru două zile, cu încă cinci prietene, într-o scurtă vacanță la Marea Caspică. În prima zi, s-au dus în vizita la logodnicul uneia dintre ele, care locuia în vila alăturată. Sanaz repeta într-una că toate erau îmbrăcate cum se cuvine, în veșmânt și cu basmale pe cap. Stăteau cu toții în grădina, șase fete și un băiat. Nu exista nici un strop de alcool în toată casa, nici casete ori CD-uri interzise. Sugera indirect că, dacă toate acestea s-ar fi aflat, într-adevăr, în casă, atunci ar fi meritat tratamentul aplicat ulterior de Garzile Revoluționare.

Dintr-odată, „ei“, paznicii moralei, au năvălit înarmați cu puști, sărind peste zidurile joase ale grădinii. Susțineau că au primit un raport privind desfășurarea unor activități ilegale și că doreau să percheziționeze zona. Negăsind nimic de reproșat, un membru al Gărzii a comentat pe un ton sarcastic că, *uitându-se așa la ei, cu atitudinea lor occidentală...* „Ce este o atitudine occidentală?“ a întrerupt-o Nassrin. Sanaz a privit-o cu-un surâs. „Când îl văd data viitoare, o să-l întreb.“ Adevărul era că percheziția dăduse greș. Nu găsiseră nici alcool, nici casete ori CD-uri interzise, dar pentru că aveau mandatul, nu doreau să-l irosească. Așa că i-au dus pe toți la o închisoare specială, pentru infracțiuni împotriva moralității. Acolo, în ciuda tuturor protestelor, fetele au fost aruncate într-o încăpere mică și întunecată, pe care au împărțit-o în prima noapte cu un drogat și cu mai multe prostituate. De două, trei ori, noaptea, gardienii năvăleau în încăpere, urlau la cei ce îndrăzneau să ațipească și îi înjurau de mama focului.

Au fost ținute în acea încăpere patruzeci și opt de ore. Cu toate că au cerut în repetate rânduri, nu li s-a permis să-și sune părinții. În afara scurtelor drumuri la toaleta, desfășurate la intervale de timp prestabilite, au mai părăsit camera doar de două ori – o dată

pentru a merge la spital, unde o ginecologă le-a testat virginitatea, în prezența studenților ei, care au asistat la examinare. Nemulțumiți de rezultatul testărilor efectuate, gardienii le-au dus apoi la o clinică privată, pentru o nouă examinare.

În a treia zi, îngrijorați că nu le găseau, părinții au luat legătura cu portarul vilei unde locuiseră, care le spusese că era posibil ca ele să fi avut un accident de mașină. Au pomit de îndată în cautarea lor și, într-un final, le-au găsit. Li s-a înscenat atunci un proces sumar, au fost obligate să semneze o declarație prin care recunoșteau că au păcătuit, deși nu făcuseră absolut nimic rău, și au fost condamnate la biciuire publică, douăzeci și cinci de lovituri pentru fiecare.

Sanaz, care este foarte slabă, purta un tricou sub veșmânt. Din cauza asta, spuneau gardienii în glumă, pentru că mai poartă o haină pe dedesubt, urma să încaseze câteva bice în plus. Pentru ea, durerea fizică era incomparabil mai mică decât umilinta testelor de virginitate la care fusese supusă sau cea a semnării unei declarații false. Într-un fel, durerea fizică devenise pentru ea un soi de satisfacție perversă pe care o resimțea, percepută ca pe un fel de compensație pentru că se supusese umilințelor anterioare.

Când au fost în sfârșit eliberate, Sanaz a trebuit să se confrunte cu un alt calvar: admonestările fratelui mai mic. La ce se aștepta oare? Cum au putut pleca, șase fete neascultătoare, fără să aibă un bărbat care să le supravegheze? Când o să-l asculte și pe el cineva, chiar dacă avea câțiva ani mai puțin decât descreierata de soră-sa, care ar fi trebuit oricum să fie de mult măritată? Părinții lor, cu toate că erau alături de ea și-i înțelegeau suferința, erau totuși de acord și cu el. Credeau și ei că această călătorie nu fusese nici pe departe cea mai bună idee și, cu toate că aveau încredere nelimitată în ea, totuși condițiile de viață din țară nu erau potrivite pentru asemenea incursiuni. „Și-acum, după toate astea, tot eu sunt de vină?“, s-a revoltat ea. Așa că era pedepsită: nu mai avea voie să-și conducă singură mașina și putea pleca de acasă numai însoțita de înțeleptul ei frate mai mic.

Nici până în ziua de azi nu mi-a ieșit povestea asta din cap. Continui s-o rememorez în detaliu, întorcându-mă în timp: zidul jos al grădinii, cele șase fete și băiatul șezând pe veranda, probabil glumind

și rându. Și-apoi au aparut „ei“. Îmi amintesc acest incident de parca mi s-ar fi întâmplat mie. Și nu este singurul: multe povești ale prietenilor și ale cunoscuților, despre care aceștia mi-au vorbit de-a lungul timpului sau mi-au scris din Iran, de când am plecat, au devenit, în chip cu totul straniu, parte a propriilor mele amintiri.

Poate că numai acum, de aici și de la atâția kilometri distanță, sunt capabilă să vorbesc cu detașare, deschis și fără frică, despre aceste experiențe, să reușesc să trec peste ele și să le înțeleg, fără să simt acel teribil sentiment de neajutorare. În Iran, felul în care ne raportam la incidentele umilitoare și brutale ale vieții zilnice avea ceva din distanța cu care primim lucrurile neplăcute care se petrec altora. Sau, ca pacienții schizofrenici, încercam să ne ținem deo-partea de celălalt eu, în același timp intim și strain.

În memoriile sale – *Vorbește, memorie* – Nabokov descrie o acuarelă care atârna deasupra patului său pe când era copil: un peisaj, imaginea unei cărări care se îngustează, pe măsură ce se afundă într-o pădure deasă. Mama îi povestise cum un băiețel se rătăcise în acea pictură de deasupra capului și, de-atunci, micuțul Vladimir nu-și dorea nimic mai mult decât să se piardă și el, și se ruga pentru asta în fiecare seară. Dacă vă puteți imagina cum stăteam împreună în acea încăpere unde țineam cursul, trebuie să întrezăriți atunci și dorința coplesitoare, uriașă și foarte primejdioasă, pe care o simțeam, de a ne evapora pur și simplu, ca și micul Vladimir, pe cărarea care se afundă în imaginar. Cu cât ne izolam mai mult în sanctuar, cu atât ne înstrăinam mai mult de viața reală, de zi cu zi. Mergeam pe stradă și mă întrebam: Este acesta poporul meu, este acesta orașul meu, sunt eu cine sunt?

Nici Humbert, nici cenzorul orb nu-și pot poseda vreodată cu adevărat victimele; tentativele le sunt dejucate, la fel ca fanteziile, la îndemână și inaccesibile, în același timp. Indiferent de cât sunt de înfrânte, victimele nu pot fi forțate să se supună.

Toate aceste lucruri îmi treceau prin cap în dimineața acelei joi, uitându-mă peste jurnalele lăsate de fete, cu noile eseuri și poeme. La începutul cursului, le rugasem pe toate să se descrie în câteva cuvinte. Atunci nu erau pregătite să răspundă acelei cerințe, dar, de atunci, le rugam periodic să o facă. Acum, așezată confortabil pe canapea, cu picioarele strânse sub mine, citeam ultimele lor răspunsuri.

Aveam în fața ochilor paginile de la Sanaz, primite imediat după evenimentele de la malul mării și povestea cu închisoarea. Era un desen simplu, în alb-negru, care înfățișa o fată goală pușcă, al cărei trup alb era prins într-un balon negru. Este ghemuită, aproape în poziție fetală, cu un genunchi la piept. Celălalt picior este întins la spate. Părul lung și drept urmează conturul trupului, iar fața nu i se vede. Balonul este ridicat în aer de o pasăre cu gheare negre, uriașe. Ceea ce mi s-a părut mie interesant este un mic detaliu, în contrast cu evidenta imagine a fetei: balonul și mâna fetei, care se întinde în afara lui și se prinde de gheară. Nuditatea ei supusă este dependentă de gheară, și ea se întinde spre aceasta.

Desenul lui Sanaz mi-a amintit imediat de afirmația celebră a lui Nabokov, din postfața romanului, cum că „prima pulsație firavă a Lolitei¹ ar fi simțit-o în 1939 sau la începutul lui 1940, când a fost internat în spital, cu o nevralgie intercostală. Își reamintește cum „pulsăția originară a inspirației a fost produsă oarecum de un foileton despre o maimuță de la Jardin des Plantes, care, după câteva luni de insistențe depuse de un om de știință, a produs primul desen realizat vreodată de un animal: sârmana creatură a schițat grațiile cuștii unde stătea închisă².”

Cele două imagini, una din roman, cealaltă din realitate, dezvăluie un adevăr cutremurător. Grozăvia lui depășește violența actului comis. Merge dincolo de gratii, dezvăluind apropierea și intimitatea victimei cu temnicerul. Atenția noastră este focalizată, de fiecare dată, de punctul delicat în care prizonierul atinge bara, de contactul invizibil dintre carne și metalul rece.

Cele mai multe dintre fete se exprimau însă prin cuvinte. Manna se imagina pe sine trecând pe deasupra obiectelor concrete și preluându-le forma, dar neconcretizându-se ea însăși niciodată, precum ceața. Yassi se vedea ca o plâsmuire. Nassrin, într-unul dintre răspunsuri, mi-a dat definiția cuvântului „paradox” din dicționarul Oxford al limbii engleze.

¹ Op.cit., p. 379 (n.red.)

² *Idem*, p. 379 (n.red.)

Invariabil, în toate lucrările, ele se vedeau pe sine în contextul unei realități exterioare, care nu le lăsa a se defini cu claritate.

Manna a scris odată despre perechea de șosete roz pentru care fusese admonestată cu severitate de Asociația Studenților Musulmani. Când s-a plâns unuia dintre profesorii ei preferați despre incident, acesta a început s-o tachineze spunându-i că deja îl fermecase pe bărbatul ei, pe Nima, și nu mai era nevoie de șosete roz ca să-l atragă în mreje.

Acești studenți, ca mai toți din generația lor, de altfel, erau diferiți de cei din generația mea dintr-un punct de vedere fundamental. Noi ne plângeam de o pierdere, de un gol lăsat în viață de trecutul care ne fusese furat, care ne făcea să ne simțim exilați în propria noastră țară. Dar în același timp, noi aveam un trecut pe care puteam să-l comparăm cu prezentul; aveam amintirile și imaginea lucrurilor de care fuseserăm văduviți. Fetele mele, în schimb, vorbeau de sărutări furate, filme pe care nu le văzuseră niciodată și despre vântul pe care niciodată nu-l simțiseră pe piele. Aceasta generație nu avea trecut. Amintirile lor erau dorințe doar pe jumătate alcătuite, din ceva ce n-au avut niciodată. Era acea lipsă, acea tânjire permanentă spre ceva ce alții considerau de la sine înțeles, spre banalul vieții, care dădea cuvintelor lor o luminozitate specială, înrudită cu poezia.

Mă întreb acum, dacă m-aș întoarce spre oamenii din jurul meu, de aici, din această cafenea, din această țară, alta decât Iranul, și aș începe să le vorbesc despre viața în Teheran, oare cum ar reacționa? Ar condamna oare tortura, execuțiile, actele de extremă agresivitate? Cred că da. Dar lucrurile mărunte, ca de exemplu dorința de a purta șosete roz, în viața de zi cu zi, le-ar considera ca atare?

Mi-am întrebat fetele dacă își mai aminteau scena dansului din *Invitație la esafod*: temnicerul îl invită pe Cincinnatus la dans. Încep să valseze și trec în hol. Într-un colț se lovesc de un gardian: „Au descris un cerc în jurul lui și apoi s-au strecurat înapoi spre celulă, iar acum Cincinnatus regreta că beția îmbrățișării prietenoase se sfârșise atât de repede“.

Această mișcare în cerc este cea mai importantă mișcare în roman. Atâta timp cât el acceptă lumea fictivă pe care gardienii i-o

impun, Cincinnatus le va rămâne prizonier și se va mișca în cercurile create de ei. Cea mai cumplită crimă comisă de mintile care conduc societăți totalitariste este că își fortează cetățenii (și victimele) să le devină complici. Dansul cu propriul temnicer, participarea la propria execuție – sunt acte de o brutalitate extremă. Toți studenții fuseseră martorii proceselor televizate, prezentate tuturor ca spectacole, și deveneau părtașii regimului de fiecare dată când coborau în stradă îmbrăcați după cum li se cerea să se îmbrace. Nu faceau parte din mulțimea care privea ca prin vis execuțiile, dar nici nu aveau puterea de a protesta cumva împotriva acestora.

Singurul mod în care ai fi putut rupe cercul și opri dansul cu temnicerul era doar să-ți păstrezi individualitatea, acea calitate unică și esențială, care se sustrage unei descrieri amănunțite, dar care deosebește o ființă umană de o alta. Așa s-a întâmplat ca, în lumea lor, ritualurile – ritualurile sterpe – să devină esențiale. Nu era o mare diferență între gardienii noștri și călăii lui Cincinnatus. Ne invadaseră și nouă viața privată, încercând să ne modeleze fiecare gest, să ne forteze să devenim ca ei, ceea ce în sine este o altă formă de execuție.

La sfârșit, Cincinnatus este condus spre eșafod, își pune capul pe butuc, se pregătește de execuție și repetă cuvintele „prin mine însumi“, ca pe o incantație magică. Acest reper constant al unicității sale, tentativele lui de a scrie, de a se exprima altfel, de a căuta un limbaj diferit de cel impus de temniceri, îl salvează în ultima clipă, când, luându-și capul în mâini, pleacă purtat spre voci care îl cheamă din cealaltă lume a lui, în timp ce eșafodul și acea lume fictivă din jur, cu tot cu călău, se dezintegrează.

Partea a II-a

GATSBY

1

Cu rucsacul în spate, o geantă mare pe umăr și împingând cu vârful piciorului un uriaș geamantan pe roți, o tânără aștepta singură, pierdută în agitația de pe aeroportul din Teheran. Știa că soțul și tatăl ei trebuiau să apară de undeva din mulțime cu restul bagajelor. Sta în zona vămii, cu ochii în lacrimi, căutând cu disperare o față cunoscută, pe cineva de gâtul căruia să se agate și să-i spună: „Oh, cât sunt de fericită să fiu din nou acasă. În sfârșit, de data asta – definitiv“. Dar nimeni, de jur împrejur, nu zâmbește. Zidurile aeroportului păreau să se fi dizolvat într-un spectacol străin, cu postere gigantice ale ayatollahului, uitându-se în jos, spre lume, cu reproș. Starea de spirit înconjurătoare se regăsea ca un ecou în sloganurile scrise cu negru și roșu sângeriu: **MOARTE AMERICII! JOS IMPERIALISMUL ȘI SIONISMUL! AMERICA ESTE INAMICUL PUBLIC NR. 1!**

Sta acolo singură, cu emoție, gata să izbucnească la cel mai mic semn, fără să-și dea seama că *acasă* nu mai este ceea ce a lăsat ea în urmă acum șaptesprezece ani, când a plecat și avea doar treisprezece ani. Încerc să nu o bag în seamă, să nu mă ciocnesc de ea, să trec neobservată. Se pare totuși că nu pot să o evit.

Când am plecat de pe aeroportul din Teheran pentru prima dată, acesta era un loc magic, ospitalier; avea un restaurant care găzduia petreceri vineri seara și o cafenea cu uși mari de sticlă, care dădeau spre o terasă. Când eram mici, eu și fratele meu, ne uitam plini de uimire prin ușile acestea și număram avioanele care decolau,

mâncându-ne înghețata. La sosire există mereu un anume moment de epifanie, când, dintr-odată, o pătură de lumini se aprinde să ne spună bun venit și că Teheranul așteaptă gata pregătit să ne primească. Timp de șaptesprezece ani am visat luminile astea, atât de primitoare și de seducătoare. Visam să mă cufund în ele, să nu trebuiască să le mai părăsesc niciodată. În sfârșit, acest vis mi se îndeplinise. Eram acasă, dar atmosfera din aeroport nu era deloc primitoare. Totul era sumbru și ușor amenințător, la fel ca portretele încruntate ale ayatollahului Khomeini și ale succesorului său oficial, ayatollahul Montazeri, care acopereau pereții. Părea că o vrăjitoare rea trecuse pe acolo, în zbor, deasupra clădirilor, pe mătura ei, și cât ai clipi din ochi măturase cafenelele, restaurantele, copiii și femeile în rochii colorate pe care mi le aminteam. Acest sentiment mi-a fost confirmat de grăuntele de spaimă din privirea mamei și a prietenilor care veniseră să ne ureze bun venit. La ieșirea din zona de vama, un tânăr morocănos ne-a oprit: dorea să mă controleze. „Doar ce m-au controlat“, i-am reamintit. „Dar nu și în bagajul de mână“, mi-a spus politicos. „Dar de ce? Doar aici sunt acasă“, așa fi vrut să-i spun, ca și când asta mi-ar fi conferit în vreun fel protecție împotriva suspiciunilor lui.

Trebuia să se asigure că nu am băuturi alcoolice în geanta. M-a dus într-un colț. Bijan, soțul meu, mă privea speriat, neștiind de cine să se teamă mai mult, de tânărul morocănos, sau de atitudinea mea. Pe față i s-a așternut atunci un zâmbet, care urma să-mi devină extrem de familiar: cinic, reconciliant, exprima complicitate. „Poți contrazice un câine turbat?“ m-a întrebat cineva după aceea.

Prima dată mi-au golit geanta: ruj, pixuri și creioane, jurnalul și portochelarii. Apoi au trecut la rucsac, din care au scos diploma, certificatul de casatorie, cărțile – *Ada, Jews without money*¹, *Marele Gatsby*... Gardianul le-a ridicat cu două degete, plin de dispreț, de parcă ar fi atins rufe murdare. Dar nu mi le-a confiscat – nu atunci. Asta s-a întâmplat mai târziu.

¹ *Evrei fără bani*, roman de Michael Gold (în limba engleză, în original)

2

În timpul primilor ani petrecuți în străinătate – atunci când am fost în Anglia și în Elveția, și mai apoi, mai târziu, când am trăit în America, am încercat să modelez acele locuri după conceptul meu de Iran. Regăseam elemente persane până și în peisaj.

M-am transferat pentru o vreme la un colegiu din New Mexico pentru că îmi amintea tare mult de acasă. *Vedeți voi, Frank și Nancy, acest râu înconjurat de copaci, unduindu-se prin terenul arid, este Iranul. Ca Iranul, ca acasă.* Cele mai impresionante lucruri în Teheran, spuneam eu oricui era interesat să asculte, erau munții și clima sa uscată și blândă, pomii și florile care in mugureau și înfloreau din solul arid, și care părea să absoarbă toată lumina din soare.

Când tatăl meu a fost închis, m-am întors acasă și m-au lăsat să rămân timp de un an. Mai târziu, dintr-un sentiment de nesiguranță, am făcut greșeala de a mă căsători, puțin înainte de a implini optsprezece ani, cu un bărbat a cărui calitate esențială era că nu semăna deloc cu noi. Îmi oferea un mod de viață care, comparat cu al nostru, părea pragmatic și lipsit de complicații; și-apoi era foarte sigur pe el. Nu aprecia cărțile („problema ta și a familiei tale este că trăiți mai mult în cărți decât în realitate“), era nebun de gelozie – gelozia era parte a imaginii pe care și-o crease despre sine, ca bărbat cu un control deplin asupra proprietății și destinului său –, îi plăcea succesul („Când voi avea propriul birou, scaunul meu va fi așezat mai sus decât cel al vizitatorilor, în așa fel încât să se simtă intimidat în prezența mea“) și îl admira foarte mult pe Frank Sinatra. Din ziua în care am spus „da“, am știut că vom divorța. Sentimentul de autodistrugere pe care

il încercam nu cunoștea limite, cum fără limite erau și riscurile pe care eram gata să mi le asum cu propria viață.

M-am mutat cu el în Norman, Oklahoma, unde urma un masterat în inginerie la Universitatea din Oklahoma, și, după șase luni, mă hotărâsem că voi divorța de îndată ce tatăl meu va ieși din închisoare. Asta a durat trei ani. A refuzat să divorțeze („O femeie intră în casa bărbatului ei în rochie de mireasă și iese în giulgiu“). Mă subestimase. Își dorea o soție care să știe să se îmbrace, să-și facă unghiile și să meargă la coafor săptămânal. Eu îl sfidam cu fustele mele lungi și cu blugii uzați, purtam părul lung și ma așezam pe pajiștea din campus, cu prietenii mei americani, în timp ce prietenii lui treceau pe stradă, privindu-ne condescendent.

Tatăl meu a fost de acord cu divorțul și l-a amenințat că-l dă în judecată pentru pensie alimentară, singura măsură de protecție a femeii sub legea musulmana. Soțul meu a fost în final de acord, când am renunțat să-l dau în judecată și am fost de acord să păstreze banii din contul comun, mașina și covoarele. S-a întors acasă, iar eu am rămas în Norman, singurul student străin al facultății de engleză. Am întrerupt orice legătură cu comunitatea iraniană, în special cu bărbații, care își făceau fel de fel de iluzii legate de disponibilitatea unei tinere recent divorțate.

Acestea-mi sunt amintirile din Norman: pământul roșu și licuricii, cântecele și demonstrațiile, citind Melville, Poe, Lenin și Mao Zedong sau Ovidiu și Shakespeare în diminețile calde de primăvară, cu un profesor preferat, conservator ca orientare politică, și mai era unul cu care îmi petreceam multe după-amiezi citind și cântând cântece revoluționare. Seara, vedeam noile filme ale lui Bergman, Fellini, Godard și Pasolini. Amintindu-mi acum acele zile, imagini și sunete disparate se amestecă unele cu altele în memorie: tăcerile triste ale femeilor lui Bergman se topesc în acordurile de chitară ale lui David, profesorul:

Predicatori cu plete vin în fiecare seară
Să-ți spună ce-i rău și ce-i bine
Și-apoi tu le ceri ceva de mâncare
Iar ei îți răspund cu tonul dulceag:

Vei mânca, cu siguranță, în cer, din belșug
 Muncește și roagă-te, în fân odihnește-te,
 Plăcinte vei primi în cer, când vei muri,
 Asta da, minciună!

Diminețile participam la demonstrații, luam cu asalt clădirea administrației, cântam pe pajiștea din fața departamentului de engleză, numită South Oval, privind cum, din când în când, greviști traversau gazonul și se îndreptau spre clădirea din cărămidă roșie a bibliotecii. Marșaluiam în timp ce studenții suferinzi de la ROTC¹, în acele zile de protest împotriva războiului din Vietnam, încercau să ignore prezența noastră pe iarbă. Mai târziu, mă duceam la petreceri cu adevărata mea iubire, cel care mi l-a prezentat pe Nabokov, când mi-a dăruit *Ada*, pe a cărei primă pagină mi-a scris: „*Pentru Azar, Ada mea, Ted.*”

Familia mea a disprețuit dintotdeauna politica, față de care vădea condescendență. Se mândreau cu faptul că, timp de opt sute de ani – *paisprezece generații*, cum îi plăcea mamei să sublinieze cu mândrie – cei din neamul Nafisi au fost renumiți pentru contribuțiile aduse la dezvoltarea literaturii și a științelor. Bărbaților li se spunea *hakims*, oameni de știință, erudiți, și, mai târziu, în secolul acesta, femeile din familie au absolvit facultăți și au predat într-o vreme în care puține femei îndrăzneau să plece de acasă. Când tatăl meu a devenit primarul Teheranului, în loc de sărbătoare, un sentiment de neliniște s-a strecurat în casă. Unchiul mai tineri, pe vremea aceea încă studenți, au refuzat să-l mai recunoască pe tata ca frate mai mare. Mai apoi, când tata a căzut în dizgrație, părinții au reușit să ne facă să ne simțim mai mândri de timpul pe care l-a petrecut acesta în închisoare, decât de anii în postul de primar.

Am aderat oarecum șovăielnic la mișcarea studentească iraniană. Detenția tatălui și simpatiile vag naționaliste ale familiei mele m-au orientat către politica, dar eram clar mai mult o rebelă decât un activist politic – cu toate că pe atunci nu se făcea o distincție prea clară între cele două. Un avantaj era că bărbații din mișcare nu au încercat să mă hărțuiască ori să mă seducă. În loc de

¹ Reserve Officer's Training Corps

asta, organizau grupuri de studiu, unde se citeau și se comentau *Originile familiei, proprietății private și statului* de Engels și *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, de Marx. În anii '70, atmosfera – nu numai în Iran, dar și printre studenții europeni și americani – era una revoluționară. Era exemplul Cubei, și-apoi mai era China, desigur. Atmosfera revoluționar-romantică era contagioasă, iar studenții iranieni erau în linia întâi: activi, chiar agresivi uneori; fuseseră aruncați în închisori pentru că ocupaseră Consulatul Iranian din San Francisco.

Grupul studenților de la Universitatea din Oklahoma aparținea Confederației Mondiale a Studenților Iranieni, care avea membri și filiale în majoritatea orașelor importante din Europa și din Statele Unite. În Oklahoma, ei erau răspunzători pentru introducerea în campus a RSB-ului, ramura militară studențească a Partidului Comunist Revoluționar, și a creării celui de-al treilea Comitet Mondial Împotriva Imperialismului, format din studenți cu orientări radicale, de diferite naționalități. Confederația, alcătuită după modelul leninist al centralismului democratic, coordona cu mână forte modul de viață și activitățile sociale ale membrilor săi. Odată cu trecerea timpului și pe măsură ce elemente militante și marxiste au ajuns să domine grupul, tendințele moderat-naționaliste au fost izolate. Membrii organizației afixau de obicei jachete și bocanci în stilul lui Che Guevara; femeile își tundeau părul foarte scurt, nu se fardau și purtau tunici ca ale lui Mao și uniforme kaki.

A început atunci o perioadă nebună a vieții mele, când încercam din rasputeri să-mi reconcilies cumva aspirațiile revoluționare cu modul de viață pe care mi-l doream. Nu m-am integrat niciodată complet în mișcare. În timpul întâlnirilor lungi, conflictuale, dintre facțiunile rivale, găseam un motiv oarecare să părăsesc încăperea; uneori mă închideam chiar în baie ca să mă eschivez. M-am încăpățânat să port fustele mele lungi în afara întâlnirilor și am refuzat să-mi tund părul. Nu am renunțat niciodată să citesc și să iubesc scriitorii „contrarevoluționari” – T.S. Eliot, Austen, Plath, Nabokov, Fitzgerald – dar puteam să vorbesc cu pasiune la mitinguri; inspirată de fraze citite în romane și în poeme, puteam să dau cuvintelor un iz revoluționar. Dorul de țară, care-mi ardea sufletul,

se transforma în discursuri fierbinți împotriva tiranilor de acasă și a celor care-i susțineau din America și, cu toate că mă simțeam înstrăinată de mișcarea propriu-zisă, careia nu i-am aparținut nicio-dată trup și suflet, am găsit cadrul ideologic care să justifice această pasiune arzătoare, de nestăpânit.

Toamna lui 1977 a rămas memorabilă prin două evenimente: căsătoria mea în septembrie și ultima și cea mai dramatică vizită a șahului în Statele Unite, în noiembrie. Îl cunoscusem pe Bijan Naderi cu doi ani în urmă, la o întâlnire de la Universitatea Berkeley. Era conducătorul grupului pe care îl apreciam cel mai mult. M-am îndrăgostit de el din cele mai nepotrivite motive: nu pentru retorica sa revoluționară, ci pentru că emana o încredere de sine și în convingerile pe care le avea, care depășeau cu mult isteria momentului. Era loial, se dăruia cu pasiune proiectelor pe care le avea, familiei, slujbei sau mișcării, dar loialitatea nu l-a orbit într-atât încât să nu observe direcția greșită spre care avea să se îndrepte aceasta din urmă. L-am admirat atât pentru asta, cât și pentru refuzul său de mai târziu de a se supune ordinelor revoluționare.

Pe când participam la mai multe demonstrații, strigând sloganuri împotriva implicării SUA în Iran, pe când discutam, până noaptea târziu, la mitingurile de protest, crezând că vorbim despre Iran, dar în realitate îngrijorați mai degrabă de ce se petrecea în China, conceptul de „acasă” se lărgea considerabil. Era imaginea mea și puteam oricând să o recreez în memorie, iar apoi să măsoar lumea întreagă după chipul ei încetoșat.

Existau discrepante, chiar paradoxuri esențiale, în ideea mea de „acasă”. Era Iranul familiar pentru care simțeam nostalgie, locul unde trăiau părinții și prietenii mei și nopțile de vară de pe malul Mării Caspice. Și-apoi, la fel de real devenea Iranul reconstruit, despre care vorbeam iar și iar în timpul întrunirilor și întâlnirilor periodice, neajungând la un consens în privința a ceea ce doreau de fapt masele în Iran. Aparent, pe măsură ce mișcarea devenea din ce în ce mai radicală în anii '70, masele voiau să nu se mai servească alcool la petreceri, să nu se mai danseze sau să nu se mai asculte muzică „decadentă”; doar muzica folk sau revoluționară părea să fie acceptată. Voiau ca fetele să poarte părul scurt sau să și-l prindă în cozi. Doreau de asemenea să evităm aplecarea burgheză pentru studiu.

3

La vreo lună după ce am aterizat pe aeroportul din Teheran, aflându-mă pe holurile Departamentului de Engleză al Universității din Teheran, am dat nas în nas cu un tânăr cu păr ondulat, cu fața prietenoasă, îmbrăcat într-un costum gri. Am aflat mai târziu că era și el nou, de-abia întors din Statele Unite și, ca și mine, plin de entuziasm și de idei noi. Secretara, radioasă și angelică, în ciuda corpolenței, mi-a zâmbit și s-a strecurat pe ușa șefului de departament. S-a întors imediat și mi-a făcut semn să intru. Întrând, m-am împiedicat de pragul dintre uși, mi-am pierdut echilibrul și nu mai aveam mult până să aterizez, la propriu, pe biroul directorului.

M-a întâmpinat cu un surâs amuzat și m-a invitat să iau loc. Ultima dată când am intrat în acest birou, cu două săptămâni în urmă, mă întâlnisem cu un alt șef de departament, un domn înalt și prietenos, care m-a tot întrebat despre rudele mele, academicieni și scriitori renumiți. Îi eram recunoscătoare pentru că încerca să mă facă să mă simt în largul meu, dar în același timp nu puteam să nu mă gândesc dacă nu cumva, pentru tot restul vieții, urma să mă lupt cu umbrele proeminentei mele familii.

Acest nou director, dr. A, era diferit. Zâmbetul lui era prietenos, dar nu intim; era mai degrabă apreciativ. M-a invitat la o petrecere pe care o dădea, la el acasă, în aceeași seară, dar cu toate acestea comportamentul lui era distant. Am vorbit despre literatură, nu despre rude. Am încercat atunci să-i explic ce mă făcuse să mă răzgândesc cu privire la subiectul disertației mele. „Vedeți, i-am spus, am vrut să fac un studiu comparativ al literaturii anilor douăzeci și treizeci,

proletari și neproletari.“ Sigur, cel mai potrivit pentru anii douăzeci era Fitzgerald. I se părea și lui la fel de evident ca și mie acest lucru. Dar apoi m-am ciocnit de alegerea unui contrapunct – să-l fi ales pe Steinbeck pe Farrell sau pe Dos Passos? Credeți că nici unul dintre ei nu se ridică la valoarea lui Fitzgerald, nu-i așa? Ei bine, nu în sens literar. Așa că, am ajuns să citesc proletari adevărați, al căror spirit fusese foarte bine redat de Mike Gold. Cine? Mike Gold: editorul celui mai popular cotidian literar radical, *New Masses*. Va vine să credeți sau nu, era cineva pe vremea lui. El a fost cel care a formulat pentru prima dată, în Statele Unite, conceptul de artă proletară. Chiar și scriitori ca Hemingway țineau cont de părerea lui – îl numea pe Hemingway „scriitorul gulerei albe“ și pe Thornton Wilder – un „Emily Post al culturii“.

Ei bine, în cele din urmă, am renunțat la Fitzgerald. Eram curioasă în privința lui Gold și cum de a preluat controlul – pentru că a reușit să facă asta. În anii treizeci, oameni ca Fitzgerald erau îndepărtați de această nouă specie și voiam să știu de ce. În plus, am fost și eu printre revoluționari; imi doream să înțeleg pasiunea care îi purta și-i însuflețea pe cei ca Mike Gold. Ai dorit pasiune, m-a întrebat el, și ai trecut de la Fitzgerald la acest individ, Gold? Discuția noastră a fost foarte interesantă și am acceptat în final invitația lui la petrecerea din acea seară.

Domnul înalt și prietenos cu care avusesem primul interviu, am aflat după aceea, se afla acum la închisoare. Nimeni nu știa când va fi eliberat, nici dacă va mai fi pus vreodată în libertate. Mulți profesori fuseseră expulzați și mulți alții aveau să le urmeze. Aceasta era atmosfera în primele zile de după revoluție, când eu, inocentă și cu sentimente total nepotrivite circumstanțelor, mi-am început cariera de profesor – cel mai tânăr și mai nou membru al Catedrei de Engleză de la Facultatea de Persană, Limbă și Literatură Străină a Universității din Teheran. Dacă mi-ar fi fost oferită o slujbă similară la Oxford sau la Harvard, nu m-aș fi putut simți niciodată mai onorată sau mai intimidată ca atunci.

Expresia de pe chipul dr. A, când m-am împiedicat de pragul dintre uși, am mai întâlnit-o de atunci, de-a lungul timpului, pe

AZAR NAFISI

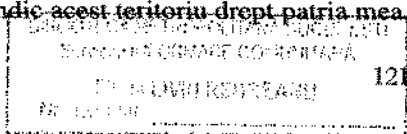
chipul multora, foarte diferiți de el. Era o privire plină de mirare, cu o urmă vagă de îngăduință. Un copil amuzant, părea să spună aceasta, care trebuie să fie călăuzit și muștrat din când în când. Se înșelau însă; mai târziu, expresia lor avea să evolueze înspre frustrare, pentru că eu nu mă comportam așa cum anticipaseră ei: devenisem un copil dificil, neascultător și de nestăpănit.

Toate amintirile acelor ani sunt legate de Universitatea din Teheran: reprezenta centrul de neclintit al tuturor activităților politice și sociale. Când citeam sau auzeam în Statele Unite despre tulburările din Iran, Universitatea din Teheran părea a fi scena celor mai importante batalii. Toate grupările importante foloseau universitatea ca tribună.

De aceea n-a fost o surpriză pentru noi să aflăm ca noul guvern islamist a ales ca universitatea să găzduiască rugăciunile săptămânale din fiecare vineri. Acest act a căpatat o și mai mare însemnătate, pentru că studenții musulmani, în special cei fanatici, chiar și după revoluție, reprezentau o minoritate față de numărul covârșitor al grupurilor studențești seculare sau de stânga. Se părea că prin această decizie, facțiunea islamică își sublinia triumful asupra celorlalte grupări politice: la fel ca o armată victorioasă, care se poziționează chiar în inima teritoriilor cucerite, în cele mai importante teritorii ocupate. Săptămânal, cei mai renumiți clerici musulmani urcau pe podium pentru a se adresa miilor de oameni prezenți în campusul universității, bărbații de-o parte și femeile de cealaltă. Urcau cu arma în mână și declamau de acolo predica săptămânii, vorbind despre cele mai fierbinți probleme politice ale zilei. Cu toate acestea, părea că însuși teritoriul universității se revolta împotriva acestei ocupații.

Simțeam în acele zile că exista un război surd între diferite facțiuni politice și că lupta se ducea mai ales în universitate. Nu știam pe-atunci că voi avea și eu de purtat acolo propria bătălie. Privind în urmă, mă bucur că nu-mi conștientizam încă vulnerabilitatea: eram ca un emisar al unei țări care nu exista, cu provizia mea de cărți și de visuri, venită să revendice acest teritoriu drept patria mea.

În mijlocul zvonurilor de trădare și al schimbărilor din guvern, evenimentele care acum sunt oarecum confuze și atemporale în mintea mea, mă așezam de câte ori aveam ocazia cu cărțile și cu notițele la-ndemână, încercând să-mi conturez cursul cum se cuvine. Am predat un seminar cuprinzător chiar în primul semestru, denumit Cercetare, în care ne concentrăm îndeosebi pe *Aventurile lui Huckleberry Finn*, și un studiu despre ficțiunea secolului al douăzecilea.

Am încercat să fiu într-o câțiva echidistantă politic. Alături de *Marele Gatsby* predam și lucrări ale lui Maxim Gorki și Mike Gold. Îmi petreceam mai tot timpul prin librăriile înșirate de-a lungul străzii din fața universității. Această stradă, rebotezată de curând Bulevardul Revoluției, era centrul vieții editoriale și a buchiniștilor din Teheran. Era o plăcere să treci dintr-un loc într-altul, să întâlnești un vânzător sau un cumpărător ca și tine, care să-ți vorbească despre vreo bijuterie literară sau alta, sau să te uimească pomenind despre un scriitor englez obscur pe nume Henry Green.

În timpul acestor pregătiri ale mele, mă mai chemau pe la universitate pentru lucruri care n-aveau nimic de-a face cu programa sau cu studiul. Aproape săptămânal, uneori chiar zilnic, aveau loc întâlniri sau demonstrații, care ne atrageau ca un magnet, independent de voința noastră.

O amintire mă învaluipe imperceptibil, senzual, ca o dorință fierbinte. Eram pe terasă, cu cafeaua într-o mână și cu stiloul în cealaltă, lucrând la programa cursului, când am auzit telefonul sunând. Era vocea agitată și grăbită a unei prietene. Voia să știe dacă auzisem că ayatollahul Taleghani – cleric faimos și controversat, figură reprezentativă a revoluției – murise. Era încă tânăr și extrem de radical și se iscaseră deja zvonuri că fusese omorât. Se anunțase organizarea unei procesiuni cu această ocazie, având ca punct de plecare Universitatea din Teheran.

Nu-mi amintesc cât a trecut între telefonul primit și momentul în care am ajuns la poarta universității. Traficul era blocat. Eu și Bijan am coborât din taxi în apropiere și ne-am continuat drumul pe jos. Nu știu de ce, nici cum, după o vreme, mersul ni s-a transformat în fugă, parcă mânați de o forță invizibilă. O mare de oameni îndoliați se adunaseră de pe strazile din jur și blocaseră accesul în universitate. Se vorbea despre conflicte izbucnite între membri ai grupării

mujahedinilor, o facțiune religioasă radicală, care pretindea că reprezintă moștenirea spirituală și politica a lui Taleghani și cei din gruparea Hezbollah, Partidul lui Dumnezeu, compus în majoritate din fanatici, hotărâți să instaureze legile lui Dumnezeu pe pământ. Conflictul a izbucnit pentru că nu căzuseră de acord care dintre ei urma să aibă onoarea de a purta catafalcul cu trupul neînsufletit al lui Taleghani. Mulți plângeau, se băteau cu pumnii în piept și în cap și strigau: „Azi este zi de dolie! Taleghani s-a dus în Rai!”

În următorii douăzeci de ani, aceste bocete speciale aveau să mai fie folosite și pentru alții, ca un simptom al simbiozei între fondatorii revoluției și moarte. Atunci a fost prima dată când am experimentat plăcerea disperată, orgiastică a acestei forme de jale publică: era singurul loc în care oamenii se amestecau, atingeau trupuri și împărțeau emoții fără reținere sau sentimentul vinovăției. Plutea în aer o frenezie sălbatică, cu iz sexual. Mai târziu, când am văzut un slogan al lui Khomeini care spunea că Republica Islamică supraviețuiește prin ceremonii sale de îndoliere, am putut să-i confirm personal caracterul veridic.

Am întâlnit mulți oameni în ziua aceea, care apăreau și dispăreau, precum personajele din benzile desenate. Oare atunci am cunoscut-o pe Farideh? Aparținea unui grup radical de stânga – frațele meu, care-i știa pe unii dintre camarazii ei, mi-a prezentat-o, crezând că mă va putea ajuta să mă acomodez mai ușor. Am văzut-o pentru o clipă, ocupată, ca de obicei, gata să atace pe cineva sau ceva: am văzut-o și-am pierdut-o din ochi în aceeași clipă.

Eram în mijlocul mulțimii, încercând să zăresc vreun cunoscut. Reușeam de fiecare dată, la astfel de demonstrații, să mă separ de cei cu care venisem. Acum mă pierdusem de soțul meu și o vreme am încercat să-l găsesc. Marea de oameni venea spre mine în valuri de nestăvilite. Voci răsunau continuu din megafoane. Posterele cu Taleghani apărușeră precum ciupercile după ploaie: pe ziduri, pe ușile și pe ferestrele librăriilor, chiar și pe copaci. Strada largă din fața universității părea să se dilate ca să ne cuprindă pe toți și pentru multă vreme m-am mișcat fără să simt, purtată de ritmul mulțimii. Într-un târziu m-am trezit bătând cu pumnii în trunchiul unui copac și plângând, plângând, ca și când murise omul cel mai drag inimii mele și rămăsesem de-acum singură pe lume.

5

Înainte de începerea anului școlar în septembrie 1979, mi-am petrecut mai tot timpul căutând cărțile de care aveam nevoie pentru curs. Într-o librărie, în timp ce frunzăream câteva copii ale *Marelui Gatsby* și *Adio armel!*, proprietarul magazinului s-a apropiat de mine: „Dacă vă interesează astea, ați face bine să le cumpărați acum“, mi-a zis, clătînându-și capul cu tristețe. L-am privit cu simpatie și el mi-a explicat cu mândrie: „E prea mare cererea. N-au ce ne face, nu-i așa?“

Și-avea dreptate. La numai câteva luni, Fitzgerald și Hemingway au devenit foarte greu de găsit. Cum nu puteam scoate toate cărțile străine de pe piața, guvernul a închis treptat librăriile care le comercializau și a blocat distribuția de carte străină în Iran.

În noaptea de dinaintea primului curs am fost foarte agitata, ca un copil înaintea primei zile de școală. Mi-am ales hainele cu mare grijă și-am aranjat cu migală bruma de cărți pe care o aveam. Pe toate celelalte le lăsasem la cumnata mea din Statele Unite, împreună cu oglinda veche primită cadou de la tata. Plănuisem să le iau cu mine în Iran la următoarea călătorie, neștiind că nu mă voi mai întoarce acolo în următorii unsprezece ani. Când am ajuns, nu mai aveam ce lua: cumnata le dăduse în stânga și-n dreapta.

În acea primă zi, m-am dus la universitate înarmată cu *Gatsby*. Era un exemplar frunzărit, obosit, cu marginile roase, cum erau de fapt mai toate cărțile la care țineam. Se mai găsea încă *Huckleberry Finn* prin librării, așa că aveam un exemplar nou-nouț, cumpărat

special pentru ei. Am luat cu mine și *Ada*, chiar dacă nu era în programă; s-ar fi putut dovedi de folos, pentru orice eventualitate.

Universitatea fusese construită în timpul domniei șahului Reza, în anii treizeci. Clădirile principale din campus aveau tavanele foarte înalte și intrarea străjuită de coloane groase, din ciment. Înăuntru era mereu un pic frig iarna și zăpușeală vara. Probabil că amintirile sunt cele care conferă acelor locuri proporții gargantu-ești, pe care acestea nu le au în realitate, dar oricum clădirile opulente ale anilor treizeci aveau un aer straniu. Erau construite pentru mase largi de oameni: nu te puteai niciodată simți acolo ca acasă.

În drum spre Catedra de Engleză, am observat că așezau standuri de diferite mărimi în holul larg de unde pornea scara somptuoasă de la intrare. Erau cel puțin zece mese lungi, ticsite cu cărți ce aparțineau unor grupuri de revoluționari. Studenții, strânși în grupuri, vorbeau și comentau textele, uneori în contradictoriu, gata în orice moment să-și apere convingerile. Nu se distingeau vreo dușmănie între ei; cu toate acestea, o ușoară senzație de amenințare plutea în aer.

Acelea erau zile de importanță crucială în istoria Iranului. Se ducea o adevărată bătălie, la toate nivelele, pentru a contura noua constituție și spiritul noului regim. Majoritatea oamenilor, printre care și cei mai importanți clerici, optau pentru o constituție seculară. Grupuri puternice din opoziție – atât seculare, cât și religioase – se creau pentru a contesta tendințele autocratice ale elitei conducătoare. Cele mai puternice grupuri din opoziție erau Partidul Republican al Poporului Musulman condus de ayatollahul Shariatmadari și Frontul Național Democratic, format din progresiști seculari, situați în fruntea mișcării pentru păstrarea drepturilor democratice, care pledau inclusiv pentru drepturile femeilor și pentru libertatea presei. Erau extrem de populari la acea vreme: scosese ră în stradă aproape un milion de oameni, cu ocazia celei de-a douăsprezecea aniversări a morții eroului național Mossadegh, la Ahamad Abad, satul unde acesta fusese înmormântat. Duceau o campanie de promovare în forță a Adunării constituante. Închiderea ziarului *Ayandegan*, cea mai populară și progresistă publicație a vremii, a declanșat o serie de mari demonstrații, extrem de violente, în care manifestații fuseseră atacați de gărzi susținute de guvern. În acele

zile era normal să-i întâlnești pe străzi pe acești caraghioși, pe motociclete, cu pancarte și cu steaguri negre fluturând, de multe ori cu câte un cleric musulman mergând în fața lor, într-un Mercedes-Benz blindat. În ciuda acestor semne prevestitoare de nenorocire, Partidul Comunist Tudeh și Organizația Marxistă Fedayin susțineau radicalii reacționari împotriva celor pe care ei îi numeau liberali, și continuau să-l supună unor presiuni fățișe pe prim-ministrul Bazargan, pe care îl suspectau că ar fi fost filoamerican.

Opoziția a fost întâmpinată cu o violență brutală. „Vi s-a mai oferit o șansă“ i-a prevenit Khomeini. După fiecare revoluție, mii de elemente corupte sunt executate în public, incinerate și apoi povestea s-a terminat. Nu li se permite să publice ziare. Citând exemplul Revoluției din Octombrie și faptul că statul încă avea presa sub control, spunea în continuare: „Vom interzice toate partidele, mai puțin unul, sau doar câteva, care se vor comporta cum trebuie... noi toți am făcut greșeli. Am crezut că avem de-a face cu ființe umane. Este evident că nu e așa. Avem de-a face cu animale. Nu-i vom mai tolera“.

Acum, când mă gândesc retrospectiv la cele petrecute în acei ani, mi se pare uimitor cât de acaparată eram de munca mea. Eram tot atât de îngrijorată de cum mă vor primi studenții, pe cât eram de escaladarea evenimentelor din viața politică.

Primul curs l-am ținut într-o sală lungă, cu ferestrele situate de-a lungul peretelui, pe-o parte. Încăperea era plină ochi când am intrat, dar de îndată ce m-am așezat pe locul de la catedră, mi-a dispărut orice urmă de emoție. Studenții erau neobișnuiți de tăcuți. Aveam brațele pline de cărți și de copii xerox aduse pentru ei, un amestec atent studiat de texte revoluționare, traduse în persană și de altele, scrise de „elitiști“ ca Fitzgerald, Faulkner și Woolf.

Cursul a mers bine, iar următoarele au mers și mai ușor. Eram entuziastă, naivă și idealistă, pur și simplu îndrăgostită de cărțile mele. Eu și dr. K, tânărul cu părul cărlionțat cu care am dat nas în nas în ziua interviului eram noii recruți ai Catedrei de Engleză, care stârneau curiozitatea studenților, într-o vreme în care majoritatea lor se revoltau împotriva profesorilor, acuzându-i că ar fi „antirevoluționari“, termen care acoperea o arie vastă de incriminări —

orice de la colaboraționism cu fostul regim, până la folosirea limbajului obscen în sala de curs.

În prima zi mi-am întrebat studenții care credeau ei că era scopul ficțiunii și de ce ar avea cineva nevoie să citească literatură de ficțiune. Era un mod neobișnuit de a începe un curs, dar am reușit astfel să le captez atenția. Le-am explicat că de-a lungul semestrului vom citi și vom comenta texte literare ale unor autori diferiți în principiu, dar care aveau un lucru în comun: atitudinea subversivă. Unii, ca Gorki sau Gold, erau subversivi numai în scopurile lor politice; alții, ca Fitzgerald și Mark Twain, erau mai pregnant subversivi decât ceilalți, chiar dacă păreau să nu fie. Le-am spus că vom mai reveni asupra termenului, pentru că eu îl înțelegeam ca fiind mai complex decât la prima vedere, și le-am scris pe tablă citatul meu preferat din scrierile gânditorului german Theodor Adorno: „Cea mai înaltă formă de moralitate este a nu te simți acasă în propria casă“. Le-am explicat că operele cele mai mari ale imaginației erau menite să te facă să te simți străin în propria casă. Ficțiunea de cea mai bună calitate ne forța să punem sub semnul întrebării lucrurile pe care de obicei le luăm ca atare. Le-am spus studenților că așa fi vrut ca ei să urmărească în timpul lecturii modul în care aceste lucruri îi deconcertau, le dădeau o stare de neliniște, îi făceau să privească lumea cu alți ochi și să o reevalueze, ca Alice în Țara Minunilor.

Pe-atunci, studenții și cadrele didactice se diferențiau primordial prin afilierea lor politică. Treptat, am reușit să asociez numele cu fața fiecăruia, să le înțeleg gesturile, prietenii, rivalitățile și apartenența la un anumit grup. E aproape înspăimântător cum apar aceste chipuri din neant, ca morții care se întorc să rezolve cine știe ce treabă încă neterminată.

Parcă-l văd pe domnul Bahri în rândul din mijloc, jucându-se cu creionul, cu capul plecat, scriind. Mă întreb dacă scrie ce spun eu sau doar se preface. Din când în când ridică privirea și se uită la mine, de parcă ar încerca să rezolve un puzzle complicat, apoi se apleacă din nou și continuă să scrie.

În al doilea rând de la fereastră, e un bărbat a cărui figură mi-o amintesc cu exactitate. Stă cu mâinile încrucișate pe piept, ascultă

cu superioritate, atent la fiecare cuvânt; nu pentru că vrea sau are nevoie să învețe, ci din motive numai de el știute, a hotărât să nu piardă nimic din tot ce spun. Îl voi numi domnul Nyazi.

Studentii cei mai radicali stau în spatele clasei, cu un surâs sardonice pe chip. Îmi amintesc mai ales un chip: al lui Mahtab. Stătea în bancă, foarte conștientă de propria persoană, privind direct spre tablă, dându-și seama de cei care stăteau la stânga și la dreapta. Avea pielea închisă la culoare, cu trăsături simple, care păreau a fi păstrat urmele copilăriei, și ochi triști, resemnați. Am aflat mai târziu că provenea din Abadan, un oraș petrolier din sudul Iranului.

Și-apoi, desigur, mai erau Zarrin și prietena ei Vida. Mi-au atras atenția din prima zi, pentru că arătau atât de diferit, de parcă n-ar fi avut ce căuta acolo, la curs sau în campus, deopotrivă. Nu se încadrau în nici una dintre categoriile în care puteau fi împărțiți studenții pe-atunci. Cei de stânga purtau mustața acoperindu-le buza de sus, pentru a se deosebi de musulmanii care lăsau un spațiu între buza superioară și mustața sau de alții care purtau barbă. Femeile de stânga purtau veșminte kaki sau verde-închis – cămași largi, peste pantaloni lălâi – iar fetele musulmane, basmale sau *chador*. Între aceste două extreme, se situau studenții apolitici, care erau în mod automat calificați drept monarhiști. Dar nici măcar monarhiștii nu se deosebeau de ceilalți atât de mult ca Zarrin și Vida.

Zarrin avea pielea foarte albă și sensibilă, ochi de culoarea mierii topite și păr șaten-deschis, pe care îl purta pieptănat după urechi. Ea și Vida se așezau în primul rând, în dreapta de tot, lângă ușă. Amândouă erau mereu zâmbitoare. Părea ușor nepoliticos din partea lor să se afle acolo, arătând așa cum arătau, pastelate și senine. Chiar și eu, care renunșasem de-acum la orice pretenții revoluționare, eram surprinsă de felul în care arătau.

Vida era mai sobră, mai convențională, dar cu Zarrin exista mereu pericolul de a-ți pierde brusc controlul. Spre deosebire de ceilalți, nu se dezvinovăteau niciodată pentru atitudinea lor non-revoluționară, nici nu simțeau nevoia să se justifice în vreun fel. În acele zile, studenții boicotau cursurile la cea mai mică provocare.

Aproape zilnic se iveau noi dezbateri, evenimente noi, iar în mijlocul acestora, Zarrin și prietena ei – mai mult deliberat decât din obligație – participau la toate cursurile, în permanență proaspete, ordonate și imaculate.

Mi-amintesc că, într-o zi, studenții mei de stânga boicotasera cursul, ca protest față de asasinarea recentă a trei revoluționari. Coborând scările, m-au ajuns din urmă. Le spuseseam la cursul trecut că ar putea avea dificultăți în procurarea cărților din bibliografie și voiau să-mi spună că găsiseră librăria cu cel mai mare stoc de cărți în limba engleză din Teheran și că văzuseră acolo mai multe exemplare din *Marele Gatsby* și din *Herzog*.

Citiseră deja *Gatsby*. Erau și celelalte cărți ale lui Fitzgerald asemenea acestora? Am coborât scările vorbind despre Fitzgerald, am trecut împreună pe lângă standurile din hol pline de literatură militanta de vânzare, apoi prin fața celor strânși în jurul locului unde erau inghesuite ziarele. Ne-am plimbat pe asfaltul fierbinte, ne-am așezat apoi pe una din bancile de pe malul râului care curgea prin campus și am vorbit ca niște copii care își împărțeau mult doritele cireșe furate. Mă simțeam foarte tânără în compania lor, râzând și vorbind. Apoi ne-am văzut fiecare de drumurile noastre. Nu ne-am apropiat niciodată mai mult de-atât.

6

„Criminalii nu ar trebui să fie judecați. Procesul unui criminal este împotriva drepturilor omului. Drepturile omului spun că ar fi trebuit să fie omorâți din clipa în care a devenit cunoscut faptul că sunt criminali“, a proclamat ayatollahul Khomeini, răspunzând protestelor organizațiilor umanitare internaționale față de valul de execuții care a urmat revoluției. „Ne critică pentru că executăm brute.“ Starea de sărbătoare și atmosfera de libertate ce au urmat răsturnării șahului au făcut repede loc unei premoniții funeste și fricii, pe măsură ce regimul continua să execute și să asasineze „anti-revoluționari“ și o nouă formă de justiție paramilitară apărea pe străzi, formată din combatanți organizați în bande teroriste.

NUME: Omid Gharib

SEX: bărbătesc

DATA ARESTĂRII: 9 iunie 1980

LOCUL ARESTĂRII: Teheran

LOCUL DETENȚIEI: Teheran, Închisoarea Qasr

ACUZAȚII: Occidentalizat, crescut într-o familie occidentalizată; a petrecut prea mult timp în Europa la studii; fumează țigări Winston; afișează preferințe politice de slânga.

SENTINȚA: trei ani de închisoare; condamnat la moarte

INFORMAȚII DIN PROCES: Acuzatul a fost judecat în spatele ușilor închise. A fost arestat după ce autoritățile au interceptat o scrisoare trimisă unui prieten din Franța. A fost condamnat la trei ani de închisoare în 1980. Pe data de 2 februarie 1982, în timp ce Omid Gharib își ispășea pedeapsa, părinții au aflat că a fost executat. Circumstanțele morții lui sunt necunoscute.

INFORMAȚII SUPLIMENTARE:

DATA EXECUȚIEI: 31 ianuarie 1982

LOCUL EXECUȚIEI: Teheran

SURSA: Ziarul *Amnesty International*, iulie 1982, volumul XII, numărul 7.

În acele zile, eram cu toții trecători pe străzile aglomerate ale unei metropole, cu umerii lăsați, cufundați în propriile probleme. Mă distanțasem de unii dintre studenți. În Statele Unite, când strigam „Moarte“ unora sau altora, acele morți păreau mai mult simbolice, mai abstracte, ca și cum am fi fost încurajați de imposibilitatea sloganurilor noastre să insistăm și mai mult asupra lor. Dar în Teheranul anului 1979, aceste sloganuri deveneau realitate cu o precizie macabră. Mă simțeam neajutorată: toate aceste vise și sloganuri se materializau și nu exista nici o scăpare.

Pe la mijlocul lui octombrie, la aproape trei săptămâni de la începerea cursurilor, păream să mă fi obișnuit cu ritmul inegal al zilelor de la universitate. Rareori se întâmpla ca o zi de rutină să nu fie întreruptă de vreo moarte sau de vreun asasinat. Întâlniri și mitinguri se organizau peste tot în universitate, cu diferite ocazii; aproape săptămânal, cursurile erau boicotate sau anulate fără vreun pretext anume. Singurul fel în care puteam găsi un rost și un ritm vieții mele era să-mi citesc în continuare cărțile și văzându-mi de curs, care, în mod surprinzător, în mijlocul nebuniei ce se instalase în jur, era frecventat de majoritatea studenților.

Într-o zi blândă de octombrie, încercam să mă strecur printr-o mulțime care se înghesuia în fața clădirii noastre, în jurul unei cunoscute profesoare de la Catedra de Istorie, cu orientări de stânga. Sub impulsul momentului, m-am oprit s-o ascult. Nu-mi amintesc în amănunt ceea ce spunea, dar unele cuvinte ale sale mi-au rămas întiparite în memorie, ascunse într-un ungher secret. Spunea mulțimii că, de dragul independenței, ea era gata să poarte valul. Era gata să poarte valul pentru a lupta împotriva imperialismului american, să le arate lor... Ce să le arate?

Aveam o întâlnire cu un student, domnul Bahri, în sala de conferințe a Catedrei de Engleză, și am urcat scările în fugă. Relația noastră era strict formală – eram așa de obișnuită să-l strig și să ma

gândesc la el cu numele de familie, că îi uitasem cu totul prenumele. Oricum, nu asta e important. Ce contează este că avea pielea foarte albă și părul închis la culoare, ca îl învaluia o tăcere încăpățânată chiar și când vorbea, iar colțul gurii îi era ridicat invariabil într-un surâs strâmb. Zâmbetul acesta asimetric îi colora orice cuvânt, lăsând impresia că de fapt ceea ce nu spunea, ce ascundea cu încăpățânare în spatele vorbelor, frustrându-și auditoriul, îl plasa pe o poziție superioară.

Domnul Bahri scrisese cea mai bună lucrare a unui student pe care am citit-o vreodată despre *Aventurile lui Huckleberry Finn*, și din acea zi, pe toată perioada cât a rămas în Universitatea din Teheran, el a apărut, nu știu cum, lângă mine sau în spatele meu, pe la toate întrunirile agitate. A devenit la propriu umbra mea, întinzându-și asupra mea greutatea tăcerii zâmbetului său asimetric.

Dorea să mă informeze că îi plăcea cursul meu și că „ei“ încuviințau metodele mele de predare. Când le-am dat prima dată mai mult de citit, s-au gândit să boicoteze cursul, dar, după o reconsiderare ulterioară, au votat împotriva. Venise să mă roage să adaug mai multe materiale cu caracter militant și să includ în programă mai mulți scriitori revoluționari. Mi-amintesc, cu mare intensitate și emoție, că s-a iscat o discuție foarte stimulativă despre implicațiile cuvintelor „literatură“, „radical“, „burghez“ și „revoluționar“, cu toate că n-am putut progresa substanțial, dincolo de simpla lor definire. Pe tot parcursul acestei conversații, am stat amândoi în picioare, la capătul unei mese lungi de consiliu, înconjurată de scaune goale.

La sfârșitul conversației noastre, eram atât de entuziasmată, încât m-am îndreptat spre el, într-un gest de bunăvoință și de prietenie. Tăcut, în mod voit, și-a dus mâinile la spate, ca să evite până și eventualitatea unei strângeri de mână. Am rămas înmărmurită, prea străină noilor practici revoluționare, pentru a nu considera gestul lui drept unul nepotrivit. Am povestit apoi incidentul unei colege, care, cu un surâs ironic, mi-a amintit că nici un bărbat musulman nu poate și nu are voie să atingă o femeie *namahram* – altă femeie decât soția, mama sau sora lui. S-a întors neincrezătoare spre mine și mi-a spus: „Tu chiar n-ai știut?“

Experiențele mele din Iran, în special cele legate de activitatea de predare, au căpătat conturul acelei strângeri de mână neîmplinite și aura acelei conversații exuberant-naive.

Imaginea studentului cu surâsul pieziș a rămas, strălucitoare și opacă, în timp ce încăperea, pereții, scaunele și masa lungă de consiliu au fost acoperite de straturi și straturi de ceea ce, de obicei, în operele de ficțiune, se numește praf.

Primele saptamâni de școală s-au scurs pline de ședințe. Am avut ședințe de catedră, ședințe cu profesorii și cu studenții; ne-am dus la întruniri pentru susținerea femeilor, a muncitorilor, a militanților kurzi sau a minorităților turkmene. În acele zile am legat prietenii și am format alianțe cu șeful departamentului, cu Farideh și cu alți colegi de la departamentele de psihologie, germană și lingvistică. Mergeam împreună la prânz la restaurantul nostru preferat, din apropierea campusului, unde schimbam veștile și bancurile de ultimă oră. Deja degajarea noastră părea deplasată, dar nu ne lasam înfrânți atâta timp cât mai exista o speranță.

Pe parcursul acestor întâlniri, petreceam mult timp făcând haz de unul dintre colegii noștri care se temea că-și va pierde slujba: studenții musulmani îl amenințaseră că va fi dat afară din cauza limbajului „obscen” folosit în timpul cursului. Adevărul era că omului îi plăcea să-și facă griji în ceea ce-l privește. Tocmai divorțase și trebuia să-și întrețină soția, casa și piscina. Ne săturasem să-l auzim vorbind despre această piscină, care era împlinirea tuturor visurilor sale. Până la urmă nu a fost exclus de la catedră. Ne-a supraviețuit tuturor, devenind treptat intolerant cu cei mai străluciți studenți, așa cum aveam să descopăr ani mai târziu, când doi dintre aceștia – Nima și Manna – au plătit scump prețul de a avea o altă părere decât a lui. Și, din câte știu, predă același material studenților noi, an după an. Puține lucruri s-au schimbat de atunci, atâta doar că și-a luat o altă soție, mult mai tânără decât el.

Între prânzuri, mergeam la Clubul de Film, care nu fusese încă închis, și vedeam filmele lui Antonioni sau cu Mel Brooks, porneam în marș spre expoziții și tot mai credeam că grupul lui Khomeini nu va reuși până la urmă și că războiul nu se sfârșise încă.

Dr. A ne-a dus la o expoziție de fotografie despre protestele și demonstrațiile din timpul șahului. Mergea înaintea noastră și ne arăta câte una din primul an, zicând: „Arătați-mi și mie, câți mullahi vedeți voi mărșăluind, arătați-mi câți dintre fiii de cățea erau atunci pe străzi proclamând Republica Islamică?“ Între timp se puneau la cale comploturi și asasinat, unele dintre ele după modelul inovator al bombelor purtate de sinucigași. Politicienii seculari și liberalii erau înlăturați, iar discursul ayatollahului Khomeini împotriva Marelui Satana și ai agenților lui domestici devenea din ce în ce mai virulent.

E uimitor cum orice poate deveni o rutină. Viața de zi cu zi devenise neașteptată, contraria orice formă de stabilitate, devenise greu de respirat până și aerul, iar eu abia dacă observam toate acestea. După o vreme, până și revoluția căpătase un ritm propriu: violența, execuțiile, marturisirea publică a unor crime nicidecum comise, judecători vorbind senini despre amputarea mâinilor sau picioarelor celor prinși furând sau asasinarea deținuților politici pentru că nu mai erau suficiente locuri pentru ei în închisori. Într-o zi am rămas siderată în fața televizorului de imaginea unei mame și a fiului ei. Fiul aparținea unei organizații marxiste. Mama lui îi spunea că merita să moară pentru că trădase revoluția și credința, iar el era de acord cu ea. Stăteau amândoi pe ceva ce semăna cu o scenă goală, pe care se aflau numai scaunele. Stăteau față în față, discutând de parcă faceau planuri de nuntă. Numai că, între altele, căzuseră de acord că el se făcea vinovat de crime odioase și că singurul mod de a le ispași și de a salva onoarea familiei sale era să moară.

Diminețile, cu *Aventurile lui Huckleberry Finn* la subraț, îmi croiam drum pe aleile largi, acoperite cu frunze uscate care dădeau spre universitate. Pe măsură ce mă apropiam de campus, sloganurile de pe pereți deveneau din ce în ce mai numeroase, iar mesajele lor — tot mai violente. Niciodată nu am văzut vreun protest împotriva crimelor: dimpotrivă, toate sloganurile cereau mai mult sânge. Eu, la fel ca alții ca mine, îmi vedeam de treabă. Numai noaptea și

numai în jurnalul meu, coșmarurile și disperarea crescândă se revărsau în șuvoaie nestăvilite.

Când mă uit acum peste paginile jurnalului, scrise cu cerneală de culori diferite, într-un caiet cu copertele negre, de plastic, regăsesc o disperare care aparent nu afecta viața mea exterioară. Aici înregistram morțile, despre care abia pomeneam între noi, cu toate că ele dominau ziarele și posturile de televiziune.

Într-o noapte, acasă, m-am dus la bucatărie după un pahar cu apă și am văzut la televizor chipul vânăt și mutilat al unui fost șef al mult temutului Minister al Securității Naționale și Informațiilor, un general bine-cunoscut pentru cruzimea lui. Era unul dintre cei responsabili de învinuirea și condamnarea tatălui meu. Trebuie să fi fost o reluare a mărturisirii lui, pentru că fusese ucis cu câteva luni în urmă. Încă îmi amintesc, când tata era în închisoare, de câte ori mama îi blestema pe el și pe acoliții lui. Și iată-l acum, în haine civile, ple-dând pentru iertare în fața unor judecători a căror rigidă brutalitate nici măcar el nu o putea măsura. Nu avea nici o urmă de umanitate în expresia feței. Era ca și când fusese silit să-și nege propria identitate, și la proces abdicase din rândul oamenilor. Am simțit, în mod straniu, o legătură între mine și el, ca și cum completa lui renunțare la demnitate mă micșora și pe mine. De câte ori visasem să mă răzbun pe acest om? Oare așa aveau să se îplinească visele unora?

Fițiucile zilnice ale guvernului publicaseră pozele lui și ale altora, după următorul val de execuții. Aceleași fotografii fuseseră publicate și în niște pamflete ieftine, cu paginile îngălbenite, care erau vândute pe stradă, de vânzători ambulănți, alături de altele, despre secretele sănătății și frumuseții. Am cumpărat și eu unul dintre pamfletele otrăvitoare: voiam să-mi amintesc totul. Fețele lor, în ciuda grozăviei ultimelor clipe, fuseseră forțate parcă să-și asume indiferența pașnică a morții. Dar câtă neajutorare și disperare oare ne-au inspirat nouă, supraviețuitorilor, acele chipuri, înfiorator de calme?

În ultimele luni și ani, din când în când, eu și Bijan priveam șocați la televizor procesele vechilor noștri camarazi din SUA. Își denunțau acțiunile trecute, camarazii, chiar pe sine, declarându-se inamici ai Islamului. Ne uitam la aceste scene în tăcere. Bijan era mai calm decât mine, arareori arătând vreo emoție. Se așeza pe

canapea, cu ochii lipiți de ecranul televizorului, fără nici o mișcare, în timp ce eu mă fățaiam dintr-un loc în altul, ba după un pahar cu apă, ba schimbându-mi locul. Simțeam nevoia să mă țin de ceva și-atunci mă apucam și mai tare de brațele fotoliului. Când mă întorceam spre Bijan, îi întâlneam expresia placidă și simțeam cum un resentiment puternic izvoră înăuntrul meu. Cum putea să fie atât de calm? O dată m-am așezat pe covor, la picioarele lui. Nu cred că am mai simțit vreodată un sentiment de singurătate mai profund ca atunci. După câteva minute, și-a așezat mâna pe umărul meu. M-am întors spre el și l-am întrebat: „Bijan, visai vreodată că așa ceva ni se va întâmpla nouă?” Mi-a răspuns: „Nu, nu mi-am închipuit, dar ar fi trebuit s-o fac“. După ce pusesem cu toții umărul să o creăm, ne pricopsisem acum cu Republica Islamică. Dar într-un anumit fel avea dreptate. Fusese o foarte scurtă perioadă de timp, între plecarea șahului din 16 ianuarie 1979 și revenirea lui Khomeini în Iran, pe 1 februarie, când unul dintre liderii naționaliști, dr. Shahpour Bakhtiar devenise prim-ministru. Bakhtiar era probabil cel mai democratic și mai vizionar dintre liderii opoziției de atunci, care, în loc să i se alieze, a luptat împotriva sa și i s-a alăturat lui Khomeini. Imediat a desființat poliția secretă iraniană și a eliberat deținuții politici. Înlăturându-l pe Bakhtiar și ajutând la înlocuirea dinastiei Pahlavi cu un regim mult mai despot și mai reacționar, atât poporul iranian, cât și elitele intelectualității au săvârșit o gravă eroare de raționament. Îmi amintesc că pe-atunci Bijan era singurul dintre noi care era de partea lui Bakhtiar, în timp ce toți ceilalți, inclusiv eu, eram pentru distrugerea rămașitelor trecutului, fără macar să ne gândim o secundă la eventualele repercusiuni.

Într-o zi, deschizând ziarul de dimineață, am văzut fotografiile lui Ali, Faramarz și a altor prieteni din mișcarea studentescă. Am știut pe loc că fuseseră uciși. Spre deosebire de cele ale generalilor, acestea nu erau poze făcute după execuție. Erau poze vechi, de pașaport sau de carnete de student. În aceste fotografii inocente zâmbeau, pozând pentru aparat. Am rupt paginile și le-am ascuns luni de zile în dulap, scoțându-le de acolo zilnic, pentru a privi acele fețe pe care le văzusem ultima dată într-o altă țară, care-mi apărea acum numai în vis.

8

Domnul Bahri, inițial rezervat și reticent când trebuia să vorbească la curs, după întâlnirea noastră a început să aibă remarci interesante. Vorbea rar, ca și cum și-ar fi formulat ideile pe măsură ce le exprima, făcând pauze între cuvinte și propoziții. Mi se părea uneori ca un copil care abia începe să meargă, testând solul și descoperindu-și un potențial nebanuit. În același timp devenea din ce în ce mai implicat în politică. Devenise membru activ al grupului studențesc susținut de guvern – Asociația Studenților Musulmani – și îl vedeam tot mai des pe culoare, discutând și argumentând aprins diferite teme cu colegii. Mișcările îi deveniseră mai ferme, iar ochii vedeau scop și hotărâre.

Pe măsură ce îl cunoșteam mai bine, am observat că nu era atât de arogant pe cât crezusem înainte. Sau poate că mă obișnuisem cu aroganța lui specială, cea a unui tânăr rezervat și timid prin natura sa, care dobândise un refugiu absolut numit Islam. Era inversunarea lui, nou dobândita siguranță, care îi dădea această aroganță. Uneori era plin de delicatețe, iar când vorbea nu se uita direct la mine – nu numai pentru că un bărbat musulman nu avea voie să privească o femeie în ochi, ci și pentru că era prea timid ca să o facă. Era un amestec de aroganță și de timiditate care îmi incita curiozitatea.

Când vorbeam despre ceva, parca participam totdeauna la o conferință privată. Aproape mereu eram în dezacord și simțeam nevoia de a ne expune punctul de vedere, argumentându-l, pentru a ne convinge unul pe celalalt de justetea poziției adoptate. Cu cât

deveneam eu mai neimportantă, cu atât puterea lui creștea, iar incet și aparent imperceptibil rolurile noastre s-au inversat. Nu era un agitator – nu declama discursuri pline de patos, – dar își croia drum cu încăpățănare, cu răbdare și cu abnegație. În momentul excluderii mele din universitate, el devenise conducătorul Asociației Studenților Musulmani.

Când studenții radicali boicotau cursurile, el era printre puținii care apăreau la curs, dezaprobându-i în mod evident. În timpul acelor ore, vorbeam de obicei despre ce se mai petrecea prin universitate în ultima vreme sau despre recente evenimente politice ale zilei. Încearca, cu precauție, să mă facă să înțeleg ce însemna Islamul politic, iar eu îi refuzam argumentele, tocmai pentru că respingeam din principiu ideea Islamului ca entitate politică. I-am vorbit despre bunica mea, care fusese cea mai devotată musulmană pe care o cunoscusem vreodată, „chiar mai mult decât dumneata, domnule Bahri, și până și ea evita politica. Nu-i plăcea faptul că vâlul, care pentru ea era simbolul relației sacre cu Dumnezeu, devenise un instrument în mâna puterii, transformând femeile care îl purtau în simboluri politice. Unde va este loialitatea, domnule Bahri, față de Islam sau față de stat?”

Nu-mi plăcea domnul Bahri, deși imi formasem un obicei din a-l acuza și învinovați pe el de tot ce nu mergea bine. Era derutat de Hemingway, ambivalent în ceea ce-l privea pe Fitzgerald, îl iubea pe Twain și credea că ar fi trebuit să avem un scriitor național ca el. Îl iubeam și îl admiram și eu pe Twain, dar consideram că toți scriitorii erau scriitori naționali și că nu exista acel tip de Scriitor Național la care se referea el.

9

Nu mai știu unde eram sau ce făceam în acea duminică, când am auzit pentru prima dată vestea că ambasada americană fusese ocupată de un grup de studenți. E straniu, dar ce-mi amintesc acum despre acea zi e că era soare și vreme bună, iar veștile nu le-am perceput ca atare decât a doua zi, când Ahmad, fiul lui Khomeini, a anunțat că tatăl său îi sprijinea pe studenți și a dat un comunicat sfidător: „Dacă nu ne predau criminalii, a spus el referindu-se la șah și la Bakhtiar, atunci vom face ceea ce trebuie făcut“. Două zile mai târziu, pe 6 noiembrie, prim-ministrul Bazargan, atacat tot mai vehement de extremiștii religioși și de aripa stângă, ca liberal și pro-occidental, a demisionat.

Curând, pe zidurile ambasadei au apărut noi sloganuri: AMERICA NU POATE FACE NIMIC ÎMPOTRIVA NOASTRĂ! ACEASTA NU ESTE O LUPTĂ ÎNTRE SUA ȘI IRAN, CI ÎNTRE ISLAM ȘI BLASFEMIE. VOM MURI ȘI VOM FI MAI PUTER-NICI. Au ridicat și un cort pe trotuarul din fața ambasadei, plin cu materiale de propagandă împotriva Statelor Unite, care expuneau crimele de care se făceau vinovate acestea în lumea întreagă și proclamau necesitatea răspândirii revoluției și peste granițe. La Universitate, atmosfera era în același timp triumfătoare și tensionată.

Unii dintre studenți, printre ei Bahri și Nyazi, se făcuseră nevăzuți, probabil erau în primele rânduri ale acestor noi fronturi de luptă. Discuțiile tensionate luaseră locul orelor de curs.

Ambele grupări, și religioase și de stânga, în special mujahedini și organizația marxistă Fedayin, erau pentru luarea de ostatici. Îmi amintesc o discuție aprinsă, când unul dintre studenții presupuși a fi liberali zicea întruna „Ce rost mai are să-i luăm ostatici? Nu i-am dat deja afară?“, iar unul dintre studenții mei s-a gândit fără chibzuială că nu, nu încă; pentru că influența Americii era încă peste tot. Și că nu vom fi liberi pâna ce Vocea Americii nu va fi redusă la tăcere.

De-acum ambasada americană nu mai era cunoscută ca atare – era un „cuib de spioni“. Dacă un șofer de taxi întreba unde doreai să mergi, ți răspundea: „Du-mă, te rog, la cuibul de spioni“. Aduceau oameni din provincie cu autobuzele în fiecare zi, lume de la țară, oameni care nici nu știau unde este situată America și care chiar credeau că sunt duși acolo. Li se dădeau bani și mâncare, puteau sta cât doreau, să glumească și să iasă la picnic cu familiile lor în fața cuibului de spioni – iar în schimb li se cerea să demonstreze, să strige „Moarte Americii“ și, din când în când, să mai ardă câte un steag american.

Trei bărbați stăteau așezați în semicerc, palăvrăgind de zor, în timp ce, puțin mai sus, două femei îmbrăcate în *chador*, cu vreo trei, patru copii alergând prin preajmă, făceau sendvișuri pe care le dădeau apoi bărbaților să le mănânce. Vreun festival? Vreun picnic? Vreun Woodstock islamic? Dacă te apropii un pic mai mult de grupul de mai sus, le poți auzi conversația. După accent îți dai seama că vin din provincia Isfahan. Unul dintre ei a auzit că americanii se convertesc la Islam cu miile și că Jimmy Carter este tare îngrijorat de asta. „Ar trebui să fie speriat“, spune altul, mușcând din sendviș. Aud că poliția americană confiscă toate portretele imamului. Adevărul se combină cu zvonuri halucinante, cum că șahul a fost maltratat de foștii lui aliați occidentali sau că revoluția islamică se va declanșa iminent în Statele Unite. Oare atunci America îl va preda pe șah?

În josul străzii, poți auzi voci mai ascuțite și mai sacadate. „Dar acesta nu este centralism democratic... tiranie religioasă... alianțe pe termen lung...“ și mai mult decât orice se repetă cuvântul „liberali“. Patru sau cinci studenți, cu pamflete și cărți sub braț,

participa adânc la discuție. Recunosc unul dintre studenții mei cu simpatii de stânga, mă vede și el, îmi zâmbeste și se apropie de mine.

„Bună ziua, doamnă. Văd că v-ați alăturat nouă.“ „Vouă, cui adică?“ îl întreb. „Maselor, oamenilor adevărați“, mi-a răspuns cu seriozitate. „Dar asta nu este demonstrația voastră“, zic eu. „Vă înșelați. Trebuie să fim prezenți în fiecare zi, să batem fierul cât e cald, să-i împiedicăm pe liberali să ajungă la o înțelegere“, mi-a spus.

Megafoanele ne-au întrerupt conversația. „Nici Estul, nici Vestul; noi vrem Republica Islamică!“ „America nu ne poate face nimic!“ „Vom lupta, vom muri, nu vom face compromisuri!“

Nu am putut niciodată înțelege acel aer de sărbătoare, de jovială aroganță care domina mulțimea din fața ambasadei. Două străzi mai încolo, o altfel de realitate, complet diferită, își arăta chipul. Mi se părea uneori că guvernul acționa în două universuri distincte: crea un mare circ, punea un spectacol în scenă, în timp ce oamenii își vedeau nestrămutat de treburile lor zilnice.

Realitatea era că America, locul pe care-l știam prea bine, unde locuisem ani de zile, fusese dintr-o dată transformată de Revoluția Islamică în țărâmul-de-nicăieri. America trecutului meu se disipa în memorie, copleșită de zgomotul asurzitor al noilor definiții. Asta se petrecea pe când mitul Americii cuprindea Iranul. Chiar și cei care îi doreau moartea erau obsedați de ea. America devenea în același timp țărâmul lui Satana și Paradisul Pierdut. Curiozitatea despre America se aprinsese și, în timp, avea să-i transforme pe cei care luau ostatici în ostatici.

În jurnal, în dreptul anului 1980, am scris cu litere mici „*Gatsby* de la Jeff.“

Jeff era un reporter american din New York, cu care am bătut străzile Teheranului vreme de câteva luni. Pe-atunci nu puteam înțelege de ce ajunseseam să depind atât de mult de aceste peregrinări. Unii se iau de bautură, în perioadele lor de stres maxim, eu m-am apucat de plimbările cu Jeff. Aveam nevoie să împărtășesc cuiva, din partea cealaltă a lumii pe care o lăsasem în urmă, cine știe, poate pentru totdeauna, evenimentele cărora le fusesem martoră. Mă apucasem să scriu epistole prietenilor mei americani, în care le dădeam amănunte, detaliate cu maximă acuratețe, despre viața din Iran – majoritatea lor nu au fost niciodată trimise.

Era evident faptul că Jeff se simțea singur și că, în ciuda obsesiei sale pentru profesie, simțea din când în când nevoia să discute cu cineva care-i cunoștea limba și cu care putea împărtăși experiențe comune. Am constatat cu surprindere că și eu mă aflam în aceeași situație. Abia ce mă întorsesem în țara natală, unde puteam vorbi, în sfârșit, limba maternă, și iată-mă tânjind să vorbesc cu cineva care știa engleză, de preferat cu accent newyorkez, cineva inteligent, care-l aprecia pe *Gatsby* și înghețata Häagen-Dazs și cunoștea cartierul Lower East Side al lui Mike Gold.

Începusem să am coșmaruri și nu de puține ori mă trezeam din somn strigând, pentru că mă temeam că nu voi mai putea nicidecum să ies din țară. Asta se datora faptului că mă întorseseră de la aeroport

AZAR NAFISI

primele două dați când am vrut să plec, iar o dată m-au escortat înapoi până la sediul Curții Revoluționare. Până la urmă, nu am putut părăsi Iranul timp de unsprezece ani: chiar și atunci când am fost sigură că mă vor lăsa să plec, nu m-am putut mobiliza să mă duc la Biroul pașapoarte și să cer să mi se elibereze un pașaport. Mă simțeam lipsită de putere, ca paralizată.

11

Arta nu mai este snoabă și lașă. Îi învață pe țărani să folosească tractoarele, compune versuri pentru soldați, creează modele de textile pentru fabricile de confecții, scrie comedii burlești pentru teatrele din fabrici, și face o sumedenie de alte lucruri utile.

Arta este la fel de folositoare ca și pâinea.

Aceasta este o afirmație poate un pic cam lungă dintr-un eseu al lui Mike Gold, intitulat „Spre arta proletară“, scris în 1929 și apărut în ziarul radical *New Masses*. Acest eseu a stârnit un viu interes la acea vreme și a dat naștere unui nou termen care a intrat de atunci în analele literaturii americane: scriitorul proletar. Faptul că autori de marcă îl luau în serios și că putea exercita o oarecare influență era un semn că timpurile se schimbau. *Marele Gatsby* a fost publicat în 1925, iar *Blândețea nopții* – în 1934. Între momentul publicării acestor mari romane, multe evenimente au avut loc în Europa și în Statele Unite, care au determinat pentru o vreme influența crescândă a lui Gold și au diminuat importanța lui Fitzgerald, făcându-l aproape irelevant pe scena socială și literară: Marea Depresie, amenințarea fascismului și ascensiunea rapidă a marxismului sovietic.

Înainte de-a începe să predau *Marele Gatsby*, discutasem la curs unele nuvele ale lui Maxim Gorki și Mike Gold. Gorki era foarte popular pe atunci – multe dintre nuvelele lui și romanul *Mama* fuseseră traduse în persană și era foarte citit de revoluționarii de toate vârstele. Straniu, acest lucru îl făcea pe *Gatsby* să pară irelevant, o alegere ciudată pentru un curriculum al universității, unde mai toți studenții ardeau de zel revoluționar. Acum, retrospectiv,

imi dau seama că *Gatsby* fusese o alegere bună. Doar mai târziu mi-am putut da seama că valorile care stau la baza acestui roman erau tocmai opusul valorilor revoluției. În mod ironic, pe măsură ce trecea timpul, valorile inerente în *Gatsby* aveau să triumfe, dar pe-atunci habar n-aveam cât de mult ne tradasem de fapt idealurile.

Începusem să citim *Gatsby* în noiembrie, dar nu l-am putut termina decât în ianuarie, din cauza intreruperilor constante. Îmi asumam unele riscuri predând acest roman în acele timpuri, când unele cărți erau interzise, considerate ca fiind dăunătoare din punct de vedere moral. Majoritatea revoluționarilor erau de acord cu guvernul în ceea ce privește subiectul libertăților individuale, pe care le catalogau condescendent drept „burgheze“ și „decadente“. Acest lucru le-a înlesnit elitelor din conducere să promulge unele dintre cele mai reacționare legi, mergând până la interzicerea unor gesturi și expresii ale emoției, inclusiv dragostea. Înainte de a stabili o constituție sau un nou parlament, noul regim a abrogat legea de protecție a căsătoriei. A interzis baletul și dansul și li s-a spus balerinelor că au de ales între a fi cântărețe sau actrițe. Mai târziu, femeilor li s-a interzis să cânte, întrucât vocea feminină, ca și parul, era provocatoare din punct de vedere sexual și trebuia să fie ascunsă.

Nu alesesem *Gatsby* datorită climatului politic, ci pentru că e într-adevar un mare roman. Mi s-a cerut să predau un curs despre ficțiunea literară a secolului al douăzecilea și mi s-a părut potrivit să-l includ în curriculum. Și, sigur că da, era oportunitatea de a le arăta studenților o farâmă din acea lume diferită, care acum se stinge din noi, pierdută în zgomotul asurzitor al denunțurilor. Oare puteau ei să simtă aceeași simpatie pe care Nick o avea pentru iubirea purtată de *Gatsby* frumoasei și necredincioasei Daisy Fay? Am citit și recitit *Gatsby* cu lăcomie plină de uimire. Pe de-o parte, abia așteptam să o împărtășesc tuturor la curs, pe de alta, mă rețineam straniul sentiment de a nu dori să-l împart cu nimeni.

Studenții au fost ușor dezorientați de *Gatsby*. Povestea unui tip idealist, foarte îndrăgostit de această frumoasă fată bogată, care îl trădează, nu putea să-i satisfacă pe cei pentru care sacrificiul era definit prin cuvinte ca „masă“, „revoluție“ și „Islam“. Pasiunea și

trădarea erau pentru ei emoții politice, iar iubirea – foarte îndepărtată de simțămintele lui Jay Gatsby pentru doamna Tom Buchanan. Adulterul era, în Teheran, una dintre numeroasele crime pedepsite de lege, în consecință: moarte prin lapidare publică.

Le-am spus că această carte era un roman clasic american, tipic din mai multe privințe. Mai existau pretendenți la acest titlu: *Aventurile lui Huckleberry Finn*, *Moby Dick*, *Litera stacojje* – toate, invariabil, prezentând într-un mod aleatoriu visul american. Noi, în țările vechi, avem obsesia propriului trecut. Ei, americanii, au visul: simt nostalgia promisiunilor viitorului.

Și-apoi, cu toate că romanul vorbește despre Gatsby și visul american, autorul dorește ca el să poată transcende propriul spațiu și timp. Le-am citit pasajul preferat al lui Fitzgerald din prefata lui Conrad la *Negrul de pe „Narcis“*, despre cum artistul „face apel la capacitatea noastră de a ne delecta și de a fi uimiți, la misterul ce ne înconjoară viețile; la simțul milei, al frumosului și al durerii... și la convingerea subtilă, dar invincibilă a solidarității, care leagă singurătatea a nenumărate inimi de solidaritatea în vise, în bucurie, în tristețe, în aspirații, în iluzii, în speranță, în frică, și care îi apropie pe oameni unii de alții, care unește implicit laolaltă întreaga umanitate – morții de vii și viii de cei nenăscuți încă“.

Am încercat să le explic studenților că Mike Gold și F. Scott Fitzgerald au scris despre același subiect: despre visuri, mai precis despre visul american. Visul lui Gold se realizase în această țară îndepărtată, acum cu un nume străin, Republica Islamică Iran. „Vechile idealuri trebuie să moară... scria el. Să ne aruncăm cu tot ce avem în cazanul Revoluției. Pentru că din morțile noastre se va naște gloria.“ Aceste propoziții puteau apărea foarte bine în orice ziar iranian. Revoluția pe care Gold și-o dorea era marxistă, a noastră era islamică, dar ele aveau foarte multe în comun, în sensul că ambele erau ideologice și totalitare. Revoluția Islamică, după cum s-a văzut ulterior, a făcut mai mult rău Islamului, folosindu-l ca instrument de opresiune, decât ar fi reușit vreodată oricine altcineva din afară.

„Nu căutați să identificați teme generale sau ideea principală, le-am spus studenților, ca și cum ar fi separate de acțiunea

propriu-zisă. Ideea sau ideile din spatele poveștii trebuie să ajungă la voi prin experiența lecturii romanului, nu ca un lucru pe care ați reușit să-l extrageți din el. Haideti să alegem o scenă pentru a demonstra acest punct de vedere. Deschideți la pagina 125. Va amintiți prima vizită a lui Gatsby la Daisy și Tom Buchanan acasă. Domnule Bahri, sunteți amabil să citiți câteva rânduri, începând de la «Cine vrea să...»?

– Cine vrea să meargă în oraș? a întrebat insistent Daisy.

Gatsby a învaluit-o într-o privire grea.

– Ah, a strigat ea, ce bine arăți!

S-au privit în ochi îndelung, ca și cum ar fi fost singuri pe lume.

Daisy și-a desprins cu greu privirea, s-a uitat din nou spre masa și a repetat:

– Totdeauna arăți atât de bine.

Îi spunea că-l iubește și Tom Buchanan văzuse. Era înmărmurit. A deschis gura, ca să spună ceva, s-a uitat la Gatsby, apoi la Daisy, ca și când abia atunci ar fi recunoscut în ea pe cineva de demult.

Pe de-o parte, Daisy îi spune pur și simplu lui Gatsby că arată bine și Fitzgerald sugerează că ea încă îl iubește, dar indirect: vrea să ne aducă și pe noi în acea încăpere, alături de ei. Hai să vedem cum a procedat pentru a imprima scenei consistența unei experiențe reale. Prima dată creează o tensiune între Gatsby și Daisy, apoi complică lucrurile, adăugând reacția lui Tom, care vede acum clar că se petrece ceva între ei. Acest moment, suspendat în timp, este cu mult mai reușit decât dacă Nick ar fi spus pur și simplu că Daisy încerca să-i mărturisească lui Gatsby că-l iubește.“

„Da, a intervenit domnul Farzan, pentru că el este îndrăgostit de banii ei și nu de Daisy. Ea reprezintă doar un simbol.“

„Nu, ea este Daisy și el este îndrăgostit de ea. Sunt și bani la mijloc, dar asta nu este totul; nu despre asta este vorba. Fitzgerald nu-ți spune nimic – el te poartă într-o încăpere și-ți recrează experiența senzuală a unei seri de vară fierbinți, de acum câteva decenii, iar noi, cititorii, ne ținem respirația odată cu Tom, când ne dăm seama de ce s-a petrecut între Gatsby și Daisy.“

„Dar la ce folosește dragostea în lumea în care trăim noi azi?“ s-a auzit o voce din spate.

„Ce fel de lume este potrivită pentru dragoste?“ am întrebat.

Domnul Nyazi a ridicat repede mâna. „Nu avem timp de dragoste acum, a spus el. Ne-am dedicat unei altfel de iubiri, mare și sacră.“

Zarrin s-a întors și a zis sardonice: „Altfel de ce ai mai lupta într-o revoluție?“

Domnul Nyazi s-a înroșit brusc, și-a plecat capul și după o scurtă pauză și-a luat stiloul și-a început să scrie grăbit.

Privind retrospectiv, mi se pare straniu acum, când scriu despre aceste lucruri, că stăteam în mijlocul clasei, vorbindu-le despre visul american studenților mei, în timp ce, de afara, de sub ferestrele amfiteatrului, se auzeau cântece transmise la difuzoare, al căror refren era „*Marg bar Amerika!*“ – „Moarte Americii!“

„Un roman nu este o alegorie, le-am spus, apropiindu-ne de finalul cursului. Este o experiență senzuală a unei alte lumi. Dacă nu intri în acea lume, nu îți poți răsuflarea împreună cu personajele și nu te implici în destinul lor, nu vei putea fi capabil de empatie, iar empatia este miezul romanului. Așa îl citești: inhalând experiența. Așa că, începeți să respirați. Vreau doar să țineți minte acest lucru. Asta e tot, sunteți liberi.“

De-a lungul aceluiași an, din toamna lui 1979 până în vara lui 1980, s-au petrecut multe evenimente care au schimbat cursul revoluției și al vieților noastre. Bătăliile purtate au fost pierdute. Una dintre cele mai însemnate a fost cea pentru drepturile femeilor: de la începutul începutului, guvernul s-a declarat fățiș împotriva acestora, iar cele mai importante lupte s-au dus la acea vreme.

Într-o zi, parcă prin noiembrie, mi-am anunțat studenții, după ce și ultimul întârziat și-a făcut apariția, că, deși în principiu îmi plăcea, ideea de a contramanda orele, așa cum o făcuseră unii dintre ei de atâtea ori, din motive pur subiective, eram forțată să anulez cursul din acea zi. Le-am spus că urma să particip la o manifestație de protest, care se opunea politicii guvernului revoluționar împotriva drepturilor femeilor și de la care nu puteam lipsi.

În mod inconștient, duceam două stiluri de viață, complet diferite. Public, eram implicată în ce mi se părea a fi apărarea persoanei mele. Această atitudine a mea era destul de diferită de activitățile politice din timpul studenției, purtate în numele unei entități necunoscute, pe care o denumeam atunci cu sintagma „masele oprite”. Acum devenise ceva personal. Iar în același timp, o revoltă mult mai intimă începea să se manifeste în anumite tendințe, precum cititul neîntrerupt, sau ca pasiunea, înrudită cu cea a lui Herzog, de a scrie prietenilor din State scrisori pe care nu le trimiteam niciodată. Simțeam nevoia unei sfidări tăcute, care probabil se

materializa public prin această dorință de-a apăra entitatea vagă și amorfă despre care gândeam că-mi este eul.

De la începuturile revoluției, multe au fost încercările de a impune purtarea obligatorie a vălului de către femei; acestea au eșuat datorită, în principal, rezistenței stăruitoare și militante a iraniencelor. În mai multe și variate moduri, purtarea vălului devenise semnificația simbolică a noului regim. Reimpunerea lui urma să însemne completa victorie a Islamului, ca aspect al revoluției, care era departe de a se fi încheiat pe atunci. Renunțarea la purtarea vălului, îngăduită de șahul Reza în 1936, a fost un controversat simbol al modernizării și un semnal puternic al restrângerii puterii clerului. Era acum foarte important, pentru clericii de la putere, să-și reafirme supremația. Pot explica acum toate acestea, cu avantajul de a putea privi înapoi, dar pe atunci lucrurile nu erau nici pe departe atât de clare.

Îl vedeam pe domnul Bahri cum se încorda, pe măsură ce vorbeam. Zarrin și-a păstrat surâsul obișnuit, în timp ce Vida îi șușotea în taina ceva, la ureche. Nu am băgat în seamă reacțiile lor: eram foarte furioasă, iar acest sentiment era cu totul nou pentru mine.

Domnul Bahri a rămas pe loc după ce le-am dat drumul, o vreme plimbându-se printre studenții care mă înconjurasera din toate părțile – dar nu a încercat să se apropie mai mult, să-mi vorbească. Mi-am aranjat toate lucrurile înapoi în geantă, mai puțin *Gatsby*, pe care, furată de gânduri, îl țineam în mână.

Nu am vrut să intru în polemică cu Mahtab și cu prietenele ei, a căror organizație marxistă se alăturase tacit guvernului, denunțând pretențiile protestatarilor ca inacceptabile, dezbinătoare, slujind în cele din urmă, intereselor imperialiștilor. În loc să discut în contradictoriu cu domnul Bahri, cum m-aș fi așteptat de altfel, iată-mă contrazicându-mă cu ele, pe care le consideram ca având o gândire mult mai progresistă.

Afirmam că există priorități mai importante, că imperialiștii și lacheii acestora reprezentau ținta lor numărul unu. Să ne concentrăm asupra drepturilor femeilor, în acel moment, era de-a dreptul burghez și egoist și-apoi însemna să le cădem direct în plasa. Care imperialiști? Care

lachei? Vreți să spuneți chipurile acelea bătute măr, pline de vânătaii, care apăreau pe la televizor, mărturisindu-și crimele? Vreți să spuneți prostituatele care au fost de curând ucise cu pietre sau fosta directoare a școlii mele, doamna Parsa, care, ca și prostituatele, a fost acuzată de „corupție pe pământ“, „ofense sexuale“ și „violarea decenței și a moralei“, pentru că fusese ministru al educației în guvernarea anterioară? Pentru care din acuzațiile inchipuite de mai-nainte o fi fost vârată-n sac și omorâta cu pietre sau, cine știe, împușcată? Sunt aceștia lacheii despre care vorbiți? „Îmi sunt foarte cunoscute toate argumentele voastre – le-am replicat – pentru că, nu cu mult timp în urmă, făceam și eu ce faceți voi azi.“

Discutând în contradictoriu cu studenții de stânga, am avut sentimentul straniu că stăteam de vorbă cu o versiune mai tânără a mea, și strălucirea pe care am văzut-o pe acel chip, familiar și străin în același timp, m-a înspăimântat. Studenții mei erau mai respectuoși și mai puțin agresivi decât eram eu pe când îmi apăram un punct de vedere – vorbeau totuși cu un profesor al lor, pe care, de altfel, îl simpatizau, cu un tovarăș de călătorie pe care îl mai puteau salva.

Pe măsură ce scriu aceste rânduri, chipul lui Mahtab își pierde contururile și se transformă în imaginea unei alte fete, la fel de tânără, din Norman, Oklahoma.

13

Pe vremea când locuiam în Oklahoma, una dintre facțiunile rivale ale mișcării studentești, cel mai radical grup din Confederația Studenților Iranieni, a anunțat organizarea unei conferințe în Oklahoma City. N-am putut participa la această întrunire, pentru că a trebuit să mă duc la o altă, în Texas. Când m-am întors, am observat o ușoară tensiune între „ai noștri“ și „ai lor“. Se zvonea că unul dintre membrii organizației lor, un fost campion la atletism, era suspectat că ar fi agent al Serviciului Iranian de Informații, SAVAK. Câțiva dintre zeșoși au hotărât să „scoată“ tot adevărul de la individ, l-au ademenit într-o cameră la Holiday Inn și au încercat să-l facă să mărturisească prin tortură, arzându-i degetele cu țigara. Când au părăsit camera de hotel și au ajuns în parcare, victima a reușit să le scape printre degete.

A doua zi, în plină conferință, ușile încăperii au fost date în lături de agenții FBI, însoțiți de câini și de „învinuit“, căruia i s-a spus să-și demaște atacatorii. Una dintre prietenele noastre, care mă dojenise mai înainte din cauza hainelor mele antirevoluționare, m-a pus la curent cu ce se petrecuse în ziua precedentă, încântată până peste poate de „puterea maselor“. Prin „mase“ înțelegea se pare mulțimea participanților la conferință, care s-au dat la o parte, făcând loc de trecere agenților, câinilor și „învinuitului“ neajutorat. În timp ce acesta din urmă trecea, ceilalți, cu glas scăzut, îl amenințau în persană. Când, în sfârșit, a ajuns în fața unuia dintre liderii facțiunii, cel mai popular dintre ei, de fapt un tip mic de statură, cu

privire patrunzatoare, care, ca mulți dintre tovarășii lui, renunțase la studii pentru a deveni revoluționar cu normă întreagă și care în mod obișnuit purta șapcă și tunică model Lenin, a cedat nervos, a început să plângă și l-a întrebat în persană de ce l-a tratat cu atâta cruzime. Autoproclamatul Lenin al revoluției iraniene l-a privit triumfător, îndemnându-l să-l „toarne” la FBI. Nu a avut curajul să-și denunțe atacatorii și a plecat cu agenții, încă o dată dovedind dreptatea maselor oprimare.

În ziua următoare, a apărut un scurt reportaj în cotidianul *The Oklahoma Daily*. Mai mult decât articolul, m-a speriat modul în care au reacționat studenții. În cafenele, la club, chiar și pe străzile însorite ale orașului Norman, de câte ori se întâlneau studenți iranieni politizați, se încingeau discuții aprinse. Mulți citau încântați din tovarășul Stalin, insistând asupra unei cărți la modă, *O scurtă istorie a Partidului Bolșevic* sau cam așa ceva, din care reieșea că trebuiau anihilați de îndată troțkiștii, Gărzile Albe, termitele și sobolanii otrăvitori care inelteau împotriva revoluției.

Așezați la clubul studenților, bând cafea sau Coca-Cola, tovarășii noștri deranjau flirturile de la masa vecină, luau foc din nimic și apărau dreptul maselor la tortura și la eliminarea fizică a tuturor opresorilor. Încă îmi mai amintesc unul dintre ei, un tip dolofan, cu o față de copil, cu burta ieșindu-i din puloverul bleumarin de lână. Refuzase să se așeze alături de noi, ne stătea în cap, cu un pahar de cola în mână, lamurind că există două tipuri de tortură, două tipuri de a ucide — cele comise de inamic și cele comise de prietenii poporului. Era în regulă să ucizi inamicii.

Aș fi putut să-i spun domnului Bahri, de-acum îndreptat spre mine pe vecie, argumentând vreo chestiune urgentă: ascultă, fii atent la ceea ce îți dorești. Fii atent cu visurile tale; într-o bună zi ar putea deveni realitate. I-aș fi putut spune să învețe de la Gatsby, de la singuraticul, izolatul Gatsby, care, de asemenea, încercase să-și recupereze trecutul și să dea viață unei năluciri, unui vis, căruia nu-i era dat să fie mai mult decât un vis. A fost omorât, lasat pe fundul piscinei, la fel de singur în moarte ca și în viață. Știu aproape sigur că nu ai apucat să citești *Gatsby* până la sfârșit,

pentru că ești atât de ocupat cu activitățile tale politice, așa că lasă-mă să-ți spun eu sfârșitul – mi se pare că trebuie să-l știi. Gatsby este ucis. Este omorât pentru o crimă pe care o săvârșise Daisy: trecuse cu roțile peste amanta lui Tom, la volanul mașinii galbene a lui Gatsby. Tom i l-a arătat pe Gatsby soțului furios, care l-a omorât în timp ce acesta făcea pluta în piscină, așteptând telefonul lui Daisy. Ar fi putut anticipa vreunul dintre foștii mei tovarăși că într-o bună zi vor fi judecați de Curtea Revoluționară, apoi torturați și omorâți ca trădători și spioni? Ar fi putut, domnule Bahri? Pot să-ți spun cu mâna pe inimă că nu. Nici în visurile cele mai negre.

M-am despartit de Mahtab și de prietenele ei, dar de discuția purtată cu ele nu m-am putut debarasa atât de ușor: m-a urmărit ca un cerșetor viclean, până la mitingul de protest. Între protestatari, se formaseră două tabere distincte și ostile, care se priveau cu suspiciune. Primul grup, mai redus ca număr, era compus mai ales din personal de la guvern și din casnice. Prezența lor acolo era pur instinctivă, pentru că interesele imediate le erau amenințate. În mod clar, nu erau obișnuiți cu demonstrațiile: se strânsesera grămadă, într-un singur loc, nesiguri și ranchiunoși. Apoi era grupul de intelectuali, care, ca și mine, mai știau una, alta despre demonstrații, și agitatorii obișnuiți, care strigau obscenități și sloganuri agresive. Doi dintre ei fotografiau mulțimea, sarind dintr-o parte într-alta, amenințatori. Ne-am acoperit fețele și ne-am dat înapoi.

Curând, numărul justițiarilor a crescut. S-au strâns în grupuri mici și au început să se apropie de noi. Polițiștii au tras câteva focuri de armă în aer, în timp ce bărbați înarmați cu cuțite, cu bâte și cu pietre veneau spre noi. În loc să protejeze femeile, poliția a început să le imprăstie, unii folosind patul puștii și ordonând „surorilor“ să nu facă probleme și să se ducă acasă. Era un aer greu, de disperare și de furie, care se răspândea repede de jur împrejur. Mitingul a continuat în ciuda provocărilor.

Câteva nopți mai târziu, un alt protest a fost convocat la Universitatea Politehnică. Când am ajuns eu, era deja o mulțime de lume strânsă în auditoriu, vorbind și răsând. Când una dintre persoanele care urmau să ia cuvântul – o doamna înaltă, stilată, îmbrăcată într-o

fustă lungă, cu părul foarte lung, prins la spate – s-a îndreptat spre podium, a fost întrerupt curentul. Un murmur de protest a cuprins dintr-odată sala, dar nimeni nu s-a mișcat din loc. Vorbitoarea, cu o atitudine demnă, rigidă și sfidătoare, a rămas la microfon, unde a citit textul la lumina unei lumânări și a unei lanterne. Tot ce se putea vedea din sală erau chipul ei fără trup și foile albe de hârtie, strălucind în lumina ce venea din spate. Mi-au rămas în memorie doar cadența glasului ei și acea lumină. Nu eram acolo să ascultăm cuvintele spuse, ci pentru a fi martorele aceluia act, pentru a-i păstra vie imaginea, tremurând în lumina lumânării.

Eu și acea femeie am fost predestinate să ne întâlnim numai la evenimente publice. Ultima dată când am văzut-o a fost în toamna anului 1999, la New York, când a fost invitată să vorbească la Universitatea Columbia, în calitate de cea mai celebră editoare feministă din Iran. După reuniune, am depănat amintiri la o cafea. N-o mai văzusem din 1993, de la Târgul de Carte din Teheran, când mă invitase să vorbesc despre romanul modern. Conferința a avut loc într-un spațiu deschis al cafenelei de la etajul doi al clădirii principale a târgului. Pe măsură ce vorbeam, am devenit din ce în ce mai entuziasmată de ceea ce spuneam, de tema abordată, și încet, încet, basmaua a început să-mi alunece de pe cap. Numărul oamenilor din audiență a crescut treptat, până ce nu mai era loc să arunci un ac. De îndată ce s-a terminat evenimentul, această femeie a fost convocată la departamentul de securitate și muștrată pentru modul necuviincios în care am purtat vâlul în public și pentru discursul meu aprins. Faptul că vorbisem, de fapt, despre opere de ficțiune nu avea nici un fel de relevanță pentru ei. După acest incident, seria de conferințe a fost interzisă cu desăvârșire.

Ne amuzam pe seama acestor amintiri, așezate în colțul întunecat al unui restaurant, în deplina siguranță a serii blânde care se lăsa în centrul ocupat și indiferent al New Yorkului. Pentru o clipă, am avut senzația că nu se schimbase deloc în tot acești ani, că era la fel cum o cunoscusem atunci, când ținuse discursul la lumina lumânării: purta aceeași fustă lungă și groasă, părul și-l prindea la fel, pieptănat după urechi. Numai zâmbetul i se schimbase: devenise

între timp deznădăjduit. Câteva luni mai târziu, a fost arestată împreună cu un grup de activiști de marcă, jurnaliști, scriitori și lideri ai studenților. Aceste arestări făceau parte dintr-un nou val de represalii, în timpul cărora douăzeci și cinci de publicații fuseseră închise și mulți disidenți— arestați sau aruncați în închisori. Auzind veștile, în biroul meu din Washington D.C., m-a copleșit ceva ce nu mai încercasem de mult: un sentiment cumplit de neajutorare, deznădejde, și de furie surda, amestecate cu o vagă, dar stăruitoare senzație de vinovăție.

Era ca și acum, la jumătatea toamnei, când l-am revăzut pe domnul Bahri. Mi-a spus: „Ei bine, doamnă profesor, se prea poate s-o fi meritat: studenții sunt furioși“. Vorbeam despre trei dintre profesorii din facultate care fuseseră amenințați cu excluderea, dintre care unul era armean. Altul era colegul meu, care-și luase numele de Micul Mare Gatsby: amândoi erau acuzați că folosiseră un limbaj obscen la cursuri. Al treilea era suspectat că ar fi fost agent CIA. Dr. A, încă șeful departamentului, refuzase să accepte excluderea lor de la catedră.

Chiar și dr. A începea să le iasă rapid din grații. În primii ani de după revoluție, fusese dat în judecată de către studenții Universității din Teheran, pentru că luase apărarea unui gardian. Optsprezece ani mai târziu, citeam despre asta într-un omagiu pe care i-l aducea o fostă studentă a lui, acum cunoscută traducătoare, publicat într-o revistă. Aceasta povestește cum, într-o zi, urmarea la televizor procesul unui agent secret al poliției, când i-a atras atenția o voce cunoscută. Era dr. A. Venise să depună mărturie în favoarea unui fost student al său, despre care credea că este un individ capabil de compasiune, un om care nu o dată a sărit în ajutorul colegilor de grupă cu probleme. Dr. A le spusese celor din Curtea Revoluționară: „Cred că este de datoria mea, ca ființă umană, să vă fac cunoscute aceste aspecte ale personalității acuzatului“. O asemenea faptă – în timpul acelor zile de după revoluție, când totul era doar alb sau negru – era încă neuzită și deosebit de periculoasă.

Acuzatul, care frecventase cursurile serale ale universității, era gardian la o închisoare și se pare că fusese acuzat că ar fi bătut și torturat prizonierii politici. Se spunea că, în principal, datorită mărturiei dr. A în favoarea lui, a scăpat ușor, numai cu doi ani de închisoare.

Nimeni dintre prietenii sau cunoscuții mei nu mai știa ce se întâmplase ulterior cu el.

Studenta dr. A. și-a exprimat regretul de a fi participat la judecata lui și de a nu fi protestat în nici un fel. Apoi a continuat spunând că fapta dr. A reprezintă o manifestare a principiilor pe care le predă în timpul orelor de literatură. „Un asemenea act, explica ea, poate fi dus la capăt numai de cineva absorbit de literatură, care a învățat că fiecare individ posedă dimensiuni diferite ale personalității proprii... Cei care judecă pe cineva trebuie să ia în considerație toate aceste aspecte ale personalității individuale. Numai prin literatură poate cineva să se pună în locul celuilalt, să-i înțeleagă părțile diferite și contradictorii și să se abțină să devină prea necruțator. În afara sferei literare, se dezvăluie doar un aspect al individualității. Dar dacă ajungi să le înțelegi și celelalte dimensiuni, nu mai poți să-i omori cu ușurință... Dacă am fi învățat această unică lecție de la dr. A, societatea noastră ar fi fost cu mult mai bună astăzi.“

Amenințările cu excluderea erau o extensie a valului de epurare politică, care a continuat tot timpul anului și nu a încetat cu adevărat nici până astăzi. După întâlnirea pe această temă, avută cu dr. A și cu încă doi colegi, am ieșit furioasă pe coridor, unde am dat nas în nas cu domnul Bahri. Stătea de vorbă, într-un colț, cu președintele Asociației Islamice a Personalului din Universitate. Cei doi erau absorbiți într-o conversație aprinsă, aplecați unul spre celălalt, de parcă ar fi dezbătut probleme legate de viață și de moarte. L-am strigat pe domnul Bahri, care s-a îndreptat spre mine cu respect, disimulând cu grijă orice iritare pe care i-ar fi pricinuit-o întreruperea discuției. L-am luat la întrebări despre judecarea membrilor catedrei și demiterea lor ilegală.

Pe chip i-a apărut o expresie alarmată, amestecată cu hotărâre. Mi-a explicat că trebuie să înțeleg că lucrurile s-au schimbat. Cum adică, i-am spus, s-au schimbat? Ce înseamnă asta? Înseamnă că moralitatea a devenit importantă pentru studenții noștri, că personalul facultății trebuie să răspundă în fața studenților. Atunci vrei să spui că este acceptabil ca membri ai catedrei, profesori responsabili și dedicați profesiei lor, ca dr. A să fie aduși în fața tribunalului?

Domnul Bahri a spus că nu a participat personal la acea judecată. Dar, desigur, dr. A este prea occidentalizat în atitudini, a adăugat, de asemenea este ușuratic.

„Deci așa, asta este noua noastră definiție a cuvântului «occidental», am atacat eu – trăim acum în mod oficial în Uniunea Sovietică sau în China? Iar acum, dr. A trebuie judecat pentru un flirt?”

„Nu, dar ar trebui să înțeleagă unele lucruri. Nu poți pur și simplu să te duci și să susții un spion, un lacheu, pe cineva care a dus la moarte atâția oameni.“ A continuat apoi spunându-mi că există persoane mult mai importate decât dr. A care trebuie aduse în fața tribunalului: spioni CIA, cum era, de exemplu, profesorul Z, și care umblau peste tot netulburaji.

I-am replicat că nu existau probe care să-l incrimineze pe domnul despre care spunea că ar fi agent CIA și că, în orice caz, nu credeam că CIA ar face o asemenea prostie, angajând pe cineva ca el. Dar chiar și cei pe care el îi numea funcționari ai vechiului regim n-ar trebui tratați astfel, indiferent care le-ar fi fost vina. Nu puteam înțelege cum de guvernul islamic se putea mândri cu mortile acestor oameni, fluturând fotografiile lor după ce fuseseră maltratați și mai apoi executați. De ce ne sunt arătate aceste poze? De ce sunt, zi de zi, cerute în sloganuri, de către studenți, noi condamnări la moarte?

Domnul Bahri nu mi-a răspuns de prima dată. A stat nemișcat o vreme, cu capul plecat, cu mâinile lipite de corp. Apoi a început să vorbească, încet și cu o precizie tensionată. „Ei bine, trebuie să plătească, a spus el. Sunt în fața judecății pentru faptele din trecut. Națiunea iraniană nu le va tolera crimele.“ „Și aceste noi crime? am întrebat de îndată ce a spus ultimul cuvânt. Ar trebui tolerate în tăcere? Toată lumea a devenit astăzi inamicul lui Dumnezeu -- foști miniștri și educatori, alături de prostituate și de revoluționarii de stânga; și sunt uciși zilnic. Ce au făcut acești oameni de merită să fie tratați astfel?”

Chipul i-a devenit ca de piatră, iar umbra încăpățânării i-a colorat ochii. A repetat că oamenii trebuiau să-și ispășească crimele. Acesta nu este un joc, a spus. Este o revoluție. L-am întrebat dacă și eu eram judecata pentru trecutul meu. Într-un fel avea dreptate: cu toții trebuie să plătim până la urmă. Nu existau inocenți în lupta cu viața, asta în mod cert. Toți trebuia să plătim, dar nu pentru crimele de care eram acuzați. Trebuiau reglate alte conturi. Nu știam arunci că deja începusem să plătesc, și că tot ceea ce se întâmpla era o parte din preț. Mult mai târziu aceste sentimente aveau să-mi fie mai clare.

Era târziu; fuseseam la bibliotecă. Petreceam din ce în ce mai mult timp acolo, de când devenise atât de greu să găsești romane „imperialiste“ în librării. Ieșeam din bibliotecă purtând câteva cărți sub braț, când l-am zărit în picioare, lângă ușa. Măinile și le ținea în față, cu un aer reverențios, de respect pentru mine, profesoara lui, dar simțeam în atitudinea lui vibrația unei puteri ascunse. Îmi amintesc că domnul Nyazi purta mereu o cămașă albă, încheiată până la gât — pe care niciodată nu și-o băga în pantaloni. Era mic și îndesat și avea ochii albaștri, părul șaten, tuns foarte scurt și gâtul rozaliu, de părea că e făcut din plastilină; părea că i se sprijina, la propriu, pe gulerul cămașii. Era întotdeauna foarte politicos.

„Doamna, pot să vă vorbesc o clipă?“ Cu toate că de-acum era trecut de jumătatea semestrului, nu mi se repartizase încă un birou, așa că am ramas în hol ca să discutăm. Nemulțumirea lui era Gatsby. Zicea că-mi spune asta pentru binele meu. Pentru binele meu? Ce expresie ciudată, neobișnuită. Sigur, mă respecta și era bine să fiu sigură de asta, pentru că altfel nu m-ar fi abordat. Avea o plângere. Împotriva cui și de ce eu? Era împotriva domnului Gatsby. L-am întrebat în glumă dacă depusese o plângere oficială împotriva domnului Gatsby. Și i-am reamintit că, dacă acesta era cazul, acțiunea sa era sortită eșecului, pentru că domnul cu pricina era mort demult.

El era serios, nu glumea. Nu, doamna profesor, nu împotriva domnului Gatsby personal; împotriva romanului. Acesta era imoral.

Pleda pentru lucruri greșite în fața tinerilor; le otrăvea mințile — vedeam și eu asta, nu-i așa? Nu, nu vedeam. I-am reamintit că Gatsby este o operă de ficțiune, și nu un manual. Vedeam totuși, a insistat el, că aceste romane și personajele lor deveneau modele în viața reală? Poate domnul Gatsby era în regulă pentru americani, dar nu pentru tinerii noștri revoluționari. Nu știu de ce, dar ideea că acest tânăr, care stătea în fața mea, ar putea fi tentat să devină precum Gatsby îmi plăcea din ce în ce mai mult.

Nu exista pentru domnul Nyazi nici o diferență între romanul lui Fitzgerald și realitatea propriei vieți. *Marele Gatsby* era reprezentativ pentru America, și America era ca o otrăvă pentru noi; era într-adevăr. Ar trebui să-i învățăm pe studenții iranieni să lupte împotriva imoralității americane, a spus el. Părea sincer; venise la mine cu bună-credință.

Din senin, o idee vicleană a pus stăpânire pe mine. Am sugerat ca, în acele zile de procese publice, să-l aducem pe *Marele Gatsby* la judecată: domnul Nyazi putea fi procurorul și trebuia, în acest caz, să scrie o lucrare în care să pledeze cazul. I-am spus că mulți contemporani cu Fitzgerald au avut o reacție similară la publicarea cărților sale în Statele Unite. S-au exprimat diferit, dar spuneau mai mult sau mai puțin același lucru. Așa că nu era singurul care împărțea acest punct de vedere.

A doua zi am prezentat acest proiect în fața clasei. Nu puteam avea un proces propriu-zis, desigur, dar aveam un procuror, un avocat al apărării și un acuzat; restul clasei urma să fie juriul. Domnul Nyazi avea să fie procurorul. Aveam nevoie de un judecător, de acuzat și de un avocat al apărării.

După îndelungi dezbateri, pentru că nu s-a oferit nimeni, am reușit, în sfârșit, să convingem un student de stânga să fie judecătorul. S-au opus însă domnul Nyazi și prietenii acestuia, considerând culoarea sa politica în conflict cu cea a procurorului. În cele din urmă, după îndelungi deliberări, am convenit asupra domnului Farzan, un tip umil și studios, oarecum pompos în maniere și, din nefericire, timid. Nimeni nu voia să reprezinte apărarea. Toți au spus că, datorită faptului că eu alesesem cartea, ar trebui să o și

apăr. Am argumentat că, în acest caz, n-ar trebui să reprezint apărarea, ci să fiu chiar acuzatul, și că promiteam să colaborez îndeaproape cu avocatul apărării pentru a-mi construi cazul, dar că voi vorbi și în nume propriu. Într-un final, Zarrin, care susținea deja o convorbire separată, în șoaptă, cu Vida, după câteva înghiontiri și coate, s-a oferit ea. Zarrin a vrut să știe dacă îl voi reprezenta pe Fitzgerald sau romanul. Am hotărât împreună că aveam să fiu cartea: Fitzgerald ar fi putut avea în plus sau i-ar fi putut lipsi unele calități care se puteau atribui romanului. Ne-am mai înțeles ca, pe tot parcursul desfășurării procesului, restul clasei să poată interveni în orice moment, să întrerupă apărarea sau procurorul, dacă apăreau nelămuriri, comentarii ori întrebări.

Nu mă simțeam în largul meu reprezentând acuzatul, pentru că asta îl pune pe procuror într-o situație dificilă. Ar fi fost mult mai interesant dacă vreunul dintre studenți s-ar fi oferit să participe în locul meu. Dar nimeni nu dorea să vorbească pentru *Gatsby*. Era atâta înverșunare și aroganță în atitudinea domnului Nyazi, atâta inflexibilitate, încât într-un final m-am convins singură că n-ar trebui să mă tem că îl voi intimidă.

Câteva zile mai târziu, domnul Bahri a venit să mă vadă. Nu ne mai văzuserăm de ceva vreme, ce părea foarte îndelungată. Era ușor indignat. Mă bucura că, pentru prima dată, îl vedeam agitat și că uitase să vorbească în felul său obișnuit, cu precizie și calm. Chiar era necesar procesul acestui roman? Am făcut un pas înapoi. Chiar se aștepta să renunț la carte fără să încerc măcar să-mi justific alegerea? Fără să spun nici un cuvânt în apărarea ei? În orice caz, acum e vremea proceselor, am spus eu, nu-i așa?

În timpul săptămânii, indiferent ce aş fi făcut, dacă vorbeam cu prietenii sau cu familia, ori dacă mă pregăteam pentru curs, o parte a minţii mele era ocupată cu găsirea argumentelor pentru proces. În cele din urmă, toate acestea nu erau doar pentru apărarea lui *Gatsby*, ci şi a felului în care era privită şi evaluată literatura – şi realitatea, de fapt. Bijan, care se amuza de toate acestea, mi-a zis într-o zi că studiez *Gatsby* cu aceeaşi intensitate cu care un avocat îşi consultă textele. M-am întors spre el şi i-am spus: „Tu nu iei lucrurile astea în serios, nu-i așa?” „Bineînţeles că le iau, mi-a răspuns. Te-ai pus de bunăvoie într-o situaţie vulnerabilă în relaţia cu studenţii. Le-ai permis – şi nu, nu numai atât, i-ai obligat să-ţi pună sub semnul întrebării judecata, suveranitatea ca profesor. Aşa că trebuie să câştigi acest caz. Iar asta este un lucru foarte important pentru cel mai tânăr membru al catedrei de engleză, în primul semestru de predare. Dar dacă faci apel la simpatia mea, n-o vei primi. Îţi place conjunctura asta, trebuie să admiţi – iubesti acest soi de dramă şi de anxietate. Mai ai puţin şi vei încerca să mă convingi că soarta întregii revoluţii depinde de asta.”

„Dar depinde, nu vezi?” i-am spus implorându-l. „Nu-ni spune mie asta, a zis ridicând din umeri. Îţi sugerez să te adresezi ayatollahului Khomeini.”

Într-una din zilele procesului am plecat de acasă mai devreme şi m-am plimbat o vreme pe aleile înfrunzite, înainte de curs. La intrarea în Facultatea de Persană, Limbi şi Literaturi Străine, am

văzut-o pe Mahtab așteptându-mă lângă ușa, însoțită de o altă fată. Avea în acea zi expresia unui copil lenș, care tocmai primise un zece. „Doamna profesoară, mi-a spus, mă întrebam dacă sunteți de acord ca Nassrin să participe și ea astăzi la curs.“ M-am uitat atunci mai bine la prietena ei, care nu părea să aibă mai mult de treisprezece sau paisprezece ani. Era foarte draguță, în ciuda eforturilor pe care le făcea să ascundă acest lucru. Frumusețea-i era discordantă cu expresia de pe chip: solemnă, neutră și impenetrabilă. Numai corpul părea să spună ceva: se lăsa de pe un picior pe altul, în timp ce mâna dreaptă se juca cu bareta groasă a genții de umăr pe care o căra și care părea să fie grea.

Mahtab, mai entuziastă ca de obicei, mi-a spus că engleza lui Nassrin era mult mai bună decât a majorității copiilor de la colegiu și că, atunci când i-a povestit despre procesul lui *Gatsby*, a fost atât de curioasă încât a citit toată cartea. M-am întors spre Nassrin și am întrebat-o: „Ce crezi despre *Gatsby*?” A făcut o scurtă pauză și apoi a zis încet: „N-aș putea spune.“ Vrei să spui, am subliniat eu, că nu știi sau că nu poți să-mi spui? „Nu știu, dar poate chiar nu pot să vă spun“, mi-a răspuns ea.

Acesta a fost începutul. După proces, Nassrin mi-a cerut permisiunea de a participa în continuare la cursuri, atunci când îi permitea timpul. Mahtab îmi spusese că Nassrin îi era vecină. Aparținea unei asociații musulmane, dar era un copil foarte interesant; Mahtab se „ocupa“ de ea – aceasta era o expresie pe care cei de stânga o foloseau când descriau pe cineva pe care urmau să-l recruteze.

I-am spus lui Nassrin că putea veni oricând la curs, cu o condiție: la sfârșitul anului trebuia să predea o lucrare de cincisprezece pagini despre *Gatsby*. A făcut o pauză, ca-ntotdeauna, ca și cum nu ar fi dispus tot timpul de cuvinte potrivite. Răspunsurile îi erau mai mereu șovăielnice și forțate; te făcea să te simți vinovat că ai făcut-o să vorbească. Nassrin a șovăit un pic, apoi a spus: „Nu sunt chiar atât de bună la scris“. „Nu trebuie să fii, i-am precizat. Cu toate că sunt sigură că ești. Îți petreci mai tot timpul liber pe-aici. Nu am nevoie de o lucrare academică; vreau să-mi scrii propriile impresii. Să îmi spui, în cuvintele tale, ce înseamnă *Gatsby* pentru tine.“ Se uita la vârful pantofilor și mi-a spus cu voce șoptită că va încerca.

De atunci încolo, de fiecare dată când îmi începeam cursul, o căutam din ochi pe Nassrin, care de obicei se așeza lângă Mahtab. În clasă lua notițe tot timpul și a venit chiar și în zilele când Mahtab nu apărea. Apoi, dintr-odată, a dispărut, până în ultima zi de curs, când am văzut-o așezată într-un colț, ocupată cu notițele pe care le lua de zor.

În ziua în care am acceptat-o pe tânăra intrusă, le-am lăsat în fața clasei și am continuat drumul pe hol spre catedră, unde dr. A îmi lăsase o carte. Când am intrat în sala de curs în acea după-amiază, am simțit cum m-a urmat un val de tăcere. Încăperea era plină ochi; numai unul sau doi studenți lipseau – și domnul Bahri, ale cărui activități, sau lipsa de aprobare, îl țineau departe. Zarrin râdea și-și trimitea bilețele cu Vida, iar domnul Nyazi stătea în picioare, într-un colț, vorbind cu doi studenți musulmani, care s-au îndreptat spre locurile lor de îndată ce m-au văzut intrând. Mahtab ședea lângă noua recrută, șoptindu-i conspirativ ceva la ureche.

Le-am vorbit pe scurt despre tema pentru săptămâna viitoare și am pus procesul în mișcare. Mai întâi, l-am chemat pe domnul Farzan, judecătorul nostru, și l-am invitat să ia loc în scaunul meu, din spatele catedrei. S-a instalat în fața clasei, fără să-și poată disimula satisfacția de sine pe care o încerca. A fost apoi plasat un scaun în vecinătatea judecătorului, pentru martori. M-am așezat alături de Zarrin în stânga încăperii, lângă fereastră, și domnul Nyazi stătea în partea opusă, lângă prietenii lui, la perete.

Judecătorul a declarat sesiunea deschisă. Și așa a început procesul Republicii Islamice Iran versus *Marele Gatsby*.

Domnul Nyazi a fost invitat să-și prezinte cazul împotriva apărării. În loc să stea în picioare, acesta și-a adus scaunul, l-a pus în mijlocul încăperii și s-a așezat. A început apoi să citească pe o voce monotonă de pe foile cu care venise. Judecătorul stătea inconfortabil în spatele catedrei și părea să fie uluit de domnul Nyazi. Din când în când clipea violent.

Acum câteva luni, când, în sfârșit, am ajuns să fac curat printre hârtiile vechi, am dat peste lucrarea domnului Nyazi, scrisă de mână, extrem de îngrijit. Începea cu „În Numele lui Dumnezeu“, cuvinte cu care, ceva mai târziu, aveam să fim constrânși să începem orice antet

oficial sau discurs public. Domnul Nyazi lua paginile la rând, una câte una, ținându-le strâns, parcă temător că-i vor scăpa din mână. „Islamismul este singura religie din lume care a dat un rol sacru literaturii, acela de a călăuzi omul spre o viață pioasă, a intonat el. Acest lucru se vede clar dacă luăm în considerație faptul că miracolul Profetului este Coranul, Cuvântul lui Dumnezeu. Prin Cuvânt poți vindeca sau distruge, poți îndruma sau corupe. De aceea Cuvântul poate aparține lui Satana sau lui Dumnezeu.“

„Imamul Khomeini a lăsat poezilor și scriitorilor noștri o marea datorie, a continuat triumfător, lăsând o pagină și luând alta. Le-a dat o misiune sacră, *cu mult* superioară celei a oricărui scriitor materialist din Occident. Dacă imamul nostru este pastorul care călăuzește turma spre pășune, atunci scriitorii sunt câinii de pază credincioși, care trebuie să o conducă, urmând poruncile pastorului.“

Un hohot de râs s-a auzit de undeva din spatele clasei. M-am uitat în jur și le-am văzut pe Zarrin și pe Vida șușotind. Nassrin se uita fix la domnul Nyazi și-și rodea inconștient capatul creionului. Domnul Farzan părea preocupat de o muscă invizibilă, clipind exagerat, din când în când. Când mi-am îndreptat din nou atenția asupra domnului Nyazi, acesta spunea: „Întrebați-vă pe voi înșivă ce ați prefera: grija unei îndatoriri sfinte și sacre sau o răsplată materială, în bani ori status, care corupe – și aici a făcut o mica pauză, fără să-și ia ochii de pe hârtii, încercând parcă să aducă la suprafață cuvintele neputincioase – care îi corupe, a repetat, pe scriitorii occidentali și le golesc opera de spiritualitate și de scop. De aceea afirmă imamul nostru că pana este mai puternică decât sabia“.

Șușotelile și râsul pe-nfundate deveneau din ce în ce mai zgomotoase. Domnul Farzan era mult prea incompetent ca judecător pentru a băga de seamă, înainte ca unul dintre prietenii domnului Nyazi să strige: „Onorată instanță, puteți, vă rog, să le atrageți atenția domnilor și doamnelor din ultimele rânduri să respecte Curtea și pe procuror?“

„Așa să fie“, spuse domnul Farzan, fără prea mare prestanță.

„Poeții și scriitorii noștri, în lupta lor împotriva Marelui Satana, a continuat Nyazi, joacă un rol asemănător credincioșilor noștri soldați și li se va acorda aceeași răsplată în Cer. Noi, studenții, ca viitori

gardieni ai culturii, avem o mare datorie înaintea noastră. Astăzi am înfipt steagul victorios al Islamului în cuibul de spioni de pe teritoriul nostru. Misiunea noastră, după cum ne-o spune și imamul, este să curățăm țara de elementele decadente ale culturii occidentale...”

În acest moment, Zarrin s-a ridicat în picioare. „Obiectez, Onorată Instanță!” a strigat ea.

Domnul Farzan a privit-o cu surprindere. „Care este obiecția dumneavoastră?”

„Acest proces ar trebui să fie despre *Marele Gatsby*, a spus Zarrin. Procurorul a irosit cincisprezece minute din timpul nostru prețios, fără să spună nimic relevant despre caz. Ce vrea să spună cu toate acestea?”

Preț de câteva secunde, amândoi, domnul Farzan și domnul Nyazi, s-au uitat la ea, nedumeriți. Apoi Nyazi a spus, fără să privească spre ea: „Aceasta este o Curte musulmană, nu *Perry Mason*¹. Îmi pot prezenta cazul cum vreau; în acest fel pun în evidență contextul. Ceea ce vreau să spun este că eu, ca musulman, nu pot să accept *Marele Gatsby*”.

Domnul Farzan, încercând să se ridice la nivelul rolului său, spuse: „Ei bine, vă rog să continuați atunci”.

Înteruperea cauzată de Zarrin l-a separat pe domnul Nyazi, care, după o scurtă pauză, și-a ridicat ochii din hârtii și a spus cu iritare: „Ai dreptate, nu merită...”

Ne-a lăsat să ne întrebăm cu toții, pentru câteva momente, ce nu merita, până când s-a hotărât să continue. „Nu e nevoie să citesc de pe foaie și nu e nevoie să vă vorbesc despre Islam. Am suficiente probe – fiecare pagină, *fiecare* dintre ele, a strigat el, își semnează condamnarea.” S-a întors spre Zarrin și i-a fost de ajuns să-i vadă expresia indiferentă, pentru a se transfigura. „Pe întreg parcursul revoluției am tot vorbit despre cum Occidentul ne este dușman, Marele Satana, nu pentru că deține putere militară sau economică, dar din cauza, din cauza – încă o pauză – din cauza asalturilor lui sinistre asupra rădăcinilor culturii noastre. Este ceea ce imamul nostru numește agresiune culturală. Aș numi-o violul culturii

¹ Un popular serial de televiziune american (n.tr.)

noastre“, a afirmat domnul Nyazi, folosind sintagma care avea să devină mai târziu definitivă pentru critica Republicii Islamice împotriva Occidentului. „Și dacă dorești să te lămurești ce înseamnă viol cultural, ai această carte la-ndemână.“ A ridicat *Gatsby* de sub teancul de hârtii de pe masă și a început să-l fluture în direcția noastră.

Zarrin s-a ridicat din nou. „Onorată Instanță, a spus ea cu o mulțumire abia ascunsă, acestea sunt acuzații nefondate, falsuri...“

Domnul Nyazi nu a lăsat-o să termine. S-a ridicat pe jumătate din scaun și a strigat: „Vrei să mă lași să duc la capăt ce am de spus? Îți va veni și ție rândul! O să vă spun de ce, o să vă spun de ce...“ Apoi s-a întors spre mine și cu o voce mai blândă a adăugat: „Doamnă, nu am intenționat să vă ofensez în nici un fel“.

Eu, care de-acum începeam să fiu încântată de joc, i-am răspuns: „Continuă, te rog, și nu uita că eu îndeplinesc aici rolul cărții. Voi lua cuvântul la sfârșit“.

„Poate că în timpul guvernării corupte a regimului Pahlavi, a reluat Nyazi, adulterul era acceptat ca normă.“

Zarrin nu renunța cu ușurință. „Obiectez! a strigat ea. Nu există o bază obiectivă care să justifice această afirmație.“

„Bine, a cedat el, dar valorile erau astfel ierarhizate, încât adulterul nu era pedepsit. Această carte propovăduiește relațiile ilicite dintre un bărbat și o femeie. Avem cazul lui Tom și al amantei lui, scena din dormitorul ei – unde chiar și povestitorul, Nick, este implicat. Nu-i plac minciunile lor, dar nu are nimic împotriva a ceea ce fac, că stau unul în poala celuilalt și-apoi, și-apoi acele petreceri de la *Gatsby*... vă amintiți, doamnelor și domnilor, acest *Gatsby* este eroul cărții – și cine este el, de fapt? Un șarlatan, un mincinos... este omul pe care îl ridică Nick în slăvi și căruia îi este milă de el, un bărbat care distruge familii!“ Domnul Nyazi era în mod evident agitat, pe măsură ce conjura desfrânații, adulterini și mincinoșii care bântuiau liberi prin universul luminos al lui Fitzgerald, imuni la furia și la acuzațiile lui. „Singura persoană care-ți provoacă în vreun fel compasiunea este soțul înșelat, domnul Wilson, a explodat domnul Nyazi. Când îl omoară pe *Gatsby*, recunoaștem mâna lui Dumnezeu. El este singura victimă, simbolul adevărat al celor oprimați în țara Marelui Satana!“

Problema domnului Nyazi era că și atunci când se entuziasma și nu mai citea de pe foile de hârtie dinainte pregătite, discursul îi era la fel de monoton. Acum aproape că se ridicase în picioare începând să strige și să se lamenteze.

„Singurul lucru bun al cărții, a spus, fluturând cartea acuzată pe deasupra capului, este că expune imoralitatea și decadența societății americane, dar noi ne-am luptat și am reușit să ne debarasăm de astfel de gunoaie, și a sosit momentul să interzicem astfel de cărți.“ Continua să-l numească pe Gatsby „acest domn Gatsby“ și nu putea pronunța numele lui Daisy, la care se referea cu apelativul „acea femeie“. După Nyazi, nu exista nici o femeie virtuoasă în tot romanul. „Ce fel de exemplu oferim surorilor noastre inocente și modeste, a întrebat el, adresându-se audienței captivate de discurs, dându-le să citească acest roman?“

Pe măsură ce vorbea mai departe, se aprindea din ce în ce mai tare; cu toate acestea, nu se mișca din scaunul unde stătea. „Gatsby este necinstit, strigă el, cu vocea subțiată. Își câștigă banii pe căi ilegale și încearcă să cumpere dragostea unei femei măritate. Această carte ar trebui să reprezinte visul american, și-atunci, ce fel de vis este acesta? Sugerează cumva autorul că este necesar ca noi toți să fim adulterini și bandiți? Americanii sunt decadenti și în declin, tocmai datorită acestui vis al lor. Se duc la fund! Aceasta este ultima suflare a unei culturi pe moarte!“ a conchis triumfal, demonstrându-i lui Zarrin că nu era singura care urmărea *Perry Mason*.

„Poate că onorata acuzare nu ar trebui să fie atât de aspră, a spus Vida, de îndată ce era evident că Nyazi și-a încheiat pledoaria. Gatsby moare, în final, așa că se poate spune că a primit ceea ce a meritat.“

Dar domnul Nyazi nu era de convins. „Doar Gatsby merita oare să moară? a replicat cu sarcasm. *Nu!* Toată societatea americană merita aceeași soartă. Ce fel de vis este acela să furi soția altui barbat, să cultivi sexul, să înșeli, să escrochezi și să... și apoi acel tip, povestitorul, Nick, care pretindea a fi moral!“

Domnul Nyazi a continuat pe același ton o vreme, până când s-a oprit brusc, ca și când s-ar fi înecat în propriile cuvinte. Chiar și atunci, nu s-a mișcat din scaun. Și nu s-a gândit nimeni să-i sugereze să se întoarcă la locul lui, odată ce-și încheiase pledoaria.

Zarrin a fost invitată să-și apere punctul de vedere. Stătea acolo, în fața clasei, elegantă, ca o adevărată profesionistă în taiorul bleu-marin, cu fusta plisată și jacheta de lână cu nasturi aurii, care lăsa să se vadă manșetele albe, imaculate ale cămășii de dedesubt. Părul îi avea prins la spate cu o fundă, într-o coadă, și unicul accesoriu pe care-l purta era o pereche de cercei de aur. Se învârtea în jurul domnului Nyazi, oprindu-se doar din când în când, ca să sublinieze o idee. Avea câteva notițe, dar rareori își arunca ochii pe ele, în timp ce se adresa audienței.

În timp ce vorbea se plimba prin încăpere, iar părul strâns în coadă îi urma sinuos și armonios mișcările corpului, mângâindu-i delicat ceafa și, de fiecare dată când se întorcea, se confrunța cu domnul Nyazi, așezat, ca de piatră, în scaunul lui. A început cu un pasaj pe care li-l citisem eu dintr-una din nuvelele lui Fitzgerald. „Dragul nostru procuror a făcut greșeala de a se apropia prea mult de parcul de distracții, a spus ea. De aceea nu mai poate să mai facă diferența dintre ficțiune și realitate.“

A zâmbit, apoi s-a întors cu drăgălășenie către „procurorul nostru“, prins ca-ntr-o cursă în scaunul lui. „Nu lasă nici un loc, nici un spațiu de manevră între cele două lumi. Ne-a demonstrat propria slăbiciune: capacitatea de a citi romanul în termenii lui. Tot ceea ce știe este să judece, cu exaltare crudă și simplistă, binele și răul.“ Domnul Nyazi a ridicat capul, auzind aceste cuvinte, s-a înroșit până în albul ochilor, dar n-a zis nimic. „Dar este oare bun un roman, a continuat Zarrin, adresându-se clasei, pentru că eroina

lui este virtuoaasă? Și este prost dacă morala ei se abate de la principiile pe care domnul Nyazi vrea să ni le impună, nu numai nouă, ci și întregii ficțiuni?”

Domnul Farzan s-a ridicat dintr-odată din scaun. „Doamnă, a zis el, adresându-mi-se. Având în vedere că sunt judecătorul, înseamnă că nu pot interveni în discuție?”

„Sigur că nu“, i-am răspuns, după care s-a avântat într-o lungă și plicticoasă tiradă despre Valea Cenușii și decadența de la petrecerile lui Gatsby. A conchis că marele eșec al lui Fitzgerald era în capacitatea sa de a-și depăși lăcomia: scrisese povestiri ieftine pentru bani și alerga după cei bogați. „Știți, a spus în cele din urmă, extenuat de efortul depus, Fitzgerald afirma că bogații sunt diferiți.“

Domnul Nyazi dădea din cap aprobator. „Da, a intervenit, cu aroganța propriei importanțe, în mod clar mulțumit de impactul intervenției sale. Iar revoluția noastră este diametral opusă materialismului propovăduit de domnul Fitzgerald. Noi nu avem nevoie de materialismul occidental sau de bunurile americane.“ A făcut o pauză, ca să-și tragă sufletul, pentru că nu terminase încă. „Dacă am avea nevoie de ceva, ar fi know-how-ul lor, dar trebuie, în mod clar, să le respingem categoric moravurile.“

Zarrin îl privea, liniștită și indiferentă. A așteptat câteva secunde după ieșirea domnului Nyazi și a răspuns cu calm: „am senzația că am de înfruntat doi procurori acum, nu unul. Acum, dacă îmi permiteți, pot continua de unde am ramas?— și a aruncat o privire dezaprobatoare către locul unde stătea domnul Farzan. Aș vrea să amintesc acuzării și juraților un citat ce ne-a fost dat la prima discuție purtată pe marginea acestei cărți, citat provenit din *Jacques le Fataliste*, al lui Diderot: «Pentru mine (autorul), libertatea stilului este garanția purității moravurilor». Am susținut, de asemenea, că un roman nu este moral în înțelesul obișnuit al cuvântului. Poate fi numit moral atunci când ne scutură și ne trezește din stupoare și ne face să ne confruntăm cu adevărurile absolute în care credem. Dacă lucrurile stau într-adevăr astfel, atunci *Gatsby* a reușit să facă asta în chip strălucit. A fost prima oară când o carte a stârnit o asemenea controversă.“

„*Gatsby* se află astăzi în fața judecății pentru că ne deranjează – cel puțin pe unii dintre noi, a adăugat ea, iscând chicoteli, undeva în spate. Nu este pentru prima dată când un roman – un roman non-politic – a fost judecat de stat.“ S-a întors spre ceilalți, cu părul unduindu-se pe umeri. „Vă amintiți procesele mai faimoase împotriva romanelor *Doamna Bovary*, *Ulise*, *Amantul Doamnei Chatterley* și *Lolita*? De fiecare dată, romanul a ieșit învingător. Dați-mi voie să abordez acum punctul de vedere care pare să tulbure în egală măsură onorata instanță, pe domnul judecător și pe procuror: atracția banilor și rolul acestora în roman.

Este foarte adevărat că *Gatsby* recunoaște puterea de atracție a banilor asupra lui Daisy. El este de fapt cel care îi atrage atenția lui Nick asupra faptului că vocea ei are sunetul banilor. Dar acest roman *nu* este despre atracția unei biete profitoare pentru bani.“ S-a oprit puțin aici, pentru a sublinia cu emfază momentul. „Cine spune acest lucru, nu și-a făcut temele cum se cuvine.“ S-a întors, aproape insesizabil, către procurorul nemișcat în scaun, la stânga ei, apoi s-a îndreptat spre masă și și-a luat și exemplarul din *Gatsby*. Ridicându-l, s-a adresat domnului Farzan, cu spatele spre Nyazi, și a spus: „Nu, Onorată Instanță, acest roman nu este despre cum «bogații sunt diferiți de noi toți», cu toate că sunt: așa sunt și săracii, așa cum și dumneavoastră sunteți, de fapt, diferit de mine. Este vorba despre opulență, dar nu despre materialismul vulgar asupra căruia dumneavoastră și domnul Nyazi vă tot concentrați atenția“.

„Așa, spune-le!“ a strigat o voce din ultimul rând. M-am întors. Se râdea pe-nfundate și se șușotea neîntrerupt. Zarrin făcu zâmbitoare o pauză. Judecătorul, buimac, a început să țipe: „Liniște! Cine a spus asta?“ Nici chiar el nu cred că se aștepta la vreun răspuns.

„Domnul Nyazi, stimatul nostru procuror, a început din nou Zarrin, pe ton glumeț, pare să nu aibă nevoie de martori. În mod evident, îndeplinește dublul rol de martor și de procuror, așa că vă rog să-mi permiteți să chem la bară martorii din carte. Hai să invităm câteva personaje care să răspundă la întrebări. Îl voi chema acum pe cel mai important martor al apărării.

Domnul Nyazi s-a oferit să judece pentru noi personajele lui Fitzgerald, dar Fitzgerald avea un alt plan. Ne-a furnizat propriul

judcător. Așa că poate ar fi bine să îl ascultăm pe el. Care dintre personaje merită să joace rolul judecătorului?, a întrebat Zarrin, întorcându-se spre sală. Nick, desigur, și să ne amintim cum se descria pe sine: «Fiecare se suspectează pe sine de cel puțin una dintre virtuțile cardinale și aceasta este virtutea mea— sunt unul dintre puținii oameni onești pe care îi cunosc». Dacă există vreun potențial judecător în roman, atunci acesta este Nick. Într-un anume fel, este și cel mai șters dintre personaje, pentru că reprezintă oglinda în care se reflectă toate celelalte.

Celelalte personaje sunt în final judecate în funcție de onestitatea lor. Reprezentanții celor bogați se dovedesc a fi și cei mai necinstiți. Proba A: Jordan Baker, cea cu care Nick are o legătură romantică. Există un scandal în legătură cu Jordan, de care Nick nu-și amintește de prima dată. Ea mințise în legătură cu un meci, la fel cum o făcuse și când lăsase mașina împrumutată decapotată, în parcare, și plouase. «Era în mod incurabil necinstită, ne spune Nick. Nu era capabilă să suporte să aibă vreun dezavantaj și datorită acestui refuz, cred, s-a văzut nevoită să se descurce, de mica, folosind diferite subterfugii, pentru a-și păstra în fața lumii surâsul insolent de pe buze».

Proba B este Tom Buchanan. Necinstea lui este și mai evidentă: își înșală nevasta, îi ascunde crima și nu are nici o remușcare. Cazul lui Daisy este mai complicat pentru că lipsa ei de sinceritate creează o oarecare magie în orice are legătură cu ea: îi face și pe ceilalți să-i fie complici în minciuna pentru că îi seduce. Și-apoi, desigur, îl avem pe Meyer Wolfshiem, dubiosul partener de afaceri al lui Gatsby.

Își propune să câștige Cupa Mondială. «Niciodată nu mi-am imaginat că un singur om poate să se joace cu credința a cinci milioane de oameni — și cu puterea de concentrare a unui spărgător în timp ce aruncă în aer o casă de bani.» Problema onestității sau a necinstei, felul în care oamenii se prezintă în fața lumii și felul în care sunt ei de fapt reprezintă o temă secundară, care aduce și mai multă culoare evenimentelor principale ale romanului. Și care sunt personajele cele mai lipsite de onestitate ale acestui roman? a întrebat ea, îndreptându-și atenția către jurați. Bogații, desigur, a spus, întorcându-se

subit către domnul Nyazi. Chiar oamenii despre care domnul procuror aici de față susținea că au aprobat deplină a lui Fitzgerald.

Și asta nu este totul. Încă nu am terminat aici cu bogații. Zarrin a luat cartea și a deschis-o unde își pusese un semn. Cu permisiunea domnului Carraway, a zis, aș vrea să-l citez în privința problemei celor bogați. Apoi a început să citească: «Tom și Daisy erau niște oameni neglijenți – spargeau lucruri, striveau creaturi și apoi se retrăgeau în banii sau în vasta lor neglijență, sau în cine știe ce i-o fi legat unul de altul, lăsându-i pe ceilalți să strângă după ei mizeria lăsată în urmă...»

Așa că vedeți dumneavoastră, a spus Zarrin, întorcându-se de astă dată spre domnul Farzan, aceasta este părerea despre bogați a celui mai de încredere personaj al romanului. În această carte, bogații, reprezentați de Tom și de Daisy și în mai mică măsură de Jordan Baker, sunt neglijenți. În definitiv, Daisy o calcă pe Myrtle cu mașina lăsându-l pe Gatsby să fie invinovațit pentru asta, și nici măcar nu-i trimite o floare la înmormântare.“ Zarrin a făcut aici o pauză, ocolind scaunul și parând să ignore prezența judecătorului, a procurorului și a juraților.

„Aici, cuvântul-cheie este *neglijența*, a spus ea. Va amintiți când Nick a abordat-o pe Jordan în legătură cu felul neglijent în care conducea și ea îi răspunde cu nonșalanță că se aștepta ca toți ceilalți să conducă cu atenție, chiar dacă ea n-o face? *Neglijent* este adjectivul care îți vine în minte atunci când dorești să descrii bogații din acest roman. Visul pe care ei îl întrupează este un vis distrugător, care spulberă pe oricine se apropie prea tare de el. Așa că, vedeți dumneavoastră, domnule Nyazi, acest roman nu condamnă mai puțin bogații despre care vorbiți cu atâta ardoare, decât orice altă carte cu subiect revoluționar pe care am citit-o cu toții. S-a întors dintr-o dată spre mine și mi-a spus zâmbind: Nu știu cum se poate adresa cineva unei cărți. Ați fi de acord cu mine că scopul dumneavoastră nu este să apărați clasa celor bogați?“

Am fost surprinsă de neașteptata întrebare a lui Zarrin, dar am profitat de ocazie ca să-mi pot axa răspunsul pe un punct de vedere pe care îl consideram central în discuția despre ficțiune, în general. „Dacă o critică a neglijenței este o greșeală, am început, fără să am

timp să mă gândesc prea mult, atunci, cel puțin mă găsesc într-o companie selectă. Această nepăsare și lipsa empatiei apar în personajele negative ale lui Jane Austen: Lady Catherine, Mrs. Norris, Mr. Collins sau familia Crawford. Același temă este recurentă în povestirile lui Henry James și la eroii monstruoși ai lui Nabokov: Humbert, Kinbote, Van și Ada Veen. Imaginația în aceste opere este pe același plan cu empatia; nu putem încerca experiențele celorlalți, dar îi putem înțelege chiar și pe cei mai monstruoși indivizi în operele de ficțiune. Un roman bun este cel care arată complexitatea indivizilor și creează suficient spațiu pentru ca aceștia să se poată desfășura în voie, ca să poată prinde glas, să se facă auziți; în acest sens este un roman democratic -- nu pentru că ar pleda pentru democrație, ci prin natura sa proprie. Empatia este inima *Marelui Gatsby*, ca și a altor mari romane -- cel mai mare păcat este acela de a fi orb la nevoile și la durerile celorlalți. A nu-i vedea înseamnă că le anulezi existența." Am spus toate acestea fără să-mi trag sufletul, uimită și eu de feroarea mea.

„Da, a zis Zarrin, întrerupându-mă acum. Am putea afirma de fapt că această orbire sau nepăsare față de ceilalți este o trimitere către altă trăsătură a oamenilor neglijenți? A aruncat o privire fugară spre Nyazi și a adăugat: Cei care văd lumea numai în alb și negru, îmbrățișiți de sentimentul de dreptate a propriilor ficțiuni.

Și chiar dacă, a continuat ea cu ceva căldură în glas, domnule Farzan, Fitzgerald ar fi fost obsedat, în viața reală, de cei bogați și de avere; în ficțiune, el aduce la suprafață puterea bogăției corupte și putrede asupra oamenilor decenti, în esență, așa cum era Gatsby, sau a celor ca Dick Diver din *Blândetea nopții*. Neînțelegând asta, domnul Nyazi pierde spiritul în care a fost scris romanul."

Nyazi, care de-o vreme țintuia insistent podeaua, a sărit ca ars și a spus: „Obiectez!"

„La ce anume obiectați, mai exact, domnule Nyazi?" a întrebat Zarrin, cu o politețe sarcastică.

„Neglijența nu este de ajuns!" a răspuns el. „Nu face ca romanul să fie mai moral. Vă întreb despre adulter, despre minciuni și despre înșelătorie, iar dumneavoastră imi vorbiți de neglijență?"

Zarrin a făcut o pauză, apoi s-a întors din nou spre mine. „Aș vrea să invit acuzatul în instanță. S-a întors apoi spre domnul Nyazi și, cu o privire malițioasă, l-a întrebat: Doriți poate să întrebați acuzatul?” Nyazi a mormăit un „nu” sfidător. „Foarte bine. Doamnă, ați putea să depuneti mărturie.” M-am ridicat surprinsă și m-am uitat în jur. Nu exista nici un scaun liber. Domnul Farzan, atent pentru prima dată, s-a ridicat și mi l-a oferit pe al său. „Ați auzit remarcile procurorului, a zis Zarrin. Aveți ceva de spus în apărarea dumneavoastră?”

Nu mă simțeam deloc în largul meu, mă simțeam chiar timidă și sovăielnică. Zarrin făcuse o treabă atât de bună, încât intervenția mea mi se părea inutilă. Dar toată lumea aștepta și nu mai aveam cum să dau înapoi.

M-am așezat stânjenită în scaunul cedat de domnul Farzan. În timp ce mă pregăteam pentru proces, mi-am dat seama că indiferent cât de tare m-aș fi străduit, nu reușeam să articulez în cuvinte gândurile și emoțiile care să explice pasiunea mea pentru *Gatsby*. Mă tot întorceam la ce spunea Fitzgerald despre roman: „Iată întreaga povară a acestui roman, spunea el, pierderea acelor iluzii care dau atâta culoare lumii, încât nici nu-ți mai pasă dacă lucrurile sunt adevărate sau nu, atâta timp cât participă la gloria magică”. Voiam să le spun că această carte nu era despre adulter, ci despre pierderea visurilor. Pentru mine căpătase o importanță vitală ca studenții mei să-l accepte pe *Gatsby* în felul lor, să-l iubească și să-l sărbătorească pentru uimitoarea și înfrigurata lui frumusețe, dar ceea ce aveam să le spun acum trebuia să fie mai concret și mai practic.

„Nu te apuci să citești *Gatsby*, le-am spus, pentru a te lămuri dacă adulterul este bun sau rău, ci pentru a înțelege cât de complicate sunt adulterul, fidelitatea și mariajul, puse ca probleme. Un mare roman îți stimulează simțurile și sensibilitatea pentru a percepe complexitatea vieții și a indivizilor, și te protejează de autosuficiența care înțelege moralitatea în formule fixe despre bine și rău...”

„Dar, doamnă, m-a întrerupt domnul Nyazi, nu este nimic complicat în relația intimă dintre un bărbat și soția altuia. De ce nu-și ia și domnul *Gatsby* o soție?” a adăugat el, ursuz.

„De ce nu scrii tu un roman?” a izbucnit o voce de undeva din rândurile din mijloc. Domnul Nyazi rămase blocat. Din acel

moment, abia am mai reușit să spun ceva. Părea ca și când toată lumea prinsese glas dintr-odată, amintindu-și că avea ceva de spus, și dorea neapărat să participe la discuție.

La sugestia mea, domnul Farzan a cerut zece minute de pauză. Am ieșit din încăpere și m-am dus afară, împreună cu câțiva studenți, care, ca și mine, simțeau nevoia de puțin aer curat.

Pe hol le-am găsit pe Mahtab și pe Nassrin, adâncite în conversație. M-am alăturat lor și le-am întrebat ce părere au despre proces.

Nassrin era furioasă pentru că Nyazi părea să creadă că el deținea monopolul moralității. Zicea că nu este întru totul de acord cu Gatsby, dar el cel puțin fusese gata să moară pentru iubire. Mergeam toate trei, pe hol, vorbind despre lucrurile acestea. Majoritatea studenților se adunaseră în jurul lui Zarrin și Nyazi, care încinseseră atmosfera. Zarrin îl acuza pe Nyazi că ar fi numit-o prostituată. Nyazi era negru la față de furie și de indignare, pentru că, spunea el, Zarrin îl făcuse prost și mincinos.

„Ce-ar trebui să cred despre sloganurile tale, care pretind că femeile care nu poartă val sunt prostituate și agenții lui Satana? Asta numești tu moralitate? striga ea. Dar despre femeile creștine, care nu cred în purtatul valului? Sunt chiar toate – fiecare și în parte – niște târfe decadente?“

„Dar aceasta este o țară musulmană, a răspuns Nyazi cu vehemență. Și asta e legea, iar orice...“

„Legea? l-a întrerupt Vida. Voi ați venit și ați schimbat legile. Asta e lege? Așa era și pe vremea naziștilor, cu steaua galbenă. Ar fi trebuit ca toți evreii să poarte steaua, pentru că asta era blestemata de lege?“

„Oh, a spus Zarrin batjocoritor, nici măcar nu încerca să vorbești cu el despre asta. Îi va numi sioniști, care au primit ce li s-a cuvenit.“

Domnul Nyazi părea gata să sară la ea, să-i ardă una.

„Cred că este momentul să apelez la autoritatea mea de profesor“, i-am șoptit lui Nassrin, care stătea locului, perplexă. I-am rugat să se calmeze cu toții și să-și reia locurile în sală. Când s-au mai calmat spiritele, le-am sugerat să deschidem o dezbatere pe marginea

discuțiilor purtate, apoi să supunem la vot rezultatul procesului. Jurații puteau să-și exprime verdictul sub forma opiniilor lor.

Câțiva activiști de stânga au apărut romanul. Am avut senzația că asta s-a datorat faptului că musulmanii erau atât de inverșunați împotriva lui. În esență, apărarea lor nu era foarte diferită de condamnarea lui Nyazi. Spuneau că trebuie să citim romane precum *Gatsby*, pentru că trebuie să ne informăm asupra imoralității culturii americane. Găseau că era necesar să citim mai mult material revoluționar, dar că și astfel de cărți trebuiau citite, pentru a ne cunoaște dușmanul.

Unul dintre ei a menționat o afirmație celebră a tovarășului Lenin, despre cum ascultând *Sonata lunii*, acesta devenea mai calm. Spunea că îl făcea să-i bată pe umăr pe oamenii pe care de fapt ar fi trebuit să-i căsăpească, sau ceva de genul acesta. În orice caz, obiecția principală a studenților mei radicali era faptul că romanul îi îndepărtase de la îndatoririle lor de revoluționari.

În ciuda (sau poate datorită) spiritelor incinse, mulți dintre studenți păstrau tăcerea, cu toate că unii se adunaseră în jurul lui Zarrin și al lui Nyazi, murmurând cuvinte de laudă și de încurajare. Am descoperit mai târziu că majoritatea studenților o susținuseră pe Zarrin, dar puțini erau pregătiți să-și asume riscul de a-și expune punctul de vedere, în principal datorită faptului că le lipsea curajul, increderea sau „elocința“, mi s-a spus, pe care o aveau procurorul și apărărea. Unii afirmau, în particular, că le plăcuse cartea. Și-atunci, de ce nu spuneau așa? Fiecare dintre ei era atât de categoric și de sigur pe poziție, dar nu puteau spune cu certitudine de ce – știau doar asta.

Chiar înainte de a suna clopoțelul, Zarrin, care fusese tăcută de la pauză încoace, s-a ridicat dintr-odată. Cu toate că vorbea cu voce joasă, părea agitată. A spus că de multe ori s-a întrebat de ce unii se mai oboseau să studieze literatura. Chiar însemna ceva pentru ei? se minuna. Cât privea romanul, nu mai avea nimic de spus în apărarea lui. El se apăra singur. Poate că existau câteva lucruri pe care le puteam învăța din el și de la domnul Fitzgerald. Ce nu aflase din lectura romanului era dacă adulterul se dovedea bun sau dacă ar trebui cu toții să devenim necinstiți. Oare au intrat toți oamenii în

grevă sau au luat-o cu toții spre vest după ce l-au citit pe Steinbeck? Au pornit-o la vânătoare de balene, după lectura lui Melville? Oare nu sunt oamenii ceva mai complecși decât atât? Sunt oare revoluționarii lipsiți de orice fel de sentiment uman? Nu au emoții? Se îndrăgostesc oare vreodată? Se bucură ei oare de frumos? Aceasta este o carte extraordinară, a spus ea încet. Te învață să-ți prețuiești visurile, dar să te și îndoiești, când e cazul, să deschizi ochii și să vezi integritatea în locuri neobișnuite. În orice caz, îi făcuse plăcere să o citească; se pune la socoteală și asta, nu-i așa?

În acel „nu-i așa?” era și o notă de îngrijorare, care se întindea peste disprețul ei pentru domnul Nyazi, o dorință ca și el să *poată vedea*. A făcut o pauză, în care a aruncat o privire peste sala de curs, spre colegii ei. S-a lăsat apoi, pentru o vreme, tăcerea. Nici măcar domnul Nyazi nu a avut nimic de spus.

M-am simțit bine în ziua aceea, după curs. Mulți nici nu au observat că se sunase. Nu a fost formulat un verdict oficial, dar entuziasmul arătat de majoritatea studenților era, din punctul meu de vedere, mai mult decât o pronunțare. Discutau aprins cu toții, când i-am lăsat eu, în după-amiaza aceea, în fața clasei, dar nu despre luarile de ostatici sau despre recente demonstrații, despre Rajavi sau despre Khomeini – ci despre Gatsby și despre visul lui spulberat.

19

Pentru o vreme, discuțiile noastre despre *Gatsby* păreau la fel de importante și de electrizante ca și conflictele ideologice ce copleșeau întreaga țară. De fapt, pe măsură ce trecea timpul, diferitele versiuni ale acestei dezbateri au ocupat și au dominat scena politică și ideologică. Editurile și librăriile au fost incendiate pentru difuzarea de opere de ficțiune imorale. O romancieră a fost închisă pentru scrierile ei și acuzată de răspândirea prostituției. Reporterii au fost aruncați în pușcării, ziarele și revistele închise, și unii dintre cei mai buni poeți ai noștri, ca Rumi și Omar Khayyam, cenzurați sau interziși.

Ca oricare dintre ideologiile de dinaintea lor, revoluționarii islamici păreau să creadă și ei că scriitorii erau gardienii moralității. Acest lucru a schimbat imaginea scriitorilor, le-a oferit, în mod ironic, un loc sacru și, în același timp, i-a paralizat. Prețul pe care trebuiau să-l plătească pentru noua lor preeminență era un soi de impotență estetică.

Pe plan personal, „procesul“ lui *Gatsby* a deschis o fereastră spre sentimentele și dorințele mele. Niciodată înainte – pe tot parcursul activităților mele revoluționare – nu mai simțisem atâta fervoare ca acum pentru munca mea și pentru literatură. Voiam să împărtășesc această stare de bine și mi-am propus ca data viitoare, după curs, să-i spun lui Zarrin cât de mult apreciasem apărarea ei. „Mă tem că am vorbit cu surzii“, mi-a răspuns ea, oarecum descușurată. „Nu fi atât de sigură“, i-am spus eu.

Un coleg, trecând pe lângă mine, pe culoar, mi-a zis, după câteva zile: „Am auzit strigăte venind de la tine din clasă, acum

câteva zile. Imaginează-ți surpriza pe care am avut-o când, în loc de Lenin versus imam, am auzit că era Fitzgerald versus Islam. Și că veni vorba, ar trebui să-i mulțumești tânărului tau protejat“. „Care protejat?“ am întrebat râzând. „Domnul Bahri – el se pare că a devenit cavalerul tău pe cal alb. Am auzit că a trebuit să calmeze spiritele incitate și că a reușit să convingă Asociația Islamică spunându-le că tu, de fapt, ai adus America în fața judecății.“

Universitatea trecea prin schimbări majore în acele zile, iar momentele de criză dintre studenții radicali și musulmani deveneau din ce în ce mai dese și mai evidente. „Cât timp veți mai sta de pomană și veți lăsa o mână de comuniști să preia controlul Universității? a dojenit Khomeini un grup de studenți musulmani. Sunteți mai prejos decât ei? Provocați-i, certati-vă cu ei, țineți-le piept, spuneți-vă punctul de vedere!“ Și-apoi a continuat spunându-le o poveste, așa cum făcea de obicei, un fel de parabolă. Khomeini întrebuse un lider politic din rândul clericului, Modaress, ce-ar trebui să facă dacă un oficial din orașul său ar decide să-și numească cei doi câini Sheikh¹ și Seyyed², o clară insulta la adresa clericilor. Sfatul lui Modaress a fost, relata Khomeini, scurt și la obiect: „Omoară-l“. Khomeini a încheiat, citându-l tot pe Modaress: „Trebuie să ataci primul și să-i lași pe ceilalți să se plângă. Nu fi o victimă și nu te plângă“.

¹ Șeic (în limba arabă, în original)

² Domn (în limba arabă, în original)

La câteva zile după procesul lui *Gatsby*, mi-am strâns în grabă lucrurile și cărțile și am ieșit îngândurată din clasă. Atmosfera de tribunal încă plutea în sală. Câțiva studenți m-au oprit pe hol să-mi spună opiniile lor și să vorbim despre *Gatsby*. Aveau și două sau trei lucrări scrise în mod spontan despre subiect. Am ieșit afară, în lumina blândă a după-amiezii, și m-am oprit o clipă pe trepte. O mână de studenți musulmani și oponenții lor seculari incinseseră o discuție aprinsă. Gesticulau violent și strigau. Am observat că Nassrin stătea în apropiere și asculta ce vorbeau.

Curând, Zarrin, Vida și o prietenă de-a lor, de la altă clasă, mi s-au alăturat. Stăteau toate acolo, observând incidentul și pâlăvragind, când domnul Bahri a ieșit pe poartă, încruntat. S-a oprit o clipă, pe trepte, apoi și-a făcut de lucru pe lângă mine. A privit ca și mine spre grupul de studenți prinși în conversație. „Nimic neobișnuit, mi-a spus zâmbind. Se distrează și ei puțin.“ Și a plecat. Am rămas în urma lui stupefiată, cu Zarrin și cu prietenele ei alături.

Pe măsură ce gloata de curioși s-a risipit, Nassrin a rămas singură și ezitantă și i-am făcut un semn să se apropie. S-a apropiat sfioasă de noi. Era o după-amiază caldă; copacii și umbrele lor păreau că dansează sinuos. Nu știu cum, fetele m-au făcut să le povestesc despre zilele studenției mele. Le-am vorbit despre ideea de protest a studenților americani: băieți cu părul lung, alergând goi în parc.

Când mi-am încheiat povestirile, au mai răs un pic, după care s-a așternut iar tăcerea, când ne-am întors la scena din fața noastră. Le-am mărturisit că amintirile cele mai frumoase pe care le-am păstrat erau cele despre profesori. Râzând, le-am spus că preferații mei erau dr. Yoch, care era conservator, revoluționarul dr. Gross, dar și dr. Veile și dr. Elconin, care erau amândoi liberali. Cineva a spus: „Oh, doamnă profesoară – așa îmi spuneau, doamna profesoară; îmi părea atunci și mai straniu decât mi se pare acum – v-ar fi plăcut tare mult profesorul R, care a predat la noi la catedră până de curând“.

Nu toată lumea auzise de el, unii da, doar un student fusese la el la curs de câteva ori. Era profesor la Facultatea de Arte și Cinematografie, un critic de film și de teatru foarte cunoscut și extrem de controversat și autor de proză scurtă. Era ceea ce se numea un deschizător de drumuri: la douăzeci și unu de ani devenise editorul unei publicații și, la scurt timp, el și câțiva dintre prietenii lui reușiseră să-și facă mulți dușmani și admiratori, deopotrivă, din lumea literară. Se zvonea că acum, la aproape patruzeci de ani, își anunțase pensionarea și că scria un roman.

Unul dintre studenții spunea că era capricios și imprevizibil. Prietena lui Zarrin l-a contrazis: nu era capricios, era doar diferit. Un altul, inspirat, dintr-odată, s-a întors spre mine și mi-a zis: „Știți, doamnă profesoară, el este unul dintre acei oameni având talentul de a deveni legendari. Ce vreau să spun este că nu pot fi ignorați“.

Legenda spunea că la el nu se știa cât ținea cursul, putea să înceapă la trei după-masă și să continue timp de cinci, șase ore. Studenții trebuiau să stea până la sfârșit. Curând, i s-a dus vestea, în special în rândul celor interesați de film. Mulți, de la alte universități, cu toate amenințările pe care le primeau că vor fi sancționați, chiuleau de la alte ore pentru a veni la el. Nu se putea intra în Universitatea din Teheran fără legitimația de student, dar, de-acum, participarea la cursurile lui devenise o provocare. Cei mai înverșunați și mai rebeli săreau gardul ca să scape de gardienii de la intrare. Cursurile lui erau totdeauna aglomerate; de multe ori studenții trebuiau să aștepte ore în șir pentru a putea intra.

Preda dramă și film – teatrul grec, Shakespeare, Ibsen și Stoppard, deopotrivă cu Stan și Bran și cu Frații Marx. Îi îndrăgea pe Vincente Minnelli, John Ford și Howard Hawks. Mi-am făcut atunci o listă în minte cu poveștile lor, pentru mai târziu. Peste ani, când mi-a dat cadou de ziua mea casete video cu *Piratul*, *Johnny Guitar* și *O Noapte la Operă*; mi-am reamintit de acea zi, de pe treptele de la universitate.

Vida m-a întrebat dacă auzisem de ultima peripeție a acestuia, înainte de a fi exclus din universitate. A plecat el, înainte de a fi exclus, a corectat-o un alt student. Nu auzisem nimic despre plecarea lui, le-am spus, nici despre peripeție, cum i-a zis ea. Dar după ce am auzit povestea, am fost întotdeauna gata să o repet oricui se arăta dornic s-o asculte. Când l-am cunoscut – pe magicianul meu – mult mai târziu, l-am obligat să-mi povestească și să-mi repovestească de mai multe ori întâmplarea.

Într-o zi, studenții radicali și colectivul de profesori de la Catedra de Dramă a Facultății de Arte s-au adunat să schimbe programa de studii. Susțineau că unele cursuri erau prea burgheze și că nu mai era nevoie de ele, și voiau să adauge altele noi, revoluționare. S-au iscat discuții aprinse la acea întâlnire, studenții de la dramă cerând ca Eschil, Shakespeare și Racine să fie înlocuiți cu Brecht, Gorki, Marx și Engels, susținând că teoria revoluționară era mai importantă decât piesele de teatru. Toți profesorii erau așezați pe podiumul amfiteatrului, cu excepția unuia singur, care stătea în picioare, în spatele sălii, lângă ușă.

Ca o concesie făcută democrației, s-a pus întrebarea la un moment dat dacă se opune ceva noilor propuneri. Din spatele sălii, o voce a spus liniștit: „Eu nu sunt de acord“. O tăcere grea s-a lăsat peste întreg amfiteatrul. Vocea s-a justificat spunând că, în ceea ce-l privește, convingerea lui fermă era că nu exista, cu cea mai mare certitudine posibilă, nici un lider revoluționar sau erou politic mai important decât Racine. Ceea ce putea el să predea era Racine. Dacă ei nu voiau să știe despre Racine, era treaba lor. Dacă se vor hotărî să conducă o universitate așa cum trebuie și să îl repună în drepturi pe Racine, el va fi mai mult decât bucuros să se

întoarce la catedră. Toate capetele s-au întors direct spre voce, nevenindu-le să-și creadă urechilor. Era impertinentul de magician. Unii au început să-l atace, numind vederile lui „formaliste“ și „decadente“. Afirmau că ideile lui erau învechite și că acesta ar trebui să țină pasul cu timpurile. O fată s-a ridicat și a încercat să calmeze spiritele. A spus că știa că profesorul urmărea întotdeauna binele studenților săi și că ar trebui să i se dea șansa de a se apăra.

În timp, când i-am povestit întâmplarea așa cum o auzisem, m-a corectat: începuse să vorbească din spate și fusese invitat să urce pe podium. S-a îndreptat spre podium în liniștea care deja îl judeca.

Când a reluat cuvântul, a fost pentru a le spune că un singur film al lui Stan și Bran, credea el, valora mai mult decât toate broșurile revoluționare, inclusiv cele ale lui Marx și Lenin. Ceea ce numeau ei pasiune, nu era pasiune, nici măcar nebunie; ci o oarecare emoție primară, lipsită de valoarea literaturii adevărate. Le-a mai spus că, dacă schimba programa, el refuză să mai predea. Respectându-și cuvântul dat, nu s-a mai întors niciodată, cu toate că a continuat să participe la manifestațiile de protest împotriva închiderii universităților. Voia ca studenții lui să știe că retragerea lui în acea zi nu s-a datorat fricii de represiunile din partea guvernului.

Mi s-a mai spus că se închisese la propriu în apartamentul lui și că se întâlnea numai cu un grup select de prieteni și de discipoli. „Pun pariu că pe dumneavoastră ar accepta să vă vadă, doamnă profesoară“, mi-a spus unul dintre studenți, plin de entuziasm. Eu nu eram așa de sigură.

21

Ultima zi dedicată lui *Gatsby* a fost în ianuarie, un strat gros de zăpadă acoperise străzile. Voiam să le vorbesc studenților despre două imagini. Nu mai am cu mine volumul hârtănit, cel cu note criptice pe marginile paginilor și la sfârșit. Când am plecat din Iran, am lăsat în urmă prețiosul meu roman. Acest *Gatsby* este nou, publicat în 1993. Coperta nu-mi este familiară și mi-e peste mână să-l folosesc.

„Aș vrea să încep cu un citat din Fitzgerald esențial înțelegerii, nu numai a lui *Gatsby*, dar și a întregii creații a lui Fitzgerald, le-am spus în deschidere. Am discutat deja despre *Gatsby* și am menționat unele teme, dar există un curent subteran al romanului care cred că determină esența acestuia – problema unei pierderi – pierderea unei iluzii. Nick nu este de acord cu nimeni din anturajul lui *Gatsby*, dar nu îl judecă la fel, după aceleași criterii, și pe acesta. De ce? Pentru că *Gatsby* posedă ceea ce Fitzgerald, în povestirea sa *Iertarea de păcate*¹, numește «onestitatea imaginației».”

În acest punct al explicației, domnul Nyazi a ridicat mâna: „Dar *Gatsby* este cel mai puțin onest dintre toți, a comentat el. Își câștigă existența prin activități ilicite și se înhață cu criminalii”.

„Într-un anumit fel aveți dreptate, domnule Nyazi, am spus. *Gatsby* se preface tot timpul, nici numele nu-i aparține. Celelalte personaje au poziții și identități mai stabile. *Gatsby* este în mod

¹ Povestire inclusă în volumul *Un diamant cât hotelul Ritz*, ed. Polirom, 2006 (n.red.)

constant creat și recreat de ceilalți. La toate petrecerile organizate de el, mai toți musafirii fac speculații, cu voci conspirative, despre cine era el de fapt și ce fapte fabuloase ori oneroase o fi comis. Tom se apucă să investigheze adevărata lui identitate; chiar și Nick este curios să știe cine este de fapt Jay Gatsby. Cu toate acestea, ceea ce inspiră Gatsby este un amestec de curiozitate și de uimire. Realitatea este că Gatsby este un șarlatan. Dar adevărul îl prezintă ca pe un visător romantic și tragic, care devine eroic datorită credinței nestrămutate în propria deziluzie romantică.

Gatsby nu-și poate tolera viața meschină. El are o «extraordinară înclinație spre speranță, o predispoziție la romantism» și o «hipersensibilitate la promisiunile vieții». Nu poate schimba lumea, așa că se recrează pe sine după visul pe care îl are. Hai să vedem cum explică Nick acest lucru: «Jay Gatsby din West Egg, Long Island, își are originea în concepția sa platonicească despre sine. Era fiul lui Dumnezeu – o propoziție care, dacă înseamnă ceva, înseamnă chiar asta – și trebuie să vadă de treaba Tatalui Său, în slujba frumuseții vaste, vulgare, afectate și false. Așa că a inventat un soi de Jay Gatsby pe care un băiat de șaptesprezece ani și-ar fi dorit să-l inventeze, și acestei concepții despre sine i-a rămas fidel până la capăt».

Loialitatea lui Gatsby era față de acest sine reinventat, care s-a văzut împlinit în vocea lui Daisy. Promisiunii față de acel sine inventat i-a rămas fidel, acelei luminițe verzi de la capătul cheiului, nu visului meschin de bogăție și de prosperitate. Așa se naște «iluzia colosală» pentru care își sacrifică viața. Așa cum afirmă și Fitzgerald, «Nu există foc sau prosperitate care să poată concura ceea ce un bărbat adună în inima lui fantomatică».

Loialitatea lui Gatsby față de Daisy este legată de loialitatea sa față de ideea imaginată despre sine. «Vorbea foarte mult despre trecut și m-am gândit că poate voia să recupereze ceva, vreo idee despre sine, care se împlinise în iubirea lui pentru Daisy. Viața i-a devenit confuză și dezordonată de atunci, dar dacă s-ar mai fi putut întoarce o dată la acel punct de plecare și să reia încet totul, poate că ar fi putut afla ce era...»

Visul rămâne oricum incoruptibil și se extinde peste Gatsby și peste viața lui personală. Există, într-un sens mai larg în oraș, în New York, în est, în portul care devenise visul a sute de mii de emigranți și acum o Mecca a celor din Midwest, care vin în căutarea unei noi vieți și a aventurii. În timp ce orașul evocă visuri încântătoare și promisiuni pe jumătate, în realitate adăpostește aventuri meschine și relații precum cea dintre Tom și Myrtle. Orașul, ca și Daisy, ascunde o promisiune și un miraj, care atunci când sunt descoperite devin devalorizate și corupte. Orașul este legătura dintre visul lui Gatsby și visul american. Visul nu este despre bani, ci despre ceea ce crede el că poate deveni. Nu este un comentariu despre America materialistă, ci dimpotrivă, despre acel ținut *idealist*, care face apel la bani ca modalitate de a recupera un vis. Nu este nimic lipsit de noimă aici, sau lipsa de noimă este atât de amestecată cu visul, încât devine foarte greu să le deosebești. În final, cele mai frumoase idealuri și cele mai sordide realități se unesc. Deschideți, vă rog, la ultima pagină. Vă amintiți că această este ultimul rămas-bun al lui Nick acasă la Gatsby. Doamnă Bahri, văd că ne-ați onorat astăzi cu prezența. Sunteți amabil să citiți cu voce tare pasajul, al treilea rând din paragraful care începe cu «Cele mai multe dintre țarmuri...»

Cu cât se ridică luna mai mult pe cer, cu atât forma caselor lipsite de importanță începea să se topească, până când am simțit treptat prezența vechii insule, care odată, demult, trebuie să fi înflorit în ochii marinarilor olandezi – sânul verde și proaspăt al lumii noi. Pomi, dispăruți ca să facă loc casei lui Gatsby, acopereau odată în șoapte ultimele și cele mai mari visuri omenești; preț de o singură clipă magică, omul trebuie să-și fi ținut răsufierea în prezența acestui continent, răpus de o contemplare estetică pe care nu o putea nici înțelege, nici dori, față în față, pentru ultima dată în istorie cu ceva ce se ridică la înălțimea capacității lui de a se minuna.

„Să citesc mai departe?“ „Continuă, te rog, până la sfârșitul paragrafului următor“.

Și cum stăteam așa, meditănd la lumea veche, necunoscută, m-am gândit la uimirea lui Gatsby când a văzut lumina verde de la capătul

docului lui Daisy. Parcurse un drum lung până la gazonul acesta perfect și visul trebuie să i se fi părut atât de aproape, încât cu greu l-ar fi putut rata. Nu știa că deja îl depășise, îl lăsase undeva în urmă, departe, în vasta obscuritate de dincolo de oraș, unde câmpurile negre ale republicii se rostogoleau sub noapte.

„Putea să fie necinstit în viață și putea să mintă despre sine, dar singurul lucru pe care nu putea să-l facă era să-și trădeze propria imaginație. Gatsby este până la urmă trădat de «onestitatea imaginației sale». Moare pentru că, în realitate, o astfel de persoană nu poate să supraviețuiască.

Noi, cititorii, ca și Nick, suntem sau nu de acord cu Gatsby. Suntem mai siguri de ce dezaprobăm decât de ceea ce admirăm, pentru că, la fel ca și Nick, suntem prinși în implicațiile romantice ale visului lui. Povestea lui reverberează cu istoriile celor care au venit pe țărmurile Americii în căutarea unui tărâm și a unei vieți noi, și a visurilor lor, deja contaminate de violența care le-a făcut să devină realitate.

Gatsby nu ar fi trebuit să încerce niciodată să-și posede visul, le-am explicat. Chiar și Daisy știe asta; este îndrăgostită de el la fel de mult pe cât este capabilă ea să se îndrăgostească, dar, cu toate astea, nu-și poate învinge firea și-l trădează.

Într-o noapte de toamnă, s-au oprit într-un loc unde «trotuarul era alb în lumina lunii... Cu coada ochiului, Gatsby văzu bordurile trotuarului ridicându-se într-o scară care urca spre un loc secret deasupra copacilor ... ar fi putut să urce pe ea, dacă ar fi fost singur, iar odată ajuns acolo ar fi putut sugere seva vieții, să soarbă hămesit incomparabilul lapte al uimirii. Inima începu să-i bată din ce în ce mai tare pe măsură ce fața albă a lui Daisy se apropia de el. Știa că, sărutând-o pe această față, va uni pe veci această viziune de nerostit cu respirația ei trecătoare, iar mintea lui nu se va mai juca din nou ca mintea lui Dumnezeu».

Acum, dacă vreți, vă rog să deschideți la pagina 8, și să citiți de la «Nu – Gatsby...»

Nu – Gatsby a ieșit bine în cele din urmă; era ceea ce îl hăitua pe Gatsby, acel praf dezgustător care plutea în trezia dintre visurile lui care a

făcut să nu-mi pese pentru o vreme de durerile zadarnice și de entuziasmul sufocant al oamenilor.

Pentru Gatsby, accesul la bogăție reprezintă un mod de a-ți atinge scopurile; este modul lui de a-și poseda visul. Acel vis îi anulează puterea de a deosebi între imaginație și realitate – din «praful dezgustător» încearcă să construiască un tărâm de basm. O vreme, reveriile „i-au furnizat un mod de a-și desfășura imaginația; erau un indiciu satisfăcător al irealității realității, o promisiune că stânca pe care stătea omenirea era clădită solid pe aripa unei zâne.

Să revedem acum toate punctele discutate. Da, romanul vorbește despre relații interumane concrete, dragostea unui bărbat pentru o femeie și trădarea iubirii lui de către aceasta. Vorbește și despre bogăție, despre marea ei atracție, precum și despre puterea ei distructivă, neglijența care i se asociază, și da, este vorba și despre visul american, un vis al bogăției și al puterii, lumina atrăgătoare a casei lui Daisy și portul de la intrarea în America. Este și despre pierdere, despre caracterul pieritor al visurilor transformate în realitate dură. Numai acea tânjire și imaterialitate dau consistență și puritate visului.

Ceea ce avem în comun noi, în Iran, cu Fitzgerald este acest vis obsesiv, care ne-a acaparat realitatea; acest vis teribil și frumos, imposibil în actualizarea lui, pentru care orice violență poate fi justificată sau iertată. Iată ce aveam în comun, cu toate că pe atunci nu ne dădeam seama de asta.

Visurile, domnule Nyazi, sunt idealurile perfecte, complete în ele însele. Cum să le putem impune unei realități imperfecte, incomplete și în continuă schimbare? Am deveni ca Humbert, distrugând obiceiului iubirii noastre; sau ca Gatsby, distrugându-ne pe noi înșine.“

Când am plecat de la curs în ziua aceea, nu le-am spus ceea ce eu însămi începeam să descopăr: cât de asemănător devenea destinul nostru cu al lui Gatsby. El dorea să-și împlinească visul repetând trecutul și în final descoperă că trecutul este mort, prezentul – o minciună, și că nu există viitor. Nu seamănă toate astea cu revoluția noastră, care s-a născut în numele trecutului colectiv și ne-a distrus viețile în numele unui vis?

După ore mă simțeam istovită. Am încercat să plec repede, spunând că am treburi de rezolvat. De fapt, n-aveam nimic de făcut. Mi-am pus haina, pălăria și mănușile și am plecat. Nu aveam unde să mă duc. Ninsese mult în după-amiaza aceea, ca apoi să iasă soarele peste zăpada albă, curată și proaspătă. Aveam o prietenă din copilărie pe care am iubit-o mult de tot – o fată mai în vârstă decât mine – când eram mică, înainte să fiu trimisă în Anglia. Ne plimbam uneori amândouă prin zăpadă, ne opream la patiseria noastră preferată și ne cunipăram *choux-à-la-crème*, umplute cu frișcă adevărată. Ne luam prăjiturile și ne avântam din nou prin zăpada strălucitoare mâncând și vorbind nimicuri și iar ne plimbam, ne plimbam...

Am ieșit din Universitate și am trecut pe trotuarul cu librăriile. Vanzătorii de casete audio dăduseră muzica tare și topăiau de pe un picior pe altul, doar, doar or scăpa de frig, cu căciulile de lână trase peste urechi. Răsufierea li se ridica precum un abur, în ritmul muzicii, înălțându-se și dispărând apoi în albastrul cerului. Am mers pe același trotuar până s-au terminat magazinele și am ajuns la cinematograful unde mergeam în copilărie, care acum era închis. Câte dintre ele nu fuseseră arse în zilele glorioasei revoluții! Un pic mai jos era piața Ferdowsi, numită după renumitul nostru poet epic, unde m-am oprit o vreme. Să fi fost oare aici locul unde ne-am oprit în ziua aceea, cu prăjiturile, eu și prietenă mea?

Anii au trecut și acum zăpada a devenit poluată, ca și Teheranul, de altfel; prietenă este în exil iar eu m-am întors acasă. Până atunci,

AZAR NAFISI

faptul de a fi acasă însemnase ceva amorf și evaziv: mi se prezenta în contururi încântătoare, cu familiaritatea impersonală a fotografiilor alb-negru. Dar toate aceste sentimente aparțin de-acum trecutului. Noțiunea de acasă se schimbă constant în fața ochilor mei.

Am avut senzația în ziua aceea că pierdeam ceva, că plângeam o moarte care nu survenise încă. Simțeam ca și cum toate lucrurile personale îmi erau sfărâmate, smulse ca florile de câmp dintr-o grădină, unde urmau să fie plantate alte flori, mai decorative, unde totul urma să fie perfect aranjat și organizat. N-am avut niciodată acest sentiment de gol pe când eram studentă în Statele Unite. În acei ani, dorul meu era legat de certitudinea că acasă era acolo, într-un loc sigur și, că mă voi putea întoarce ori de câte ori voiam. Nu mi-am dat seama ce înseamnă cu adevărat exilul decât în momentul în care am ajuns acasă. Mergând pe străzile mele iubite și dragi, simțeam cum amintirile mi se strivesc sub tălpi.

Semestrul al doilea nu a început sub auspicii bune: se țineau foarte puține cursuri. Încă de anul trecut, guvernul era preocupat cu anihilarea grupurilor din opoziție, închizând ziare și reviste progresiste, pedepsind foști funcționari guvernamentali și purtând război deschis împotriva minorităților, mai ales împotriva kurzilor. Acum își îndreptaseră atenția împotriva universităților, cuiburi ale disidenței, unde revoluționarii musulmani nu dețineau controlul. Acestea jucau rolul ziarelor acum interzise, în protestul împotriva suprimării forțelor progresiste. Se organizau aproape zilnic manifestații, întâlniri de protest, mese rotunde sau demonstrații la una dintre universități, mai ales la Universitatea din Teheran.

Într-o dimineață, de cum am intrat în clădire, am simțit că era ceva în neregulă. O fotografie în mărime naturală a lui Hashemi Rafsanjani, care la acel moment era purtătorul de cuvânt al parlamentului, era lipită pe peretele din fața intrării. Alături de ea era un afiș, care avertiza studenții în legătură cu existența unui complot, a unei „conspirații”: se urmărea închiderea universităților. Sub fotografie și afiș, studenții se strânseseră în semicerc, în interiorul căruia părea că se formaseră mai multe semicercuri mai mici. Pe măsură ce mă apropiam, studenții, între care recunoscusem câțiva de-ai mei, îmi făceau loc să trec. În mijloc era domnul Nyazi, care discuta aprins cu unul dintre liderii studenților din gruparea de stânga.

Domnul Nyazi nega vehement implicarea guvernului în închiderea universităților. Celălalt student arăta că discursul domnului

Rafsanjani de la Universitatea Mashad, despre nevoia de a purifica sistemul educațional și de a declanșa revoluția culturală în universități, dovedea contrariul. S-au contrazis o vreme, încurajați de curioșii strănși în jurul lor. N-am rămas până la sfârșit; îmi era clar că nu vor ajunge la vreun acord. În acele zile, forțele seculare și de stânga dominau universitățile, iar ultimele desfășurări ale evenimentelor erau pentru mulți dintre noi de neconceput. Să te gândești că universitățile ar putea fi închise ni se părea la fel de absurd ca și posibilitatea ca femeile să fie forțate să poarte valul.

Nu după multă vreme, însă, guvernul și-a anunțat intenția de a suspenda cursurile și de a forma un comitet pentru punerea în practică a revoluției culturale. Acest comitet avea atribuția de a reconstitui universitățile în așa fel încât să le facă acceptabile în ochii liderilor Republicii Islamice. Ceea ce doreau nu era foarte clar, dar nu exista nici un dubiu în privința a ceea ce nu voiau. Li se dăduse mâna liberă să concedieze cadrele profesionale indezirabile, personalul și studenții incomozi, precum și să stabilească regulile de desfășurare a cursurilor și un nou curriculum. Era primul efort organizat pentru a epura Iranul de cultura occidentală decadentă. Majoritatea studenților și a profesorilor nu au cedat acestui dictat și, încă o dată, Universitatea din Teheran a devenit teatrul unor noi bătălii.

Să mergi la cursuri devenea din ce în ce mai greu. Ne împărțeam între mai multe manifestații de protest, de la o întâlnire la alta, ca și cum continua agitație ne-ar fi ajutat să îi ținem în loc. Profesori și studenți marșalau laolaltă, în timp ce între organizațiile studențești existau numeroase divergențe.

Studenții organizau demonstrații la care am participat și eu, cu toate că nu aveam nici o afinitate față de vreuna sau alta dintre organizații. Dacă oamenii de stânga ar fi venit la putere, cred că ar fi făcut același lucru. Dar nu asta era important: important era să salvăm universitatea, la distrugerea careia, la fel ca și a Iranului, puseseam cu toții umărul.

Și așa a început un nou ciclu al demonstrațiilor violente. Începeam să marșaluiam de obicei din fața universității și, pe măsură ce înaintam, ni se îngroșau rândurile. Ne îndreptam către zonele marginase și, de obicei, pe aleile marginase sau la unele intersecții „ei” veneau, atacându-ne cu bâte și cuțite. Demonștranzii se împrăstiau atunci, pentru a se reuni în tăcere, la câteva străzi mai încolo. Mergeam pe străzile sinuoase și pe alei nepavate și iar ne trezeam cu „ei” peste noi, la următoarea intersecție, cu cuțitele scoase. Fugeam, fugeam, și iar ne întâlneam mai încolo.

Mi-amintesc în mod special una dintre zile. Plecasem mai devreme de acasă, cu Bijan: m-a lăsat lângă universitate, în drumul lui spre birou. Câteva străzi înainte de universitate, am observat un grup de tineri cu pancarte, îndreptându-se spre campus. Am observat-o printre ei pe Nassrin, pe care n-o mai vazusem de mult. Avea un teanc de fluturași în mână și marșalua în primul rând. La un colț, ea și o altă fată s-au separat de grup și au luat-o pe altă stradă. Mi-am amintit dintr-odată că Nassrin nu-mi dăduse încă lucrarea promisă despre *Gatsby*; dispăruse din viața mea la fel de brusc cum apăruse. Mă întrebam dacă aveam s-o mai vad vreodată.

M-am trezit mergând alături de un grup de studenți care scandau lozinci și care apăruseră ca prin minune. Dintr-odată, am auzit șuierul gloanțelor, venind parcă din toate părțile. Gloanțele erau aieva. O clipă mai devreme eram în fața porților de fier ale universității, acum alergam spre librăriile de peste drum, majoritatea închise din cauza

tulburărilor de stradă, să mă adăpostesc undeva unde era deschis. În apropiere, un negustor ambulant de casete își lăsase casetofonul pomit, și o voce se jeluia amar, plângându-și iubirea trădată.

Acea zi se transformase într-un coșmar nesfârșit. Pierdusem noțiunea timpului și a spațiului, mă alăturam unui grup sau altuia, care ulterior se împrăștia, hoinărind de pe o stradă pe alta. Se anunțase o mare demonstrație în după-amiaza aceea. Avea să fie cea mai sângeroasă confruntare dintre studenți și guvern. Acesta din urmă adusese în autobuze muncitori de la fabricile din împrejurimi, care să se alătore miliției și trupelor de șoc, înarmate cu bastoane și cuțite, pentru a organiza contramanifestația împotriva studenților. Muncitorii au fost aleși din cauza idealizării, proprie celor de stângă, a relației cu proletariatul, ca aliați firești ai acestora.

Odată pomit focul, ne-am împrăștiat în toate direcțiile. Mi-amințesc că, la un moment dat, am dat nas în nas cu o fostă colegă, cea mai bună prietenă a mea din clasa a șasea. În mijlocul tirurilor și a strigătelor mulțimii, ne-am îmbrățișat și am vorbit despre cei aproape douăzeci de ani de când nu ne văzuserăm. Mi-a spus că toată lumea se îndrepta către spitalul de lângă universitate, unde se presupunea că ar fi fost duse cadavrele studenților uciși și trupurile celor răniți în ambuscadă.

Nu știi cum m-am pierdut de ea în mulțime și m-am trezit în curtea spitalului care, de curând, își schimbase numele din Pahlavi, numele ultimului șah, în imamul Khomeini. Circula acum zvonul că poliția și gărzile ar fi furat cadavrele studenților pentru a preveni răspândirea veștii morții lor. Studenții voiau acum să ia cu asalt spitalul, pentru a preîntâmpina mutarea trupurilor în alte locuri.

Mă îndreptam către clădirea principală, iar acum, rememorând, se pare că mi-a luat o veșnicie să ajung acolo: mergeam ca în transă, cu oameni alergând în jurul meu din toate direcțiile. Toți păreau să aibă un scop, o destinație în minte – mai puțin eu, care mergeam de una singură. Deodată, am văzut venind spre mine o față cunoscută: era Mahtab.

În acel moment m-am uitat la ea, paralizată și înghețată de groază: arăta ca un animal pierdut, în pericol. Probabil că starea de

șoc o forță să meargă în linie dreaptă, aproape mecanic, fără să devieze la stânga sau la dreapta, într-un echilibru aproape perfect. Imaginați-v-o pe Mahtab îndreptându-se către mine. Două fete îmi blocau vederea, apoi apare ea, cu un tricou bej, peste blugi: mă vede și privirile ni se întâlnesc. Se pregătea să treacă pe lângă mine; s-a oprit pentru o secundă doar. Și iată-ne, noi două, împărtaşind un moment în căutarea noastră înfiorătoare. S-a oprit ca să-mi spună că „ei“ reușiseră să răpească trupurile neinsufletite de la morga spitalului. Nimeni nu știa unde fuseseră duse cadavrele. Atât mi-a spus și-apoi a dispărut; n-aveam s-o mai văd decât peste șapte ani.

Așa cum stăteam singură în curtea spitalului, cu mulțimea roind în jurul meu, am avut o stranie experiență: am simțit ca și cum inima mi-ar fi fost smulsă din piept și ar fi căzut cu un zgomot înfundat într-un spațiu gol, într-un vid vast, de existența căruia nu aveam habar. Eram obosită și înfricoșată. Și nu-mi era frică de gloante: amenințarea lor era prea imediată. Mi-era teamă de un fel de lipsă, ca și cum viitorul mi-ar fi scăpat printre degete.

Studentii rămăseseră peste noapte în campus, pentru a împiedica închiderea universității. Au pichetat universitatea până când aproape au sfârșit într-o baie de sânge – cu toate că forțele guvernamentale erau singurele care dețineau arme – și au fost evacuați cu miliția, cu Garzile Revoluționare și cu poliția, care au ocupat apoi întreaga universitate.

În timpul acestor nopți l-am întâlnit din nou pe domnul Bahri. Era o atmosferă de anxietate, amestecată cu aparenta căldură a unor astfel de evenimente, stând împreună cu toții, glumind, povestind, schimbând informații, discutând plăcut în serile calde. Stătea singur, într-un colț întunecat, sprijinindu-se de un copac.

„Ce părere ai despre asta?“ l-am întrebat. A zâmbit forțat și a zis: „Nu, doamnă, ce credeți *dumneavoastră* despre asta?“ „Domnule Bahri, i-am spus încet. Ceea ce cred eu devine pe zi ce trece din ce în ce mai neînsemnat. Atât de irelevant încât mă gândesc să mă duc acasă, să-mi iau o carte bună și să încerc să adorm.“

Știam că l-am șocat, pentru că eu însămi eram șocată. Dintr-odată am simțit că aceea nu era lupta mea. Pentru majoritatea celor prezenți, entuziasmul luptei era aproape totul, iar eu nu eram deloc încântată, în nici un fel. Avea vreo importanță pentru mine cine închisese universitatea, dacă o făcuseră studenții de stânga sau islamisții? Ceea ce conta era că universitatea nu ar fi trebuit să fie închisă, că ar fi trebuit să fie lăsată să funcționeze ca universitate și nu ca un câmp de luptă între forțe politice rivale. Mi-a trebuit mult timp,

aproape șaptesprezece ani, dacă stau să mă gândesc bine, ca să diger totul și să formulez această concluzie. Atunci, doar m-am dus acasă.

La puțin timp după aceea, guvernul a închis universitățile. A epurat cadrele didactice, personalul administrativ, studenții. Unii dintre studenți au fost omorâți sau aruncați în temniță; alții, pur și simplu, au dispărut. Universitatea din Teheran devenise locul marilor dezamăgiri, al părerilor de rău, al durerii. Niciodată nu aveam să mă mai grăbesc să ajung la curs cu atâta inocență și nerăbdare cum o făcusem în acele zile din zorii revoluției.

Într-o zi din primăvara lui 1981 – simt încă în obraji soarele și briza din dimineața aceea – am devenit neînsemnată. La un an și ceva de când mă întorsesem în țara și în orașul meu, de când venisem acasă, am descoperit că același decret care transformase cuvântul *Iran* în *Republica Islamică Iran* mă transformase și pe mine și tot ceea ce reprezentam eu până atunci în ceva cu totul neînsemnat. Faptul că și alții împărtășeau aceeași soartă nu mă ajuta deloc. De fapt, devenisem neînsemnată chiar mai devreme. După așa-numita revoluție culturală, care a dus la închiderea universităților, am rămas pur și simplu fără loc de muncă. Mergeam la universitate, dar nu era mare lucru de făcut. M-am apucat să scriu un jurnal și să citesc Agatha Christie. Hoinăream pe străzi cu prietenul meu, reporterul american, vorbind despre Lower East Side, cartierul lui Mike Gold, și despre West Egg, al lui Fitzgerald. În loc de cursuri, eram chemați la ședințe nesfârșite. Administrația ar fi vrut să nu mai lucrăm, dar să pretindem, în același timp, că nu se schimbese nimic. Deși universitățile erau închise, profesorii trebuiau să se prezinte la program și să propună proiecte Comitetului pentru Revoluție Culturală.

Zilele acelea erau lipsite de activitate, singura lor calitate era că ne permisese să legăm prietenii cu colegii din departament și de la alte catedre. Eu eram cea mai tânără, ultima venită din grup, și aveam o mulțime de lucruri de învățat. Mi-au povestit despre zilele

de dinainte de revoluție, despre entuziasm și despre speranțe; mi-au vorbit despre unii dintre colegii care nu se mai întorseseră.

Noul comitet ales pentru punerea în practică a revoluției culturale a vizitat Facultatea de Drept și Științe Politice și Facultatea de Persană, Limbi și Literaturi Străine. Întâlnirea a avut loc în auditoriul de la Facultatea de Drept. În ciuda instrucțiunilor mai mult sau mai puțin formale cu privire la purtarea valului de către femeile din facultate, profesori sau personal administrativ deopotrivă, până în acea zi femeile din universitate refuzaseră să se supună noilor reguli. Aceea a fost prima ședință la care am participat alături de femei care purtau val. În afara de noi trei, Farideh, Laleh și cu mine, toate purtau val. Noi eram independente și considerate oarecum excentrice, așa că ne-am dus la întâlnire descoperite, fără val pe cap.

Membrii Comitetului pentru Revoluție Culturală stăteau oarecum inconfortabil pe scena foarte înaltă. Arborau un aer de superioritate, o expresie neprietenoasă, ce trăda nervozitate și dispreț. Acea întâlnire a fost ultima la care personalul facultății și-a permis să critice deschis guvernul și politica lui în ceea ce privește educația universitară. Mulți au fost recompensați pentru îndrăzneala lor cu concedierea.

Eu, Farideh și Laleh ne-am așezat împreună, evident, și, ca niște copii năzdrăvani, am șușotit tot timpul, ne-am consultat una cu cealaltă și am ridicat tot timpul mâinile, ca să intervenim. Farideh a cerut socoteală comitetului pentru că a folosit teritoriul universității pentru a tortura și a intimidă studenții. Eu le-am spus că integritatea mea ca profesor și ca femeie era compromisă de insistența lor de a purta valul, fără să cred în semnificația lui, pentru câteva mii de tumani în plus la salariu. Problema nu era atât valul propriu-zis, ci libertatea de a alege să îl port sau nu. Bunica mea refuzase să iasă din casă timp de trei luni, când i s-a cerut să renunțe la val. Voi fi și eu la fel de hotărâtă în refuzul meu. N-aveam de unde ști că nu peste multă vreme libertatea de a alege ne va fi într-adevăr, oferită: ori purtam valul, ori dacă refuzam – ne așteptau închisoarea, tortura, biciuirea sau moartea.

După ședința, o colegă de-a mea, o femeie „modernă“, care decisese să poarte valul și a rămas încă șaptesprezece ani în universitate, după plecarea mea, mi-a spus cu o undă de sarcasm în voce: „Lupti pentru o cauză pierdută. Să-ți pierzi slujba pentru o problemă ca asta? În câteva săptămâni, va fi obligatoriu să purtăm valul chiar și la băcănie“.

Răspunsul cel mai simplu ar fi fost, desigur, că universitatea nu era băcănie. Dar avea dreptate. În curând aveam să fim fortate să-l purtăm pretutindeni. Iar gardienii moralei, cu armele și cu mașinile lor de patrulă, aveau să se asigure că respectam asta cu strictețe. În acea zi însoțită, când eu și colegile mele ne-am făcut cunoscut protestul, aceste lucruri nu pareau predestinate. Atâția profesori s-au arătat revoltați atunci, încât am crezut că într-adevăr vom învinge.

Am plecat de la ședința jubilând. Comitetul fusese, în mod clar, învins: răspunsurile lor fuseseră jalnice, și pe măsura ce se intra în subiect, membrii acestuia deveneau din ce în ce mai defensivi și mai incoerenți. Când am ieșit din sala de ședințe, domnul Bahri mă aștepta afară cu un prieten. Nu a vorbit cu ceilalți colegi, și-a îndreptat atenția numai spre mine. Nu înțelegea: cum puteam să-i fac una ca asta? Nu eram prieteni? Da, eram prieteni, dar asta nu era ceva personal -- nu în felul acesta. „Nu vezi că, involuntar, ajuți dușmanul, pe imperialiști? a spus el întristat. Este prea mult să-ți cer să te supui unor reguli pentru a salva revoluția?“ Puteam să-l fi întrebat a cui revoluție, dar n-am făcut-o. Eu, Farideh și Laleh eram prea euforice și hotărâsem să ieșim la masă, să sărbătorim.

Câteva luni mai târziu, s-au organizat comitete care i-au concediat pe unii dintre cei mai buni profesori și i-au exmatriculat pe studenții eminenti. Dr. A a demisionat și a plecat în Statele Unite. Tânărul profesor strălucit pe care l-am întâlnit în biroul dr. A a fost și el exclus la scurt timp după aceea -- l-am întâlnit unsprezece ani mai târziu, la o conferință în Austin, Texas. Din vechiul grup nu mai rămăseserăm decât eu și Laleh, iar foarte curând aveam să plecăm și noi. Guvernul a decretat purtarea obligatorie a valului și a trimis în fața judecății mai mulți profesori și studenți. M-am mai dus la o demonstrație organizată de mujahedini, dar susținută de toate forțele

din opoziție, mai puțin de Partidul Comunist Tudeh și de Organizația Fedayin. Pe-atunci, primul președinte al Republicii se ascundea și curând avea să fugă din țară. Peste jumătate de milion de oameni participaseră la ceea ce avea să fie cea mai sângeroasă bătălie a revoluției. Peste o mie de persoane au fost arestate, multe, inclusiv adolescenți, executate pe loc. Opt zile mai târziu, pe 28 iunie, sediul Partidului Islamic republican a fost bombardat și peste optzeci de membri și lideri de vârf ai guvernului au fost uciși. Guvernul s-a răzburat executând și arestând indivizi aproape la întâmplare.

În mod ciudat, când administrația a început procesul concedierii mele, nu mi-au luat apărarea colegii seculari, ci domnul Bahri și prietenii săi – foști studenți, care nu fuseseră promovați, majoritatea, pentru că absentaseră de la curs – care au făcut tot ce le-a stat în putință ca să întârzie cât mai mult excluderea.

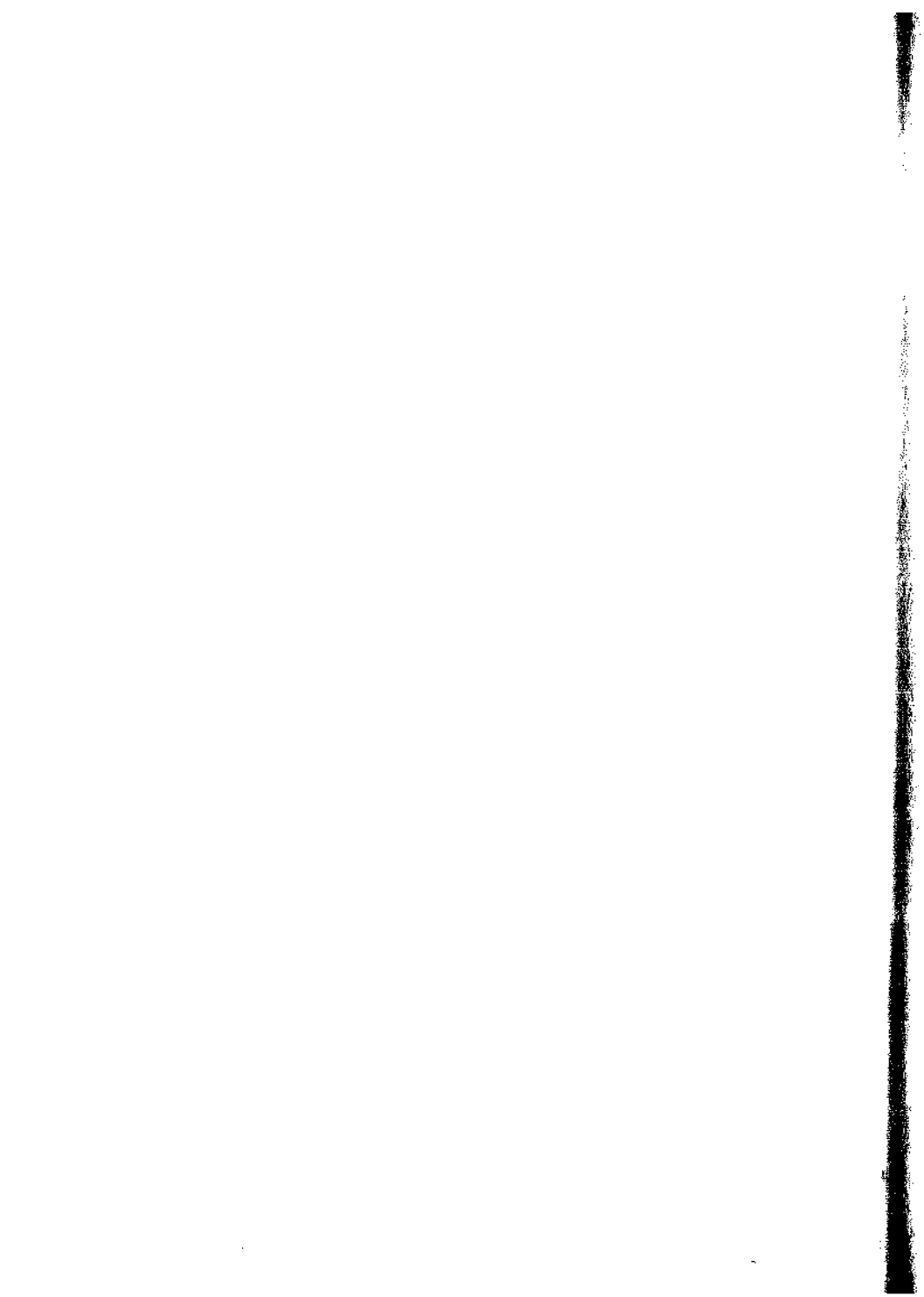
Sentimentele, pe care credeam că le-am lăsat demult în urmă, au revenit atunci când, după aproape nouăsprezece ani, regimul islamic se întorcea din nou împotriva studenților. De data aceasta au deschis focul asupra acelor pe care îi admiseseră în universități, asupra celor care erau copiii lor, copiii revoluției. Încă o dată studenții mei aveau să se ducă la spitale să-și caute morții și să împiedice ca răniții să fie răpiți de gardieni. Numai că, de această dată, parcurgeam campusul cu ochii minții, citind faxurile și e-mailurile trimise de foștii mei studenți, din biroul meu din Washington D.C., încercând să descifrez ceva, dincolo de isteria cuvintelor lor.

Aș vrea să știu unde se află acum domnul Bahri, în acest moment, ca să-l întreb: Cum a ieșit, domnule Bahri – acesta v-a fost visul, visul dumneavoastră despre revoluție? Cine va plăti pentru spectrele din amintirile mele? Cine va plăti pentru cei uciși sau executați, ca să nu ne mai hăituie pe noi, cei care ne-am schimbat viețile? Spuneți-mi, domnule Bahri – sau, ca să folosesc una dintre expresiile neobișnuite ale lui Gatsby: „Spune-mi, bătrâne – ce ne facem cu sângele de pe mâinile noastre?”

Partea a III-a

JAMES

1

Într-o dimineată, dintr-odată și pe neașteptate, a venit războiul. A fost anunțat pe 23 septembrie 1980, cu o zi înainte de deschiderea școlilor și a universităților: eram în mașină, ne întorceam cu toții la Teheran, dintr-o excursie la Marea Caspică, atunci când am auzit la radio vestea atacului. Totul a început foarte simplu. Crainicul a anunțat știrea pur și simplu, la fel cum oamenii vestesc nașterea sau înmormântarea cuiva, iar noi am acceptat-o ca pe un fapt irevocabil, care urma să infiltreze toate celelalte considerații și să se insinueze treptat în fiecare ungher al vieții noastre. Câte evenimente se înglobează oare în acel moment decisiv, când te trezești într-o bună dimineată și descoperi că întreaga viață ți-a fost schimbată de forțe care îți scapă de sub control?

Ce a declanșat războiul? Să fi fost oare aroganța noilor revoluționari islamici, care continuau să provoace ceea ce considerau ei ca fiind regimuri reacționare și eretice în Orientul Mijlociu, incitând popoarele acestor țări la revolte revoluționare? Sau poate faptul că noul regim îi purta o aversiune față de Saddam Hussein, care îl expulzase pe atunci exilatul ayatollah Khomeini din Irak, după ce se presupunea că ar fi încheiat o înțelegere cu șahul? Să fi fost oare vechea ostilitate dintre Iran și Irak, pe lângă faptul că irakienii, în contextul promisiunilor făcute de Occidentul ostil, inamic al noului guvern islamic revoluționar, sperau într-o neîntârziată și dulce victorie?

Retrospectiv, când evenimentele istorice s-au adunat, organizat și analizat în nenumărate articole și cărți, apare și o înșiruire clară,

AZAR NAFISI

logică și ordonată a acestora, pe care noi, cei care le-am trăit, nu o resimțeam pe atunci. Pentru mine, ca și pentru milioane de iranieni obișnuiți, războiul a venit de nicăieri, într-o dimineață caldă de toamnă: pe neașteptate, ca un intrus și fără nici un fel de sens.

Toată toamna ce a urmat m-am plimbat îndelung pe aleile largi și înfrunzite, din vecinătatea casei noastre, înconjurată de grădini înmiresmate și de cursuri de apă șerpuitoare, gândindu-mă întruna la propria-mi ambivalență în ceea ce privește războiul, pentru că furia pe care o simțeam se combina cu sentimente de dragoste și cu dorința de a-mi proteja casa și țara.

Într-o seară de septembrie – era unul din acele momente crepusculare, dintre anotimpuri, când pentru scurt timp aerul se îmbibă cu un amestec de vară și de toamnă – am fost întreruptă din gânduri de culorile unui apus magnific, desfășurat în toată splendoarea lui dinaintea mea. S-a întâmplat să prind tocmai jocul luminii ce se stingea treptat printre vrejurile subțiri ale unor plante cățărătoare, urcate pe trunchiurile câtorva copaci. Am rămas acolo privind apusul diafan, până ce trecătorii din direcție opusă m-au trezit din reverie și mi-am continuat drumul.

În josul străzii, pe zidul din dreapta, scris cu litere mari, negre, trona un citat din ayatollahul Khomeini: **ACEST RĂZBOI ESTE O BINECUVÂNTARE PENTRU NOI!** Am citit sloganul cu furie. O mare binecuvântare pentru cine?

2

Războiul cu Irakul a început în acel septembrie și a continuat până în a doua jumătate a lui iulie, 1988. Tot ce ni s-a întâmplat în acei opt ani de război și direcția pe care au urmat-o viețile noastre după aceea au fost, într-un fel sau altul, determinate de acest conflict. Nu a fost poate cel mai crunt război din lume, cu toate că a lăsat în urmă peste un milion de morți și de răniți. La început, acesta părea să ducă la un soi de reconciliere națională: eram cu toții iranieni și dușmanul ne ataca patria. Dar chiar și așa, nu toți erau lăsați să participe. Din punctul de vedere al regimului, inamicul atacase nu numai Iranul; atacase Republica Islamică și, astfel, atacase Islamul însuși.

Polarizarea creată de regim adusese confuzie în toate aspectele vieții. Forțele Domnului nu luptau numai împotriva emisarului lui Satana, irakianul Saddam Hussein, ci și împotriva agenților acestora din interiorul țării. Tot timpul, de la începutul revoluției, pe durata războiului și după aceea, regimul islamic nu a uitat niciodată de bătălia sfântă împotriva dușmanului din interior. Toate formele de critică erau considerate a fi de inspirație irakiană și periculoase pentru securitatea națională. Grupările sau indivizii fără vreun sentiment de loialitate față de regimul islamic erau excluși din lupta împotriva războiului. Puteau fi omorâți sau trimiși pe front, dar nu-și puteau exprima preferințele sociale sau politice. Existau numai două forțe în lume, armata lui Dumnezeu și cea a lui Satana.

Implicit, fiecare eveniment, fiecare atitudine socială intruchipa o astfel de alianță simbolică. Noul regim ajunsese dincolo de

simbolismul romantic, mai mult sau mai puțin prevalent în fiecare sistem politic, pentru a instaura un tărâm al mitului pur, cu consecințe devastatoare. Republica Islamică nu mai era doar modelată după ordinea socială stabilită de Profetul Mahomed, în timpul domniei lui în Arabia; era chiar modelul de conducere al Profetului. Războiul Iranului cu Irakul era asemenea celui purtat împotriva necredincioșilor de cel de-al treilea și cel mai militant dintre imami, imamul Hussein, iar iranienii urmau să cucerească orașul Karballa, orașul sfânt din Irak, unde acesta se odihnea pentru posteritate. Batalioanele iraniene se numeau după Profet sau după cei doisprezece sfinți șiiți; așa erau de exemplu armatele lui Ali, Hussein și Mahdy, al doisprezecelea imam, a cărui venire o așteptau șiiții musulmani, iar asalturile militare împotriva Irakului purtau invariabil nume de cod după celebrele lupte ale lui Mahomed. Ayatollahul Khomeini nu mai era doar un lider religios sau politic, ci un imam în toată puterea cuvântului.

În acele zile devenisem un colecționar plin de fervoare. Pastram fotografiile martirilor, tineri, cei mai mulți copii încă, publicate în ziare, alături de testamentele lor, făcute înainte de a merge pe front. Am decupat articolul elogios al ayatollahului Khomeini însuși, la adresa unui băiat de treisprezece ani care se aruncase în fața unui tanc inamic și povestirile despre tineri cărora li se dăduseră chei spre paradis pentru a le purta la gât, atunci când erau trimiși pe front: li se spunea ca martiriul lor le asigura accesul direct în paradis.

Ceea ce pomise ca un impuls de a înregistra evenimente în jurnal s-a transformat treptat într-o lăcomie și febrilitate de a strânge laolaltă probe, de parcă un astfel de gest din partea mea ar fi putut să le aducă ghinion forțelor pe care nu le puteam controla impunându-le propriul meu ritm și rațiunea mea.

Ne-a trebuit ceva vreme să pricepem ce era cu războiul, cu toate că la radio, la televiziune și în ziare numai despre asta se vorbea. Încurajau oamenii să profite de camuflaj și foloseau un sistem de alarmă pentru a ne instrui: după sirena roșie, o voce spunea: „Atențiune! Atențiune! Aceasta este o alarmă. Vă rugăm să vă îndreptați spre adăposturi...” Adăposturi? Care adăposturi? Niciodată, pe

perioada celor opt ani de război, guvernul nu a creat un program coerent pentru securitatea și siguranța cetățenilor. Adăposturile erau pentru ei subsolurile sau nivelele inferioare ale blocurilor, sub care puteai fi oricând îngropat de viu. Cu toate acestea, cei mai mulți dintre noi nu ne-am dat seama de pericolul în care ne aflam, ca și de propria noastră vulnerabilitate, până mai târziu, când Teheranul avea să fie bombardat, ca și celelalte orașe.

Atitudinea noastră ambivalentă față de război izvoră mai ales din ambivalența față de regim. În acele prime raiduri aeriene împotriva Teheranului, o casa din zona exclusivistă a orașului a fost lovită de o bombă. Circula un zvon potrivit căruia subsolul acelei clădiri era ocupat de gherile antiguvernamentale.

Hashemi Rafsanjani, purtătorul de cuvânt al parlamentului, într-un efort de a calma populația înspăimântată, a afirmat în timpul ceremoniei rugăciunii de vineri că bombardamentele nu facuseră, până atunci, mari pagube materiale, iar victimele lui fuseseră „bogătani aroganți și subversivi“, care ar fi fost, mai mult decât probabil, executați în curând. De asemenea, a recomandat femeilor ca, pe timp de noapte, să doarmă îmbrăcate în mod corespunzător, în așa fel încât, dacă pe timpul nopții casele le-ar fi fost lovite de bombe, să poată ieși în stradă fără „a se expune indecent ochilor străini“.

3

„Hai să sărbătorim!“ a exclamat prietena mea Laleh, înainte de a se așeza la masă, la restaurantul nostru preferat, unde o așteptasem să vină. Asta se întâmpla la câteva săptămâni de la întâlnirea pe care o avuseserăm cu Comitetul pentru Revoluție Culturală, iar de-acum știam bine că nu mai era mult până să fim obligate să ne supunem regulilor sau să fim concediate. Având în vedere faptul că guvernul făcuse obligatoriu vâlul la locul de muncă, nu vedeam motivul exuberanței ei. „Ce să sărbătorim?“ am vrut eu să știu. „Astăzi – a făcut o pauză și a luat o gură mare de aer, – după nouă ani – opt și jumătate, să fiu mai exactă – am fost în mod oficial concediată de la universitate. Sunt acum oficial irelevantă, cum ai spune tu, așa că azi fac cinste cu prânzul! Din moment ce nu putem bea în public în cinstea noului meu statut, hai să mâncăm până nu mai putem“, a adăugat cu curaj, încercând să minimalizeze evenimentul care avea să o lase fără un ban și, mai important decât atât, o făcuse să renunțe la o slujbă pe care o iubea și pe care o făcea cum trebuie. Făcea haz de necaz, cred că așa s-ar spune. Ei bine, a face haz de necaz devenise de-acum o modă printre prieteni și colegi.

Se dusese în acea zi la universitate să discute situația ei cu șeful Departamentului de Psihologie, unde preda de la întoarcerea ei din Germania și, bineînțeles, nu purta basmaua. Bineînțeles! Gardianul de la poartă a strigat-o din cușca lui. Dacă stau bine să mă gândesc acum, chiar arăta ca o cușcă, o chestie cu bare, nu-mi amintesc foarte bine, oare era din metal? Sau de ciment? Avea fereastră sau ușă laterală? Aș putea să pun mâna pe telefon și s-o întreb pe Laleh, care de doi ani s-a mutat, în sfârșit, în Statele Unite și acum

locuiește în Los Angeles. Spre deosebire de mine, ea are o memorie foarte bună a detaliilor.

„L-ai văzut pe noul paznic? m-a întrebat ea, înfigând furculița într-o frunză de salată. Mototolul cu fața plouată. Matahala...” Încerca să evite să pronunțe cuvântul „gras”. Nu, nu avusesem plăcerea să-l fi cunoscut pe gardianul de care-mi vorbea. „În orice caz, este de dimensiunile lui Bran. Dar asemanarea se sfârșește aici. Vreau să spun că acest tip este dolofan, dar nu jovial, unul dintre acei supraponderali neprietenoși și fără haz, care nici măcar de mâncare nu se bucură – știi genul.”

„Poți, te rog, să-l lași deoparte pe gardianul cu fața plouată, am rugat-o, și să-mi povestești ce s-a întâmplat?” A atacat o roșie mică din lărfurie, care îi scăpa de câte ori încerca să o înțepe cu furculița, și nu a mai spus nimic, până nu a prins-o. „A ieșit din cabină, a continuat Laleh, în sfârșit, și mi-a zis: «Doamnă, actele dumneavoastră». Așa că am scos legitimația, i-am fluturat-o prin fața ochilor și mi-am văzut de drum, când m-a strigat din nou. «Doamnă, știți că nu aveți voie să intrați așa?» Am intrat mereu așa în ultimii opt ani. «Nu, doamnă, acum nu puteți intra fără basma – noi ordine.» Asta e problema mea, nu a ta, i-am spus. Dar nu renunța deloc. «Sunt autorizat să opresc orice femeie care...» — și aici l-am întrerupt. Eu nu sunt orice femeie! i-am spus cu întreaga autoritate de care eram în stare. «Îl am chiar aici, a protestat el, un ordin scris, semnat chiar de președinte, în care se specifică foarte clar: nici o fată – nici o femeie, s-a corectat el – nu poate trece în asemenea condiții.»”

„A spus el *în asemenea condiții?*” am întrebat eu.

„Aha, așa a zis. Am mai făcut un pas; el mi-a blocat drumul. Am făcut un pas la dreapta, a făcut și el unul. M-am oprit; s-a oprit și el. Câteva secunde am stat acolo amândoi, uitându-ne unul la celălalt, pe urmă a zis: «Dacă vă las să treceți așa, voi fi tras la răspundere». Cum adică așa? l-am întrebat. Ultima dată când am verificat, eram *singura* persoană răspunzătoare pentru condiția mea, așa că nu este nevoie ca tu să-ți asumi vreo responsabilitate. Nu știu ce m-a făcut să mă cert cu sârmanul om, mi-a spus Laleh, cu mâna tremurând de nervozitate, și să-i spun niște lucruri pe care el oricum nu le putea înțelege. Am rămas așa amândoi, pentru câteva minute, după care, sub impulsul momentului, m-am uitat peste

umărul lui stâng, și când el s-a întors într-acolo, l-am ocolit prin dreapta și am rupt-o la fuga“ „Ai fugit?“ „Da, am fugit.“

În acest moment al povestirii ne serveau scallopino de vițel cu piure de cartofi. Laleh a început să scormonească după nu știu ce comori ascunse în piure, desenând cercuri concentrice cu furculița. „Credeam că va renunța, a continuat ea. Vreau să spun că putea pur și simplu să pună mâna pe telefon și să-și sune superiorul, nu era nevoie să facă nimic mai mult. Dar nu, nu el. M-am oprit o secundă și m-am uitat înapoi, să văd dacă rămăsese în urmă, dar nu, el era acolo, îți jur, se ținea de curea și își legăna șoldurile dintr-o parte într-alta.“ „*Își legăna șoldurile dintr-o parte într-alta?*“ „Pe cuvânt, așa a făcut.“ Și imită leganarea, de la stânga la dreapta, rotind furculița în cartofii din farfurie. „Și-apoi a început să alerge după mine“, mi-a spus.

Laleh și gardianul cel gras s-au alergat pe aleile largi ale universității. Din când în când, ea se oprea să vadă dacă l-a pierdut sau nu, și se jura că de câte ori se oprea ea, el, în loc să încerce să o ajungă din urmă, se oprea, ca și când ar fi călcat brusc niște frâne invizibile, apoi se apuca iar de curea, făcea mișcarea aia din șolduri, și-și continua cursa. Semăna, mi-a zis ea, cu un pește uriaș, cu răsufierea tăiată.

Laleh a trecut în fugă pe lângă trei studenți uimiți, a reușit să coboare cele câteva trepte spre Facultatea de Persană, Limbi și Literaturi Străine, s-a dezechilibrat și era aproape să cadă când i s-a prins tocul într-o crăpătură, a traversat apoi repede spațiul din fața clădirii, a trecut de ușile deschise, s-a repezit pe holul întunecat și răcoros și a urcat într-un suflet scările largi, până la etajul doi, unde s-a oprit brusc la intrarea în Departamentul de Psihologie, aproape să se prăbușească în brațele șefului, care era la ușă, vorbind cu un coleg. Acesta a încercat s-o ajute să treacă mai ușor peste momentul penibil, exclamând: „Ce s-a întâmplat, profesore Nassri, e revoluție?“ Câteva momente mai târziu, gardianul conștiincios a apărut și el, cu sudoarea curgându-i pe obraji, ca lacrimile de disperare, cu șapca în mână și cu răsufierea tăiată. A început să explice ce se întâmplase, iar șeful departamentului, neștiind dacă să râdă sau să se încrunte, l-a trimis la plimbare, promițându-i că va face un raport scris către autoritățile competente. O oră mai târziu, Laleh a coborât din clădire, s-a îndreptat spre poartă, fără să arunce măcar o privire spre gardian, și a ieșit în stradă – o femeie liberă.

O femeie liberă? „Da, m-au lăsat să aleg între supunere imediată sau concediere. Și am ales să nu mă supun, așa că acum sunt o femeie liberă.“ „Ce-o să te faci?“, am întrebat-o, ca și cum n-aș fi fost și eu în aceeași situație. A ridicat din umeri. „Cred că mă voi apuca iar de croitorie și de făcut prăjituri.“

Acesta era lucrul cel mai uimitor în legătură cu Laleh. Ea ar fi fost ultimul om la care te-ai fi gândit că poate să facă un tort; era totuși o bucatăreasă desăvârșită și o croitoreasă nemaipomenită. Când am cunoscut-o prima dată, m-a uimit, pentru că ea era tot ce nu reușisem eu să fiu vreodată: îngrijită și rezervată, tipul de persoană corectă, în toate privințele. Educația ei germană sporea această iluzie. O tachimam spunându-i că termenul „imaculat“ fusese creat special pentru ea. Când am ajuns să o cunosc mai bine, am înțeles că această ordine desăvârșită camufla o fire pasională, completată cu dorințe insașiabile.

Avea un păr bogat și greu de aranjat, care nu ceda ușor pieptănului, periiilor, gelurilor, nici chiar permanentului. Îl împlânzea doar după ore întregi de întins cu placa, iar după ce-l aranja, înfățișarea ei era cea a unei matroane – severă și dificilă. „Am doar două opțiuni – îmi mărturisea ea, exasperată – ori mă rad în cap, ori îl aranjez așa.“ Numai ochii mari, negri, sclipind de malițiozitate trădau aparența ei conservatoare. Mai târziu, când se urca prin copaci cu fiica mea de trei ani, mi-am dat seama de câtă disciplină a avut nevoie ca să-și poată înfrâna pornirile rebele.

S-a întâmplat atunci ca timp de doi ani să trebuiască să-și câștige existența din cusut. Nu i s-a acordat licența pentru a preda psihologia copilului, specialitatea ei, și a refuzat să predea purtând valul. S-a apucat de cusut, cu toate că detesta să facă asta, iar o vreme, eu și prietenele mele am purtat toate fuste drăguțe de creton, cu motive florale, croite de ea, până când o prietenă a chemat-o să lucreze la școala ei.

Parcă nu ne mai săturam: Laleh a comandat cremă de zahăr ars, iar eu – înghețată de vanilie și de cafea, cafea turcească și nuci, apoi am presărat, gânditoare, nucile peste înghețată. Faceam socoteala că, la noi la catedră, Farideh fusese concediată, iar dr. A plecase în Statele Unite. Cei mai precauți colegi, cei care au reușit să rămână nevătămați, spuneau că Farideh fusese dată afară mai mult pentru că se încapătănase ca un catâr – după cum subliniasc cineva mai spiritual – să renunțe la slujbă, decât din pricina eforturilor administrației.

4

Câteva zile mai târziu, m-am dus la Universitatea din Teheran, pentru încă o întâlnire cu domnul Bahri. El îmi ceruse să ne întâlnim, sperând că mă va convinge să mă supun noilor reguli. Eram pregătită pentru un concurs de alergări la poartă, dar, spre surprinderea mea, nu am fost tratată la fel ca Laleh. Gardianul morocănos nu era cel descris de ea. Nu era nici gras nici slab; nici măcar nu mi-a cerut actele. Pur și simplu s-a făcut că nu mă vede. Aveam motivele mele să cred că domnul Bahri îl prevenise să nu se bage.

Sala de conferințe arăta la fel ca prima dată când mă întâlnisem cu domnul Bahri, pentru a discuta despre rolul literaturii și revoluției: mare, rece și goală, cu un aer prăfuit, cu toate că nu prea existau suprafețe pe care să se poată depune praful, cu excepția mesei lungi și a celor douăsprezece scaune. Domnul Bahri și prietenul său erau așezați undeva la mijlocul mesei, cu fața spre ușă. S-au ridicat amândoi când am intrat și au așteptat până mi-am ales un scaun, pe partea opusă, înainte ca ei să se așeze din nou.

Domnul Bahri nu a așteptat prea mult până să intre în subiect. A menționat mai întâi escapada lui Laleh și admirabila răbdare a administrației cu „acest tip de comportament“. Tot timpul întâlnirii, ochii lui păreau lipiți de stiloul negru, pe care îl rasucea între degete, ca pe un obiect ciudat, al cărui mister spera să-l deslușească. El și prietenii lui știau foarte bine că doamna profesor Nassri, de fiecare dată când vizita cartierele mai sărace, tradiționaliste ale orașului, purtă basma. Da, făcea asta din respect pentru credința acelor oameni, am spus cu răceală, și nu pentru că i se cerea asta.

Pe toată durata acestei discuții, prietenul domnului Bahri nu a scos aproape nici un cuvânt.

Domnul Bahri nu înțelegea cum puteam să fac atâta caz din cauza unei bucăți de cârpă. Nu vedeam că existau alte probleme, mult mai importante, la care să ne gândim, că era în joc soarta revoluției? Ce era mai important, să lupti împotriva influenței satanice a imperialiștilor occidentali sau să te ții cu dinții de niște păreri personale care stârnesc dezbinare în rândul revoluționarilor? Poate că nu a folosit exact aceleași cuvinte, dar acesta era fondul discursului sau. În acele zile, așa vorbeau cu toții. Aveai senzația, în cercurile intelectuale și revoluționare, că citeau din vreun scenariu, interpretând personaje dintr-o variantă islamizată a unui roman sovietic.

Era ironic că domnul Bahri, apărătorul credinței, descria valul ca pe o bucată de cârpă. A trebuit să-i reamintesc că trebuia să avem ceva mai mult respect pentru acea „bucată de cârpă“ și să n-o băgăm pe gât celor care se îndoiau dacă s-o poarte sau nu. Ce-și inchipuia el că ar crede studenții dacă ne-ar vedea purtând valul, în condițiile în care jurasem să nu o facem? Nu ar putea spune că ne-am vândut convingerile pentru câteva mii de tumani pe lună în plus la salariu? Dumnezeuastră ce-ați crede, domnule Bahri?

Ce putea să creadă? Un ayatollah dificil, un rege-filosof, orb și improbabil decisese să impună visul lui unei țări și unui popor și să ne recreeze în viziunea lui mioapă. Așa că faurise un ideal pentru mine, ca femeie musulmană, ca femeie musulmană și profesor. Și dorea ca eu să arăt, să mă comport și, pe scurt, să trăiesc potrivit aceluia ideal. Eu și Laleh, refuzând să acceptăm acel ideal, nu abordam o poziție politică, ci una existențială. „Nu, nu bucata de cârpă era ceea ce respingeam, domnule Bahri, ci transformarea care îmi era impusă și care mă facea să mă uit în oglindă urând străina care devenisem.“

Cred că în acea zi mi-am dat seama că era inutil să „discut“ părerile mele cu domnul Bahri. Cum putea cineva spune ceva împotriva trimisului lui Dumnezeu pe pământ? Domnul Bahri, cel puțin în acel moment, își deriva energia din faptul incontestabil că se afla de partea Binelui; eu eram, în cel mai bun caz, doar un păcătos, rătăcit de la calea cea dreaptă. Presimțeam asta de câteva luni

incoace, dar cred că în acea zi, după ce m-am despărțit de domnul Bahri și de prietenul lui, mi-am dat seama pentru prima dată cât de neînsemnată devenisem.

Când am plecat din încăpere, n-am mai făcut greșeala de a-i întinde mâna. Domnul Bahri m-a condus la ieșire, ca o gazdă politicoasă, cu mâinile ținute ferm la spate, în timp ce eu repetam întruna: „Vă rog să nu vă deranjați, mă descurc și singură“, și mai că nu m-am împiedicat pe scări, în dorința de-a pleca de acolo mai repede. Când aproape am ajuns la primul etaj, m-am uitat înapoi. El era tot acolo, în picioare, cu costumul lui maro, tocit, tunică gen Mao, închisă până la ultimul nasture, cu mâinile la spate, uitându-se în jos la mine cu o privire perplexă. Despărțirea unui îndrăgostit, avea să-mi spună mai târziu, cu maliție, Laleh, când i-am spus povestea, la o înghețată, de data aceasta în livingul ei răcoros, de acasă.

Când m-am despărțit de domnul Bahri în după-amiaza aceea, m-am oprit la librăria mea englezească preferată. Am intrat acolo sub impulsul unei inspirații strănii, temătoare că nu voi mai putea face asta în viitorul apropiat. Și am avut dreptate: la numai câteva luni, Garzile Revoluționare au făcut o razie acolo și au închis apoi librăria. Bara de fier și lanțurile de la ușă marcau finalitatea acțiunii lor.

Am început să-mi aleg cărțile cu grabă și cu lăcomie. Am luat aproape tot ce aveau de Henry James și toate cele șase romane de Jane Austen. Am ales *Howards End* și *Camera cu vedere*¹. Mi-am îndreptat apoi atenția spre cele pe care încă nu le citisem, patru cărți ale lui Heinrich Böll, și unele pe care nu le mai reluasem de mult timp – *Bâlciul deșertăciunilor* și *Aventurile lui Roderick Random*, *Darul lui Humboldt* și *Henderson, Regele Ploii*. Am mai luat o ediție bilingvă a poemelor lui Rilke și *Vorbește, memorie* a lui Nabokov. Am șovăit îndelung lângă o versiune necenzurată a lui *Fanny Hill*. Apoi m-am îndreptat spre cărțile polițiste. Am luat unele de Dorothy Sayers și, spre bucuria mea, am găsit *Ultimul caz al lui Trent*, două sau trei Agatha Christie, o selecție din Ross Macdonald, toate cărțile lui Raymond Chandler și două volume din Dashiell Hammett.

¹ Romane de E.M. Forster (n.red.)

N-aveam bani ca să le cumpăr atunci pe toate. Am luat câteva, pentru care mi-ajungeau banii, și am refuzat sugestia librarului, galant de altfel, care îmi propunea să le iau pe datorie. Punând cărțile rămase în două pungi mari de hârtie, acesta mi-a zis, cu un zâmbet amuzat: „Nu vă faceți probleme; nu vi le ia nimeni. Nimeni nu mai știe cine sunt. Și-apoi, cui îi mai arde să citească așa ceva, în vremurile astea?”

Chiar așa, cine? Cei ca mine deveniseră la fel de neînsemnați ca Fitzgerald pentru Mike Gold, ca Nabokov pentru Uniunea Sovietică a lui Stalin, ca James pentru Societatea Fabian, sau ca Austen pentru revoluționarii din vremea ei. În taxi, am scos din pungă câteva cărți și le-am mângâiat copertele lucioase, atât de plăcute la atingere. Știam că întâlnirea mea cu domnul Bahri însemna că nu mai aveam mult până să fiu concediată. Am hotărât atunci să nu mă mai duc la universitate până când aveau s-o facă. De-acum dispuneam de o mulțime de timp, puteam citi în voie, fără nici un sentiment de vinovăție.

5

N-a mai durat mult și guvernul a decretat noi legi cu privire la elementele vestimentare ce puteau fi purtate de femei în public, forțându-ne să purtăm fie *chador*, fie un veșmânt lung și basma. Experiența a dovedit că singurul mod în care aceste reglementări aveau să fie respectate era impunerea lor cu forța. Datorită obișnuițelor vehemente ale femeilor de a se supune acestor legi, guvernul le-a impus la locul de muncă și mai apoi în magazine, cărora li s-a interzis să servească femeile fără val. Încălcarea reglementărilor se pedepsea prin amenzi, cel mult șaptezeci și șase de bice și închisoare. Mai apoi, au creat arhicunoscutele trupe ale moralității: patru persoane înarmate, bărbați și femei, în mașini de teren Toyota albe, păzind strazile și asigurând respectarea legilor.

Încercând acum să pun toate evenimentele incoerente și inconsecvente ale acelei perioade cap la cap, observ cum sentimentul de cădere în abis pe care îl încercam avea legătură cu cele două lucruri întâmplare simultan: războiul și pierderea slujbei de la universitate. Nu-mi puteam atunci da seama în ce măsură rutina vieții de zi cu zi îți poate oferi iluzia stabilității. Acum, când nu mă mai puteam numi profesor sau scriitor, când nu mai puteam purta ce-mi plăcea să port, sau merge pe stradă în ritmul trupului meu, să râd sau să strig dacă așa îmi venea, sau să-mi bat un coleg pe umăr, sub impulsul momentului, acum, când toate acestea deveniseră ilegale, mă simțeam ușoară și ficțională, de parcă aș fi călcat pe aer, sau de parcă mă născusem sub pana unui scriitor capricios, care apoi m-a șters dintr-o singură mișcare. Acest sentiment al irealității m-a împins să inventez noi jocuri, de supraviețuire, le-aș numi acum. Obsesia mea constantă legată de purtatul vălului m-a făcut să-mi

cumpăr un veșmânt negru, foarte larg, care-mi venea până la glezne, cu mâneci tip chimono, lungi și largi. Capătasem obiceiul de a-mi retrage mâinile din mâneci, inchipuindu-mi că nu le mai aveam. Treptat am reușit să-mi imaginez că întregul trup îmi dispărea, când purtam acel veșmânt: brațele, sânii, stomacul și picioarele mi se topeau și dispăreau, și ce rămânea era doar o bucată de material, de forma corpului meu, care se mișca dintr-un loc în altul sub impulsul unei forțe invizibile.

Îmi amintesc cu precizie când am început acest joc: a fost în ziua în care m-am dus cu o prietenă la Ministerul Educației, ca să-și autentifice diploma. Ne-au percheziționat din cap până-n picioare, și dintre toate molestările sexuale la care am fost expusă în acei ani, aceasta a fost cea mai grea. Gardiana mi-a zis să ridic mâinile sus, sus, sus, mi-a spus ea, pe măsură ce mă percheziționa minuțios, trecându-și mâinile peste fiecare părțică a trupului meu. Mi-a reproșat că nu purtam mai nimic pe sub robă și i-am răspuns că nu era treaba ei ce purtam sau nu sub veșmânt. A luat un șervețel și mi-a spus să-mi șterg snacul de pe față. I-am răspuns că nu aveam ce să șterg. Atunci a luat ea însăși șervețelul și a început să mă frece pe obraji, iar când a văzut că nu ajungea la rezultatul dorit, pentru că eu nu mă fardasem deloc, după cum îi spusese mai-nainte, a început să frece și mai tare, de am crezut la un moment dat că încerca, de fapt, să-mi ia un rând de piele de pe față.

Îmi ardea fața și mă simțeam murdară – de parcă tot corpul mi-era soios, ca un tricou numai bun de aruncat. Atunci mi-a venit ideea jocului: am hotărât să devin invizibilă. Mâinile aspre ale femeii fuseseră ca niște raze X, cu efect invers, care lasau să se vadă numai suprafața intactă, interiorul făcându-l invizibil. Până când și-a terminat inspecția, devenisem ușoară ca vântul, o ființă fără carne și oase. Secretul acestei transformări magice era că, pentru a putea rămâne invizibilă, nu aveam voie să mă ating de nimic, și în mod special, nu de oameni: caracterul meu invizibil era direct proporțional cu felul în care mă puteam face neobservată celorlalți. Apoi, desigur, puteam face ca părți din mine să reapară la nevoie, ca atunci când îmi doream să sfidez vreo figură autoritară obstructionistă, lasând sa-mi seape o șuviță de păr în afară sau făcând ochii să apară, ca să-l pot săgeta stăruitor pe respectivul cu privirea.

Uneori, aproape inconștient, îmi scoteam mâinile din mâneci și-mi pipăiam picioarele sau stomacul. Mai existau? Existam? Acest stomac, aceste picioare, aceste mâini? Din păcate, Gărzile Revoluției și gardienii moralității nu vedeau lumea cu aceeași ochi ca mine. Ei vedeau mâini, fețe și ruj roz; vedeau șuvițe de păr rebele și ciorapi nepotrivitiți, în timp ce eu vedeam o oarecare ființă eterică, pierzându-se fără zgomot în josul străzii.

Asta se întâmpla pe când îmi repetam mie însămi, precum și tuturor celor care aveau răbdarea să mă asculte, că oamenii ca mine deveniseră neînsemnați. Această deficiență patologică nu se limita la mine; mulți simțeau că-și pierduseră locul în lume. I-am scris atunci, dramatizând oarecum, unui prieten american: „Mă întrebi ce înseamnă să devii neînsemnat? Sentimentul este asemănător celui încercat atunci când ți-ai vizita vechea casă, pe post de fantomă cu socoteli neîncheiate. Imaginează-ți că te-ai întoarce acasă așa: structura casei ți-e familiară, dar ușa este acum, de metal, nu de lemn, pereții au fost văruiți în roz, iar fotoliul tău preferat lipsește. Biroul este acum cameră de zi și locul rafturilor tale din bibliotecă a fost luat de un televizor nou-nouț. Aceasta este și nu este casa ta: nu mai însemni nimic pentru ea, pentru zidurile, ușile și pardoselile ei; ești de nevăzut“.

Ce fac oamenii care au devenit neînsemnați? Uneori evadează, vreau să spun din punct de vedere fizic, iar dacă asta nu este posibil, atunci încearcă o revenire, pentru a deveni parte a jocului și preluând caracteristicile cuceritorilor. Sau pot evada spre interior și, precum Claire din *Americanul*, să transforme micul lor ungher într-un sanctuar: partea esențială a vieții lor devine clandestină.

Din ce în ce mai neînsemnată, păstrând acest vid înlăuntrul meu, priveam cu resentiment pacea și bucuria soțului meu, care ignora, în aparență, ceea ce mi se întâmpla ca femeie și ca profesor. În același timp depindeam de sentimentul de siguranță pe care îl inspira. În timp ce totul se prăbușea în jur, el își vedea calm de treabă și încerca să creeze o viață normală și liniștită pentru noi. Fiind un om în general rezervat, și-a concentrat energia spre viața de familie, prieteni și muncă. Era partener la o firmă de arhitectură. Ținea la partenerii lui, care, ca și el, erau dedicați muncii lor. Din moment ce domeniul lor de activitate nu avea vreo legătură cu politica sau cu

viața culturală, și erau o companie privată, erau lăsați în pace să-și vadă de treabă. Fiind un bun arhitect, dar și inginer de construcții civile, nu amenința în vreun fel regimul, iar Bijan era entuziasmat de noile proiecte pe care le primise: un parc în Isfahan, o fabrică în Borujerd, o universitate în Ghazvin. Se simțea creativ și dorit și, în cel mai bun sens al cuvântului, simțea că putea fi de folos astfel țării lui. Era de părere că trebuia să-ți servești țara, indiferent de cine o conduce. Problema cu mine era că pierdusem în întregime sensul unor termeni ca „acasă“, „serviciu“ și „țară“.

Am devenit din nou copilul care fusesem, pe când alegeam la întâmplare cărți din rafturile bibliotecii tatălui meu, mă ghemuiam într-un fotoliu și citeam, citeam întruna. Alesesem *Crima din Orient Express*, *Rațiune și simțire*, *Maestrul și Margareta*, *Herzog*, *Darul*, *Contele de Monte Cristo*, *Oamenii lui Smiley* – orice îmi cădea în mână, le citeam pe toate, ca-ntr-o beție.

M-am întors spre cărți ca spre unicul sanctuar pe care îl cunoșteam și de care aveam nevoie pentru a supraviețui, pentru a proteja o parte din mine, care se afla acum în permanentă retragere. Celălalt sanctuar, care a ajutat la restaurarea relevanței vieții mele, a fost de natură mai intimă și personală. Pe 23 aprilie 1982 s-a născut, prematur, nepoata mea, Sanam. Din clipa în care am văzut-o, micuță și încovrigată în mașinăria care o ținea în viață, am simțit o legătură între noi, o căldură, și am știut că ea va fi bună pentru mine și eu pentru ea. Pe 26 ianuarie 1984 s-a născut Negar, fiica mea, și pe 15 septembrie 1985 fiul meu, Dara. Trebuie să fiu foarte exactă în ceea ce privește data, luna și anul nașterii lor, detalii care vibrează înlauntrul meu de câte ori mă gândesc la binecuvântatele lor nașteri și nu mă simt deloc vinovată atunci când, gândindu-mă la venirea lor pe lume, devin brusc sentimentală. Această binecuvântare, ca și alte binecuvântări, a fost un sentiment amestecat. În primul rând, am devenit mai temătoare. Până atunci mă gândisem la siguranța părinților, a soțului, a fratelui și a prietenilor, dar grija copiilor le-a trecut în umbră pe toate celelalte. Când mi s-a născut fiica, am simțit că mi se oferise un cadou, un cadou care în mod misterios mi-a salvat sănătatea mintală. La fel a fost și cu nașterea fiului meu. Cu toate astea, am regretat constant faptul că amintirile lor din copilăria de

acasă, spre deosebire de ale mele, erau atât de afectate de ce se întâmpla în afară.

Fiica mea, Negar, roșește de fiecare dată când îi spun că încăpătânarea ei și pasiunea cu care apăra de fiecare dată ceea ce considera ea a fi drept vin din prea multele romane victoriene citite de mama ei, pe când o purta în pântec. Negar are un fel al ei de a-și da capul pe spate, inclinându-l spre dreapta, ținându-și apoi buzele, într-un gest de sfidare, de fiecare dată când protestează împotriva unei autorități a momentului. O pun într-o situație jenantă și vrea să știe: „De ce spun asemenea lucruri imposibile?” „Ei bine, nu se spune că orice manâncă mama în timpul sarcinii, la fel ca și emoțiile sau stările ei, toate au efect asupra copilului? Când eram însărcinată cu tine citeam prea mult Jane Austen, surorile Brontë, George Eliot și Henry James. Uită-te la cele două romane preferate ale tale: *Mândrie și prejudecată* și *La răscruce de vânturi*. Dar tu, am adăugat cu plăcere, tu ești Daisy Miller din cap până-n picioare.” „Nu știi cine este această Daisy sau Maisie a ta, sau cum o cheamă, îmi replica, ținându-și buzele, și nu o să-mi placă James, *știu sigur*” Cu toate acestea, este ca Daisy: un amestec de vulnerabilitate și de curaj, oglindit în gesturile ei de sfidare, pe care le-am observat pentru prima dată la ea pe când avea doar patru ani, în salonul de așteptare de la dentist.

Iar când fiul meu Dara mă întreaba în glumă: „Dar cu mine? Ce faceai când erai însărcinată cu mine?” – spun „Doar ca să-mi faci în ciuda, tu ai ieșit tot ceea ce nu mi-am imaginat eu c-o să fii!” Și din momentul în care am spus asta, am început și eu să cred că așa era. Încă din pântec, a luat asupra lui sarcina de a dovedi că toate îngrijorările mele au fost neintemeiate. În timp ce eram gravidă cu el, Teheranul era sub bombardament, iar eu devenisem isterică. Circulau tot felul de zvonuri, cum că femeile nașteau copii infirmi, cum anxietatea exagerată a mamelor afecta în mod grav și iremediabil fetusul și mi-am imaginat copilul nenăscut ca având toate aceste maladii – și asta, în cazul în care aș fi supraviețuit ca să-l nasc. De unde puteam să știu că, în loc să-l ocrotesc eu, copilul se născuse ca să mă ocrotească el pe mine?

6

Pentru mult timp, m-am lăsat copleșită de propria irelevanță și am analizat inconștient toate opțiunile pe care le aveam. Să mă las pradă acestei nonexistențe impuse de o forță careia nu-i purtam nici un fel de respect? Să pretind că sunt adept al regimului, ca apoi să mă împotrivesc în taină? Să plec din țară, așa cum o făcuseră deja mulți dintre prieteni sau fuseseră forțați s-o facă? Să mă retrag de la catedră în liniște, așa cum o făcuseră colegii mei onorabili? Mai aveam oare vreo altă alegere?

În această perioadă, m-am alăturat unui grup restrâns care se reunea pentru a citi și studia literatură persană clasică. O dată pe săptămână, duminică seara, ne strângeam în casa unuia sau a altuia dintre participanți ca să studiem texte ore în șir. Ne-am adunat așa, în fiecare duminică, uneori și la lumina lumânărilor, în perioadele de camuflaj, din casă în casă, ani întregi. Chiar și atunci când părerea noastră politică ne înstrăinau unul de altul, textele magice pe care le citeam ne apropiau din nou. Ca un grup de conspiratori, ne strângeam în jurul mesei din sufragerie și citeam poezie și proză de Rumi, Hafez, Sa'adi, Khayyam, Nezami, Ferdowsi, Attar, Beyhaghi.

Citeam pe rând pasaje întregi, cu voce tare, și cuvintele se ridicau parcă în aer, pluteau pe deasupra capetelor noastre și apoi coborau ca o boare diafană, atingându-ne toate cele cinci simțuri. Cuvintele acelea ne umpleau de o asemenea încântare și bucurie față de puterea limbajului, că te desfătau și te uimeau deopotrivă. Și mă tot întrebam: când pierdusem oare acea însușire, acea calitate a cuvântului care făcea lumină în viață, prin poezie? În ce moment

anume o pierdusem? Ceea ce aveam acum, acea retorică dulceagă, putredă, ipocrită și hiperbolică mirosea prea mult a apă ieftină de trandafiri.

Mi-am amintit o poveste pe care o auzisem de multe ori, despre cucerirea Persiei de către arabi, care aduseseră cu ei islamismul în Iran. Conform acestei povestiri, când arabii au atacat Iranul, au câștigat pentru că persanii înșiși, probabil sătui de tiranie, și-au trădat regele și au deschis porțile inamicilor. După invazie, când le-au fost arse cărțile, distruse templele de cult și limba disprețuită, persanii s-au răzbunat recreându-și istoria răvășită și jefuită prin mit și prin limbaj. Marele nostru poet epic Ferdowsi a rescris miturile confiscate ale regilor și eroilor persani, într-un limbaj pur și sacru. Tatăl meu, care mi-a citit toată copilăria Ferdowsi și Rumi, uneori obișnuia să spună că adevărata noastră casă, adevărata noastră istorie, era în poezie. Mi-am amintit de toate acestea atunci, pentru că, într-un fel, iar ni se întâmplase același lucru. De această dată, am deschis porțile nu unor invadatori străini, ci unora autohtoni, celor care au venit în numele trecutului nostru, denaturat acum în cel mai mic detaliu, și care ni i-au răpit pe Ferdowsi și pe Hafez.

Treptat, m-am implicat în proiecte cu acest grup. Am folosit materialele pe care le strânsesem pentru disertația despre Mike Gold și scriitorii proletari ai anilor treizeci din America pentru a scrie primul meu articol în limba persană. Am convins un prieten din grup să traducă o cărțuie a lui Richard Wright, *The American Hunger*, și eu am scris introducerea. Cartea vorbea despre experiențele comuniste ale lui Wright, despre greutățile și încercările prin care a trecut, precum și despre ruptura de partid. Apoi l-am convins să traducă și cartea lui Nabokov, *Lectures on Russian Literature*. Am tradus poeme de Langston Hughes. Unul dintre membrii grupului, un cunoscut scriitor, m-a încurajat să scriu o serie de articole despre ficțiunea persană modernă, pentru o revistă pe care o edita el și, mai târziu, să particip la discuții literare săptămânale cu tineri scriitori iranieni.

Acesta a fost începutul carierei mele de scriitor, care s-a întins peste aproape două decenii, până astăzi. Am creat o cochilie protectoare în juru-mi și am început să nu mai gândesc, doar să scriu,

în special critică literară. Am aruncat jurnalele într-un colț al dulapului și le-am făcut uitate. Am continuat să scriu, fără să mă mai întorc la ele.

Articolele mi-au adus recunoaștere publică, dar rareori m-au satisfăcut pe deplin.

Aveam senzația că sunt prea ordonate, cam pompoase și erudite. Eram pasionată de subiectele pe care le abordam, dar trebuia să urmez convenții și reguli și-mi era dor de impulsivitatea și de entuziasmul de la cursuri. Acolo simțeam pulsul dialogului cu studenții; în articole păream a fi un profesor sec. Articolele mele au avut succes exact din motivele pentru care mie îmi displaceau; erudiția lor pretențioasă mi-a adus respect și admirație.

7

Ar trebui să existe un motiv clar și logic pentru care, ca din senin, am pus în acea zi mâna pe telefon și l-am sunat pe magician. Este foarte adevărat că viața mea intelectuală nesatisfăcătoare începuse să mă macine, adevărat și că îmi era dor de curs și că mă simțeam neliniștită și disperată, dar, cu toate acestea, tot nu știu, până în ziua de azi, de ce tocmai în acea zi, de ce nu cu o zi înainte sau după, am luat hotărârea să-l sun.

Erau atâtea mituri cladite în jurul lui – că primea la el numai câțiva aleși, că noaptea, dacă lumina era aprinsă în una din încăperile de la strada, era semn că primea vizitatori, altminteri nu dorea să fie deranjat. Aceste istorii nu mă impresionau; de fapt, ele erau chiar motivul pentru care ezitasem să-l sun până atunci. Crease o atât de elaborată ficțiune despre relația lui cu lumea, încât detașarea lui părea de fapt implicare. Miturile erau coconul lui, minciuni elaborate pentru a se proteja. Ca valul.

Așa că, hai să acceptăm faptul că l-am sunat sub impulsul momentului și fără vreun motiv anume. Într-o după-amiază eram singură acasă, după ce citisem toată ziua, în loc să muncesc. Din când în când mă uitam la ceas și-mi spuneam: mă apuc de lucru într-o jumătate de oră, o oră; sau renunț când ajung la următorul capitol. Apoi mă duceam la frigider, îmi făceam un sendviș, pe care îl mâncam în timp ce continuam să-mi citesc cartea. Cred că după ce mi-am terminat sendvișul, am pus mâna pe telefon și l-am sunat.

A sunat de două ori și am auzit o voce de bărbat după al treilea apel: „Alo? Domnul R? Da? Sunt Azar; o pauză. Azar Nafisi.“ „Oh

da, da.“ „Pot să trec să vă văd?“ „Dar sigur că da. Când vreți să veniți? Când vă convine dumneavoastră?“ „E bine poimăine, la cinci?“

Mai târziu, mi-a explicat că dimensiunile apartamentului lui îi permitau să ajungă la telefon, de oriunde s-ar fi aflat, la al treilea apel; dacă nu o făcea, însemna că era plecat sau că nu dorea să răspundă.

Indiferent cât de apropiați am ajuns, în cele din urmă m-am văzut mereu pe mine ca la prima noastră întâlnire. M-am așezat pe fotoliu, în fața lui; el – pe canapeaua maro. Amândoi ne țineam mâinile pe genunchi, el – pentru că așa obișnuia, eu, pentru că eram prea agitată și, din reflex, adoptasem poziția școlarului în fața unui respectat profesor. Între noi, pe măsută, pusese o tavă cu două cești verzi de ceai și tablete de ciocolată, impecabile pătrățele de ciocolată, învelite în staniol roșu, pe care era scris cu litere negre: Lindt, un lux rar întâlnit, cu atât mai mult cu cât nu puteau fi găsite la magazinele care vindeau ciocolată străină, la prețuri exorbitante. Ciocolatele erau singura extravagantă cu care își trata oaspeții, ca și pe sine. Uneori erau zile când făcea foamea, dar rezerva de ciocolată nu îi lipsea niciodată din frigiderul pe jumătate gol, din care nu se înfrupta doar el însuși, ci le păstra pentru prieteni și musafiri. Am uitat să vă spun că era înnorat și ninsese; ar mai avea vreo importanță dacă v-aș spune că purtam un pulover galben, pantaloni gri și cizme negre, iar el pulover maro și blugi?

Spre deosebire de mine, el părea foarte sigur pe sine. Se comporta de parcă venisem după ajutor și treaba noastră era să punem la cale un elaborat plan salvator. Într-un fel era adevărat. Vorbea de parcă m-ar fi cunoscut, de parcă ar fi știut totul despre mine, inclusiv tainele ascunse, ceea ce crease între noi un soi de intimitate formală, o stranie împărtășită. Părea că de-atunci, de la prima întâlnire, asemenea lui Tom Sawyer și Huck Finn, intrasem într-un soi de conspirație – nu politică, ci una pusă la cale de copii, pentru a se proteja de lumea adulților din afară.

Îmi termina propozițiile, dădea glas gândurilor și dorințelor mele, și, până să plec, aveam deja un plan împreună. Asta era nemaipomenit la el: oamenii care veneau să-l vadă ajungeau să aibă un plan sau altul, indiferent dacă acesta era cum să se comporte cu iubitul sau cu iubita, cum să înceapă un proiect nou sau cum să-și

structureze un discurs. Nu-mi amintesc cu exactitate natura planului cu care m-am întors acasă în ziua aceea, dar sunt sigură că el își amintește precis, pentru că rareori uită ceva. Nu-mi terminasem ceaiul, nu-mi mâncasem nici ciocolata, dar am plecat acasă buimacă și mulțumită. Am vorbit despre viața mea prezentă, despre starea lucrurilor, apoi despre James și Rumi, despre toate, pe nerăsuflăte. Fără să vrem, ne-am pierdut într-o discuție lungă, fără vreun țel final, care însă l-a purtat în biblioteca sa desăvârșită, și am plecat acasă cu un braț de cărți.

Acea primă zi ne-a colorat întreaga relație – cel puțin în mintea mea – până în ziua în care am plecat din Iran. Am încetat să mă maturizez în legătura mea cu el, pentru că îmi convenea și-mi plăcea să fac asta, iar situația mă absolvea de eventualele responsabilități. În timp ce el își crease o aură de maestru, mereu stăpân pe situație, lucrurile nu stăteau chiar așa cum se vedea din afară – iar în ceea ce mă privea, nu eram nici eu chiar o novice neajutorată.

Mă duceam să-l văd, de obicei de două ori pe săptămână, o dată la prânz și o dată după-amiaza devreme. Apoi am mai adăugat plimbările de seară, în jurul casei, a mea sau a lui, în timpul cărora schimbam noutăți, discutam proiecte, bârfeam. Uneori mergeam la cafeneaua noastră preferată sau la restaurant cu un prieten apropiat. În afara aceluia prieten, mai aveam încă doi prieteni comuni, proprietarii unei librării, care devenise locul de întâlnire al scriitorilor, al intelectualilor și al tinerilor. Împreună cu ei, ne bucuram uneori de prânzuri și de câte o excursie la munte. Nu a venit niciodată la mine acasă, dar de multe ori trimitea, în semn de apreciere, cutii cu ciocolată, care, după o vreme, au devenit ceva obișnuit, și ai mei ajunseseră chiar să aștepte de la el, în anumite zile ale săptămânii, casete video, cărți și uneori înghețată.

Îmi spunea „doamna profesor” – un termen mai puțin neobișnuit în Iran și mai folosit decât aici. Mi-a povestit cum, după ce ne-am întâlnit prima dată, prietenii l-au întrebat: „Cum este doamna profesor?” El le-a răspuns: „Este OK. Foarte americană – ca o versiune americană a lui Alice în Țara Minunilor”. Era un compliment? Nu neapărat; era doar un fapt. V-am spus deja că actrița lui preferată era Jean Arthur și că îi plăceau Renoir și Minnelli? Și că își dorea să devină romancier?

Momentele—cheie par întotdeauna absolute și neașteptate, ca și cum ar răsări din neant. Asta se petrece numai în aparență, bineînțeles. În spatele lor se ascunde un traseu anevoios și îndelungat. Când privesc înapoi, nu pot delimita clar procesul care m-a adus din nou în spatele catedrei, aproape împotriva voinței mele, purtând vălul, pe care jurasem că nu-l voi purta niciodată.

Semnălele se împletesc din tot felul de mici evenimente, ca telefoanele neașteptate de la diferite universități, inclusiv de la cea din Teheran, în care eram rugată să mă duc să predau. Iar când refuzam, mă întrebau invariabil: „Bine, dar nici măcar un curs sau poate două, numai ca să vedeți cum merg acum lucrurile?” Mulți încercau să mă convingă de faptul că se produsese schimbări majore, că aveau nevoie de oameni ca mine și că atmosfera devenise mai „relaxată”. Am predat un curs sau două la Universitatea Islamică Liberă și la fosta Universitate Națională, dar nu am acceptat niciodată să mă întorc la catedră cu normă întreagă.

Pe la mijlocul anilor optzeci, o nouă categorie de islamiști vedeau lumina zilei. Începuseră să observe că ceva era în neregulă cu direcția pe care o urma revoluția și hotărâseră că era timpul să intervină. Lipsa de progres în războiul cu Irakul își spunea cuvântul. Cei care fuseseră revoluționari ardenti la început — aflați acum la sfârșitul adolescenței sau abia trecuți de douăzeci de ani, — precum și generația mai tânără, care îi ajungea din urmă, descopereau cinismul și corupția liderilor ajunși la putere. Guvernul a descoperit la rândul său că are nevoie de cadrele universitare, de care se grăbise să se descotorosească, pentru a putea face față cerințelor, din ce în ce mai numeroase, ale studenților.

Unii dintre guvernanți și foștii revoluționari au început să-și dea seama că regimul islamic nu putea să ne facă, pe noi, intelectualii, să ne evaporăm, pur și simplu. Fortându-ne să ne izolăm în clandestinitate, deveneam și mai interesați, mai primejdioși și, în mod paradoxal, mai puternici. Ne imputăneră și, de aceea, crescuse și cererea pentru cei ca noi. Așa că s-au hotărât să ne aducă înapoi, cine știe, ca să ne poată controla mai ușor, și astfel au început să contacteze oameni ca mine, care fuseseră odinioară numiți decadenți și occidentalizați.

Doamna Rezvan, o profesoară ambițioasă de la Catedra de Engleză a Universității Allameh Tabatabai, era unul dintre mediatorii între revoluționarii islamici mai progresiști și intelectualii seculari alienați. Soțul ei fusese unul dintre musulmanii radicali de la începutul revoluției; în felul acesta avea legături cu revoluționarii progresiști și cu secularii, cu cei dinăuntru și cu cei din afară, deopotrivă, și era hotărâtă să profite de ambele tabere în interes propriu.

Această doamnă Rezvan apăruse de nicaieri, pornită să-mi schimbe cursul vieții prin simpla ei hotărâre de a face asta. Îmi amintesc bine prima noastră întâlnire, în parte datorită faptului că avea să se petreacă în același timp cu ceea ce urma să se numească, în istoria războiului, „lupta dintre orașe“. Sporadic, combatanții purtau atacuri feroce, pentru perioade prelungite de timp, asupra unor orașe ca Teheran, Isfahan și Tabriz, în Iran, și Bagdad și Mosul, în Irak. Lupta se relaxa apoi, pentru o vreme, până la următoarele atacuri cu bombe, care puteau uneori ține și un an.

Era în dimineața târzie a unei zile din iarna lui 1987. Fiica mea de trei ani, băiatul de un an și jumătate și eu eram singuri acasă. Teheranul fusese sub bombe în dimineața aceea, iar eu încercam să le distrag atenția punându-le cântecul preferat, cu un cocoș și o vulpe, pe un mic casetofon, și-mi încurajam copila să cânte și ea.

E ca-ntr-un film prea sentimental: mamă curajoasă, copii curajoși. Nu mă simțeam deloc așa; aparența de liniște era datorată unei anxietăți atât de paralizante, că se transforma singură în calm. După atacuri, ne-am dus la bucatărie, să le pregătesc masa de prânz. Ne-am mutat apoi jocul în hol, unde mă simțeam mai în siguranță, pentru că avea mai puține ferestre. Le construise un castel din cărți de joc, pe care ei l-au distrus la prima atingere.

Imediat după prânz, a sunat telefonul. Era o prietenă, care-mi fusese studentă; terminase cu un an în urmă. Voia să știe dacă puteam trece pe la ea miercuri seara. Doamna Rezvan, o colegă de-a ei, ținea neapărat să mă cunoască. Îmi citise toate articolele și mă plăcea foarte mult. „Oricum, spuse ea în concluzie, doamna Rezvan este un fenomen: dacă n-ar exista, ar trebui să o inventăm cumva. Așa că, te rog, poți veni?”

Câteva seri mai târziu, în timpul unei pene de curent, am pornit spre casa prietenei. Când am ajuns acolo, se întunecase de-a binelea. Cum am intrat pe hol, din beznă am văzut licărind în lumina lămpii cu kerosen o femeie mică și indesată, îmbrăcată în albastru. Felul în care arăta atunci mi-e viu reprezentat în memorie. Îmi amintesc fața simplă, nasul ascuțit, gâtul scurt și părul negru, tuns scurt. Dar nici una din aceste trăsături nu conturează imaginea femeii care – după ce am devenit apropiate, ne-am vizitat între noi, copiii ni s-au împrietenit și soții s-au cunoscut unul pe celălalt – pentru mine rămâne întotdeauna doamna Rezvan. Ceea ce nu pot descrie este energia ei debordantă, care părea a fi încătușată în corp. Era în permanentă mișcare, măsurând cu pasul, neîncetat, în lung și-n lat, micul ei birou, livingul meu sau holurile de la facultate.

Părea mereu foarte hotărâtă: hotărâtă nu numai să facă ea ceva, dar să-i determine și pe ceilalți, pe care îi alegea cu grijă, să execute diferite sarcini specifice, indicate de ea. Nu cred că am mai întâlnit pe cineva atât de impunător. Nu era numai simplitatea trăsăturilor ei, ci și hotărârea, voința și tonul pe jumătate ironic, ce rămâneau în minte.

Venea uneori la mine acasă pe neașteptate, într-o stare de asemenea agitație încât puteai crede că cine știe ce nenorocire se abătuse asupra ei, când trebuia, de fapt, doar să mă anunțe că era de datoria mea să particip la vreo întâlnire sau alta. Totdeauna prezenta aceste rugăminți ca fiind de importanță capitală. Pentru unele dintre „datorii” îi sunt recunoscătoare, ca atunci când m-a obligat să mă întâlnesc cu niște jurnaliști religioși progresiști – pe care acum este la modă să îi numești „reformiști” – și să scriu pentru ziarele lor. Erau fascinați de literatura occidentală și de filosofie și am descoperit, spre surprinderea mea, că existau multe puncte asupra cărora puteam cădea de acord.

„Este un privilegiu să te cunosc, mi-a zis în seara aceea, când ne-am întâlnit pentru prima dată. Vreau să-ți devin studentă.“ A spus toate acestea cu cea mai mare seriozitate, fără urmă de umor sau de ironie. Asta m-a luat pe nepregătite și m-a dat peste cap atât de tare, încât pe moment mi-a devenit antipatică; am devenit timidă și nu i-am putut răspunde.

Atunci a vorbit aproape numai ea. Îmi citise toate articolele; auzise de mine de la prieteni și de la studenți. Nu, nu încerca să mă flateze; chiar își dorea să învețe. Oricum ar fi, trebuia să vin să predau la universitate, singura universitate liberală din Iran, care mai avea încă la catedră cele mai bune minți ale timpului. „Șeful departamentului, sunt sigură că o să-l plăci, nu este un om de litere, ci un om cu aplecare spre studiu. Starea literaturii în această țară nu poate fi mai rea, iar studiul literaturii engleze era cel mai deplorabil dintre toate. Noi, cei cărora ne pasă, ar trebui să facem ceva; ar trebui să lăsăm toate diferendele deoparte și să colaborăm.“

După această primă întâlnire, m-a presat tot timpul, prin diverși intermediari, să accept oferta ei de a preda la Universitatea Allameh Tabatabai. M-a sunat neîncetat, invocându-l pe Dumnezeu, studenții, datoria față de patrie, față de literatură: era datoria vieții mele să predau la acea universitate. Mi-a făcut promisiuni; a promis că va vorbi și cu președintele universității, dacă era nevoie, sau cu oricine aș fi vrut eu să vorbească.

I-am spus că nu doream să port valul la curs. Dar nu purtam oare valul, mi-a anuntit ea, oriunde mă duceam, de câte ori ieșeam din casă? Nu-l purtam la bacanie sau plimbându-mă pe stradă? Mi se părea că trebuie să reamintesc oamenilor tot timpul că universitatea nu este o bacanie. Ce era mai important, a contractat ea, valul sau miile de tineri avizi de cunoaștere? Dar dacă ar fi să predau ceea ce voiam? Ce credeam despre asta? m-a întrebat conspirativ. Dar nu fuseseră oare interzise discuțiile despre relațiile dintre bărbați și femei, ca și cele despre băutură, religie și politică – despre ce altceva aș mai fi putut vorbi? „Pentru tine, mi-a spus ea, vor face o excepție. Este mai multă libertate acum, vei vedea. Tuturor ne plac lucrurile bune; asta e valabil și pentru ei. De ce nu ai preda James sau Fielding sau ceea ce vrei – de ce nu?“

Întâlnirea cu doamna Rezvan m-a dat peste cap. Era ca intermediarul unui amant necredincios, dar de neuitat, care cerea rugător să revină, jurând loialitate totală, în schimbul iertării și al dragostei. Bijan era de părere că ar fi fost bine pentru mine să mă reîntorc la catedră; spunea că știe că de fapt asta voiam și eu și că-mi lipsea doar curajul s-o recunosc față de mine însămi. Prietenii m-au derutat și mai tare, înfațișându-mi realitatea ca pe o dilemă: ce era oare mai bine – să ajuți tineretul, care altfel n-ar avea poate ocazia să învețe, sau să refuzi categoric colaborarea cu regimul? Ambele ipostaze se regăseau în poziții absolute: unii susțineau că neglijarea tinerilor lăsându-î pradă ideologiilor corupte echivalează cu trădarea; alții – că negam toate principiile după care mă călăuzisem, acceptând să colaborez cu un regim care se făcea vinovat de ruinarea vieții și carierei atâtor colegi și studenți de-ai noștri. Aveau cu toții dreptate.

L-am sunat pe magician într-o dimineață, panicată și confuză. Am stabilit o întâlnire de urgență, la cafeneaua noastră preferată. Era un loc micuț, care fusese bar în perioada prerevoluționară, transformat acum în cafenea. Proprietarul era armean și nu voi putea uita niciodată semnul obligatoriu, scris cu majuscule negre, agățat alături de numele restaurantului, pe ușa de sticlă: **MINORITATE RELIGIOASĂ**. Toate restaurantele ai căror proprietari erau de altă religie trebuiau să afișeze acest semn, astfel încât musulmanii adevărați, care nu mâncau din aceleași farfurii cu necredincioșii, să nu se spurce, preveniți din timp de anunț.

Locul era strâmt: în interior, șapte, opt scaune așezate în semicerc, în jurul barului; alte câteva, înșirate pe lângă peretele imbrăcat în oglinzi de sus până jos și-atât. Când am intrat, el era deja așezat în capatul cel mai îndepărtat al barului. S-a ridicat, cu o plecăciune plină de curtoazie, și mi-a spus: „Jată-mă, preasupusul dumneavoastră servitor, doamnă“, în timp ce-mi dădea un scaun să mă așez.

Am comandat și apoi i-am spus într-un suflet: „Am o urgență“. „Mi-am dat seama de asta.“ „Mi s-a propus să predau din nou.“ „Asta era noutatea?“ m-a întrebat. „Nu, dar de data asta șovăi; nu știi ce să fac.“ Apoi însă am izbutit cumva să deturnez întâlnirea de mea urgență spre o discuție despre cartea în care mă cufundasem în ultima vreme, *The Continental Op*, a lui Dashiell Hammett, și eseul minunat al lui Steven Marcus despre Hammett, în care îl citează pe Nietzsche, care spunea ceva ce mi s-a părut potrivit cu situația noastră. „Cine se luptă cu monștrii – afirmă Nietzsche – trebuie să aibă grija ca între timp să nu devină și el un monstru. Și-atunci când privești adânc într-un abis, abisul privește și el în tine.“ Am un talent incredibil pentru deturnarea propriilor planuri, așa încât am uitat cu totul de scopul inițial al întâlnirii.

Dintr-odată, mi-a spus: „Nu se face prea târziu pentru tine?“ Ar fi trebuit să-mi dau seama că se făcuse târziu după lumina palidă, difuză, care intra pe ferestre, schimbând culoarea locului. M-am ridicat să-i telefonez lui Bijan și i-am spus, rușinată, că voi întârzia. Când m-am întors, magicianul meu platea nota.

„Dar încă nu am terminat de vorbit, am protestat eu, fără prea mare convingere. Tot mai avem de discutat despre principala problemă, cea pentru care ne întâlniserăm.“

„Credeam că am tot discutat despre această problemă: redescoperirea iubirii tale pentru domnul Hammett și compania. Ești foarte norocoasă că am renunțat la viața și că nu încerc să te seduc. Tot ceea ce ar fi trebuit să fac ar fi fost să te las să vorbești la nesfârșit despre Hammett, despre lipsa rușinoasă de respect în Iran față de povestirile polițiste și despre alte lucruri care, evident, te incită.“ „Nu, i-am spus eu, oarecum jenată – vreau să spun, despre întoarcerea mea la catedră.“

„O, despre asta vrei să vorbim. Ei bine, evident că trebuie să te întorci.“

Dar n-aveam de gând să-l las să scape atât de ușor. Eram îndrăgostită de ideea imperativelor morale, a luărilor de poziție și așa mai departe. Așa că am tot perorat pe marginea argumentației mele despre moralitatea inoiei la o slujbă pe care m-am jurat că nu o voi mai accepta niciodată, atâta timp cât voi fi forțată să port valul. El ridică o sprânceană și-mi spuse într-un târziu cu un zâmbet indulgent: „Doamnă, ai putea, *te rog*, să te trezești? Iar despre inoieile tale privind supunerea față de regim, uită-le: nici unul dintre noi nu poate bea nici măcar un pahar cu apă fără bunăvoința gardienilor moralității din Republica Islamică Iran. Îți iubești profesia, așa că, mergi mai departe și acceptă lucrurile așa cum sunt. Noi, intelectualii, mai mult decât oamenii obișnuiți, avem de multe ori poziții diametral opuse: fie ne lăsăm pe mâna lor și numim asta dialog constructiv, fie ne retragem total din viața socială, în numele luptei împotriva regimului. Atâția și-au făcut un nume opunându-se regimului și, cu toate acestea, nu se pot descurca în afara lui. Doar nu te-ai gândit la lupta armată împotriva lor, nu-i așa?“

„Nu, am admis eu, dar nici nu vreau să bat palma cu ei. Și nu înțeleg cum tocmai tu îmi dai un asemenea sfat. N-ai refuzat tu să predai, să scrii, să faci orice sub acest regim? Nu ne îndemni oare pe noi, ceilalți, prin această atitudine, să ne retragem și noi, ca tine?“ „Nu, nu fac asta. Greșești tot timpul folosindu-mă pe mine drept model. Eu nu sunt un model. Din multe puncte de vedere aș putea fi considerat un laș. Nu aparțin clubului lor, dar plătesc un preț pentru asta. Nu pierd, dar nici nu câștig. De fapt, nici nu exist. Vezi tu, eu nu m-am retras doar din Republica Islamică, ci din viața în sine, dar *tu* nu poți face asta – tu nu-ți dorești asta.“

Am încercat să întorc discuția în favoarea mea, spunându-i că devenise idolul prietenilor săi și chiar un model pentru detractori. Nu a fost de acord cu asta. „Nu, motivul pentru care sunt atât de popular este pentru că eu ofer celorlalți ceea ce trebuie să găsească în ei înșiși. Tu ai nevoie de mine nu pentru că îți spun ce să faci, ci

tocmai pentru că pun în cuvinte și justific ceea ce tu îți dorești să faci. De aceea mă plăci tu pe mine – un om fără însușiri. Asta este totul despre mine.“ „Și tu de fapt ce vrei?“ l-am întrebat. „Am renunțat să mai vreau ceva, dar fac tot posibilul ca tu să poți face ceea ce-ți dorești. Însă vei avea de plătit un preț pentru asta. Aminteați mai devreme citatul despre abis. Este imposibil ca abisul să nu te atingă. Știu totul despre tine, despre cum ai vrea, în același timp, să ai și tortul și să-l și manânci, despre inocența ta, despre acea Alice în Țara Minunilor din tine pe care îți dorești să o păstrezi neatinsă. Îți place să predai. Noi, cei din jurul tău, inclusiv eu, ținem cu toții locul profesiei tale. Îți place să faci asta: de ce nu te duci să faci asta și gata? Învață-i despre Hammett și Austen, sau despre cine vrei tu, numai du-te și fă-ți plăcerea.“ „Ei bine, noi nu vorbim aici despre plăcere“, i-am răspuns sigură pe mine. „Da, bineînțeles, doamna care vorbește tot timpul despre dragostea ei pentru Nabokov și Hammett vine acum să-mi spună că n-ar trebui să facem ceea ce ne place! Asta este imoralitate, după mine. Așa că, de-acum, te-ai alăturat și tu mulțimii – a spus magicianul cu ceva mai multă seriozitate – ai reușit să absorbi din această cultură ideea că orice îți produce plăcere este și rău, și imoral. Crezi că ești mai morală rămânând acasă și stând cu brațele încrucișate? Dacă vrei de la mine să-ți spun că este de datoria ta să predai, ai de așteptat, pentru că n-o voi face. Îți spun să te duci să predai pentru că îți place să faci asta: vei fi mai puțin cicalitoare acasă, vei evolua ca om și, cine știe, studenții tăi se vor simți bine la curs și poate vor mai și învăța câte ceva.“

În drum spre casă, în taxi, s-a întors spre mine și a rupt tăcerea ce se așternuse între noi. „Acum, serios, du-te să predai. Nimic nu este pentru totdeauna. Poți să renunți oricând. Bate palma cu cine vrei, dar totul până la limita la care nu-ți compromiți principiile fundamentale. Și nu-ți face probleme dacă prietenii și colegii te vor vorbi pe la spate: indiferent de ce spui, o vor face. Dacă te întorci, se va spune că ai cedat; dacă nu, vor spune că nu poți face față nici unei provocări.“ Așa am făcut, cum m-a sfătuit el, și au vorbit din plin pe la spate, fiecare după cum a crezut de cuviință.

La mai puțin de o săptămână de la întâlnirea de urgență cu magicianul, doamna Rezvan m-a sunat acasă. Voia să mă întâlnesc cu șeful departamentului, un om draguț, mi-a spus. „Vei vedea, lucrurile sunt diferite acum, a insistat ea. Au devenit mai liberali; și-au dat seama de valoarea studiilor universitare de calitate.“ Ceea ce a uitat ea să menționeze era că „ei“ doreau imposibilul: studii universitare de calitate, care să le proslăvească idealurile și să se conformeze dorințelor acestora. Despre șeful departamentului, avea însă dreptate. Era un lingvist de elită, absolvent al uneia dintre cele mai bune universități din Statele Unite. Era religios, dar nu extremist; și spre deosebire de alții, chiar era interesat de standardele academice.

După prima întrevedere cu acesta, a urmat o întâlnire mai puțin plăcută cu decanul facultății, un individ pios și rigid. După discuțiile preliminare, a arborat o expresie serioasă, ca și cum ar fi spus: „Gata cu fleacurile despre filosofie și literatură – acum să trecem la lucrurile esențiale.“ A început prin a-și exprima îngrijorarea față de „trecutul“ meu, în special bine-cunoscutul refuz de a purta valul. I-am răspuns că aceasta fiind acum legea locului și neputând să mai apar în public fără el, în consecință, îl purtam. Dar nu aveam să fac nici un fel de compromis de acest gen în ceea ce privește cursurile pe care urma să le predau: aveam să predau ce și cum voiam. A rămas surprins, dar a decis să accepte, cel puțin în principiu, nevoia mea de libertate.

Pe tot parcursul întâlnirii, ca orice musulman adevărat, nu m-a privit deloc în ochi. Mai tot timpul și-a ținut capul plecat ca un

adolescent de optsprezece ani. Și-a ațintit privirea fie asupra modelului din covor, fie pe peretele opus. Uneori se juca cu pixul, foarte atent la fiecare detaliu, amintindu-mi de ultima întâlnire cu domnul Bahri. Devenisem de-acum oarecum expertă în manierele bărbaților pioși. Își exprimau opinia despre tine prin modul în care evitau să te privească. Unii deveneau de-a dreptul agresivi întorcându-și privirea. Odată, un înalt funcționar, pentru a cărui organizație pregătisem un raport de evaluare, la rugămintea unui coleg, a privit în direcția opusă pe întreaga durată a expunerii, ca mai apoi, la sfârșit, să prezinte punctele proprii de vedere și întrebările colegului, pe care l-am văzut, la propriu, roșind de rușine. După o vreme, am hotărât să mă adresez exclusiv colegului meu, refuzând să iau act de prezența înaltului funcționar – și, prosteste, desigur, renunțând și la banii pe care organizația mi-i oferise pentru efortul depus.

Decanul părea, în schimb, să-și ferească privirea din modestie și din pietate autentice; cu toate că nu-i apreciam în mod special atitudinea, totuși nu simțeam nici un fel de ostilitate la adresa lui. Poate dacă n-am fi trăit în Republica Islamică Iran, m-ar fi amuzat situația ciudată în care ne găseam, pentru că, se vedea clar, poziția lui era mult mai stânjenitoare și mai penibilă decât a mea; în mod evident, era curios și nerăbdător să afle de la mine lucruri pe care nu le cunoștea despre literatura engleză și, în același timp, se vădea nerăbdător să-și etaleze cunoștințele despre Platon și Aristotel.

Când i-am povestit doamnei Rezvan cele întâmplate, mi-a spus râzând că nu eram singura care se temea că va fi „compromisă”. Oficialii de la universitate erau și ei îngrijorați din cauza mea: își asumaseră niște riscuri, cerându-mi să mă alătur catedrei.

Până să mă dezmeticesc bine, mă pregăteam pentru primul curs. În primul semestru am primit trei cursuri introductive, despre roman, teatru și critică, și două, la anii mai mari, unul despre literatura secolului al optsprezecelea și altul de critică literară. La fiecare curs aveam între treizeci și patruzeci de studenți, uneori mai mulți. Când m-am plâns de situație și de volumul de muncă, mi s-a reamintit faptul că mulți dintre colegi predau mai mult de douăzeci de ore pe săptămână. Pentru administrație, calitatea actului de predare nu avea

o prea mare importanță. Spuneau că așteptările îmi erau prea idealiste și lipsite de realism. Mie indiferența lor mi se părea criminală.

Așa că, până la urmă, nimeni dintre noi nu și-a ținut promisiunile făcute. Nu-mi purtam niciodată vâful cum trebuie, motiv pentru care mă hărțuiau neîncetat. Și nu au renunțat niciodată să încerce să mă facă să mă comport și să predau cum credeau ei de cuviință. Multă vreme a fost ca un fel de armistițiu. Doamna Rezvan a devenit interpusul între mine și administrație, încercând să liniștească lucrurile, ca un mediator al unei căsnicii eșuate. Și ca toți mediatorii, nu și-a neglijat niciodată propriile interese: faptul de a convinge oameni ca mine să se implice activ îi crea un avantaj în fața oficialilor din universitate – și atâta timp cât ea a rămas acolo, la bine și la rău, căsnicia aceasta s-a păstrat pe linia de plutire.

De multe ori îmi spunea, pe tonul ei ironic, de-acum bine-cunoscut, că ar trebui să facem front comun pentru a salva literatura din ghearele ignoranților din facultate. „Știi – îmi povestea – că profesoara care ținea cursul despre romanul secolului douăzeci înaintea ta le preda studenților numai *Perla* lui Steinbeck și un singur roman persan? Sau că profesorul de la Universitatea Alzarah credea că *Marile speranțe* a fost scris de Joseph Conrad?”

„Atențiune, atențiune! Sirena pe care o auziți este un semnal de pericol. Alertă roșie! Îndreptați-vă de urgență spre adăposturi!“ Ma întreb mereu dacă ecoul acelei sirene roșii – ca scârțâitul strident și nesfârșit al unei viori – va înceta vreodată să mă hăituiască, și după câți ani. În mintea mea, nu pot separa amintirile celor opt ani de război de vocea aceea ascuțită, care, de mai multe ori pe zi, la cele mai neașteptate ore, ne dădea viața peste cap. Se stabiliseră trei nivele de pericol, dar nu am reușit niciodată să aflu care era diferența dintre codul roșu (pericol), galben (posibil pericol) și cel alb (pericolul a încetat). Amenințarea plutea în aer, chiar și la codul alb, invariabil. De obicei sirena roșie suna prea târziu, după ce deja căzuse bomba și, în orice caz, nu aveai, nici măcar la universitate, adăposturi propriu-zise unde să te refugiezi.

Raidurile aeriene deasupra Teheranului au devenit memorabile din multe motive, nu mai puțin pentru prietenii și relațiile pe care au ajuns să le inspire! Cunoștințele care se nimereau să fie invitate la cină, uneori chiar câte zece, douăsprezece odată, nu aveau uneori altă soluție decât să rămână peste noapte, iar dimineața păreau să se fi cunoscut de-o viață. Și nopțile de veghe! La noi în casă, eu eram cea care dormea cel mai puțin. Țineam să dorm aproape de copii, în așa fel încât, dacă se întâmpla ceva, să ni se întâmple tuturor odată. Soțul meu dormea sau încerca să doarmă între raiduri, dar eu îmi luam două perne, câteva lumânări și cartea într-un hol micuț, care separa dormitorul copiilor de al nostru, și mă așezam la ușa

lor. Mi se părea că, stând trează, puteam înlătura cumva ceasul rău sau feri casa din calea bombelor.

Într-o noapte, m-am trezit brusc, cred că era trei sau patru dimineața, și toată casa era cufundată în întuneric. Mi-am dat seama că fusese din nou o pană de curent, pentru că luminița de veghe de la capatul holului era stinsă; m-am uitat pe fereastră și la fel erau și becurile felinarelor de pe stradă. Am aprins lanterna, tăind un cerc luminos în beznă din jur. După câteva minute, eram sprijinită de perne, în hol, cu două lumânări aprinse și cu cartea în poală. S-a auzit o explozie neașteptată. Mi-a sărit inima din loc, iar mâna mi s-a așezat instinctiv pe burtă, așa cum făceam când eram gravidă, în timpul raidurilor similare din trecut. Ochii mi-au zăbovit pe o pagină din *Daisy Miller*, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

În acea perioadă, citind una sau alta, mi-am reluat obiceiul din primii ani de facultate de a sublinia pasaje și de a nota unele observații pe marginea textelor. Majoritatea notițelor pe care le am la *Mândrie și prejudecată*, *Piața Washington*, *La răscruce de vânturi*, *Doamna Bovary* și *Tom Jones* sunt scrise în aceste nopți de nesomn, când, în mod ciudat, îmi creștea puterea de concentrare, alimentată fiind probabil de efortul de a ignora amenințarea bombelor și a rachetelor ce sfâșiau liniștea din jur.

Tocmai începusem *Daisy Miller* și citeam despre Winterbourne, tânărul american europeanizat, care o întâlnește în Elveția pe încântătoarea și enigmatică domnișoară Daisy Miller. Winterbourne este fascinat de această tânără americană – superficială și vulgară pentru unii, inocentă și proaspătă în opinia altora, – dar nu poate decide dacă să o încadreze la categoria „ușuratică” sau „drăguță”. Acțiunea principală este centrată pe ezitarea lui Winterbourne între Daisy, care sfida adesea regulile buneicuviențe, și mătușa lui aristocrată, împreună cu anturajul ei de americani snobi, care decid să o ignore. Scena pe care o citeam are loc după ce Daisy îl roagă pe Winterbourne să o prezinte mătușii lui. El încearcă să-i dea de înțeles, în cel mai delicat mod cu putință, că aceasta reluză să o primească.

Domnișoara Daisy Miller s-a oprit și s-a uitat lung la el. Frumusețea ei încă se zărea în întuneric; își deschidea și-și închidea evantaiul enorm.
„Deci nu vrea să mă cunoască! a spus ea dintr-odată. De ce nu spui așa?”

Am auzit sunetul unei noi explozii. Mi-era foarte sete, dar nu-mi venea să mă duc să-mi iau ceva de băut. Au urmat alte două explozii. Am continuat să citesc, cu ochii alunecându-mi uneori din carte pe holul întunecat. Mi-era frica de întuneric în mod obișnuit, dar războiul și exploziile o estompaseră. Și nu numai din cauza acelei nopți îmi voi aminti mereu o scenă, în care Daisy îi spune lui Winterbourne:

„Nu trebuie să-ți fie frică. Mie nu mi-e frică!“ Și apoi a râs. Lui Winterbourne i s-a părut că ghicește un tremur în vocea ei; era mișcat, șocat, mortificat de acesta. „Draga mea domnișoară, a protestat el, nu știe pe nimeni. Sănătatea i-e șubredă.“ Tânăra a făcut câțiva pași, încă râzând. „Nu trebuie să-ți fie frică“, a repetat ea.

Era atât de mult curaj și ironie în acea frază, pentru că, de fapt, Winterbourne nu se temea de mătușa lui, ci de farmecele domnișoarei Daisy Miller. Pentru o clipă, cred că m-am depărtat de exploziile din jur, pentru că am reușit să încercuiesc cuvintele „Nu trebuie să-ți fie frică.“

În timp ce citeam, s-au întâmplat aproape simultan trei lucruri. Fiica mea mă striga din dormitor, a sunat telefonul și a bătut cineva la ușă. Am luat o lumânare și m-am îndreptat spre telefon, spunându-i lui Negar că vin imediat. În acel moment, ușa de la hol s-a deschis și a intrat mama, și ea cu o lumânare în mână, spunând: „Ești bine? Nu-ți fie teamă!“ Aproape în fiecare noapte, după explozii, venea cu lumânarea ei, ca-ntr-un ritual anume. I-am făcut semn să se ducă la Negar și am răspuns la telefon. Era o prietenă; și ea voia să știe dacă eram bine. La ei se auzise de parcă partea noastră de oraș fusese bombardată. Și acesta devenise un ritual: să-ți suni prietenii și rudele, să te asiguri că totul este în regulă, știind că liniștea ta poate însemna moartea altcuiva, de cealaltă parte a orașului.

În timpul acestor nopți, sfâșiate de urletul succesiv al sirenelor roșii și albe, mi-am trasat, în linii mari, viitoarea carieră. Pe parcursul acestor nopți albe de lectură, m-am concentrat numai pe ficțiune, iar când am început să predau din nou, mi-am dat seama că

pregătisem deja două cursuri pe tema romanului. În decursul a zece ani și jumătate, m-am gândit, am scris și am predat, mai mult decât orice altceva, despre ficțiune. Aceste lecturi mi-au deșteptat curiozitatea despre originile romanului și despre structura lui de bază. Și-apoi eram dornică să înțeleg și de ce romanul realist nu s-a bucurat niciodată de succes în țara noastră. Dacă un sunet s-ar putea păstra cumva, la fel ca fluturii sau ca frunzele, aş spune că între paginile romanului *Mândrie și prejudecată*, poate cel mai polifonic dintre romane, și cele ale lui *Daisy Miller*, se ascunde, ca o frunză de toamnă, sunetul sirenei roșii.

12

În acele zile, sirenele și vocea mecanică se auzeau pretutindeni, saci de nisip se îngrămădeau pe străzi și cădeau bombe dimineăta devreme sau după miezul nopții; erau perioade mai lungi sau mai scurte de calm între bombardamente, și-apoi mai erau Austen și James și diferite săli de curs de la etajul patru al clădirii care găzduia Facultatea de Persană și Limbi și Literaturi Străine. De-o parte și de alta a holului îngust se înșirau amfiteatrele. Pe o latură, ferestrele dădeau spre munții nu foarte îndepărtați, pe cealaltă, înspre o grădină încântătoare și tristă, oarecum neingrijită, cu o mică fântână arteziană și o mică statuie ciobită, așezată în mijloc. De jur împrejurul fântânii, erau tufișuri și flori, străjuite de copaci. Florile păreau crescute la-ntâmplare: trandafiri frumoși, dalii și narcise. Grădina aceea părea să aparțină mai degrabă paginilor unui roman de Hawthorne, decât universității.

Îmi făcusem un ritual al aparițiilor publice. Nu mă fardam deloc, îmi trăgeam pe cap tricoul și pantalonii negri, largi și confortabili, cu o măsură mai mari, care-mi ascundeau bine formele corpului, iar pe deasupra veșmântul negru, ca și basmaua înfășurată în jurul gâtului. La urmă, îmi puneam cărțile (întotdeauna prea multe) și notele de curs într-o geantă, pe care le căram cu mine invariabil, chiar dacă o faceam degeaba: de cele mai multe ori nu aveam nevoie de ele.

Distanța dintre casă și universitate s-a șters în decursul timpului. Dintr-odată, în mod magic, fără a trebui să trec de poarta verde și de gardian, fără să vad în treacăt ușile mari de sticlă și lozincile

denunțând decadența Occidentului, mă trezesc în Facultatea de Limbă și Literaturi Străine, în capul scării.

Urcând scările, încerc să ignor afișele și posterele lipite cu duiumul pe pereți. Majoritatea sunt fotografii alb-negru din războiul cu Irakul și sloganuri care-l denunță pe Marele Satana, mai bine zis America, și emisarii acestuia. Citate din ayatollahul Khomeini însoțesc afișele și fotografiile: **INDIFERENT DACĂ UCIDEM SAU DACĂ SUNTEM UCIȘI, VOM FI VICTORIOȘI! UNIVERSITĂȚILE NOASTRE TREBUIE ISLAMIZATE! ACEST RĂZBOI A VENIT CA O BINECUVÂNTARE DIVINĂ PENTRU NOI!**

N-am reușit niciodată să-mi înfrâng rachiuna față de acele poze șterse atârdate haotic pe pereții de culoare crem ai holurilor. Simțeam cum blestemele de postere îmi tulburau cumva activitatea; mă făceau să uit că sunt la universitate să predau literatură. Mai erau lipite de ziduri fel de fel de liste cu observații privind culoarea uniformelor sau reguli de comportament, dar niciodată nu găseai vreun anunț despre o sesiune de comunicări, un film sau o carte nou apărută.

La două săptămâni de la începutul celui de-al doilea semestru de predare la Allameh, am observat, de îndată ce am deschis ușa biroului, că un plic fusese strecurat pe sub ușă. Încă mai păstrez acel plic și hârtia îngalbenită de-acum, pe care am găsit-o înăuntru, pliata în două, ca să încapă. Numele meu și adresa fuseseră tipărite pe plic, iar foaia din interior conținea un singur rând, copilăresc și obscen, ca și mesajul: **„Nafisi adultera ar trebui dată afară“**. Acesta era cadoul meu de bun venit în mediul academic.

Mai târziu, în aceeași zi, am vorbit cu șeful departamentului. Președintele primise și el o notă, cu un mesaj similar. M-a surprins că mi-au spus-o. Știam și știau și ei, ca și mine, că adjectivul „adulteră“, ca multe alte cuvinte confiscate de regim, își pierduse înțelesul. Era doar o insultă, de-ajuns ca să te facă să te simți murdara și descalificată. Știam, de asemenea, că asta se putea întâmpla oriunde: lumea e plină de indivizi furioși și nebuni de legat, care împing pli-curii cu mesaje obscene pe sub uși.

M-a durut, și încă mai doare; ideea era că acea mentalitate ne conducea viețile. Era același limbaj pe care îl foloseau ziarele oficiale, posturile de televiziune și de radio, precum și clericii de la amvon, pentru a-și discredita și distruge detractorii. Celor mai mulți le reușea. Ce mă făcea să mă simt ieftină și într-un fel complice era cunoașterea faptului că mulți fuseseră lipsiți de mijloacele lor de trai pe baza unor acuzații similare – pentru că au răs zgomo-tos în public sau pentru că au dat mâna cu membrii sexului opus.

Ar fi trebuit oare să mulțumesc Cerului și stelelor mele norocoase pentru că scăpasem doar cu un rând obscen, mângălit pe o bucată de hârtie îngălbenită?

Am înțeles atunci ce au vrut să spună când afirmau că această universitate și departamentul meu, în mod special, erau mai „liberale“. Nu însemna că luau vreo măsură pentru a împiedica astfel de incidente, ci, pur și simplu, că nu aveau de gând să ia vreo măsură împotriva mea pe seama lor. Administrația nu-mi înțelegea furia; o atribuiau unei izbucniri „feminine“, așa cum aveau să numească toate protestele mele din anii următori. Mi-au dat de înțeles că erau gata să mă accepte cu toate toanele mele, cu modul informal de a mă adresa studenților, cu glumele mele și cu basmaua ce-mi aluneca tot timpul de pe cap, cu *Tom Jones* și cu *Daisy Miller*. Numeau asta toleranță. Și prin natura lucrurilor, dacă stăteam strâmb și judecam drept, chiar era toleranță, și pentru asta trebuia să le fiu recunoscătoare.

De câte ori îmi amintesc câte ceva despre viața în universitate, mă vad urcând scările spre catedră, niciodată coborându-le. În ziua aceea, la fel cum făceam aproape zilnic, am coborât totuși, de îndată ce mi-am lăsat geanta cu cărți în birou. Mi-am ales din ele doar ce-mi trebuia pentru primul curs, am coborât la etajul patru, am luat-o spre stânga și, în capătul holului, am intrat în sală. Cursul era *Introducere în teoria romanului II*, autorul luat în discuție fiind Henry James, iar romanul, *Daisy Miller*.

Mă vad din nou deschizând mapa și scoțând notele de curs, în fața celor patruzeci de chipuri atât de diferite ce mă priveau, gata să asculte ce aveam de spus. În rândul trei, pe partea fetelor, se așezaseră Mahshid și Nassrin.

În prima zi a semestrului anterior am fost surprinsă să-o văd pe Nassrin la curs. Mi-am trecut privirea peste toți studenții, apoi am revenit la Nassrin, care, zâmbind, părea să-mi spună: „Da, eu sunt!“ Nu mă înșelam. Trecuseră șapte ani de când o văzusem ultima oară, cu un teanc de manifeste sub braț, dispărând pe o străduță însoțită din vecinătatea Universității din Teheran. De multe ori mă gândeam la ea, întrebându-mă ce face; oare se măritase de-acum? Și iat-o, șezând lângă Mahshid, cu o expresie de îndrăzneală pe față, pe care nu o recunoșteam. Ultima dată când o văzusem purta o basma bleumarin și veșmânt lung; acum un *chador* o acoperea din cap până-n picioare. Părea mult mai mică așa, învăluită în pânza neagră și grea a *chador*-ului. Felul în care stătea î se schimbaseră și el: înainte obișnuia să stea dreaptă, pe marginea scaunului, gata

oricând de plecare; acum se cufundase în scaun, letargică, tolanită și visatoare, scriind din când în când câte ceva.

M-a așteptat după curs. Am observat că își păstrase unele gesturi care-mi deveniseră familiare de-a lungul timpului: mâinile i se mișcau neobosite, gesticula permanent și se lăsa mereu de pe un picior pe altul. „Pe unde-ai umblat? am întrebat-o, în timp ce-mi strângeam cărțile și notițele de pe catedră. N-ai uitat că-mi datorezi eseul despre *Gatsby*, nu-i așa?“ Mi-a zâmbit și mi-a spus: „Nu-ți face griji, am o scuză foarte bună. În țara asta nu de scuze ducem lipsă“.

Mi-a istorisit pe scurt povestea ultimilor șapte ani. În linii mari, pentru că n-am îndrăznit niciodată să-i cer detalii, am aflat că în ziua în care ne-am văzut ultima oară a fost arestată, împreună cu un grup de tovarăși de-ai ei, în timp ce împărțeau manifeste pe străzi. „Îți amintești că, în acele zile, regimul era disperat să-i atace pe mujahedini – cred că am fost foarte norocoasă. Mulți dintre prietenii mei au fost excitați, iar mie mi-au dat la început zece ani.“ Zece ani erau un noroc? Ei bine, da. „Îți mai aduci aminte povestea fetei de doisprezece ani, care a fost împușcată în timp ce alerga în jurul închisorii, strigându-și mama? Eram acolo și-mi venea și mie să o strig pe mama. Au omorât atâția adolescenți: puteam fi și eu unul dintre ei. Norocul meu a fost că, de data asta, renumele tatălui meu, ca om extrem de religios, și-a spus cuvântul. Avea prieteni în comitet – chiar unul dintre hăgii îi fusese student. M-au cruțat datorită tatălui meu. Am avut parte de tratament preferențial. După o vreme, cei zece ani s-au redus la trei și-apoi am fost eliberată. Apoi, nu am fost lăsată să-mi continui educația pentru o vreme, fiind eliberată condiționat. M-au lăsat abia anul trecut să mă reinscriu la facultate. Așa că, iată-mă.“ „Bine ai revenit, i-am spus, dar nu uita – tot îmi datorezi eseul.“ Am încercat, cu neîndemănare, să nu iau în tragic evenimentele pe care tocmai le aflasem, așa cum o facuse și ea, de altfel, povestindu-le.

Am încă în fața ochilor surâsul de porțelan al lui Mahshid. Nassrin avea tot timpul un aer letargic – dădea mereu impresia că nu a închis un ochi toată noaptea – dar s-a dovedit a fi una dintre cele mai bune și mai inteligente studente ale mele.

În dreapta lor, la perete, erau două membre ale Asociației Studenților Musulmani. Nu-mi mai amintesc cum le chema, așa că vor trebui să îndure faptul neplăcut de-a fi rebotezate: domnișoara Hatef și domnișoara Ruhi. Din când în când, din *chador*-ul negru, care nu lăsa să se vadă mai mult decât nasul ascuțit al uneia și cel cărn al celeilalte, se auzeau șușoteli; uneori se ghicea chiar și-un zâmbet.

Purtau *chador*-ul într-un anume fel, pe care l-am observat și la alte femei, în special la cele tinere. Nu aveau nimic, nici în gesturi, nici în mișcări, din sficiunea cu care bunica mea îl purta: fiecare gest al acesteia te ruga să o ignori, să treci pe lângă ea și s-o lași în pace. Toată copilăria și adolescența mea, *chador*-ul bunicii a avut o semnificație deosebită pentru mine. Era un adăpost, o lume separată de restul lumii. Îmi amintesc cum își înfașura *chador*-ul în jurul trupului și cum se plimba prin grădina, când rodiile erau în floare. Acum *chador*-ul era pentru totdeauna compromis de semnificația politică pe care o dobândise. Devenise rece și amenințător, purtat de femei ca domnișoara Hatef și domnișoara Ruhi.

Mă întorc la fata frumoasă cu chip blând din rândul patru. E Mitra, care de fiecare dată ia notele cele mai mari. E liniștită, vorbește rareori, dar atunci când o face, se exprimă cu atâta calm, că de multe ori nu-mi dau seama ce vrea să spună. Aveam să o descopăr pe Mitra în lucrările ei de examen și, mai târziu, în jurnal.

În partea cealaltă a încăperii, pe partea bărbaților, se afla Hamid, care curând avea să o ia în căsătorie pe Mitra și să se lanseze într-o afacere cu calculatoare. Chipeș și inteligent, avea mereu un zâmbet liniștit, în timp ce vorbea cu colegii din dreapta și din stânga lui. Chiar în spatele lui stă domnul Forsati. Vine întotdeauna la curs cu o haină maronie și cu pantaloni de culoare închisă. Poartă o barbă îngrijită; face parte din noul val de studenți islamști – foarte diferiți de domnul Bahri, cu încrederea lui neșturbită în principiile revoluționare. Domnul Forsati este musulman, dar fără devotamentul pentru idealurile religioase care îi anima pe studenții din prima generație de islamști. Interesul lui, care prima, de altfel, era să promoveze și atât. Nu părea să fie apropiatul nici unuia dintre colegi,

cu toate că era poate cel mai puternic ca poziție, fiind șeful grupării Jihadul Islamic, una dintre cele două asociații studentești legale din Iran. Cealaltă grupare, Asociația Studenților Musulmani, era mult mai revoluționară și mai islamică în practicile sale. Am descoperit, la puțină vreme, că dacă intenționez să le arăt o casetă video la curs sau dacă voiam să organizez o serie de conferințe, trebuia să-l conving mai întâi pe domnul Forsati să intervină pentru mine – ceea ce el făcea, de cele mai multe ori cu plăcere.

Pe când vorbeam, privirea mi-era atrasă involuntar de ultimul scaun, de pe ultimul rând, de la perete. Încă de la începutul semestrului am reușit, în același timp, să mă amuz și să mă enervez: de cele mai multe ori, pe la jumătatea cursului, ocupantul aceluia scaun, înalt și foarte slab – haideți să-l numim domnul Ghomi –, se ridica pe jumătate și, fără să-și îndrepte spinarea sau să aștepte să-i acord permisiunea de a vorbi, începea să-și enumere obiecțiile. Erau întotdeauna numai obiecții, de asta puteți fi siguri.

Alături de domnul Ghomi, stătea un student mai în vârstă, domnul Nahvi. Era mai rezervat decât prietenul lui. Vorbea calm, mai ales datorită faptului că era mereu foarte sigur pe el. Nu avea niciodată dubii, care ar fi putut răbufni la suprafață. Vorbea clar și monoton, ca și cum toate cuvintele i s-ar fi aliniat în fața ochilor înainte de a le rosti. De multe ori, mă urmărea pe holuri, până la catedră, ținându-mi câte-o predică, mai ales despre decadența occidentală și despre cum absența „absolutului“ fusese cauza declinului civilizației occidentale. Discuta despre aceste lucruri sigur pe el, ca despre niște adevăruri indiscutabile. Când vorbeam, se oprea politicos, dar de îndată ce terminam ceea ce aveam de spus, relua, cu același ton monoton, exact de unde îl întrerupsesem.

Aceasta era a doua participare a domnului Ghomi la curs. Prima dată, în primul meu semestru la Allameh, venea rareori, sub pretextul că făcea parte din miliție, spunând că era implicat în eforturile legate de ostilități. Contribuția lui la aceste eforturi rămânea însă vagă: nu se înrolase și nici nu fusese vreodată pe front. Pentru unii dintre activiștii islamiști războiul devenise cea mai bună scuză ca să-și atragă privilegiile nemeritate din partea conducerii facultății. Domnul Ghomi a picat examenul final și a lipsit de la tezele din

timpul semestrului și, bineînțeles, nu mă putea suferi pentru că l-am picat. N-am înțeles niciodată dacă minciuna cu războiul chiar începuse să o creadă și el, pentru că părea foarte serios și sincer afectat de toată povestea, de ajunsese și eu să mă simt stânjenită când mă întâlneam cu el. Acum venea la curs cu ceva mai multă regularitate. De câte ori mă confruntam cu studenți de felul acesta, îmi lipsea domnul Bahri, care avea suficient respect pentru universitate ca să nu abuzeze de poziția pe care o deținea.

Domnul Ghomi venea mai des pe la curs și, de câte ori o făcea, reușea să genereze un conflict. Hotărâse să-l transforme pe Henry James într-o problemă personală. Ridica mâna cu fiecare ocazie ivită și formula sau mai degrabă exprima strident propriile obiecții. James era ținta lui favorită. Niciodată nu mă întreba pe mine în mod direct – o făcea indirect, insultându-l pe James, ca și când ar fi avut vreo veche ranchiună împotriva lui.

Când am ales *Daisy Miller* și *Piața Washington* pentru curs, nu m-am gândit nicidecum că Miss Daisy Miller și Miss Catherine Sloper vor deveni subiecte de discuție atât de controversate și de obsedante. Am ales cele două romane pentru că le-am considerat mai accesibile decât operele târzii ale lui James. Înainte de James, citisem *La răscruce de vânturi*.

Cursul meu introductiv despre roman se axa pe felul în care acesta, ca formă narativă inovatoare, transforma radical concepte de bază despre relațiile esențiale dintre indivizi, schimbând astfel atitudinile tradiționale față de relațiile oamenilor cu societatea, sarcinile și îndatoririle acestora. Nicaieri nu este mai vizibilă această schimbare ca în relațiile dintre bărbați și femei. Chiar din clipa în care Clarissa Harlow și Sophia Western – două fiice modeste și aparent ascultătoare – au refuzat să se mărite cu bărbați pe care nu-i iubeau, cursul narațiunii s-a schimbat și au fost puse sub semnul întrebării instituțiile de bază ale vremii lor, începând cu căsătoria.

Daisy și Catherine nu aveau multe lucruri în comun, dar iată că amândouă aleg să sfideze convențiile vremii, refuzând să se supună. Vin să se alăture unei lungi liste de eroine sfidătoare, printre care Elizabeth Bennett, Catherine Earnshaw și Jane Eyre. Aceste femei creează principalele complicații ale acțiunii, prin refuzul lor de a se complăce. Ele sunt mai complexe decât eroinele de mai târziu, în mod evident revoluționare, din secolul douazeci, pentru că nu pretind a fi radicale.

Catherine și Daisy păreau ciudate multor studenți, care erau mai practici și nu înțelegeau de ce se făcea atâta caz pe tema asta. De ce-și sfida Catherine părintele și pretendentul? Și-apoi, de ce îl tachina așa Daisy pe Winterbourne? Ce doreau aceste două femei dificile de la bărbații lor uluiți? Din clipa în care și-a făcut pentru prima dată apariția, cu umbreluța și cu rochia ei de muselină albă, Daisy a semănat neliniște în mintea și în inima lui Winterbourne. I se prezintă ca un puzzle, ca un mister năucitor, în același timp prea greu și prea ușor pentru a fi descifrat.

Cam în acest moment al discursului, pe când mă pregăteam să intru într-o discuție amanunțită despre Daisy Miller, domnul Ghomi a ridicat mâna. Tonul lui era de protest, evident, ceea ce m-a pus în defensivă și m-a iritat. „Ce le face pe aceste femei să fie atât de revoluționare? Daisy Miller este în mod cert o fată rea, reacționară și decadentă. Noi trăim într-o societate revoluționară și femeile noastre revoluționare sunt cele care sfidează prin modestie decadența culturii occidentale. Ele nu fac ochi dulci bărbaților“, continuă el, aproape fără suflare, înveninat fără motiv pe o operă de ficțiune. Înfierbântat, mai spuse că Daisy este diabolică și că merită să moară. Și mai voia să știe și de ce domnișoara F, din rândul trei, credea că moartea nu era pedeapsa tocmai potrivită pentru aceasta.

După ce și-a încheiat în felul acesta discursul, domnul Ghomi s-a așezat triumfător, privind în jur, să vadă dacă îndrăznește cineva să-l contrazică. Nimeni n-a făcut-o. În afară de mine, desigur; toți se așteptau să-mi fac datoria. Domnul Ghomi făcea mereu în așa fel încât să distragă atenția audienței de la curs. La început mă enervam, dar pe urmă am constatat că de multe ori el vorbea despre sentimente pe care ceilalți nu îndrăzneau să le exprime.

Când întrebam studenții ce părere aveau despre asta, nimeni nu se oferea să vorbească. Încurajat de tăcerea din jur, domnul Ghomi ridică din nou mâna. „Noi suntem mai morali pentru că am experimentat răul în mod nemijlocit; suntem în război împotriva acestuia, deopotrivă acasă și peste granițe.“ Auzind asta, Mahshid s-a hotărât să vorbească. „Dacă vă amintiți, zise ea încetșor, James a trecut prin două războaie. În tinerețe, a trecut prin Războiul Civil din

America, iar înainte să moară, a fost martorul Primului Război Mondial.“ Drept răspuns, domnul Ghomi a ridicat din umeri; probabil avea senzația că nici unul dintre aceste războaie nu fusese purtat în numele dreptății.

La sfârșitul cursului, am rămas așezată pe scaun, în mijlocul tăcerii care se instalase în jur, prinsă parcă în vidul luminii, care intra pe ferestrele largi, fără perdele, ce acopereau tot peretele din dreapta. Câteva studente zăboveau în jurul catedrei. „Vrem să vă spunem că noi, majoritatea, nu suntem de acord cu ce spun ei, a rostit una dintre ele. Oamenilor le este frică să vorbească. Acestea sunt subiecte controversate. Dacă spunem adevărul, ne temem că ne vor reclama. Dacă spunem ce-și doresc ei să audă, ne temem de dumneavoastră. Dar să știți că noi toți apreciem foarte mult cursul pe care îl țineți.“

Da, mă gândeam în timp ce mergeam spre casă, în seara aceea și ori de câte ori îmi revenea în minte acea conversație. Apreciați cursul meu, dar pe *Daisy Miller* o apreciați? Oare da?

Domnul Ghomi avea păreri clare asupra tuturor femeilor de teapa lui Daisy Miller din lumea întreagă, ceilalți și-l disputau pe Winterbourne, eroul romanului. Cu excepția uneia singure, *Casa Papușilor*, nici o altă operă literară nu avusese un asemenea impact asupra lor. Pasiunea aceasta izvora din uimire și din îndoială. Daisy îi deconcerta, îi făcea să nu mai distingă granița dintre bine și rău.

Într-una din zile, la sfârșitul cursului, o fată timidă, care stătea de obicei în primul rând, dar care lăsa impresia permanent că se ascunde în spatele cuiva, s-a apropiat cu o ușoară ezitare de catedră. Dorea să știe dacă Daisy Miller era o fată rea. „Ce părere aveți dumneavoastră?” m-a întrebat cu simplitate. Ce credeam eu? Și de ce oare mă iritase într-atât întrebarea ei atât de simplă? Acum sunt sigură că ezitățile mele de atunci și faptul că am evitat un răspuns direct, insistând asupra faptului că ambiguitatea este centrală structurii romanului lui James, au dezamăgit-o teribil și că de atunci înainte mi-am pierdut mult din credibilitate în fața ei.

Am deschis cartea la scena de la Colosseum. Daisy, sfidând orice precauție și etichetă, a ieșit să privească lumina lunii cu domnul Giovanelli, un italian fără scrupule, care o urmărea pretutindeni, scandalizându-i pe compatrioții ei bine crescuți, bărbați și femei deopotrivă. Winterbourne îi descoperă, iar reacția acestuia spune mai multe despre caracterul lui decât despre al ei:

Winterbourne s-a oprit locului, îngrozit; și trebuie adăugat, cu oarecare ușurare. A fost ca un moment de iluminare asupra ambiguității

comportamentului lui Daisy, și enigma începu să i se deslușească. Era o domnișoară pe care un gentleman nu mai trebuia să se obosească să o respecte.

Noaptea petrecută de Daisy la Colosseum îi este fatală astfel din mai multe motive: se molipsește de un soi de febră în acea seară, de la care i se va trage moartea. Dar moartea ei este oarecum predeterminată de reacția lui Winterbourne. Acesta își declarase clar indiferența, și atunci când ea se întoarce la trăsura ca să plece, el îi recomandă să-și ia pastilele împotriva febrei. „Nu-mi pasă, spuse Daisy pe un ton ciudat, dacă fac febră sau nu.“ Am căzut cu toții de acord asupra faptului că atitudinea tânărului față de Daisy îi hotărăște acesteia soarta. El este singurul a cărui opinie contează pentru ea. Fără să i-o fi spus vreodată, ea își dorește cu putere ca el să-și demonstreze devotamentul față de ea nu doar prin predici, ci acceptând-o așa cum este, necondiționat. Ironic este faptul că, în cele din urmă, Daisy este cea care arată că-i pasă și își arată devotamentul prin moarte.

Winterbourne nu este singurul care s-a liniștit descifrând răspunsul la enigma lui Daisy. Mulți dintre studenți au râsuflat și ei ușurați. Domnișoara Ruhi a întrebat de ce nu s-a terminat romanul odată cu moartea lui Daisy. Nu era acesta oare un final acceptabil? Moartea ei părea să fi fost un sfârșit bun pentru toți cei implicați. Domnul Ghomi se putea bucura în voie, pentru că aceasta își plătise păcatele prin moarte, iar ceilalți o puteau simpatiza, fără să mai fie copleșiți de vreun sentiment de vinovație.

Dar nu acesta era sfârșitul. Romanul se termină la fel cum începe, nu cu Daisy, ci cu Winterbourne. La începutul povestirii, mătușa lui îl previne că este pe cale de-a face o mare greșeală, în legătură cu Daisy. Voia să spună că putea fi păcălit de ea. Acum, după moartea lui Daisy, Winterbourne îi amintește cu ironie mătușii sale: „Ai avut dreptate vara trecută. Era cât pe-acți să fac o greșeală. Am trăit mult prea mult prin locuri străine“. O subestimase pe Daisy.

La începutul romanului, povestitorul ne pune la curent cu un zvon, conform căruia Winterbourne ar fi avut o legătură cu o străină, iar la sfârșit, pentru a închide complet cercul evenimentelor, aflăm că:

În cele din urmă, s-a întors să locuiască la Geneva, de unde continua să ne parvină cele mai contradictorii zvonuri asupra motivelor acestei șederi prelungite: se spune că studiază cu sârg, ceea ce ne dă de înțeles că ar fi interesat până peste poate de o doamnă străină, foarte inteligentă.

Cititorul, care până în acel moment se identificase cu eroul principal, rămâne nedumerit. Suntem lăsați să credem că Daisy, ca și floarea al cărei nume îl poartă, a fost numai un scurt și frumos interludiu. Dar această concluzie nu este nici ea întru totul adevărată. În final, tonul povestitorului face să ne îndoim că Winterbourne ar mai fi putut vedea viața la fel ca înainte. Nimic nu va mai fi vreodată la fel, nici pentru el, nici pentru cititorul nesuspicios – așa cum am avut ocazia să constat mai târziu, când studenții și-au reevaluat „impresiile“ despre Daisy, în conversațiile și în lucrările lor.

În *Muza tragică*, mi-a amintit prietena mea Mina, James spunea că scopul lui, atunci când scrie, este să producă „arta ca o complicație umană și piatră de poticnire socială“. Asta îl făcea atât de greu. Mina era specialistă în James și îi vorbisem despre reacțiile studenților la *Daisy Miller*. „Sper că nu ai de gând să renunți la el pentru că este greu“, a adăugat ea, oarecum tulburată. Am asigurat-o că nu intenționez să fac asta; oricum, problema nu era că ar fi fost prea greu pentru ei, ci pentru că îi făcea să nu se simtă în largul lor.

I-am spus că nu mă îngrijora faptul că mă confruntam cu indivizi ca domnul Ghomi, care erau prin structură opusul ambiguității, ci mă îngrijorau ceilalți studenți, care erau victimele atitudinii lipsite de ambiguitate a acestora. „Vezi tu, îi spuneam, am senzația că oameni ca domnul Ghomi atacă mereu, pentru că le este frică de ceea ce nu înțeleg. Afirmă că nu au nevoie de James, dar, de fapt, ceea ce spun este că le este teamă de individul asta, James – îi pune în încurcătură, îi nedumerește, îi neliniștește.“

Mina mi-a povestit că atunci când voia să explice conceptul ambiguității romanului, folosea mereu istoria cu scaunul. La următorul curs, am ales un scaun și l-am așezat în fața catedrei. „Ce vedeți?“ i-am întrebat. Un scaun. Apoi l-am întors cu susul în jos. „Acum ce vedeți?“ Tot un scaun. Am pus apoi scaunul la loc și am cerut câtorva studenți, din bănci diferite, să se ridice în picioare, apoi i-am rugat pe ei, ca și pe alții, care stăteau jos, să descrie același scaun. „Voi vedeți că acesta este un scaun, dar când vine

vorba să-l descrieți, o faceți din perspectiva locului în care vă aflați, așa că nu puteți spune că există un singur mod de a privi acest scaun, nu-i așa?” Sigur că nu. „Dacă nu se poate face o astfel de afirmație despre un simplu obiect, despre un simplu scaun, cum putem să judecăm la modul absolut un individ, oricare ar fi acesta?”

Pentru a încuraja majoritatea studenților să discute deschis despre ideile lor, le-am cerut să noteze în caiete, sub forma unui jurnal, impresiile proprii asupra operelor studiate. În aceste jurnale puteau scrie despre orice avea legătură cu orele de curs sau cu experiențele lor personale; era însă obligatoriu să scrie despre operele citite. Domnișoara Ruhi descria întotdeauna intriga, ceea ce demonstra că parcursese cărțile indicate în bibliografie și că, uneori, citise și ce se scrisese despre ele. Rareori își exprima, în schimbul opiniilor personale. O dată a menționat că avusese o rețineră față de *La răscruce de vânturi*, datorită lipsei de moralitate a textului, până când a citit undeva despre aspectele sale mistice, dar în cazul lui James nu părea să fi fost niciunde vorba despre misticism – era cât se poate de cu picioarele pe pământ, chiar dacă uneori prea idealist.

Caietele ei erau mereu foarte îngrijite. Înaintea fiecărei teme scria de mână, caligrafiat: „În numele lui Allah, Preamilostivul, Îndurătorul”. Spunea că Daisy era numai ușor imorală; mai degrabă „neînțelegătoare”. Cu toate acestea, era bine de știut că existau reguli de comportament și standarde după care oamenii puteau fi judecați, chiar și într-o societate decadentă, precum cea americană. Cita, de asemenea, un alt profesor, care se plângea de faptul că unii scriitori își descriau eroii imorali și neraționali cu atâta talent, încât atrăgeau simpatia instinctivă a cititorilor. Regreta, de asemenea, că persoane cu judecată sănătoasă, precum doamna Costello sau doamna Walker, erau prezentate într-o lumină negativă. Asta pentru a demonstra puterea, în același timp divină și satanică, a scriitorului. Un scriitor ca James, în opinia ei, era ca Satana: avea puteri infinite, dar le folosea pentru a face rău, pentru a crea simpatie pentru o păcătoasă ca Daisy și dezgust față de persoane virtuozase ca doamna Walker. Domnișoara Ruhi debita aceleași nerozii ca domnul Nyazi și ca mulți alții.

Domnul Ghomi a rămas fidel rolului său. Rareori puteai deduce din ceea ce scria că citise vreun text. Nu făcea decât să pledeze împotriva imoralității și a răului suprem. Avea obiceiul de a mă „educa”, copiind în jurnal citate întregi din imamul Khomeini și din alte personalități, despre rolul literaturii în societate, despre decadența culturii occidentale și despre Salman Rushdie. Lipea apoi în caiet articole întregi decupate de prin ziare, despre crimele și despre corupția din Statele Unite. O dată a devenit atât de disperat, încât a început să citeze sloganuri scrise pe zidurile de pe stradă. Am reținut unul, care mi s-a părut mai special: O FEMEIE ESTE OCROTITĂ DE VAL, PRECUM PERLA ÎNTR-O SCOICĂ. Acest slogan era de obicei acompaniat de un desen ce înfățișa o stridie pe jumătate deschisă, care lăsa să se întrevadă o perla strălucitoare.

Domnul Nahvi, prietenul lui tăcut și mai în vârstă, scria foarte îngrijit tratate filosofice despre pericolul indoiei și al incertitudinii. Întreba dacă nu cumva incertitudinea despre care făcea atâta caz James ar reprezenta cauza decadenței occidentale. Vorbea și scria despre această decadență de parcă ar fi fost un fapt dovedit, față de care nici măcar necredincioșii occidentali nu mai puteau protesta. Din când în când îmi dădea lucrările lui, însoțite de câte un pamflet sau de o carte ca *Literatură și Angajare*, *Conceptul de Literatură Islamică* și altele de același gen.

Câțiva ani mai târziu, când Mahshid și Mitra veneau la cursurile mele de joi, de acasă, am reluat *Daisy Miller* și amândouă mi-au spus că regretau că atunci păstrasera tăcerea. Mitra mi-a mărturisit că admira curajul lui Daisy. Era atât de straniu și de impresionant să le aud vorbind despre Daisy ca despre o persoană din viața reală – o rudă sau o prietenă.

Într-o zi, plecând de la școală, m-am întâlnit cu doamna Rezvan, care se întorcea la birou. S-a apropiat de mine și mi-a spus: „Aud lucruri interesante despre cursurile tale – primea, ce-i drept, rapoarte despre tot ce mișca prin facultate, – sper că mă crezi acum când îți spun că trebuie să le facem educație copiilor ăstora.

Revoluția le-a golit capetele de orice formă de gândire, iar intelectualitatea noastră, cireșa de pe tort, nu este nici ea mai brează“.

I-am spus că tot nu eram convinsă că lucrul ăsta se putea face doar prin intermediul universității. Mă gândeam că puteam aborda problema făcând front comun cu intelectuali din afara universității. M-a privit pieziș și mi-a zis: „Da, poți face și asta, dar ce te face să crezi că vei avea mai mult succes așa? Până una, alta, intelectualii noștri nu sunt nici ei mai buni decât clerul. N-ai auzit despre conversația dintre domnul Davaii, faimosul nostru romancier, și traducătorul lui *Daisy Miller*? Într-o zi, au fost prezentați unul celuilalt. La un moment dat, romancierul spune: «Numele dumneavoastră îmi sună cunoscut – nu sunteți cumva traducătorul lui Henry Miller?» «Nu, al lui *Daisy Miller*.» «Corect, așa e, nu cumva James Joyce a scris asta?» «Nu, Henry James.» «Oh, da, și ce mai face Henry James zilele astea?» «E mort – din 1916»“.

I-am spus magicianului că aş putea-o descrie cel mai bine pe prietena mea Mina cu fraza pe care o foloseşte Lambert Strether, protagonistul romanului *Ambasadorii*, când îi vorbeşte despre sine „sufletului sau pereche“, Maria Gostrey. Îi spune: „Sunt un ratat plin de însușiri“. Un ratat plin de calități? m-a întrebat. Da, și știi ce i-a răspuns ea?

„Slava Cerului că ești un ratat – de-asta mi-ai atras atenția! Orice altceva, în ziua de azi, este de-a dreptul hidos. Uită-te în jurul tau, privește-i pe cei plini de succes. Pe onoarea ta, ai vrea să fii unul dintre ei? Și-apoi, a continuat ea, uită-te încă o dată și la mine.“

S-au privit, o vreme, ochi în ochi. „Vad, a răspuns Strether. Și tu ești în afară.“

„Superioritatea pe care o discerți în mine, a conchis ea, îmi anunță inutilitatea. Dacă ai ști, spuse suspinând, visele tinereții! Totuși, realitățile noastre obiective sunt cele care ne-au legat astăzi unul de celălalt. Suntem camarazi de arme, înfrânți pe câmpul de luptă.“

Într-o bună zi, i-am spus, voi scrie un eseu intitulat *Ratați plini de însușiri*. Va fi despre importanța lor în operele de ficțiune, în special în ficțiunea modernă. Mă gândesc anume la acest stigmat, ca fiind oarecum tragic – uneori comic, alteori patetic, sau amândouă, poate, la un loc. Îmi vine în minte Don Quijote, dar acest personaj este în mod esențial modern, născut și creat într-o perioadă de timp când eșecul, în sine, era sărbătorit. Hai să vedem, Prin este unul dintre ei, apoi Herzog; Gatsby, poate da, poate nu –

eșecul nu este alegerea lui. Majoritatea personajelor preferate ale lui James și ale lui Bellow fac parte din această categorie. Aceștia sunt oameni care aleg eșecul în mod conștient, pentru a-și păstra un sentiment de integritate personală. Sunt mult mai elitiști decât snobii, datorită standardelor lor ridicate. Cred că James se considera și el, din multe puncte de vedere, unul dintre ei, cu romanele lui neînțelese și cu tenacitatea de a scrie genul de ficțiune pe care îl considera cel mai potrivit; așa este și prietena mea Mina, și prietenul nostru Reza, și tu, bineînțeles, ești la fel, numai că tu nu aparții acestei lumi ficționale, nu-i așa? „Ei bine, a zis el, acum par a fi doar o plămnuire a imaginației tale.“

Cred că am încadrat-o pe Mina în categoria rataților plini de însușiri încă de la prima noastră întâlnire, după revoluție, în timpul uneia dintre ultimele ședințe de catedră la care am participat la Universitatea din Teheran. Ajunsesem târziu și, de cum am intrat, am văzut pe rândul din fața ușii, în dreapta șefului de departament, o femeie îmbrăcată în negru. Negri ca smoala îi erau și ochii, și părul des, tuns foarte scurt. Părea indiferentă la discuțiile în contradicțoriu, purtate în jur, nu atât calmă, cât mai mult retrasă în sine însăși. Făcea parte din acea categorie de oameni irevocabil și incurabil onești și tocmai de aceea inflexibili și vulnerabili, în același timp. Asta este ce-mi amintesc despre ea: un aer de gentilețe uzată, de vremuri bune, de mult apuse, impregnate în fiecare por.

Farideh și dr. A discutaseră foarte mult despre Mina – despre cunoștințele ei, despre devotamentul față de literatură și despre munca pe care o depunea. Farideh dădea dovadă de o generozitate care, în ciuda devotamentului orb față de ceea ce ea numea revoluție, îi permitea să se deschidă față de anumite persoane, chiar dacă acestea îi erau adversari din punct de vedere ideologic. Avea un instinct fantastic în privința rebelilor autentici, care, precum dr. A, Mina sau Laleh, se opuneau principiilor ei politice. Astfel încât simpatiza instinctiv cu Mina și încerca să o consoleze, deși între ele existau neînțelegeri în toate privințele.

Mina fusese chemată înapoi după o vacanță de doi ani, petrecută la Universitatea din Boston, unde se dusesese cu intenția de a-și

scrie cartea. Îi fusese dat un ultimatum, iar ea – după părerea mea – greșise întorcându-se în Iran. Cartea ei era despre Henry James. Studiase sub îndrumarea lui Leon Edel, iar când am văzut-o pentru prima dată, îi era greu să rostească o simplă propoziție. Bineînțeles că nu a mai predat vreodată: o chemaseră doar ca să o dea afară. Refuza să poarte valul și să facă vreun compromis; singurul compromis fusese faptul că se întorsese în țară. Și probabil că nu fusese un compromis, ci o necesitate.

Tatăl Minei fusese poet laureat – familia ei era cultă și de condiție foarte bună. Când eram mici, familiile noastre ieșeau împreună în weekenduri. Ea era mai mare decât mine și nu prea mă băga în seamă la aceste întruniri de familie, dar mi-o amintesc vag. Apare în câteva dintre fotografiile vechi pe care le am din copilărie, stând în spatele tatălui ei, în grădina lor, alături de unul dintre unchi, de tata și de un tânăr pe care nu-l pot identifica. Stă foarte serioasă, afișând un zâmbet reținut.

Eu și Farideh am încercat să-i spunem Minei cât de mult o apreciem și cât de revoltate suntem că indivizii de la universitate nu o fac. Ne asculta impasibilă, dar părea că îi face plăcere faptul că o respectăm. Fratele ei preferat, președinte al unei mari companii, fusese arestat la începutul revoluției. Spre deosebire de majoritatea oamenilor, el refuzase să accepte noul regim. Deși nu era activ din punct de vedere politic, sprijinea monarhia, și, exact ca și sora lui, spunea exact ce gândea, chiar și la închisoare. A fost executat. În acea perioadă, ea s-a dedicat familiei fratelui său – văduvei și copiilor acestuia. Acum Mina se îmbracă numai în negru.

Mina locuia singură cu mama ei într-un conac ridicol de mare. Când eu și Farideh am fost în vizita la ea, fiecare din noi ducându-i câte un buchet de flori, era o zi însorită. De cum am pătruns în holul de la intrare, ce părea un adevărat mausoleu, lumina soarelui a dispărut. Mama ei a fost cea care ne-a deschis. Îi cunoștea pe părinții mei și m-a întrebat de ei, apoi, brusc, dar politicos, ne-a părăsit în momentul în care fiica ei a început să coboare scara în spirală. Noi stăteam în capul scării cu buchetele noastre colorate și

cu rochiile pastel, arătând prea degajate și luminoase pentru gravitatea sumbră a acelei case, ce părea că întunecă tot ce se afla acolo.

Felul în care Mina își exprima bucuria sau aprecierea erau solemne. Și totuși se bucura să ne vadă și ne-a condus în uriașul living în formă de semicerc. Camera părea să aibă propriile nemulțumiri, exact ca o văduvă ce iese pentru prima dată în public fără soțul ei. Era mobilată ici și colo; existau spații goale unde ar fi trebuit să se afle scaune, mese și un pian.

Mama Minei, o femeie distinsă, de aproape șaptezeci de ani, ne-a adus ceaiul pe o tavă de argint, în cești elegante, așezate pe câte un suport de argint filigranat. Mama ei era o bucatăreasă grozavă, așa că vizitele la ea acasă se transformau într-un adevărat ospăț. Dar era un ospăț trist, de vreme ce, oricât de bună ar fi fost mâncarea, nimic nu putea înveseli acest conac părăsit. Ospitalitatea plină de grație a gazdelor noastre, eforturile lor de a ne face să ne simțim bine primite nu reușeau decât să scoată în evidență pierderea suferită, pe care o ascundeau atât de bine.

Obsesia Minei era realismul în ficțiune, iar James devenise o pasiune. Ceea ce știa, știa foarte bine. Ne-am complimentat reciproc, deoarece tipul meu de cunoaștere era haotic și impulsiv, iar al ei – meticolos și absolut. Puteam vorbi ore în șir fără să ne oprim. Înainte de a se alătura grupului ei de revoluționari, fugind în Kurdistan și pe urmă în Suedia, Farideh participa la discuțiile noastre și stăteam toate trei de vorbă despre literatură și despre politică ore întregi, uneori până târziu în noapte.

Când venea vorba de politică, Farideh și Mina erau adversare – una era marxistă convinsă, iar cealaltă, o monarhistă înfocată. Ceea ce aveau în comun însă era ura necondiționată pe care o nutreau pentru regimul actual. Când mă gândesc la felul cum talentul lor a fost irosit, simt cum crește în mine resentimentul față de regimul care fie i-a eliminat fizic pe cei mai inteligenți și mai studiosi dintre ei, fie i-a forțat să abandoneze ce era mai bun în aceștia, transformându-i în revoluționari înfocați, precum Farideh, sau în pustnici ca Mina și ca magicianul meu. Ei s-au retras și au ars moznit în visurile lor spulberate. Căci pentru ce vis mai trăia Mina, dacă nu-l putea avea pe James al ei?

Atacurile asupra Teheranului au fost reluate în primăvara lui 1988, după o lungă perioadă de acalmie. Nu mă pot gândi la acele luni de război și nici la cele 168 de atacuri cu rachete asupra Teheranului, fără să mă gândesc la primăvară, la delicatetea specifică a acestui anotimp. Într-o zi de sâmbătă Irakul a atacat rafinăria de petrol a Teheranului. Această veste a declanșat vechile senzații de frică și de neliniște care ne dădeau târcoale de peste un an, de la ultimele bombe ce se abătuseră asupra orașului. Guvernul iranian a răspuns printr-un atac asupra Bagdadului, iar luna, Irakul a început prima rundă de atacuri cu rachete îndreptate spre Teheran. Intensitatea evenimentelor ce au urmat au transformat atacurile într-un simbol a tot ceea ce trăiserăm de-a lungul a nouă ani; totul era ca un poem perfect.

La scurt timp după primele atacuri, am decis să lipim geamurile cu bandă adezivă. La început am adus copiii în camera noastră, acoperind geamurile cu pături și cu șaluri, iar apoi i-am mutat pe micul hol fără ferestre de lângă dormitoarele noastre, locul meu de întâlnire cu James și cu Nabokov din nopțile mele de insomnie. În câteva rânduri ne-am gândit serios să părăsim Teheranul, iar odată, într-un moment de frenezie, am făcut curat în cămaruța de lângă garaj, care avea să devină ulterior biroul meu, și am consolidat ferestrele; apoi ne-am mutat din nou în dormitoarele noastre. Eu, care la prima rundă de atacuri asupra Teheranului fusesem cea mai înspăimântată, acum păream cea mai calmă, pentru a compensa oarecum comportamentul meu dinainte.

În prima noapte a atacului cu rachete am urmărit cu niște prieteni germani un documentar TV dedicat comemorării vieții exilatului regizor rus Andrei Tarkovski. În încercarea de a-i domoli pe intelectuali, Festivalul de Film de la Fajr (în trecut se ținea în Teheran) prezentase o selecție specială din filmele lui Tarkovski. Deși filmele erau cenzurate și prezentate în original, în limba rusă, fără subtitrare, în fața cinematografelor se formaseră cozi lungi cu câteva ore înaintea deschiderii caselor de bilete. La negru, biletele se vânduseră cu prețuri de câteva ori mai mari, iar la intrarea în cinematograful se iscaseră certuri, mai ales între cei veniți din provincie special pentru această ocazie.

Domnul Forsati venise după ore să mă anunțe că făcuse rost de două bilete în plus la o proiecție a *Sacrificiului* lui Tarkovski, film pe care, la un moment dat, îmi exprimasem dorința să-l vad. De vreme ce domnul Forsati era liderul Jihadului Islamic, una dintre cele două asociații studentești musulmane din cadrul universității, acesta avea acces la mult râvnitele bilete. El spunea că mania Tarkovski era atât de raspândită, încât până și ministrul petrolului cu familia fuseseră la o proiecție. Oamenii erau înnebuniți după filme. Îmi spunea râzând că oamenii, cu cât înțeleg mai puțin din film, cu atât îl tratează cu mai mult respect. I-am spus că dacă e așa, atunci ar trebui să-l adore pe James. El a răspuns cu viclenie: „Asta-i altceva; îl respectă pe Joyce așa cum îl respectă pe Tarkovski. Pe James au senzația că îl înțeleg sau că ar trebui să-l înțeleagă, așa că doar se înfurie. Au mai multe probleme cu James decât cu alți scriitori în mod evident mai dificili, precum Joyce“. L-am întrebat pe domnul Forsati dacă se duce să vadă filmele lui Tarkovski. Mi-a spus: „Dacă m-aș duce, aș face-o doar ca să fiu în rând cu lumea; altfel, îl prefer pe Tom Hanks“.

În după-amiaza în care am fost să vad *Sacrificiul* era o zi minunată de iarnă: nu era propriu-zis iarnă, ci un amestec de iarnă și de primăvară. Și totuși, lucrul cel mai uimitor din acea după-amiaza nu era vremea superbă, nici măcar filmul în sine, ci mulțimea din fața cinematografului. Părea o manifestație de protest. Erau intelectuali, funcționari, gospodine, unele dintre ele veniseră cu copii mici, un

tânăr mullah ce stătea înghesuit într-o parte – era un amestec de persoane pe care nu l-ai fi găsit la vreo altă adunare în Teheran.

În cinematograful, luminile colorate care au apărut brusc pe ecran au redus publicul la tăcere. Nu mai fusesem într-un cinematograful de cinci ani: în acea perioadă rulau numai filme vechi revoluționare, tumate în Europa de Est, sau filme de propagandă din Iran. Nu pot spune cu sinceritate ce impresie mi-a făcut filmul – experiența vizionării filmului într-un cinematograful, tolănită confortabil în fotoliul mare, adânc, din piele răcoasă, privind la un ecran uriaș, era prea naucitoare. Știind că era posibil să nu înțeleg cuvintele și că dacă m-aș gândi la cenzură, aș fi fost prea furioasă ca să mai urmăresc filmul, m-am abandonat magiei culorilor și imaginilor.

Privind în urmă la acele vremuri, mi se pare că extazul față de Tarkovski al unui public format din oameni care habar nu aveau cum i se scrie numele, și care, în alte circumstanțe, i-ar fi ignorat sau chiar nu i-ar fi agreat opera, luase naștere dintr-o intensă nevoie de experiențe senzoriale. Eram însetați de orice formă de frumusețe, chiar și de un film abstract, fără subtitrare și atât de cenzurat, încât nu mai semăna cu originalul. Se simțea uimirea de a fi în public pentru prima oară după ani întregi, fără frică sau ură, și de a te afla într-un loc unde sunt o mulțime de străini, și cu toate acestea nu este o demonstrație, un marș de protest, o coadă la pâine sau o execuție publică.

Subiectul filmului era războiul și jurământul pe care personajul principal îl făcuse – nu avea să mai vorbească vreodată, dacă familia îi era scutită de ororile războiului. Acțiunea era concentrată asupra amenințării ascunse în spatele cursului liniștit al vieții de zi cu zi, calm doar în aparență, și asupra frumuseții luxuriante a naturii: felul în care războiul însuși își făcea simțită prezența prin zgomotul produs de mobila distrusă în timpul bombardamentelor, și teribilul sacrificiu necesar pentru a te confrunța cu această amenințare. Pentru un scurt moment am trăit în chip colectiv experiența acelei frumuseți îngrozitoare, care poate fi exprimată prin artă și percepută doar prin intermediul unei angoase extreme.

În decursul a douăzeci și patru de ore, paisprezece rachete au lovit Teheranul. De vreme ce mutasem copiii înapoi în camera lor, în noaptea aceea mi-am tras o canapea micuță la ei în dormitor și am rămas trează citind până la trei dimineața. Citeam un voluminos roman de mistere de Dorothy Sayers și mă simțeam în siguranță alături de personajele create de aceasta – lordul Peter Wimsey, credinciosul său servitor și iubita învățată. În zorii zilei, eu și fiica mea am fost trezite din somn de sunetul unei explozii din apropierea casei noastre.

Și nu vorbesc de zgomotul puternic – dacă poate fi numit zgomot – al exploziei: e vorba de mai mult decât de sunet, am *simțit* explozia, ca și cum o greutate imensă ar fi căzut pe casa noastră. Casa s-a cutremurat, iar geamurile au zăngănit în cadrul ferestrelor. După explozie, m-am dus pe terasă. Cerul avea nuanțe de roz și bleu, iar crestele munților erau acoperite de zăpadă; la mică distanță, fumul provenit din explozie se încolăcea înspre cer.

Începând din ziua aceea, am revenit la rutina care se impusese în viațile noastre, din pricina bombardamentelor și a atacurilor cu rachete. După fiecare explozie urma seria de telefoane primite sau date rudelor și prietenilor, pentru a afla dacă mai sunt în viață. O senzație sălbatică de ușurare, de care îmi amintesc întotdeauna cu un sentiment de rușine, era inevitabil declanșată la auzul vocii familiare de la capatul celălalt al firului. În acea perioadă, reacția generală a oamenilor era una de panică, furie și neputință. După opt ani de război, în loc să protejeze orașul, guvernul iranian nu făcuse practic nimic altceva decât să-și extindă politica de propagandă și să se mândrească cu ardoarea pe care o nutrea poporul iranian față de martiriu.

După primul atac, Teheranul, cunoscut pentru suprapopulare și pentru poluare, devenise un oraș-fantomă. Mulți oameni fugiseră spre locuri mai sigure. Am citit recent într-un raport că peste un sfert din populația orașului, inclusiv oficialități din guvern, părăsiseră Teheranul. Se răspândise o nouă glumă – cum că asta ar fi fost cea mai eficientă metodă adoptată de guvern pentru a rezolva problema poluării și a suprapopulării orașului. Din punctul meu de vedere, Teheranul se trezise la viață, de parcă în urma atacurilor și a plecării populației orașul își lepădase vâlul vulgar pentru a scoate la iveală un chip uman și decent. Teheranul arăta așa cum probabil că se simțeau mulți dintre cetățenii săi: trist, oropsit și lipsit de apărare, totuși nu fără o anumită demnitate. Benzile adezive lipite pe ferestre pentru a împiedica implozia geamurilor făcute țândări spuneau povestea suferinței orașului, o suferință și mai sfâșietoare din pricina frumuseții proaspăt dobândite, a verde-lui crud al copacilor, răcoriți de ploile de primăvară, a bobocilor în floare și a creștelor înzăpezite ale munților, ce păreau să fie acum atât de aproape, de parcă ar fi fost lipite pe cer.

După doi ani de război, Iranul a eliberat orașul Khorramshahr, ce fusese capturat de irakieni. În contextul altor înfrângeri semnificative, Saddam Hussein, sfătuit de vecinii săi arabi îngrijorați, arătase serioase semne de reconciliere. Dar ayatollahul Khomeini și câteva persoane din elita aflată la putere refuzaseră să semneze un armistițiu. Erau decizi să captureze orașul sfânt Karbala, din Irak, locul martiriului imamului Hussein. Orice tactică posibilă a fost folosită pentru a realiza ceea ce și-au propus, inclusiv tehnica de atac ce avea să devină cunoscută sub numele de „valul uman”, când mii de soldați iranieni, în special băieți foarte tineri, cu vârste cuprinse între zece și șaisprezece ani, precum și oamenii de vârstă medie și bătrâni, eliberau câmpurile de mine, mergând pe ele. Cei foarte tineri erau cuprinși în programul-propagandă al guvernului care le oferea șansa unei vieți aventuroase și eroice pe câmpul de luptă și îi încuraja să se înroleze în miliție, chiar împotriva voinței părinților.

Am reluat veghea de noapte împreună cu Dashiell Hammett și cu ceilalți. Rezultatul a fost că, patru ani mai târziu, am adăugat o nouă secțiune cursului meu – proza de mistere, începând cu Edgar Allan Poe.

Când bombardamentele au fost reluate, ne-am mutat în sălile de curs de la etajul doi. De fiecare dată când avea loc un atac, oamenii alergau fără să stea prea mult pe gânduri spre ușa și apoi pe scări; așa că era mai înțelept să ținem cursurile la un etaj inferior. Noile evenimente goliseră sălile de curs, așa că majoritatea încăperilor erau doar pe jumătate pline. Mulți dintre studenți se întorseseră în orașele lor natale sau plecaseră în localități care nu erau bombardate; alții pur și simplu nu mai ieșeau din casă.

Reluarea bombardamentelor îi făcuse mai importanți pe oamenii de teapa domnului Ghomi, iar ei alergau cu perseverență după asta. Asociațiile islamice foloseau orice prilej pentru a întrerupe cursurile, planificând marșuri militare pentru a anunța o nouă victorie sau pentru a deplânge moartea vreunui membru al comunității universitare, care sfârșise ca martir în război. De fiecare dată când citeam câte un fragment din *Piața Washington* sau din *Marile speranțe*, eram întrerupți brusc de câte un marș militar, iar după câte-un episod de genul acesta, indiferent cât de mult încercam să reluăm lecția, toate discuțiile erau acoperite de sunetul marșului.

Această cacofonie zgomotoasă contrasta în mod evident cu calmul majorității studenților și a personalului. De fapt, chiar mă surprindea faptul că studenții nu foloseau aceste evenimente ca scuză pentru a chiuli sau pentru a nu-și face temele. Docilitatea lor aparentă reflecta la scară largă o atitudine de resemnare a întregului oraș. Pe măsură ce războiul se dezlanțuia și intra în cel de-al optulea an, fără nici o victorie însă, semne de epuizare se făceau simțite

chiar și din partea celor mai zeloși. De-acum, pe străzi și în locurile publice, oamenii își exprimau deschis sentimentele împotriva războiului și îi blestemau pe criminalii de război, în timp ce la posturile de radio și de televiziune idealul regimului era propovăduit fără încetare. Imaginea recurentă a acelor zile era cea a unui bărbat mai în vârstă, cu barbă și cu turban, care făcea neîncetat apel la jihad în fața unei audiențe formate din băieți aflați la vârsta adolescenței, care purtau legate pe frunte niște banderole roșii de „martiri“. Existau tot mai puține rămășițe ale unui grup cândva foarte numeros, format din tineri care fuseseră mânați de frenezia de a folosi arme adevărate și de promisiunea că vor găsi drumul spre fericirea paradisiacă, unde se vor desfăta cu toate plăcerile de la care se abținuseră o viață întreagă. Lumea lor era una în care înfrângerea nu putea fi acceptată, deci compromisul nu avea nici un sens.

Mullahii ne fermecau cu povești ale luptelor inegale în care sfinții și iți fuseseră martirizați de către necredincioși, iar din când în când izbucneau în hohote isterice de plâns, biciuindu-i pe cei care-i ascultau și făcându-i să accepte cu ardoare martiriul în numele lui Allah și al imamului. În contrast cu această atmosferă, lumea celor care priveau toate aceste lucruri păstra o liniște sfidătoare, sfidare ce avea însemnătate doar în contextul devoțiunii pretinse de către cei din clasa conducătoare, altminteri inevitabil străbătută de resemnare de-a lungul vremii.

Viața trăită sub spectrul morții, dorința de moarte a regimului și rachetele venite din partea Irakului nu puteau fi tolerate decât în condițiile în care oamenii ar fi știut că racheta ar aduce cu sine un mesaj final, într-un moment exact, dinainte stabilit, și că nu ar avea rost să încerce să scape de ceea ce era inevitabil. În acele zile mi-am dat seama ce semnificație avea de fapt acea resemnare tăcută. Reflecta misticismul malign pe care toți îl găseam răspunzător, cel puțin în parte, pentru eșecurile suferite de țara noastră de-a lungul istoriei. Am înțeles atunci că această resemnare era probabil, date fiind circumstanțele, singura formă de a rezista cu demnitate în fața tiraniei. Nu puteam să spunem liber ceea ce doream, dar prin tăcere ne puteam arăta indiferența față de pretențiile pe care le avea regimul.

Încă îmi rasună în urechi marșurile funerare și cele de triumf care mi-au întrerupt multe cursuri pentru a anunța moartea vreunui student sau membru al personalului, căzut la datorie, sau victoria armatei Islamului asupra dușmanului necredincios. Nimeni nu se sinchisea să arate faptul că dușmanul necredincios din acest război era tot musulman. În ziua de care îmi amintesc acum, marșul comemora moartea unuia dintre liderii Asociației Studenților Musulmani. După ore, m-am alăturat unui grup de fete care stăteau de vorbă în curte. Ele glumeau și râdeau pe seama studentului care murise. Spuneau în batjocură că moartea lui era o călătorie savârșită în Ceruri – nu afirmau el și tovarășii lui că singura lor iubire e Allah? Remarca aceasta era o aluzie la testamentele făcute de martirii războiului sfânt, cărora li se făcuse mare publicitate. Aproape toți pretindeau că martiriul era cea mai aprinsă dorință a lor, deoarece astfel le era promisă uniunea supremă cu adevărata lor „iubire“.

„O, da, Allah, desigur! râdeau fetele. Allah întruchipat în toate femeile pe care le dezbrăca din priviri înainte de a le acuza de indecență. Așa înțelegea el să se distreze. Toți sunt niște obsedați sexual, absolut toți.“

Nassrin începuse să povestească despre o profesoară de religie de la școala unde învăța verișoara ei de doisprezece ani. Această profesoară își instruia elevele să-și acopere trupul pentru că astfel își vor primi răsplata în paradis. Acolo, în paradis, vor găsi râuri de vin și vor fi curtate de bărbați puternici, musculoși. Buzele groase

ale profesoarei pareau să saliveze când vorbea despre tinerii musculoși, de parcă îi vedea aievea în fața ochilor.

Probabil că expresia șocată pe care o afixam i-a domolit veselia. Nu-l cunoscusem pe tânărul martir, iar dacă l-aș fi cunoscut, mai mult ca sigur că nu mi-ar fi plăcut, dar această atmosferă jovială era totuși șocantă.

Au simțit nevoia să-mi dea o explicație. „Dumneavoastră nu-l cunoașteți, mi-a spus Mojgan. Pe lângă el, domnul Ghomi este un îngeraș. Era obsedat sexual – un pervers. Știți, o prietenă de-a mea a fost exmatriculată din pricina lui. A spus că fata l-a provocat sexual, lăsând să i se vadă puțin pielea de sub basma. Erau ca niște copoi.“ Apoi Nassrin a sărit să povestească ceva despre una dintre gardiene. „Când mă percheziționa, mă simțeam agresată sexual, spunea ea. Într-una din zile a pipăit-o și a mângâiat-o pe Niloofar până nu a mai putut suporta. Și ne-au exmatriculat pentru că am râs prea tare. Dar știți ce i-au făcut femeii când au aflat ce se întâmplase? A primit o muștrare, au dat-o afară un semestru, după care s-a reîntors la serviciu.“

Pe urmă, i-am povestit lui Nassrin că privindu-le cum râdeau pe seama studentului care murise mi-a revenit în memorie un poem de-al lui Bertolt Brecht. Nu mi-l amintesc prea bine: „Într-adevăr trăim vremuri înnegurate, când să vorbești despre copaci este o crimă“. Mi-aș dori să-mi pot aminti mai bine poemul, dar știu că, la final, un vers suna cam așa: „Vai, noi care doream bunătatea, n-am putut să fim buni“.

Nassrin a rămas tăcută preț de o clipă. „Dumneavoastră nu știți cât am suferit noi, a spus în cele din urmă. Săptămâna trecută o bombă a căzut pe un bloc, chiar lângă casa noastră. Vecinii spuneau că într-unul dintre apartamente era o petrecere și că fuseseră uciși vreo douăzeci și ceva de copii. La scurt timp după ce bomba explodase și înainte ca ambulanțele să sosească, șase sau șapte motocicliști au apărut din senin și dădeau târcoale zonei. Toți erau îmbrăcați în negru, cu banderole roșii pe frunte. Au început să strige sloganuri: «Moarte Americii!» «Moarte lui Saddam!» «Trăiască Khomeini!» Oamenii erau tăcuți și îi priveau cu ură. Unii dintre ei au încercat să îi ajute pe cei răniți, dar acei huligani nu dădeau voie

nimanui să se apropie. Strigau întruna: «Război! Război! Până vom învinge!» Cum credeți că ne simțeam privind-i?»

Acesta era un ritual: după bombardamente, acești emisari ai morții împiedicau orice formă de protest sau de manifestare a tristeții. Când doi dintre verii mei au fost uciși de către regimul islamic, câteva dintre rudele mele care erau acum de partea guvernanților l-au sunat pe unchiul meu să-l felicite pentru moartea fiului sau și a nurorii.

În acea zi, ne-am plimbat și ne-am povestit una alteia diverse întâmplări. Nassrin mi-a spus mai multe despre timpul pe care-l petrecuse la închisoare. Totul se întâmplase dintr-o greșală. Îmi amintesc cât de tânără era pe atunci – încă era la liceu. „Sunteți îngrijorată din pricina gândurilor brutale pe care le nutrim la adresa lor, spunea ea, dar să știți că majoritatea poveștilor pe care le auziți despre ceea ce se întâmplă în închisori sunt adevărate. Cel mai îngrozitor era când strigau oamenii în toată noaptea. Știam că aceia fuseseră aleși pentru execuție. Își luau rămas-bun, și la scurt timp după asta, auzeam sunetul gloanțelor. Știam cu exactitate numărul oamenilor care fuseseră uciși în fiecare noapte pentru că numărăm câte gloanțe se trageau după focul de baraj inițial. Era la închisoare o fată – singurul ei păcat era frumusețea răpitoare. O aduseseră acolo în urma unei false acuzații de imoralitate. O ținuseră închisă vreme de o luna, timp în care a fost violată în mod repetat. Toți gardienii abuzaseră de ea. Povestea ei a ajuns cu repeziciune la urechile tuturor celor din închisoare, deoarece fata nu era nici măcar deținut politic; nu era închisă la un loc cu deținuții politici. Fecioarele erau date în căsătorie gardienilor, iar aceștia le executau după o vreme. Explicația din spatele acestui fapt era că, dacă ar fi murit fecioare, ar fi ajuns în rai. Și apoi, mai erau actele de trădare – în primul rând, îi obligau pe cei care se *convertiseră* la islamism să tragă ultimul glonț în capul tovarășilor lor, ca o dovadă a loialității față de regim. Dacă n-aș fi fost privilegiată, spunea Nassrin cu ranchiună, dacă n-aș fi fost *binecuvântată* cu un tată care le împărțea convingerile, Dumnezeu știe unde aș fi fost acum – în iad, împreună cu celelalte fecioare abuzate sau alături de cei care au impuscat pe cineva în cap, pentru a-și dovedi loialitatea față de Islam.“

Pe data de 4 august 1914, Henry James a adăugat o însemnare în jurnal: „Totul e sumbru din pricina vremurilor nenorocite pe care le trăim și a hidoasei probleme publice. Azi (luni), patru august, este sârbătoare, dar în aer planează cele mai sumbre teorii și se simte o tensiune teribilă“. În ultimii doi ani ai vieții, Henry James se transformase radical datorită implicării sale intense în Primul Război Mondial. El, care toată viața încercase din răsuputeri să păstreze distanța față de patimile existențiale, pentru prima dată se implica activ în viața social-politică. Criticii sai, ca de exemplu H.G. Wells, îl blamau pentru atitudinea placidă pe care o avea în privința vieții, din pricina căreia nu se implica în chestiunile sociale sau politice arzătoare. Referitor la experiența sa legată de Primul Război Mondial, scrisese: „Aproape m-a terminat. Uram faptul că trăiesc o experiență atât de insuportabilă și de îngrozitoare“.

Când era încă foarte tânăr, James fusese martor al Războiului Civil din America. Din punct de vedere fizic, din pricina unei misterioase dureri de spate dobândite într-o misiune de salvare a unui hambar în flăcări, nu participase la războiul în care cei doi frați mai mici ai săi luptaseră cu onoare și curaj. Psihologic vorbind, participase la război scriind și citind despre el. Poate că activitatea sa frenetică de susținere a britanicilor în Primul Război Mondial se datora în parte dorinței de a compensa inactivitatea anterioară. Este adevărat, de asemenea, că războiul ce-i provoca oroare îl și fascina în același timp. Îi scrisese unui prieten: „Am darul de a-mi imagina dezastrul – și de a vedea cât este viața de feroce și sinistă“.

În tinerețe, James îi scrisese tatălui său că este convins că „actuala organizare socială este tranzitorie. Iar singura formă respectabilă de a privi lucrurile este de a manifesta o atitudine constantă de nemulțumire față de această chestiune“. Iar în cele mai bune lucrări ale sale James a făcut exact asta. În aproape toate romanele sale, lupta pentru putere este elementul central în jurul căruia se țese intriga. Această luptă pentru putere își are rădăcinile în opoziția personajului principal față de normele considerate acceptabile de către societate și în aspirația acestuia spre integritate și spre recunoaștere. În *Daisy Miller*, tensiunea dintre vechi și nou duce la moartea lui Daisy. În *Ambasadorii*, puterea și presiunea nemaipomenită pe care doamna Newsome o exercita asupra ambasadorului și a familiei sale creează tensiunea principală din intriga romanului. Este important să observăm faptul că, în această luptă, protagonistul dorește să păstreze un simț al integrității personale în fața agresiunii venite din exterior, în vreme ce antagonistul său întruchipează întotdeauna preocupările lumești.

În timpul Războiului Civil, când James și-a descoperit talentul, a scris în parte pentru a compensa faptul că nu participase la război. Acum, la sfârșitul vieții, se plânge de neputința cuvintelor în fața unei asemenea lipse de umanitate. Într-un interviu acordat ziarului *The New York Times*, pe 21 martie 1915, afirmă: „Războiul a epuizat puterea cuvintelor; le-a slăbit, iar ele s-au deteriorat așa cum se uzează cauciucurile unei mașini. Cuvintele, ca milioane de alte lucruri, au fost suprasolicitate, maltratate și vitregite de forma lor frumoasă, în ultimele șase luni, mai mult decât în toată lungă perioadă de dinainte, iar acum ne confruntăm cu o depreciere a termenilor, sau, altfel spus, cu o pierdere a expresivității printr-o lipsă de vlagă din ce în ce mai mare, care ne face să ne întrebăm până unde se poate ajunge“.

În ciuda disperării sale, a revenit asupra cuvintelor, de data aceasta nu pentru a scrie ficțiune, ci pamflete de război, făcând apel la americani să ia parte la război și să nu rămână indiferenți la atrocitățile care se petreceau în Europa. De asemenea, scria și epistole incisive. În unele își exprima oroarea față de ceea ce se întâmpla în lume, în altele, își consola prietenii care suferiseră pierderea unui fiu sau a unui soț pe câmpul de luptă.

A început să se implice într-o serie de activități: a vizitat în spitale soldații belgieni și englezi răniți, a strâns bani pentru refugiații și răniții belgieni și a scris articole de propagandă pentru război, din toamna lui 1914 până în decembrie 1915. De asemenea, a acceptat funcția de președinte de onoare a Brigăzii Voluntarilor Americani și s-a alăturat Fundației Chelsea pentru refugiații belgieni. Toate acestea erau niște activități tumultuoase pentru un scriitor timid și solitar ale cărui pasiuni și preocupări ardente fuseseră înainte rezervate doar ficțiunii. Ulterior, biograful său Leon Edel avea să spună: „...Lumea părea să-și găsească alinarea în persoana lui prea adesea, iar el trebuia să se protejeze“. Când vizita spitalele, James se compara cu Whitman, care îi vizitase la rândul său pe răniți în timpul Războiului Civil. Spunea că asta îl face să se simtă mai puțin „sfârșit și slăbit în anumite zile când încerc să îi îmbărbătez“. Oare ce sentimente de oroare și de fascinație îl mânau pe acest om, care toată viața se retrăsese cu timiditate din activitatea publică, să se implice în asemenea măsură în susținerea războiului?

Unul dintre motive era măcelul, moartea atâtor tineri, precum și dezorganizarea și distrugerile. În timp ce deplângea mutilarea existenței, nutrea o admirație nemăsurată pentru curajul de care dădeau dovadă atât tinerii plecați pe front, cât și cei rămași acasă. În luna septembrie, James s-a mutat la Londra. „Chiar dacă aud, văd și am acces la informație, scria el, mă lupt cu morile de vânt.“ Facea presiuni asupra ambasadorului Americii la Londra și asupra altor oficiali americani de rang înalt și le reproșa faptul că-și mențin neutralitatea. Și scria pamflete în care le lua apărarea britanicilor și aliaților acestora.

James evidenția în multe dintre scrisori un important aspect pentru a combate lipsa de sens a războiului. Era conștient – așa cum nu mulți erau – de prețul pe care oamenii îl plăteau pe plan emoțional confruntându-se cu atâta cruzime. Lipsa de sensibilitate devenise un mod de supraviețuire. La fel ca și în romanele sale, el pune accentul pe cea mai importantă calitate umană – sensibilitatea – și critica paralizia „propriilor mele puteri, faptul că nu pot face nimic altceva decât să simt“.

Câțiva ani mai târziu, pe o fișă de cartotecă roz pe care o luasem cu mine peste Ocean, de la Teheran la Washington D.C., am găsit două citate despre experiența lui James din vremea războiului. Le notasem pentru Nassrin, dar nu i le arătasem niciodată. Primul citat era dintr-o scrisoare pe care acesta i-o adresase Clarei Sheridan, o prietenă al cărei soț – erau proaspăt căsătoriți – se dusesese la război și fusese ucis. „Nu sunt în stare să-ți spun să nu plângi și să nu te răzvrătești, scria el, pentru că eu îmi imaginez tot soiul de lucruri și îmi fac rău. Nu pot să-ți spun să nu simți. Trebuie să simți – cu toată ființa –, chiar dacă asta aproape te omoară, pentru că acesta e singurul mod de a trai. Mai ales dacă trăiești sub această presiune teribilă, este singurul mod de a comemora și de a onora aceste liințe admirabile care sunt mândria și inspirația noastră.“ În scrisorile trimise prietenilor, de fiecare dată îi îndemna să dea frâu liber sentimentelor. Sentimentele stârneau empatia și le reaminteau că viața merită trăită.

Una dintre particularitățile reacției lui James față de război era faptul că sentimentele și emoțiile pe care le încerca nu izvorau din motive patriotice. Propria lui țară, America, nu era în război. Anglia, țara în care trăise timp de patruzeci de ani, era în război, dar în toți acești ani el nu ceruse cetățenie britanică. Acum, în cele din urmă, o făcuse. În iunie 1915, cu câteva luni înainte să moară, lui James i s-a acordat cetățenia britanică. Îi scrisese nepotului său, Harry, că dorește ca statutul său civil să devină compatibil cu statutul moral și material. „Dacă n-ar fi fost războiul, cu siguranța mi-aș fi văzut de viața mea, în chipul cel mai simplu și mai ușor și chiar prietenos; dar acum împrejurările sunt cu totul altele.“

Motivul imediat al acestei schimbări totale și bruște se datora condițiilor de război, și anume faptului că fusese catalogat drept un „străin prietenos“ și avea nevoie de permisiunea poliției de fiecare dată când călătorea de la Londra spre casa lui din Sussex. Dar motivul simbolic și mult mai important era deziluzia pe care o suferise din cauza atitudinii distanțate adoptate de America față de război. Îi scria unei prietene, Lilly Perry, că „apropierea iminentă a inamicului îl transformă pe un om din cap până în picioare, atunci când propria nație nu face nimic pentru cel care ține pasul cu transformarea“.

Adevărul este că James, la fel ca mulți alți mari scriitori și artiști, și-a ales singur naționalitatea. Adevărata lui patrie, adevăratul

cămin, era țărâmul imaginației. „Pentru mine este neagră și îngrozitoare tragedia pe care războiul o aduce cu sine, îi scria vechii sale prietene Rhoda Broughton, și sunt scârbit peste măsură că am trăit să văd toate astea. Tu și cu mine, elementele decorative ale generației noastre, ar fi trebuit să fim scutiți de spulberarea convingerilor noastre. De-a lungul acestor ani am fost martori ai progresului civilizației și ai faptului că tot ce poate fi mai rău poate deveni posibil.“ Lui Edith Wharton îi scrisese despre „distrugerea civilizației. Singura scîlipire în această beznă este, după mine, spiritul activ și consensul absolut al acestei țări“. Pentru James, conceptul de cămin era legat de conceptul de civilizație. În Sussex, pe durata războiului, îi fusese greu să citească și imposibil să lucreze. Se descria ca trăind sub „vraja funebră a civilizației ucise“.

Când, în septembrie 1914, germanii au atacat și au distrus catedrala din Rheims din Franța, James a scris: „Nici un cuvânt nu poate umple acest abis – nici nu poate atinge sau alina sufletul cuiva, sau aprinde o scînteie în acest întuneric deplin; durerea de inimă a cuiva sau chinul prin care trece un condamnat la moarte nu sunt alinate de o iluzie, chiar dacă cineva etichetează asta drept cea mai îngrozitoare crimă împotriva minții omului“.

Toată viața lui a fost o luptă pentru putere – nu pentru putere politică, pe care o disprețuia, ci pentru puterea culturii. Pentru el, cultura și civilizația erau totul. Afirmase că libertatea cea mai de preț a omului era „libertatea de gândire“, care îi permitea artistului să se bucure de „asaltul unor infinite modalități de ființare“. Totuși, în fața măcelului și a distrugerii se simțea neajutorat și neputincios. Afinitatea pe care o simțea față de Anglia și în general față de Europa avea la bază acel simț al civilizației, o tradiție de cultură și umanitate. Dar acum observase și depravarea Europei, corvoada propriului trecut, caracterul său cinic, de animal de pradă. Nu e de mirare că-și folosise toate puterile, și nu în ultimul rând puterea cuvintelor, pentru a-i ajuta pe cei de partea cărora, în opinia lui, era dreptatea. Nu era insensibil la potențialul lor curativ, și îi scria unei prietene, Lucy Clifford: „De dragul vieții, trebuie să ne creăm propriul antidot împotriva realității“.

La câteva zile de la discuția mea cu Nassrin, am văzut două fete stând în fața biroului meu, chiar înainte de începerea cursului. Una din ele era Nassrin, cu obișnuitul ei zâmbet șters. Cealaltă era îmbrăcată într-un *chador* negru care o acoperea din cap până în picioare. După ce o vreme am fixat cu privirea această năluca, mi-am dat seama dintr-odată că este fosta mea studentă Mahtab.

Preț de o secundă am rămas toate trei încremenite acolo. Nassrin părea aproape detașată; detașarea devenise tactica ei defensivă împotriva amintirilor neplăcute și a realității care o copleșea. Mi-au trebuit câteva momente să o pot asimila pe această nouă Mahtab, trecând de la acea Mahtab pe care o știam dinainte — studenta de stânga, îmbrăcată cu pantaloni kaki de firma, pe care o văzusem ultima dată într-un spital, căutându-și tovarășii uciși — la această Mahtab, care stătea în fața mea, zâmbind spașită. Am făcut un gest nesigur, de parcă aș fi vrut s-o îmbrățișez, dar m-am controlat și doar am întrebat-o ce făcuse în toți acești ani. Atunci mi-am dat seama că ar fi trebuit să le invit în birou. Dar aveam foarte puțin timp liber până începea urmatorul curs.

Mahtab ținuse legătura cu Nassrin, și când a auzit că predau la Allameh, și-a luat inima în dinți și a venit să mă vadă. M-a întrebat dacă poate să asiste și ea la cursul meu. Și după aceea, dacă eu aveam puțin timp liber, și dacă nu era un deranj prea mare, mi-ar fi putut povesti câte ceva despre ea. „Bineînțeles că poți veni la cursul meu“, i-am răspuns.

De-a lungul celor două ore ale prelegerii mele despre *Piața Washington*, mi-am aruncat adesea privirea spre Mahtab, care stătea foarte țeapană în *chador*-ul ei negru și asculta cu un soi de

nervozitate alertă, pe care nu o mai observasem la ea. După curs, m-a urmat în birou, cu Nassrin după ea. Le-am poftit să ia loc și le-am oferit câte un ceai, dar amândouă au refuzat. Ignorându-le refuzul, am cerut niște ceai și am închis ușa pentru a avea intimitate. Mahtab s-a așezat pe marginea unui scaun, iar Nassrin stătea în picioare lângă ea, uitându-se în gol la peretele din față. I-am spus să ia și ea loc pentru că mă stânjenește dacă stă în picioare, apoi m-am întors spre Mahtab și am întrebat-o, pe cel mai neprotocolar ton cu putință, ce făcuse în toți acești ani.

La început m-a privit cu o resemnare docilă, de parcă nu înțelesese întrebarea. Apoi a început să-și framânte mâinile, pe jumătate ascunse în faldurile *chador*-ului, și a spus: „Ei bine, am fost acolo unde a fost și Nassrin. La scurt timp după ziua aceea când ne-am văzut la demonstrație, am fost arestată. M-au condamnat doar la cinci ani, ceea ce a fost un mare noroc – știau că nu aveam o poziție importantă în organizația noastră. Mi-au dat drumul mai devreme. Am fost eliberată după doi ani și jumătate, pentru bună purtare“. N-a spus ce însemna bună purtare pentru oamenii aceia care o băgaseră la închisoare. S-a auzit un ciocănit la ușa și domnul Latif a intrat cu ceaiul. Am tăcut toate până ce acesta a ieșit din încăpere.

„M-am gândit la dumneavoastră și la curs“, a spus după ce bărbatul a ieșit. După interogatoriul inițial, fusese dusă într-o celulă unde se mai aflau încă cincisprezece femei. Acolo, a întâlnit o altă studentă de-a mea, Razieh. Ținând ceașca de ceai într-o mână și cu cealaltă ținându-și *chador*-ul înfășurat pe lângă trup, a spus: „Razieh mi-a povestit despre cursurile dumneavoastră despre Hemingway și James, iar eu i-am spus despre încercarea cu *Gatsby*. Am răs amândouă. Știți, ea a fost executată. Eu am avut noroc“. La mai puțin de un an după ce a ieșit de la închisoare, Mahtab s-a căsătorit și a făcut un copil; acum era din nou însărcinată, în trei luni. „Nu se vede din cauza *chador*-ului,“ a spus ea arătând cu timiditate spre pântec.

Nu puteam s-o întreb nimic despre studenta mea care fusese omorâtă. Nu voiam să știu cum trăiseră în acea celulă și nici ce alte amintiri depănasera. Simțeam că dacă mi-ar povesti, aș face ceva nebunesc și n-aș mai ajunge la cursul de după-amiază. Am întrebat-o ce vârstă are copilul, dar nu i-am pus nici o întrebare legată de soțul ei. Aș fi putut să-i adresez întrebarea mea preferată:

„Ai fost îndrăgostită?“ Auzisem de multe fete care imediat după ce au ieșit din închisoare se căsătoriseră pentru a potoli suspiciunile celor care le întemnițaseră, care erau întru câțva de părere că mariajul era antidotul pentru activitatea politică. Sau poate că ele făceau acest pas pentru a le arăta părinților că sunt fete „cumini“ de acum sau pur și simplu pentru că nu mai aveau nimic altceva de făcut.

„Știți, întotdeauna am fost de părere că *Gatsby* e un roman minunat, mi-a spus Mahtab pe când se pregătea să plece. La fel și scena pe care ne-ați citit-o, în care Daisy îl întâlnește pe Gatsby pentru prima dată în cinci ani, iar chipul ei este ud de la ploaie. Și celălalt fragment, în care ea îi spune că arată atât de bine, dar de fapt vrea să îi spună că îl iubește. Ne-am simțit bine studiind *Gatsby*, nu-i așa?“ Da, avea dreptate. Faptul că își aminteau de *Gatsby* și mai ales că s-au distrat cu ocazia asta mi-ar fi dat satisfacție în alte împrejurări, dar atunci mă gândeam, printre altele, cum bucuria de a citi *Gatsby* va fi mereu legată de amintirea execuției lui Razieh și de perioada pe care Mahtab a petrecut-o în închisoare.

Simțeam nevoia să deschid fereastra, să las aerul să pătrundă în incaperea din care ele tocmai plecaseră. Din biroul meu puteam vedea curtea. Priveam cum zăpada aproape că mângâia copacii. Mahtab lasase în urmă o atmosferă apăsătoare, o durere și un sentiment de resemnare aproape palpabile. Oare chiar era norocoasă pentru că fusese eliberată și se căsătorise cu un tip oarecare, pentru că dădea lunar raportul gardienilor de la închisoare, locuia într-un oraș în ruine și avea un copil de doi ani? Ea era norocoasă, iar Razieh era moartă. Și Nassrin își spunea că este norocoasă; se vede treaba că studenții mei dezvoltaseră o teorie stranie despre soartă.

Celălalt citat din James, scris pe fișa roz de lectură, înregistrează reacția sa față de moartea lui Rupert Brooke, frumosul tânăr poet englez care murise în timpul războiului din cauza intoxicației sângelui. James scrisese: „Mărturisesc că nu simt nici pietate, nici răbdare, nici nu cred în vreo filosofie sau teorie a compensației atunci când mă confrunt cu lucruri atât de îngrozitoare, crude și nebunești; pentru mine, asemenea fapte sunt pur și simplu oribile și fără speranță de îndreptare și le privesc cu furie și tristețe“.

Lângă aceste cuvinte am adăugat la un moment dat cu creionul: *Razieh*.

În ce locuri ciudate se întâlneau studenții mei și din ce colțuri întunecate îmi aduceau vești! Nu puteam merge, și nici acum n-aș putea să mă duc în acele locuri de care auzisem de atâtea ori. Cu toate astea, probabil că era un dram de bună dispoziție în celula lui Razieh și a lui Mahtab. Nu știau dacă vor trăi sau vor muri. Discuțau despre James și Fitzgerald. Probabil că „bună dispoziție“ nu este cuvântul potrivit. Spun asta pentru că închisoarea nu era tocmai locul în care mă așteptam să discute despre romanele mele preferate – solii mei neprețuiți din acea lume. Mi-o imaginez pe Razieh în acea celulă, apoi înfruntând plutonul de execuție într-o noapte, poate în aceeași noapte în care eu citeam *The Long Good-bye* sau *Bostonienii*.

Îmi amintesc acum că unul dintre lucrurile care m-au surprins cel mai mult la ea era dragostea ei pentru James. Îmi amintesc de cursul predat la Universitatea Alzahrah și de toate frustrările legate de asta. Particularitatea acestei așa-zise universități e faptul că era singura instituție din Iran unde studiau numai fete. Avea un mic campus cu o grădină frumoasă și înfrunzită. În primul an după ce m-am întors, am ținut două cursuri acolo, timp în care predam și la Universitatea din Teheran. Am fost șocată atunci când, corectând lucrările, am observat că în loc să răspundă la întrebări, fetele pur și simplu au repetat ceea ce predasem la cursuri. În patru dintre cazuri această repetiție era de-a dreptul uimitoare. Aparent transcriseseră cuvânt cu cuvânt ceea ce spuseseam despre *Adio, arme*, inclusiv

ticul meu verbal – „știți“ – și digresiunea mea despre viața privată a lui Hemingway. Citind aceste lucrări am simțit că privesc o parodie bizară a propriilor mele prelegeri.

Am crezut că fetele copiaseră; era de neconceput pentru mine faptul că ar fi putut să-mi reproducă prelegerile cu atâta precizie, fără să se fi uitat peste notițe. Totuși, colegii mei m-au informat că asta era o practică obișnuită: studentele memorau tot ce spuneau profesorii lor și redau informația fără să schimbe o iotă.

La următorul curs după acel examen eram furioasă. A fost unul dintre rarele momente din cariera mea de profesoară în care m-am înfuriat și am lăsat să se vadă asta la ore. Eram tânără și neexperimentată și credeam că anumite standarde erau de la sine înțelese. Îmi amintesc că le-am spus că ar fi fost mai bine dacă ar fi copiat – măcar copiatul necesita o anumită ingeniozitate, – dar să-mi repete cursul cuvânt cu cuvânt, fără să adauge nici măcar o fărâmă din gândirea lor.. Și am tot vorbit, și pe măsură ce continuam, deveneam și mai îndreptățită în indignarea mea. Era genul acela de supărare care te scoate din minți și pe care simți nevoia să o împărtășești cu prietenii și cu familia.

Tăceau toate, chiar și acelea care nu săvârșiseră păcatele pe care eu le atribuiam tuturor. Le-am dat drumul acasă mai devreme, deși cele care se simțeau vinovate și alte câteva dintre studente au rămas să-și pledeze cazul. Erau docile chiar și atunci când își cereau scuze: voiau să le iert, nu știau ce altceva ar fi putut să facă, de vreme ce majoritatea profesorilor asta doreau de la ele. Două dintre ele plângeau. Ce puteau să facă? Niciodată nu învățaseră altfel. Din prima zi de școală elementară li se spusese că trebuie să memoreze tot ce aud și că propriile lor opinii nu aveau nici o importanță.

Razieh a rămas până au plecat toate celelalte fete. Apoi mi-a spus că vrea să-mi vorbească. „Nu este vina lor,“ a zis ea. Adică, într-un fel este, dar întotdeauna ain fost de părere că sunteți o persoană căreia îi pasa.“ Unda de reproș din vocea ei m-a uimit. Aș fi fost așa de supărată dacă nu mi-ar fi păsat? „Da, e ușor să te enervezi, dar trebuie să luați în considerație locul de unde venim. Multe dintre aceste fete nu au primit niciodată vreun cuvânt de laudă.

Niciodată nu li s-a spus că sunt bune la ceva sau că ar trebui să gândească. Iar acum dumneavoastră ați venit aici și le-ați provocat, acuzându-le că au încălcat principiile pe care nu au fost învățate niciodată să le prețuiască. Trebuia să fi știut toate lucrurile astea!”

Iată cum această fată, studenta mea, îmi făcea morală. Nu putea să aibă mai mult de douăzeci de ani, dar cumva reușea să fie autoritară, fără a deveni impertinentă. „Fetele iubesc acest curs, mi-a spus ea. Au învățat s-o îndrăgească pe Catherine Sloper, deși nu e draguță și îi lipsesc acele calități care s-o transforme în eroina lor preferată.” „Nu-i de mirare că în aceste vremuri tulburi, studenților nu le pasă de încercările și greutățile prin care trece o fată bogată din America, la sfârșitul secolului al nouăsprezecelea.” Dar Razieh a protestat cu vehemență. „În aceste vremuri de restriște, le pasă chiar mai mult. Nu știu de ce aceia care au o situație materială bună au impresia că oamenii mai puțin norocoși decât ei nu își doresc să aibă parte de lucruri mai bune – că aceștia nu vor să asculte muzica bună, să mănânce bine sau să-l citească pe Henry James.”

Era o fată zveltă, brunetă. Seriozitatea probabil că era o povară pentru înfățișarea ei atât de fragilă. Chiar și așa, nu părea plâpândă; habar nu am cum putea o persoană cu o înfățișare atât de fragilă să lase impresia că este puternică. Razieh. Nu-mi amintesc numele ei de familie, dar prenumele îl pot folosi fără să mă tem pentru siguranța ei, pentru că este moartă. Pare ironic faptul că pot folosi numele reale doar pentru cei care au murit. Era respectată de colegile ei, și, în acele vremuri profund ideologice, era ascultată de fetele din ambele tabere. Era membru activ în organizația mujahedinilor, dar asta nu o împiedica să fie suspicioasă în privința ipocriziei lor. Nu avea tată, iar mama ei își câștiga existența ca femeie de serviciu. Atât Razieh, cât și mama ei erau foarte credincioase, și tocmai această credință religioasă a atras-o pe fată de partea mujahedinilor: simțea numai dispreț la adresa islamistilor care uzurpasera puterea.

Razieh avea o capacitate uimitoare de a absorbi tot ce era frumos. Spunea: „Toată viața am trăit în sărăcie. Am fost nevoită să fur cărți și să mă strecur în cinematografe – dar, Dumnezeuule,

cât iubeam cărțile alea! Nu cred că vreun copil de bani-gata a prețuit vreodată *Rebecca* sau *Pe aripile vântului* așa cum le-am prețuit eu, când împrumutam traducerile din casele unde mama făcea curățenie. Dar James – el e atât de diferit de toți scriitorii pe care i-am citit vreodată. Cred că m-am îndrăgostit“, a adăugat ea râzând.

Razieh era un amestec ciudat de pasiuni contradictorii. Era acidă și hotărâtă, riguroasă și dură, și totuși iubea cu pasiune literatura. Spunea că nu ar vrea să devină scriitoare, ci, pentru că nu reușea să se exprime bine în scris, dorea să fie profesoară. Nu avea coerență în redactare. Spunea că fetele invidiază oamenii ca mine și doresc să fie în locul nostru; dar pentru că nu reușesc, ne distrug. După ce am plecat de la acel colegiu, am mai văzut-o o singură dată. Cred că ea a avut impresia că plecând să predau la Universitatea din Teheran, le abandonasem. I-am spus să vină la cursurile mele, să ținem legătura. Dar nu a venit.

La câteva luni după demonstrația sângeroasă din vara lui 1981, mergeam pe o stradă însorită din apropierea Universității din Teheran, când am zărit venind din direcția opusă o siluetă mică de statură, înfașurată într-un *chador* negru. Singurul motiv pentru care am privit-o a fost faptul că s-a oprit pentru o clipă și a tresărit. Era Razieh. Nu m-a salutat, iar în privirea ei am văzut o negare și dorința de a nu fi recunoscută. Ne-am privit o clipă și am mers mai departe. N-am să uit niciodată acea privire și trupul ei firav și slab, fața îngustă și ochii mari, ca ai unei bufnițe sau ai unui drăcușor din vreo poveste inventată.

În memoria studentei mele Razieh, voi face o digresiune și voi vorbi despre cartea ei preferată. Voi considera acest capitol un memorial.

Ce anume o intriga pe Razieh la *Piața Washington*? E adevărat că se identifica într-o oarecare măsură cu eroina romanului, dar lucrurile nu erau chiar atât de simple.

Piața Washington are o linie narativă clară, totuși personajele te pot induce în eroare: acționează contrar așteptărilor, începând cu Catherine Sloper, personajul principal. Catherine este captiva tatălui ei – un om de succes, inteligent, dar care o ignora cu dispreț. El nu a iertat-o niciodată pe sfioasa și devotata lui fiică pentru pierderea iubitei sale soții, care decedase la nașterea fetitei. Mai mult decât atât, el nu putea trece cu vederea dezamăgirea pe care Catherine i-o provocase prin faptul că nu era frumoasă și inteligentă. Catherine este de asemenea captiva iubirii pe care o simte pentru Morris Townsend, „frumosul“ (cuvântul folosit de ea) tânăr risipitor, care o curtează doar pentru bani. Doamna Penniman, mătușa ei văduvă, care este o femeie bagăcioasă, superficială și sentimentală, încearcă să domolească aspirațiile romantice ale lui Catherine făcând pe pețitoarea și completează acest triumvirat al raului.

Catherine este un personaj feminin excepțional, chiar și pentru James. Este exact opusul ideii de eroină: robustă, sănătoasă, banală, greoaie, prozaica și sinceră. Este prinsă între trei personaje pitorești, inteligente și egocentrice, care abuzează de ea și o subestimează, în vreme ce ea rămâne devotată și bună. Una câte una,

James dezvăluie calitățile care o transformă pe Catherine într-o eroină atrăgătoare; iar celorlalte trei personaje le atribuie trăsături de-ale fetei. Lui Morris Townsend îi atribuie „frumusețe“ și strălucire; doamnei Penniman— o dragoste machiavelică pentru intrigă; iar domnului Sloper îi atribuie ironie și discernământ. Dar în tot acest timp autorul îi vitregeste pe cei trei de singura calitate care o evidențiază pe eroina sa: compasiunea.

Ca multe alte eroine, Catherine greșește prin faptul că se auto-măgește. Crede că Morris o iubește și nu îl ascultă pe tatăl său când acesta îi spune că se înșală în această privință. Lui James nu îi place să aibă personaje infailibile. De fapt, ele fac greșeli care în majoritatea cazurilor le daunează chiar lor. Greșelile acestora, precum vina tragică din tragediile antice, devin esențiale pentru dezvoltarea și maturizarea personajelor.

Dr. Sloper, cel mai infam dintre cei trei, este de asemenea și cel mai corect. Este corect atât pe plan profesional, cât și în viața personală, și anticipează cu abilitate ceea ce se petrece cu fiica lui, în majoritatea cazurilor. În mod justificat și cu obișnuita sa ironie fină el prevede că doamna Penniman va încerca să o convingă pe fiica sa că „vreun tânăr cu mustață e îndrăgostit de ea. Ceea ce va fi intru totul neadeverat, de vreme ce nici un tânăr, cu mustață sau fără, nu se va îndrăgosti vreodată de Catherine“. De la bun început, dr. Sloper se îndoiește de bunele intenții ale lui Morris Townsend în ceea ce o privește pe fiica sa și face tot ce-i stă în putință pentru a-i împiedica să se căsătorească. Dar el nu poate patrunde în inima fiicei sale, care îl surprinde în mod constant, mai ales din pricina faptului că nu o cunoaște cu adevărat. Pe lângă faptul că o subestimează pe Catherine, tatăl ei nu o poate iubi: eșecul lui este de natură sentimentală. Iar inima fetei e frântă de două ori: o dată de așa-zisul ei iubit și apoi de tatăl său, care se face vinovat de același „delict“ de care îl acuză pe Morris, și anume — faptul că n-o iubește pe fiica sa. Gândindu-ne la dr. Sloper, ne vine în minte una dintre vorbele de duh ale lui Flaubert: „Pentru a-i iubi pe ceilalți, trebuie mai întâi să ai inima“. Mi-am amintit de bietul domn Ghomi, care nu era sensibil la astfel de subtilități — sau, mai bine zis, fericitul

domn Ghomi, pentru care nu existau scrupule: în cartea lui, fata trebuia să se supună tatălui și cu asta, basta.

Dr. Sloper nu e niciodată conștient de nevoile fiicei sale. Se plânge tot timpul de faptul că ea nu a realizat nimic în viață, dar cu toate astea nu observă niciodată interesul ei pentru muzică și teatru. Vede doar că e prostuță, dar nu și că tânjește să fie iubită. Nu întâmplător este faptul că prima dată când îl întâlnește pe Morris Townsend la nunta verișoarei sale, Catherine, care „deodată prinsese drag de rochii“, poartă o rochie roșie, de satin. Naratorul ne informează că acea „slăbiciune“ era „în realitate o dorință nedeslușită de a ieși în evidență; ea încercând să fie elocventă prin modul de a se îmbrăca și să se revanșeze pentru sfiala cu care vorbea, îmbrăcând o rochie rafinată“. Dar rochia era un dezastru, culoarea nu i se potrivea și o făcea să pară cu zece ani mai bătrână. De asemenea, rochia devine ținta remarcilor înțepătoare ale tatălui ei. În acea noapte, Catherine îl întâlnește pe Morris și se îndrăgostește. Din nou, tatăl ei ratează șansa de a o înțelege și de a o ajuta.

Astfel, dr. Sloper se face vinovat de cel mai mare păcat din acest roman – lipsa empatiei. „Mila e cuvântul-cheie“, spune poetul John Shade în romanul lui Nabokov, *Pale Fire*. Această formă de respect față de ceilalți – empatia – stă la baza conceptului de roman. Este calitatea care îi leagă pe Austen și Flaubert, pe James, Nabokov și Bellow. Cred că așa este creată figura ticălosului din ficțiunea modernă: o ființă lipsită de compasiune, incapabilă să se identifice afectiv cu ceilalți. Versiunile personalizate ale binelui și răului uzurpă și individualizează concepte arhetipale precum curajul sau eroismul, care au dat viața epopeilor și romanelor cavaleresti. Eroul devine o persoană care-și protejează integritatea individuală cu orice preț.

Lipsa empatiei era păcatul capital al regimului nostru, de unde decurgeau toate celelalte. Cred că majoritatea studenților mei sunt de acord cu această definiție a răului, de vreme ce au încercat-o pe propria piele. Generația mea experimentase libertatea individuală și apoi o pierduse; dar indiferent cât de dureroasă fusese pierderea, amintirile ne protejau de deșertăciunea prezentului. Dar noua

generație cum se proteja? Precum și în cazul lui Catherine, și ei își manifestau dorințele și nevoile în moduri bizare.

De vreme ce este evitată de tatăl ei, manipulată de mătușă și în cele din urmă părăsită de pretendent, Catherine Sloper învață, cu durere în suflet, să le țină piept tuturor – în felul ei umil și tăcut. În toate privințele, își menține propriul stil în confruntarea cu oamenii și cu evenimentele din viața ei. Își sfidează tatăl chiar și când acesta se află pe patul de moarte și refuză să-i promită că nu se va căsători cu Morris, deși atunci deja nu mai dorea să facă acest lucru. Refuză să-și „deschidă sufletul” în fața mătușii pentru a-i satisface acesteia curiozitatea, iar în ultimele pagini ale romanului, într-o scenă magnifică, îl respinge pe capriciosul iubit care o căutase după douăzeci de ani. Catherine îi surprinde cu fiecare lucru pe care-l face. În fiecare dintre aceste ipostaze, acțiunile ei își au originea nu în dorința de răzbunare, ci într-un simț al demnității și al bunelor maniere – folosesc acești doi termeni *demodati*, preferați de protagoniștii romanului.

Catherine este singura care are capacitatea de a se schimba și a se maturiza, deși în acest caz, ca și în multe dintre romanele lui James, eroína noastră plătește un preț prea mare pentru această schimbare. Și într-o oarecare măsură se răzbună totuși pe tatăl ei și pe Morris: refuză să cedeze în fața lor, iar în final, are partea ei de succes.

Dacă îl putem numi așa. Unii cred în teoria lui James, așa-zisa „viziune a dezastrului”; multe dintre personajele create de el sunt nefericite în final, dar cu toate astea el le conferă o aură de triumf. Iar asta se întâmplă deoarece aceste personaje depind în mare măsură de propriul simț al integrității, astfel încât pentru ei victoria nu are nimic de-a face cu fericirea. Mai degrabă are legătură cu împăcarea cu eul, cu o introspecție ce-i face să se simtă impliniți. Răsplata lor nu este *fericirea* – un cuvânt-cheie în romanele lui Austen, dar rareori folosit în universul creat de James. Personajele lui James capătă sentimentul demnității personale. Și devenim convinși că acesta e lucrul cel mai greu de obținut în viață când, în ultimele paragrafe ale romanului *Piața Washington*, după ce pretendentul lui Catherine pleacă exasperat, aflăm că: „Între timp, continuându-și lucrul la broderie, Catherine își ocupase locul în salonaș – pentru tot restul vieții, după cum vine vorba”.

Am apăsât încă o dată butonul soneriei, dar el tot nu răspundea. Am privit înăuntru, pe fereastra care dădea în sufragerie: draperiile de culoare crem erau trase și era liniște. Fixasem o întâlnire cu el în acea după-amiază, pe urmă Bijan trebuia să vină să mă ia și să mergem împreună la un prieten, pentru cină. Tocmai când mă gândeam să caut un telefon și să-l sun, a apărut un vecin cu o sacoșă mare, plină cu fructe, și m-a pofțit înăuntru zâmbind prietenos. I-am mulțumit și am urcat în fugă scările. Ușa apartamentului său era deschisă, dar tot nu mi-a răspuns nimeni când am strigat, așa că am intrat.

Apartamentul era într-o stare excelentă, totul era la locul lui: balanșorul, covorul turcesc, ziarul din ziua aceea, împăturit cu grijă, era așezat pe masuța, iar patul era făcut. Am trecut dintr-o cameră în alta, căutând un semn de dezordine, vreun indiciu care să-mi arate motivul acestei schimbări. Ușa era deschisă. Probabil că ieșise să cumpere ceva – cafea sau lapte – și lăsase ușa deschisă pentru mine. Cum altfel s-ar fi putut explica absența lui? Ce altceva ar fi putut fi? Oare veniseră să-l ridice? Era posibil să fi pus mâna pe el? Odată ce ideea asta mi s-a întipărit în minte, n-am reușit să mai scap de ea. Îmi tot răsuna în minte, ca o mantră: l-au luat, l-au luat, l-au... Nu era ceva nou – li se mai întâmplase și altora. Odată, apartamentul unui scriitor fusese găsit descuiat. Un prieten al acestuia descoperise în bucatărie rămașițele micului dejun: gălbenușul unui ou întins într-o farfurie, o felie de pâine prăjită, unt, niște gem de căpsuni și o cană de ceai golită pe jumătate. Fiecare cameră părea să descrie o acțiune nefinalizată: în dormitor, patul nu era

făcut; în birou, mormane de cărți risipite pe podea și pe scaunul mare, tapițat; pe masă, o carte deschisă și o pereche de ochelari. Două săptămâni mai târziu s-a aflat că fusese ridicat de poliția secretă, pentru interogatoriu. Aceste anchete deveniseră parte din viața noastră de zi cu zi.

Dar de ce? De ce să-l fi luat pe el? Nu făcea parte din nici un partid, nu scria articole instigatoare. Dar, pe de altă parte, avea atâția prieteni... De unde știam eu că nu e afiliat în secret vreunui grup politic sau că nu e liderul unei organizații teroriste? Părea absurd să mă gândesc la așa ceva, dar orice explicație era mai bună decât nimic: trebuia să găsesc un motiv pentru absența neașteptată a unui om care era prizonierul rutinei, conștient de obligațiile sale, un bărbat mai mult decât punctual care, mi-am dat brusc seama, își clădise în mod voit propria imagine din aceste tabieturi – fărâme din personalitatea sa.

Am mers către telefonul din sufragerie. Să-l sun pe Reza, prietenul lui cel mai bun? Dar l-aș îngrijora și pe el – mai bine să mai aștept o vreme; poate se întoarce. Și dacă *ei* se întorc și mă găsesc aici? Încetează, *încetează!* Așteaptă, acum apare. Am aruncat o privire către ceas. A întârziat numai 45 de minute. Numai? Mai aștept o jumătate de oră și apoi am să hotărâsc ce-o să fac.

Am intrat în bibliotecă și am privit rândurile de cărți, aranjate după subiect și titlu. Am luat un roman și apoi l-am pus la loc. Am găsit o carte de critică, după care am zărit *Patru cvartete*, volumul lui Eliot. Da, nu-i o idee rea. Am deschis cartea în același fel în care obișnuiam să deschidem o carte scrisă de Hafez, cu ochii închși, având o întrebare în minte și punând degetul undeva la întâmplare pe pagină. Cartea s-a deschis la mijlocul poemului *Burnt Norton*, iar pagina respectivă începea cu versurile: „Când universul aflat în transformare meditează/ Nu mai există nici trupuri, nici/ descărnare;/ Nu mai e nici *de unde* și nici *către*; când totul e nemișcat, dansul/ există“.

Am închis cartea și m-am așezat pe canapea. Ma simțeam extenuată.

Telefonul a început să sune. Dacă e un prieten, va închide după ce va suna de trei ori. Și dacă nu va închide? Dacă era chiar el? A lăsat ușa deschisă, m-a sunat acasă și negăsind pe nimeni acolo, mă

sună aici. Dar de ce nu-mi lăsase măcar un bilet? Dacă ar fi fost vorba de mine, mai mult ca sigur eu aş fi uitat să scriu un bilet, la cât sunt de aiurită, dar nu şi el – el şi-ar fi amintit. Dar dacă nu a mai avut timp să scrie, sau dacă nu a *putut*? Dacă veniseră să-l ia, doar n-ar fi spus: „Stați, lăsați-mă să scriu un bilet unei prietene după care veți veni mai târziu s-o săltați! «Dragă Azar, nu te-am putut aștepta. Rămâi aici; se vor întoarce să te ia și pe tine cât de curând»“.

Deodată am intrat în panică. Trebuie să-l sun pe Reza. Mai bine să-l sun decât să mor de neliniște. Două capete gândesc mai bine decât unul singur. L-am sunat și i-am explicat situația. Avea o voce liniștitoare, dar oare am simțit panică în vorbele lui? Mi-a spus că în jumătate de oră va ajunge acolo.

În momentul în care am pus receptorul în furcă, deja regretam că-l sunasem. Dacă era pe cale să se întâmple ceva rău, de ce să mai implic și pe altcineva, iar dacă totul era în regulă... Am revenit la *Patru cvartete* și de data asta am răsfoit până la începutul poemului, la versurile pe care obișnuiam să le citesc cu glas tare când l-am studiat pentru prima dată pe Eliot, în timpul facultății:

Prezentul și trecutul
Se regăsesc probabil în viitor,
Iar viitorul se afla în trecut.
Dacă timpul e etern prezent
Nu poate fi recuperat nicicând.

Cum de-mi scăpase din vedere acest aspect, al caracterului irecuperabil al prezentului, de vreme ce citisem poemul de atâtea ori? Am început să citesc cu voce tare, plimbându-mă în jurul camerei:

Ceea ce ar fi putut fi e o noțiune abstractă
Rămânând o perpetua posibilitate
Doar într-o lume a speculației.
Ce-ar fi putut fi și ce-a fost
Arată mereu către un punct – întotdeauna prezentul.

Ajungând la versurile mele preferate, am simțit cum mă năpădesc lacrimile:

Zgomotul pașilor răsună în memorie ca un ecou
 Pe un drum pe care n-am mers
 Către o ușă pe care n-am deschis-o niciodată
 În grădina de trandafiri. Astfel răsuna
 Vorbele mele, în mintea ta.
 Dar din ce pricina
 Răscolesc praful din vasul cu frunze de trandafir
 Nu știu.

Am repetat ultimele două versuri și cuprinsă de disperare am simțit cum lacrimile îmi curg pe obraji. În cele din urmă a ajuns și Reza. I-am dat drumul în apartament și imediat a încercat să mă liniștească, dar cu i-am transmis starea mea de neliniște și de teamă. M-a ținut de mână și m-a bătut prietenește pe spate. „Nu-ți face griji, mi-a spus. E sonat – poate s-a dus la o ședință urgentă de redacție. A mai dispărut așa cu zilele, când primea asemenea însărcinări.“ „Dar când fixeaza o întâlnire cu o zi înainte? Nu putea să lase și el un bilet?“ După o vreme stăteam amândoi pe canapea, ținându-ne de mâini și simțindu-ne abandonați, dar apropiați din pricina îndoielilor și a fricii.

Deodată s-a auzit o cheie rasucită în yală. Uitase că lasase ușa descuiată. A intrat și primele lui cuvinte au fost: „Îmi pare rău! Am fost plecat cu Puștiul“. Era palid și dacă se poate spune despre niște sprâncene arcuite că se incovoiaie, așa spune că ale lui erau incovoiate. Pe lângă oboseală simțea și regrete, pentru că-și dădea seama prin ce stare de disperare ne facuse să trecem. „Ei bine, cel puțin puteai să fi fost și tu arestat sau să apari aici cu cei care te-au interogat, am spus eu încet. Zici că ai fost pe-afară cu Puștiul?“

Puștiul era porecla pe care i-o daduse el unui bărbat pe care-l cunoscuse în anul în care a avut loc revoluția. Pe vremea aceea, Puștiul avea optsprezece ani și era în ultimul an de liceu. Magicianul simțea o afecțiune specială pentru Puști, care dorea să urmeze Facultatea de Medicină, dar era fascinat de discuțiile despre Eschil și Chaplin. A luat examenul de admitere cu notă maximă, dar a fost respins deoarece a recunoscut că aparține religiei Baha'ii¹. În timpul

¹ Religie fondată în Persia, în secolul XIX, care pune accentul pe unitatea spirituală a întregii omeniri. (n.tr.)

regimului șahului, credincioșii Baha'ii fuseseră protejați și cunoscuseră o perioadă înfloritoare – iar acesta a fost un păcat pentru care șahul nu a fost niciodată iertat. După revoluție, liderii fostului regim au fost uciși, iar proprietățile le-au fost confiscate. După noua constituție islamică, credincioșii Baha'ii nu mai aveau drepturi civile și le era refuzat accesul în școli, în universități și la locul de muncă.

Puștiul ar fi putut cu ușurință să-și găsească un loc de muncă, așa cum făceau mulți alții, dacă și-ar fi negat apartenența la secta decadentă și imperialistă, dacă și-ar fi renegat părinții – care, din fericire, erau în siguranță în Europa – și dacă ar fi mințit că a fost convertit de un ayatollah. Asta trebuia să facă și toate ușile i s-ar fi deschis. În schimb, el recunoștea că este Baha'ii, deși nici măcar nu era credincios practicant și nici nu avea aplecare spre religie, vitregindu-se astfel de șansa de a deveni un medic strălucit. Nu exista nici cea mai mică indoială că ar fi avut o carieră înfloritoare.

Acum locuia cu bunica lui și avea tot felul de slujbe ciudate – pe care nu le putea păstra pentru multă vreme. În prezent lucra la o farmacie, cel mai apropiat de cariera medicală loc de muncă pe care l-a obținut vreodată. Eu nu-l întâlnisem niciodată, dar auzisem despre el, despre frumusețea lui devastatoare, despre dragostea pe care o purtase unei fete musulmane, care-l părăsise pentru un bătrân bogat, și care îl căutase mai târziu să se impace, deși era căsătorită.

Puștiul îl sunase pe magician chiar înaintea prânzului. Bunica lui, care fusese bolnavă mult timp, murise, iar el l-a sunat de la spital, într-o stare de disperare. Repeta intruna că nu știe ce să facă. Așa că magicianul plecase în mare grabă. Se gândise că se va întoarce repede, înainte ca eu să sosesc.

Îl găsisse stând în fața spitalului, lângă o femeie grasuță, ce părea că n-are oase – era mătușa lui. Puștiul aproape că ar fi plâns, dar nu se cădea să facă asta în fața mentorului său, astfel că s-a stăpânit, dar ochii lui uscați arătau mai rau decât dacă ar fi plâns. Nu mai existau locuri de veci pentru credincioșii Baha'ii; regimul distrusese cimitirul Baha'ii în primii ani ai revoluției, trecând cu buldozerul peste morminte. Existau zvonuri cum că guvernul ar fi transformat cimitirul într-un parc sau loc de joacă. Ulterior am aflat

că devenise un centru cultural, numit Bakhtaran. Ce era de făcut când îți murise bunica și nu aveai unde s-o îngropi?

M-am ridicat și am început să măsoar camera cu pași mici. „Stai jos, a spus magicianul arătând un loc pe canapea, lângă el. Ia loc și stai cuminte. Nu te foi – fii fată de treabă.“ „Înainte de a continua să povestești, dă-mi voie să dau un telefon“, i-am spus. L-am sunat pe Bijan și i-am transmis să se ducă la petrecere fără mine, pentru că eu am să ajung mai târziu. Când m-am întors în cameră l-am auzit pe Reza spunând: „E uimitoare obsesia asta a lor de a-i deposeda de proprietăți nu doar pe cei vii, ci și pe morți“. La începutul revoluției, procurorul care a ordonat distrugerea mormântului șahului Reza și înființarea unei toalete publice pe acel loc, a inaugurat-o urinând acolo. Le-am întrerupt conversația ca să-i întreb dacă vor cafea. Am adus trei cani desperecheate și le-am așezat pe masă alături de un ibric cu apă clocotită și de niște cafea instant. El s-a ridicat și ne-a adus din frigider o cutie de ciocolată; era întotdeauna un gentleman desavârșit.

Așa că Puștiul împrumutase mașina unui prieten și stătea acolo cu matusa care plângea încetișor. Magicianul nu putuse răbda gândul că el și matusa vor duce singuri cadavrul și decisese să-i însoțească, în ciuda protestelor Puștiului. Se gândise la mine și mă sunase acasă, dar nu răspunsese nimeni. Nu, nu se gândise să-l sune pe Reza sau pe un alt prieten. Se urcase în mașină cu Puștiul.

Au condus până la intrarea din spate a spitalului și acolo le-a fost dat cadavrul, înfășurat deja într-un giulgiu alb. Au apucat fiecare de câte un capăt și au așezat cadavrul în portbagajul mașinii. Apoi au pomit spre o grădină din afara Teheranului pentru a o îngropa pe bătrâna. Se temeau că vor fi oprți – ce-ar putea să spună miliției? Cum i-ar putea determina să nu deschidă portbagajul? Puștiul își făcea griji în privința mașinii. La urma urmei, aparținea unui prieten și nu dorea să implice oameni nevinovați în povestea asta. „Oameni nevinovați! a strigat magicianul. Va puteți imagina una ca asta? Să te simți vinovat că încerci să îți îngropi bunica, să o înmormântezi cumva, fără să te mai gândești că nu are parte de o ceremonie decentă.“

Am vrut să-l ating, dar experiența prin care trecuse îl îndepărtase de noi: cu mintea era tot în mașină, în drum spre acele grădini. Existau multe asemenea momente, când nu-ți puteai exprima

compasiunea. Ce-i poți spune cuiva care îți povestește despre violarea și uciderea unei virgine – îmi pare rău, îmi dau seama cât suferi? Magicianul și Nassrin erau acel gen de oameni care nu doreau să fie compătimiți; ei se așteaptă să-i înțelegem și să ne adaptăm din mers, după măsura durerii lor. Desigur, cu el era mai greu: se simțea vinovat și furios.

Au condus pe drumul pe care merseseră de atâtea ori – către Marea Caspică. Pământul, copacii, munții li se perindau prin fața ochilor, iar mătușa Puștiului nu scotea un cuvânt; stătea pe bancheta din spate și din când în când o auzeau cum plânge cu sughituri. Ei doi n-au reușit să vorbească cu adevărat despre nimic; au discutat pe un ton neutru, indiferent, despre premiile Oscar de anul trecut.

Grădina cu pricina arăta ca orice altă grădină; în spatele zidurilor de cărămidă se puteau zări copacii înalți dinăuntru. Au claxonat. Un bătrân le-a deschis poarta și au fost conduși înăuntru. Le-au fost arătate niște pietre funerare; două morminte proaspăt săpate erau pregătite. Familia mortului trebuia să îndeplinească ritualul de spălare a trupului și de înfășurare a acestuia în giulgiu. Puștiul și mătușa lui au intrat într-o clădire micuță, iar magicianul a rămas să-i aștepte, ținând în brațe un buchet de narcise pe care le cumpărase pe drum. Totul s-a desfășurat cu repeziciune, exact ca într-un vis: au pus corpul în groapă, au aruncat pământ peste el, au lăsat florile lângă mormânt și au mai rămas preț de câteva clipe acolo. Puștiul l-a plătit pe bătrânul care deschisese poarta. S-au întors la mașină și au revenit în oraș, direct acasă, și acum... „Iată-mă, preasupusul tău slujitor!“ Privindu-mă, i-a apărut deodată pe chip o expresie plină de blândețe. „Îmi cer scuze, a spus. Cât de nechibzuit am fost că nu m-am gândit la ce ai să-ți inchipui!“

Am mai rămas o vreme acolo. Dacă am mai vorbit sau nu, nu-mi mai amintesc. L-am rugat să-mi cheme un taxi. Când s-a auzit soneria, eu încă nu eram gata: îmi lua ceva timp să-mi pun veșmântul și basmaua; mi-am cautat apoi geanta și ini-am luat la revedere. Nu discutaserăm despre scopul vizitei mele – acum părea lipsit de sens. Desigur, a doua zi urma să sun să stabilem o nouă întâlnire și să discutăm. I-am sărutat pe amândoi pe obraz, i-am mulțumit lui Reza și am fugit la taxiul care mă aștepta.

Cu două nopți înainte de anunțarea încetării focului în războiul dintre orașe, câțiva prieteni au venit la noi să vedem *Mogambo*, al lui John Ford. Domnul Forsati îmi aducea tot timpul casete video. Într-o zi, din senin, m-a urmat până la mine în birou. Îmi adusese într-un pachet o casetă video cu *Big*. Începând de atunci, mi-a adus mereu filme, în marea lor majoritate pelicule americane de mână a doua sau a treia. Se spunea că aceste casete sunt procurate de la marinarii aflați la datorie în Golf, cărora li se permitea să vadă filmele interzise, iar aceștia faceau contrabandă cu ele. După o vreme am început să-i cer anumite filme pe care doream să le văd în mod special. Ceream filme clasice, gen *Jules și Jim* și *Timpuri noi*, sau filme regizate de Howard Hawks, John Ford, Buñuel și Fellini. Aceste nume erau ceva nou pentru ei și la început i-a fost greu să le procure, probabil datorită faptului că nu prezentau interes pentru marinari. Într-una din zile mi-a adus *Mogambo*. Mi-a spus că este un dar. Nu se gândise niciodată că o să se îndrăgostească de un film vechi, dar exact asta se întâmplase: acesta era filmul și avea o bănuială că și mie îmi va plăcea.

În acea noapte a fost până de curent și timp de câteva ore întregul oraș a fost paralizat. Am stat de vorbă la lumina lumânărilor și am băut vișinata de casă. Sunetele câtorva explozii se auzeau în departare, întrerupând tonul calm al conversațiilor noastre. În noaptea următoare a fost făcut un anunț conform căruia Irakul accepta încetarea focului dacă i se permitea să lanseze o ultimă rachetă.

Părea un joc între doi copii – ceea ce conta cel mai mult era cine avea ultimul cuvânt de spus.

Încetarea focului a durat doar două zile. Mulți oameni, crezând că va dura mai mult, se întorseseră în Teheran. Magazinele erau deschise până seara târziu, iar străzile erau pline de oameni care-și făceau ultimele cumpărături pentru revelion. Cu câteva ore înainte de a fi încălcat acordul de încetare a focului, făcusem un pariu cu un prieten în legătură cu durata armistițiului. Aceste pariuri deveniseră un obicei. Pariam în legătură cu ziua, locul și numărul de rachete care vor lovi orașul. Jocul asta reducea tensiunea, oricât de lugubre ar fi putut părea unele dintre rămășagurile câștigate.

Atacurile au fost reluate luni, la orele 10.30 p.m. Până dimineața șase rachete loviseră deja Teheranul. Mulți dintre cei întorși începeau deja să plece. Liniștea care se lăsase brusc peste oraș era întreruptă când și când de marșurile militarilor care apăreau pe străzi din moschei, birouri guvernamentale, clădiri ale Comitetului Revoluționar și din case particulare. Se auzeau „anunțuri importante“ în legătură cu atacurile îndreptate asupra Bagdadului și cu noile victorii împotriva „inamicului imperialist-sionist“. Se presupunea că ne bucurăm de aceste victorii ale „luminii împotriva întunericului“ și ne consolam cu gândul că irakienii suferă de aceeași soartă.

Universitățile își încheiaseră activitatea înainte de Anul Nou iranian, pe 21 martie 1988, și nu au mai fost deschise până la încetarea focului. Oamenii erau obosiți și pareau să nu mai acorde importanța decretelor guvernamentale. Nunțile și petrecerile continuau, fără ca oamenilor să le pese de miliție și de Gărzile Revoluționare. Oamenii îmbrăcați în negru care circulau pe motocicletele – mesagerii morții, cum le spuneau unii – disparuseră din peisaj în urma bombardamentelor, iar oamenii își strigau disperarea și furia, blestemându-i atât pe Saddam, cât și pe cei din conducerea noastră. Viața de zi cu zi ajunsese într-un impas, iar noi căutam și mai febril mijloace de a evada din cotidian. Drumetețiile pe munții din împrejurimile Teheranului sau plimbările lungi devenisera o rutină cu prielejul careia legam noi prietenii, care rareori durau.

Dictatorul irakian devenise un nume familiar, aproape la fel de familiar ca și Khomeini, deoarece avea o influență aproape la fel de mare în viața noastră. Puterea copleșitoare pe care o deținea asupra destinului nostru îl transformase într-o prezență supărătoare. Nici o decizie importantă nu putea fi luată fără a ține seama de viitoarele lui manevre. Numele lui era pomenit mai tot timpul. Devenise personaj și în jocurile copiilor, iar fiecare mișcare a sa – prezență, trecută sau viitoare – era un subiect frecvent de discuții.

Din cauza bombardamentelor continue direcționate asupra principalelor orașe, în special asupra Teheranului, regimul a fost nevoit să-și mai îmblânzească autoritatea. Pentru prima dată, Garzile

Revoluționare deveniseră mai puțin vizibile, iar cei de la moravuri fuseseră retrași de pe străzi. Într-o perioadă în care Teheranul era în doliu, oamenii aveau chipurile mai vesele ca oricând. Din ce în ce mai multe femei renunțaseră la vălurile închise la culoare și purtau doar nuanțe stralucitoare; unele se și fardau, iar dresurile de nailon deveneau din ce în ce mai vizibile sub veșminte. Petrecherile la care se consuma alcool și se asculta în voie muzică aveau loc fără ca lumea să se îngrijoreze din pricina raziilor și fără să fie nevoie să dea mită la comitetul local.

În mod ironic, regimul a încercat să-și mențină autoritatea în țărâmul imaginației. Programele TV erau suprasaturate cu documentare despre războiul dintre cele două lumi. Pe măsură ce străzile Teheranului se trezeau la viață și erau din ce în ce mai pestrițe, la televizor vedeam imagini cu londonezi care căutau mâncare în gunoi sau se îngrămădeau în adăposturi subterane. Ni se spunea cum oamenii din Stalingrad și din Leningrad supraviețuiseră asediului dur asupra orașelor lor mâncându-și tovarășii. Toate acestea nu erau arătate la TV doar pentru a justifica un război disperat și nepopular, al cărui sfârșit regimul refuza să-l contemple, până nu avea să „elibereze“ tot Irakul. Prin aceste emisiuni, se urmărea de asemenea intimidarea și manipularea populației refractare, amintindu-ne că lucrurile pot evolua în mai rău și că situația din Occident nu e așa de roz.

Ajunseserăm să credem în zvonuri. O nouă știre începuse să circule în primăvara aceea: Irakul se afla în posesia unei rachete foarte puternice care putea lovi în orice punct al orașului fără avertisment. Astfel încât ne spuneam că ar trebui să fim mulțumiți cu bombele obișnuite și ne rugam să nu fim ținta atacurilor cu rachetă. În cele din urmă, în aprilie, am fost atacați cu temutele rachete. Curând după aceea, bombardarea cu arme chimice a unui oraș kurd din Irak a prevestit un viitor și mai terifiant. Începuse să se răspândească un alt zvon — Irakul plănuia să folosească arme chimice și asupra Teheranului și a altor orașe mari din Iran. Regimul a folosit acest zvon pentru a semăna teroare. Ziarele cotidiene prezentau soluții de combatere a unui atac chimic; s-a introdus o nouă alarmă —

de data asta verde. Cele câteva exerciții de simulare a alarmei verzi, în afară de faptul că au provocat panică generală, ne-au convins că nimeni nu va scăpa de efectele paralizante ale acestei noi terori. A fost anunțată „Ziua combaterii armei chimice“, în timpul căreia Garzile Revoluționare au marșaluit pe strazi cu măștile de gaze și cu vehiculele din dotare, îngreunând circulația în aproape tot orașul.

Curând după aceea, o rachetă a lovit o brutărie dintr-o zonă aglomerată a Teheranului. Oamenii adunați la locul respectiv au zărit nori de făină ridicându-se în aer. Cineva a strigat: „Armă chimică!“ În agitația care a urmat, oamenii au fost răniți deoarece s-au produs multe accidente. Și ca să fie siguri că nu pațesc nimic, cei din Garzile Revoluționare au sosit mai târziu la fața locului, cu măștile lor de gaze, pasămite să ajute.

De-acum, majoritatea cartierelor purtau inevitabil semnul atacurilor cu rachetă, care au continuat nestingherite. Șiruri întregi de case și de magazine aveau geamurile sparte; alte câteva locuințe erau ceva mai avariate; o casă sau două erau în ruine, din grămada de moloz abia mai distingându-se structura clădirii. Când plecam în vizită la câte un prieten sau mergeam la cumpărături, aveam senzația că ne învârtim în cerc. Începeam rondul dintr-o zonă devastată și ajungeam la alte ruine, apoi ne întorceam la locurile familiare și în cele din urmă la destinația dorită.

Nu o vazusem pe Mina de multă vreme, iar festivitățile legate de Anul Nou iranian ofereau o scuză bună pentru a reînnoa relațiile. Îmi amintesc clar ziua în care am fost până la ea acasă, deoarece a coincis cu două evenimente importante: un fost coleg se căsătorise, iar Teheranul fusese lovit de șapte rachete. Prima explozie s-a auzit când am ieșit dintr-o florărie. Vânzătorul, câțiva trecători și cu mine am ieșit din magazin să urmărim norul care se ridica la orizont de la locul exploziei. Era alb și inocent, exact ca un copil care tocmai a comis o crimă.

Mina a fost bucuroasă să mă vadă. În multe privințe, eram singura ei legătură cu mediul academic. Familia ei vânduse vila și se mutase într-o casă mai mică, o versiune fantomatică a fostei lor locuințe. Mina era îmbrăcată tot în negru. Părea ștearsă și nefericită. Mi-a spus că încă mai are crize de depresie și că urmează un tratament medicamentos.

Cu o anumită insistență, am întrebat-o cum stă cu lucrul la cartea despre James, pe care încă nu o terminase. Speram că odată ce va începe să scrie, situația va reveni la normal. Ea a răspuns că nu-și va relua niciodată lucrul la carte. Avea nevoie de o perioadă de respiro, a adăugat ea mai târziu, pentru a se putea concentra din nou. Între timp tradusese *Romanul psihologic modern*, scrisă de Leon Edel, și urma să termine și *Ascensiunea romanului*, al lui Ian Watt. „Desigur, aceste cărți nu mai sunt la modă acum, spuse ea. Toată lumea vrea postmodernism. Nici măcar nu mai citesc cărțile

în original – toți au devenit dependenți de opinia unui pseudo filosof, care să le spună despre ce este vorba într-un roman.“ I-am spus să nu-și facă griji și că nimeni nu mai preda operele lui James; și el era *demodat*, iar asta era un semn că noi făceam ceea ce trebuie.

Mina era o traducătoare meticuloasă, care respecta textul original. Acest fapt îi crea probleme cu editorul, care dorea ca ea să adapteze textul, pentru a fi mai „accesibil“ publicului. Ea privea cu dispreț actualele traduceri din Virginia Woolf. Refuzase să folosească traducerea iraniană a *Doamnei Dalloway* pentru a introduce câteva citate în cartea lui Edel, iar lucrul acesta i-a adus și mai multe necazuri.

M-a întrebat despre cursul meu. I-am spus că eu și studenții mei întâmpinăm greutăți în studiul prozei lui James. Ea a zâmbit. „Înseamnă că studenții tăi se află într-o companie bună, a spus ea. Unii dintre cei mai buni critici și scriitori s-au plâns de același lucru.“ „Da, dar problema noastră e diferită. Am studiat și autori mai dificili – Nabokov și Joyce –, dar cu toate astea, studenții au necazuri cu James. Realismul aparent le creează iluzia că este un autor ușor de înțeles, dar de fapt asta îi pune într-o și mai mare dificultate. Ia privește aici! i-am spus. Care e treaba cu cuvântul asta – *fuliginous*?¹ Îl folosește în *Bostonienii – fuliginous eyes*² – și în *Ambasadorii*, pentru a descrie chipul lui Waymarsh. Ce naiba înseamnă cuvântul asta? Știi că nu l-am găsit în dicționarul American Heritage?“

Mina nu mă putea lăsa să continui; felul ei de a fi nu i-o îngăduia. Ea, ca și Catherine Sloper, era o persoană inflexibilă, și în ciuda inteligenței scripitoare, uneori prea lua lucrurile în serios. Cu vădită emoție, ea spuse: „Cum altfel ar fi putut James crea iluzia vieții, dacă nu ar fi dat importanță cuvintelor pe care le folosea? Te gândești să nu-l mai incluzi în cursurile tale?“

Îmi mai pusese această întrebare cu mult timp în urmă, și uneori această neliniște o bântuia. I-am răspuns că nu aveam de gând să fac asta. „Cum aş putea renunța la un romancier care, pentru a descrie

¹ Fumuriu sau melancolic

² Ochi melancolici

o femeie splendidă, nu folosește cuvinte precum «incântătoare» sau «strălucitoare», ci «Miss B, o femeie luminoasă»? Îmi doresc să-i fi putut fura complexitatea limbajului. Trebuie să le acorzi circumstanțe atenuante studenților mei – adu-ți aminte că în marea lor majoritate au fost “hrăniți” cu *Perla*, romanul lui Steinbeck.“

I-am povestit cum ne-am distrat în ziua în care am ales pasajele preferate și pe cele mai nesuferite. Mahshid a indicat „copacii băntuiți de păsări”, iar Nassrin a citit un fragment din *Ambasadorii*, în care era descrisă o masă de prânz, servită pe malul apei: „felul simplu în care Madame de Vionnet – ce stătea față în față cu el, la masa acoperită cu o pânză albă, pe care se aflau omletele *aux tomates* și sticla de Chablis – i-a mulțumit pentru tot, zâmbind ca un copil, în timp ce privea în gol cu ochii ei gri, și se gândea la aerul cald al primăverii, în care vara timpurie deja vibra, apoi îl privea din nou și revenea la problemele lumești“.

Aceste discuții purtate cu Mina, în aparență irelevante în contextul evenimentelor ce aveau loc în acea perioadă, erau o sursă de mare satisfacție pentru noi două. Doar acum, când încerc să reconstitui fragmentele acelor zile, îmi dau seama cât de puțin vorbeam, dacă nu chiar deloc, despre viețile noastre personale – despre dragoste și casnicie, despre cum era să ai copii. Se pare că, în afară de literatură, politica devorase totul în noi, nimicindu-ne viața personală.

Una dintre ultimele bombe care au fost lansate înainte de încetarea focului a lovit o casa din apropierea locuinței noastre, pe o alee unde locuiau doi dintre prietenii noștri, un cuplu și fiica lor cea mai mica. Nu departe de casa, aveau o editură și o librărie, unde numeroși scriitori și intelectuali iranieni se întâlneau și discutau până seara târziu. Cu o seară înainte, câțiva prieteni de-ai mei, inclusiv Laleh, stătuseră la noi până în zori, să vedem împreună niște filme. Dimineața, pregătisem un mic dejun cu pâine, frișcă, gem facut în casa și cafea. Eram în bucătărie când am simțit cum se zguduie casa. Fusese aproape de noi, și în curând am aflat cât de aproape.

Dupa caderea bombei, mulți oameni au fugit la locul exploziei, în timp ce alții, în majoritate femei și copii, sângerând, țipând, plângând și blestemând, alergau în direcția opusă. Când au sosit ambulanțele și Garzile Revoluționare, strigătele s-au intensificat. Cu sfiială, garzile au început să inspecteze zona. În curtea unde aterizase bomba, doi copii zăceau fără simțiri. Soldații au scos de sub darâmaturi doua femei moarte; una dintre ele era foarte tânără și purta o rochie de casa foarte colorată. Cealaltă, de vârstă medie, era grasă și avea fusta înfășurată în jurul gleznelor.

În seara următoare am fost la prietenii noștri pentru a-i consola. Ploua încet; în aer se simțea mirosul de pământ proaspăt și de flori de primăvară. Un grup de oameni se adunase lângă casele devastate. Gazda noastră ne-a poftit înăuntru și, drăguță ca întotdeauna, ne-a servit cu ceai aromat și cu prăjiturele delicioase. Reușise cumva să umple bucataria cu boluri mari pline cu flori de liliac.

Ferestrele erau sparte. Cioburile se infipseaseră în valoroasele lor tablouri, iar cu o noapte în urmă strânseseră bucațelele de sticlă răspândite prin toată casa. Zâmbind, gazda noastră ne-a dus pe acoperiș. În spatele nostru se vedeau munții mei dragi, iar în față erau trei case dărâmate. În cea mai puțin avariata dintre ele, un bărbat și o femeie păreau să caute lucruri pe care le mai puteau salva din ceea ce trebuie să fi fost cândva etajul doi al clădirii. Casa din mijloc era acum o ruină.

Războiul s-a sfârșit la fel cum începuse – brusc și fără mare tam-tam. Cel puțin nouă așa ni se părea. Însă efectele acestui război aveau să dureze mult timp, poate pentru totdeauna. La început am fost tulburați și ne întrebam cum ne vom putea întoarce la viața obișnuită de dinainte de război. Regimul islamic acceptase pacea cu părere de rău, mai ales din cauza neputinței de a respinge atacurile venite din partea Irakului. Membrii milițiilor și ai Garzii Revoluționare erau demoralizați și sperați din cauza înfrângerilor suferite constant pe câmpul de luptă. Soldații erau cu moralul la pământ. Ayatollahul Khomeini a declarat că pentru el această pace a însemnat „să bea o cupă cu otravă“. Această stare de spirit o împărtășeau și membrii milițiilor, și veteranii: pentru aceștia, pacea însemna înfrângere.

Războiul cu inamicul extern se sfârșise, dar nu și lupta cu dușmanul din interior. La scurt timp după semnarea acordului de pace, ayatollahul Khomeini a numit comisii formate din câte trei bărbați, care aveau ca scop interogarea prizonierilor din închisorile iraniene, pentru a stabili loialitatea acestora față de regim. Câteva mii de persoane, inclusiv unii oameni care așteptau de câțiva ani să fie judecați sau alții care-și ispășiseră pedepsele și erau pe cale de a fi eliberați au fost executați pe ascuns. Victimele acestei execuții în masă au fost ucise de două ori, a doua oară prin tăcerea și anonimatul ce au înconjurat execuția lor, fapt ce i-a privat de o moarte care să aibă o însemnatate. Astfel, pentru a o parafraza pe Hannah Arendt, a fost pecetluită soarta unor oameni care n-au existat cu adevărat.

Într-un final au reînceput cursurile. Câteva bănci erau mutate și am observat unele absențe misterioase, precum și câțiva noi cursanți, dar în afară de asta nu erau semne că universitatea ar fi fost închisă timp de două luni. Nu se simțea pic de veselie; lumea era doar obosită și ușurată că a scăpat de război.

Acesta a fost începutul perioadei de deziluzii și de revenire la realitate. Războiul fusese pierdut, economia era la pământ, iar locurile de muncă – din ce în ce mai greu de găsit. Cei care luptaseră pe front și nu se pricepeau la nimic altceva depindeau de compensațiile promise, pentru că erau veterani de război. Dar nici măcar acele pensii nu au fost repartizate în mod echitabil. Majoritatea fundațiilor islamiste create în numele martirilor au devenit surse de îmbogățire pentru liderii corupți. Ulterior, așa-numiții copii ai revoluției aveau să demaște aceste acte de corupție. Membrii acelor asociații gustaseră din cupa puterii și cunoșteau viața din Occident. Au folosit această putere în principal pentru a dobândi privilegiile refuzate altora.

După încetarea războiului, Jihadul Islamic – organizația din care făcea parte domnul Forsati – a devenit mai deschisă și, de asemenea, a intrat în conflict față cu mai conservatoarea Asociație a Studenților Musulmani. Odată reluate cursurile, am început să-l văd din ce în ce mai des pe domnul Forsati. Pasiunea lui erau filmele și dorea să înființeze o firmă unde să se ocupe de casete video cu filme. Cu ajutorul lui am reușit să organizez o serie de programe culturale pentru universitate. Nu era o persoană creativă, dar se pricepea să se promoveze singură și să se perfecționeze.

La început mi s-a părut că, încet-încet, exact ca un film vechi care dispare de pe peliculă, domnul Ghomi dispărea din viața mea. Dar nu dispăruse: venea în continuare la cursuri și era la fel de virulent în atacurile la adresa lui James sau a oricărui romancier despre care predam. Ba mai mult, era plin de resentimente, iar disputele pe care le purta degenerau în ieșiri de-a dreptul copilărești. Însă diferența în atitudine se simțea la noi ceilalți. Cumva, am încetat să-i mai acordam atenție; iar când lua cuvântul, se găseau persoane care-i dădeau replica. El și prietenii lui ne reaminteau zilnic faptul că, deși Saddam nu mai reprezenta un pericol, amenințarea Vestu-

lui, a imperialismului, a sioniștilor și a agenților interni nu dispăruse. Mulți dintre noi deja obosiserăm să le mai răspundem.

În ultimele șiruri de bănci, pe rândul de la fereastră, unde obișnuiau să stea domnul Ghomi și domnul Nahvi, am văzut într-una din zile un tânăr tăcut – era profesor la o școală generală. O să-l numesc în continuare domnul Dori. Mă uitam la domnul Forsati, la Hamid, iar apoi mi-am întors privirea către partea unde stăteau fetele, și le-am observat pe Mahshid, Nassrin și Sanaz. Manna stătea pe rândul din mijloc. Mi-am oprit un pic privirea asupra feței zâmbitoare a Mannei și m-am uitat după Nima.

Privindu-i pe Manna și pe Nima, îmi amintesc ziua în care i-am văzut pentru prima dată la cursul meu. Ochii le străluceau la amândoi, amintindu-mi de cei doi copii ai mei atunci când planuiam să-mi facă o bucurie. De-acum, erau deja câteva persoane din afară care asistau la cursul meu. Erau foști studenți care continuau să vină la orele mele, deși deja absolviseră, studenți de la alte universități, tineri scriitori și străini care pur și simplu ajunseseră acolo. Nici unul dintre ei nu avea acces la alte surse de informație despre literatura engleză și erau dispuși să-și petreacă timpul liber ascultându-mă. Le impusesem o singură condiție: să respecte drepturile studenților mei și să se abțină de la discuții în timpul orelor. Când i-am găsit într-una din dimineați pe Manna și pe Nima așteptându-mă la ușa biroului, amândoi zâmbitori și dornici să asiste la cursul meu, am fost de acord să-i primesc, fără nici o ezitare.

Treptat, adevărații protagoniști ai cursului au devenit nu studenții mei, și nu spun asta pentru că m-aș plânge de ei, ci ceilalți, cei veniți din afară, care se aflau aici datorită pasiunii lor pentru cărțile pe care le studiam.

Nima voia să-i fiu coordonator pentru disertație, deoarece nimeni altcineva de la Universitatea din Teheran nu avea cunoștințe despre Henry James. Îmi promiseseam să nu mai calc în Universitatea din Teheran – loc plin de amintiri dureroase pentru mine. Nima a tot insistat în fel și chip, și într-un final m-a convins. După ore, de obicei ne plimbam toți trei. Manna era cea tăcută, iar Nima

imi tot povestește despre absurditățile pe care le întâmpina în viața de zi cu zi în Republica Islamică.

De obicei, mergea lângă mine, iar Manna se ținea după el, mergând mai încet. El era înalt și arăta bine, într-un fel copilăresc; nu era gras, ci doar voinic, de parcă nu-și pierduse încă aspectul de pruncușor grăsuț. Avea ochi blânzi, dar și jucăuși. Vocea lui era surprinzător de delicată; nu efeminată, dar blândă și cu o tonalitate joasă.

Faptul că ne povesteam diverse întâmplări devenise un obicei, un aspect permanent al relației noastre. Le-am spus că ascultându-le poveștile și trecând eu însămi prin unele întâmplări, aveam senzația că trăim cu toții într-o lume de basm, în care zâna cea bună se află în grevă și ne lasă să ne rătăcim în mijlocul pădurii, nu departe de casa din turtă dulce a vrăjitoarei. Uneori ne spuneam unii altora aceste povești pentru a ne convinge că ele chiar se întâmplaseră. Pentru că doar așa deveneau reale.

Într-o prelegere despre *Doamna Bovary*, Nabokov a afirmat că toate marile romane sunt de fapt basme. „Deci vrei să spunei că atât viețile noastre reale, cât și cele imaginare sunt basme?” a întrebat Nima. Am zâmbit. Într-adevăr, mi se părea că viețile noastre întreceau uneori ficțiunea.

La mai puțin de un an de la semnarea armistițiului, într-o zi de sâmbătă, pe data de 3 iunie 1989, ayatollahul Ruhollah Khomeini a decedat. Moartea lui nu a fost anunțată în mod oficial până a doua zi, la ora șapte dimineața, deși majoritatea iranienilor deja știau sau măcar banuiau ce se întâmplase. Sute de oameni se adunaseră în fața casei lui Khomeini de la periferia Teheranului, așteptând vești. Înainte de anunțul oficial, guvernul își luase toate măsurile de precauție și închisese aeroporturile, granițele și liniile telefonice internaționale.

Îmi amintesc dimineața în care am aflat de moartea lui Khomeini. Toată familia se adunase în living și resimțeam cu toții starea aceea specifică de șoc și consternare la aflarea vesteii unei morți. Și oricum, nu era vorba despre moartea unui om obișnuit. Crainicul radio care anunțase moartea ayatollahului izbucnise într-un plâns cu sughituri. Începând din acel moment, aceasta a fost atitudinea pe care au adoptat-o toate persoanele publice, fie că apareau la ceremoniile funerare sau erau intervievați în particular; toată lumea plângea, de parcă acesta era singurul mod în care își puteau exprima marea durere.

Stăteam în sufragerie, unde se simțea aroma cafelei și a ceaiului și discutam despre moartea lui Khomeini: fusese dorită, temută și așteptată de mulți, iar acum că se întâmplase, devenise subiect de discuție între prieteni și dușmani. Faptul că speculam pe marginea acestei morți ne dădea un sentiment de unitate și de apropiere. Încă

de la primul atac de cord suferit de Khomeini în anii optzeci, se tot răspândeau zvonuri privind moartea lui inevitabilă. Acum, evenimentul în sine era mai puțin uimitor decât așteptarea plină de nerăbdare pe care o crease. Ceremoniile funerare impresionante care au cuprins întreaga țară nu au putut să compenseze acest sentiment de dezamăgire.

Evenimentul a adunat în sufrageria noastră un amestec ciudat de oameni. Era de față tatăl meu, care se despărțise de mama de câțiva ani, dar locuia temporar, după un accident, în apartamentul fratelui meu. Venise și fosta soacră a fratelui meu, care de asemenea locuia temporar în apartamentul lui. Ea și mama nu se înțelegeau deloc și de câteva zile nu își mai vorbeau. Dar în ziua aceea, datorită evenimentului extraordinar, au făcut pace pentru un timp.

Îl țineam pe fiul meu în brațe, iar el se tolănise așa cum fac toți copiii mici. Îmi transmitea starea lui de relaxare și în mod inconștient îi mângâiam părul cârlionțat și pielea fină. Pe când noi, adulții, stăteam de vorbă, fiica mea, care avea pe atunci cinci ani, privea concentrată pe fereastră. Deodată, se întoarse spre noi și strigă: „Mami, mami, n-a murit! Femeile încă poartă basmale“. Întotdeauna asociez moartea lui Khomeini cu afirmația lui Negar – pentru că fata avea dreptate: ziua în care femeile nu vor mai fi obligate să poarte basmale în public va fi cu adevărat ziua în care revoluția va lua sfârșit și Khomeini va fi mort. Până atunci, va continua să fie prezent în viețile noastre.

Guvernul a anunțat cinci zile de doliu național și patruzeci de zile de doliu oficial. Cursurile au fost anulate și universitățile – închise. Dar mă simțeam prea agitată să stau pe gânduri acasă, astfel încât am decis să merg oricum până la universitate. Totul părea încețoșat, ca un miraj creat de o căldură intensă. Imaginea stearsă m-a însoțit pe parcursul celor patruzeci de zile de doliu pe care le-am petrecut stând în fața televizorului și urmărind ceremoniile funerare ce păreau că nu se mai termină.

Când am ajuns în campus erau doar câteva persoane în clădire. Liniștea era atât de profundă, încât înăbușea incantațiile de dimineață și marșurile funerare ce se auzeau la difuzoare. Am urcat

până la biroul meu, de unde mi-am luat niște cărți, și mergând pe hol, l-am întâlnit pe domnul Forsati și pe un prieten de-al acestuia de la Departamentul de Limbă Persană. Amândoi aveau o înfățișare solemnă și ochii înlacrimați. I-am privit cu o compătimire ciudată, negăsind cuvintele potrivite în acel moment. Aveau niște postere cu chipul lui Khomeini și se pregăteau să le lipească pe pereți. Am luat și eu două și am plecat.

Ulterior a fost publicată cartea de poeme sufiste a lui Khomeini, carte pe care o dedicase nurorii sale. După moarte se simțise nevoia de a-l umaniza, act căruia el i se opusese în timpul vieții. Și într-adevăr exista o latură umană — pe care rareori i-o văzusem — în considerația față de tânăra și frumoasa lui noră, în ale cărei caiete își scrisese ultimele poeme. Într-o introducere la această carte de poeme, ea a descris cum Khomeini își petrecea timpul stând de vorbă cu ea și instruind-o în filosofie și în misticism, și cum ea i-a dăruit caietul în care el și-a scris poemetele. Se spunea că fata are părul lung, blond, iar eu îmi imaginam cum se plimba cu bătrânul prin grădina, printre flori și tufe, discutând filosofie. Oare în prezența lui purta basmau? Oare el se sprijinea de brațul ei în timp ce se plimbau printre rândurile de flori? Am cumpărat un exemplar din volumul subțirel și l-am luat cu mine în America, împreună cu posterele — relieve dintr-o vreme în care realitatea era atât de fragilă uneori, încât aveam nevoie de dovezi palpabile pentru a-i dovedi existența fugară.

Nu am o memorie bună în ceea ce privește datele și figurile — a trebuit să verific de două ori data morții lui Khomeini —, dar îmi amintesc senzațiile și imaginile din acele zile. În mintea mea, imaginile de atunci se contopesc cu sunetele, ca niște coșmaruri: vocea stridentă și exagerată a crainicului, tot timpul pe punctul de a izbucni în plâns, marșurile funerare, rugăciunile, mesajele de la oficialii de rang înalt și bocitorii care acopereau toate celelalte sunete: „Astăzi e zi de dojiu! Khomeini, distrugătorul idolilor, se află lângă Dumnezeu“.

În zorii zilei de luni, trupul ayatollahului Khomeini a fost ridicat de la reședința sa din Jamaran — Teheran, și dus într-un loc de

rugăciune, pe un teren vast aflat pe dealurile din nord, într-o regiune cunoscută sub numele de Mosalla. Corpul a fost depus pe un podium provizoriu, făcut din containere. Khomeini era înfășurat într-un giulgiu alb și se afla într-un sicriu de sticlă cu aer condiționat, cu picioarele îndreptate către Mecca. Turbanul său negru, semn al statutului religios de descendent direct al profetului Mahomed, îi fusese așezat pe piept.

Evenimentele din acea zi agitată îmi revin fragmentat în memorie. Îmi amintesc cu claritate sicriul de sticlă și gladiolele așezate în jurul lui. De asemenea, îmi amintesc șirurile nesfârșite de bocitori — se spunea că sute de mii de persoane veniseră la Teheran, o armată de oameni îmbrăcați în negru, fluturând steaguri negre, bărbații rupându-și cămașile de pe ei, bătându-se cu pumnii în piept, iar femeile îmbrăcate în *chador*-ul lor negru, jelind și suspinând, cu corpurile contorsionate într-o durere extatică.

Acum îmi amintesc tulumbele: din cauza căldurii și a mulțimii de oameni, pompierii aduseseră tulumbe pe care le îndreptaseră spre oameni și cu care îi stropeau din când în când pentru a-i răcori, dar imaginea creată era în mod ciudat sexuală. Reconstituind mental scena, aud sunetul făcut de apa improșcată. Din când în când, cineva leșina și, în mijlocul acelei nebunii, cu o conștiință a ordinii, de parcă totul fusese repetat dinainte, oamenii ridicau trupul persoanei leșinate deasupra capetelor și îl treceau din mână în mână, până la un loc unde se afla în siguranță.

Când am aflat că mulți oameni au murit în ziua aceea și că zeci de mii au fost răniți, m-am întrebat prosteste ce statut vor avea acești morți. Avem tendința să acordăm oamenilor mai multe titluri și ranguri atunci când mor, decât în timpul vieții. Cei care se opuneau regimului și credincioșii Baha'ii nu aveau statut social; nu aveau dreptul la pietre funerare și erau aruncați în gropi comune. Mai erau și martirii războiului și ai revoluției, care aveau fiecare un loc special în cimitir, cu flori artificiale și cu fotografii pe mormânt. Dar acești oameni puteau fi considerați martiri? Le este garantat un loc în paradis?

Guvernul pusese la dispoziția oamenilor cantități impresionante de mâncare și de băutură. Pe lângă frenezia cu care se băteau în piept, leșinuri și incantări, șiruri de oameni erau văzute pe marginea drumurilor, unde mâncau sendvișuri și beau răcoritoare de parcă ar fi fost la un picnic. Mulți dintre cei care fuseseră împotriva lui Khomeini asistaseră totuși la funeralii. Nemulțumirile legate de Khomeini erau atât de mari, încât oficialii se gândiseră să-l înmormânteze în timpul nopții din cauza numărului redus al celor interesați de ceremonie. Dar milioane de oameni sosiseră din toate colțurile țării. Îmi amintesc că am vorbit cu un bărbat de vârstă mijlocie din personalul universității, care locuia în zona mai săracă, tradițională a orașului. Mi-a povestit de autobuzele pline de oameni, vecini de-ai lui care, deși dezamăgiți de Khomeini și de revoluția sa, se duseseră la înmormântarea acestuia, ca și el, de altfel. L-am întrebat de ce s-a dus. Fusese obligat să se ducă? Nu, dar părea lucrul potrivit în acel moment. Toată lumea se ducea – ce-ar fi spus oamenii, dacă el nu s-ar fi dus? A făcut o pauză, iar apoi a adăugat: „un eveniment ca acesta se întâmplă o dată în viață, nu?”

Când procesiunea a început să poarte trupul lui Khomeini pe străzile ce duceau către cimitirul de la marginea Teheranului, presiunea era atât de mare, încât oficialii s-au răzgândit și au hotărât să transporte corpul cu ajutorul elicopterului. Mulțimea s-a repezit spre elicopter și, când acesta a decolat, un nor de praf auriu s-a ridicat ca o fustă, și încet-încet, tot ce s-a mai văzut au fost particulele fine de praf, care dansau și se învârtteau asemenea unor derviși minusculi dintr-un vis bizar.

Când trupul lui Khomeini a fost scos din elicopter la cimitirul Behesht-e Zahra, mulțimea s-a repezit din nou și de data asta a obținut „premiul cel mare” – oamenii au smuls bucați din giulgiul alb, scoțând la iveală un picior care atârna. Trupul a fost recuperat în cele din urmă și dus înapoi la Teheran pentru a fi acoperit cu un alt giulgiu. Când a fost readus la cimitir, câteva ore mai târziu, într-un sicriu de metal de data aceasta, Gărzile Revoluționare și câțiva oameni politici din cercul de apropiați ai ayatollahului au ținut oamenii la distanță. Un prieten și-a amintit că-l văzuse pe

Hojatol-Islam Nategh Nouri – care ulterior avea să piardă alegerile în favoarea președintelui Khatami – cum stătea lângă sicriu cu un bici în mână și îi lovea pe cei care încercau să se apropie. În Ielul acesta au reușit să-l înmormânteze pe Ruhollah Khomeini, al cărui prenume înseamnă „sufletul lui Dumnezeu“.

În încercarea de a-l sacraliza pe Khomeini, guvernul a construit un altar pentru el lângă cimitirul Behesht-e Zahra. A fost făcut în grabă, fără pic de bun-gust: o țară renumită pentru unele dintre cele mai frumoase moschei din lume crease acum cel mai vulgar altar pentru ultimul său imam. Monumentul a fost plasat lângă locul unde erau înmormântați martirii revoluției – o mică fântână arteziană cu apă roșie, care simboliza sângele martirilor ce se varsă veșnic.

Moartea lui Khomeini a dat naștere la momente de revelație. Unii, la fel ca și mine, s-au simțit străini în propria țară. Alții, precum șoferul de taxi pe care l-am întâlnit la câteva săptămâni după funeralii, erau dezamăgiți din pricina fraudei de natură religioasă, după cum a spus el. „Acum știu cum au fost creați imamii și profesorii, cu o mie patru sute de ani în urmă – exact ca tipul asta. Așa că totul e un mare fals.“

La începutul revoluției, se spunea că imaginea lui Khomeini putea fi văzută pe Lună. Mulți oameni, chiar persoane educate și moderne, ajunseseră să creadă asta. Îi vedeau chipul reflectat pe Lună. Khomeini crease în mod conștient mituri și se transformase el însuși în unul. Ceea ce jeleau de fapt oamenii era moartea unui vis – deoarece, după pierderea războiului și trezirea la realitate, Khomeini nu mai avea altceva de făcut decât să moară. Ca toți creatorii de mituri, el încercase să croiască realitatea după tiparul viselor sale, și în cele din urmă, exact ca Humbert, a reușit să distrugă atât realitatea, cât și visul. Pe lângă crime și torturi, trebuia acum să îndurăm o ultimă infamie – uciderea viselor. Și totuși, el a comis asta cu consimțământul nostru deplin și cu complicitatea noastră.

Hoinăream fără un motiv anume către un magazin de antichități, întunecos și prăfuit, din centrul Teheranului. Mă dusesem pe o stradă unde se aflau mai multe magazine second-hand, în căutarea unei cărți vechi pe care voiam să i-o dăruiesc lui Nima. El îmi adusese recent niște casete video rare cu un serial TV, care avusesse succes înainte de revoluție. Când am intrat în magazin, patronul stătea în spatele tejghelei și era prea ocupat cu cititul ziarului de dimineață pentru a se obosi să-mi mai arunce o privire.

Cum mă uitam prin camera pe jumătate cufundată în întuneric, pierdută printre obiecte împrăștiate la întâmplare pe mesele vechi de lemn și pe rafturi, ochii mi-au cazut pe o foarfecă stranie. Era foarte frumos lucrată; avea o parte mai mare decât cealaltă și era modelată în forma unui cocș. Lamele erau mai boante decât ale unei foarfeci obișnuite. L-am întrebat pe vânzător ce reprezenta acel obiect. A ridicat din umeri. „Nu sunt sigur – probabil se folosea la tunsul bărbii și al mustații. Cred că provine de undeva din Europa, probabil din Rusia.“

Nu știu de ce eram atât de fascinată de acest obiect, dar mi se părea extraordinar faptul că această foarfecă – sau ce-o fi fost – fusese adusă acum vreo sută de ani tocmai din Europa și ajunsese pe masa aceasta veche, într-un magazin prăfuit. Și totuși cineva se străduise să meșterească acest obiect de care te puteai lipsi cu ușurință. M-am hotărât să cumpăr foarfecă pentru magicianul meu. Aveam o teorie conform căreia unele daruri trebuiau să fie cumparate doar de

dragul lor, tocmai pentru că nu aveau nici o utilitate. Eram sigură că îi va plăcea și că va fi încântat să primească ceva ce nu îi trebuia neapărat, un obiect de lux, ce nu era luxos. În loc să cumpar ceva pentru Nima, am plecat cu foarfeca aceea cu cap de cocoș.

Când i-am dăruit-o magicianului și i-am explicat de ce o cumpărasem, el tocmai făcea cafea și părea atât de concentrat, încât nu a răspuns. A luat tava cu canile de cafea și cutia cu bomboane de ciocolată și a intrat în bibliotecă. După câteva momente s-a întors cu o carte legată în piele de culoare verde, pe care era gravat cu litere aurii titlul *Ambasadorii*. „De vreme ce mi-ai cumpărat mie un cadou în loc să iei ceva pentru Nima, am eu un dar pentru el: spune-i să recitească scena petrecută în grădina lui Gloriani. Nima al tău pare un tip căruia cineva ca mine trebuie să-i reamintească anumite lucruri. Deci, roagă-l să recitească acel fragment.“

Magicianul subliniase două pasaje în carte. Unul era în prefața, unde James menționa o scenă faimoasă, despre care se tot spune că este considerată „esența“ romanului; celălalt fragment subliniat era chiar scena respectivă. Acțiunea are loc la petrecerea data de faimosul sculptor Gloriani. Lambert Strether, eroul romanului, îi spune unui tânăr pictor, micul Bilham, pe care-l desemnase neoficial drept moștenitorul său spiritual: „Trăiește cât mai multe; e o greșeală să n-o faci. Nu contează ce faci în particular, atâta timp cât ai viața ta. Dacă nu faci asta, atunci ce poți spune că *ai avut*? Eu sunt prea bătrân – prea bătrân pentru ceea ce vad. Ce-ai pierdut, pierdut rămâne; reține asta. Totuși, avem iluzia libertății; așadar, să nu uiți de această iluzie, așa cum am făcut eu. La vremea respectivă, am fost prea prost sau prea inteligent pentru a fi conștient de asta, iar acum nu pot decât să regret greșeala. Pentru că într-adevăr *a fost o greșeală*. Trăiește-ți viața!“

Lucram în întuneric – facem tot ce putem – dăruim ce avem. Îndoiala e pasiunea noastră, iar pasiunea este îndatorirea noastră. Restul e nebunia artei–.

Henry James

Era dimineața devreme, la primul curs din ziua aceea; clasa era invadată de lumină. Pregăteam o lecție despre James. Ultima dată discutaserăm despre anumite particularități ale lui James, despre felul cum ele se fac simțite la diferite personaje și în diverse contexte, iar în acea zi doream să discut despre cuvântul „curaj”, concept care era des pomenit în cultura noastră.

„Există mai multe tipuri de curaj în viziunea lui James. Va puteți gândi la un exemplu? Da, Nassrin?” „Cel mai evident exemplu este Daisy”, a răspuns Nassrin. S-a ridicat și, după ce și-a trecut mâna peste frunte, dând la o parte o șuviță imaginară, a continuat. „Daisy îi spune de la bun început lui Winterbourne să nu se teamă. Când spune asta, ea se referă la convenții și la tradiții – acesta este un fel de curaj.”

„Da, am spus eu încurajând-o. Daisy este un bun exemplu, și mai sunt și alte personaje, pe care nu le credem curajoase, deoarece nu ne gândim la ele ca la niște persoane curajoase, ci le credem umile.” Chipul lui Mahshid s-a luminat și, înainte de a îndrăzni să ridice mâna, m-am întors spre ea și am spus: „Da?” S-a întunecat la față și a ezitat. „Spune, Mahshid”, am insistat. „Ei bine, când ați spus *umil*, m-am gândit brusc la Catherine. Ea este timidă și retrasă, nu ca Daisy, și totuși le ține piept tuturor celor din jurul ei, care sunt mult mai îndrăzneți decât ea. Îi înfruntă, dar

plătește un preț. Dă dovadă de un altfel de curaj față de Daisy, și totuși...”

În acel moment am auzit zarvă pe coridor. Nu am dat atenție zgomotelor. Cu trecerea anilor ajunseseam să consider aceste incidente ca făcând parte integrantă din cursurile mele. Într-una din zile, doi oameni de serviciu au intrat în sala de curs cu două scaune și le-au așezat într-un colț. Au ieșit fără să spună o vorbă și câteva minute mai târziu au revenit cu alte două scaune. Altă dată, un om de serviciu cocoșat a intrat în clasă și a început să măture podeaua în timp ce eu am continuat să vorbesc despre *Tom Jones*, prefăcându-mă că nici nu-l văd.

„Și în romanul *Ambasadorii*, am continuat eu, putem observa tipuri diferite de curaj, iar cele mai curajoase personaje sunt cele care dau dovadă de imaginație, și cu ajutorul imaginației îi pot înțelege pe ceilalți. Când îți lipsește acest fel de curaj, nu poți să înțelegi sentimentele și nevoile celorlalți.

Maria, sufletul-pereche al lui Strether, este «curajoasă», în timp ce doamna Newsome este doar «exaltată». Madame de Vionet, frumoasa pariziană pe care doamna Newsome este hotărâtă să o excludă din viața fiului său, este de asemenea curajoasă când riscă totul pentru iubirea pe care-o simte pentru Chad. Dar doamna Newsome alege să fie prudentă. Imaginându-și deja cum este fiecare, ce funcție și rol îndeplinește, ea refuză să-și modifice atitudinea cu care îi abordează pe cei din jur. Ea este o tirană de tipul unui romancier prost, care își modelează personajele în funcție de propria ideologie sau dorință și niciodată nu le permite să se dezvolte. E nevoie de curaj să mori pentru o cauză, dar și ca să trăiești pentru un ideal.”

Îmi dădeam seama după agitația studenților mei și după felul în care priveau spre ușă că nu se puteau concentra la problema pe care o discutam în acel moment, dar eram hotărâtă să nu permit să fiu deranjată, așa că am continuat. „Cel mai despotic personaj din roman este invizibila doamnă Newsome. Dacă dorim să învățăm care este esența unei minți autoritare, ar trebui s-o studiem pe ea. Nima, vrei să citești te rog fragmentul în care Strether o descrie? — «În asta consta...»”

În asta consta firea ei dificilă – în faptul că nu admitea surprizele. Ceea ce o definește și o reprezintă este... aș spune... gândirea tăioasă. Ea se gândește dinainte la tot și o face nu numai pentru ea, ci și pentru mine. Odata ce a făcut acest lucru, nu mai există cale de întoarcere. E decisă și încăpățanată. N-am atins-o. Nu poate fi atinsă. O văd acum, așa cum n-am mai văzut-o; își menține acea perfecțiune specifică și... care sugerează faptul că *orice* schimbare ar fi greșită.

Zgomotul de pe culoar se amplificase. Se auzea cum niște oameni aleargă și țipa. Domnișoara Ruhi și domnișoara Hatel erau vadit agitate de-acum și șușoteau destul de tare, aruncând priviri pline de subînțeles către ușă. Le-am trimis afară să afle ce se întâmplă și am încercat să continui cursul.

„Să revenim la citat...” Am fost brusc întrerupt de domnișoara Ruhi și de colega ei ce abia își mai trăgea răsuflarea. Amândouă stăteau în pragul ușii de parcă n-aveau de gând să mai zăbovească multă vreme acolo. Mi-au spus că un student își daduse foc într-o sală goală de curs și apoi începuse să alerge pe coridor strigând sloganuri revoluționare.

Am ieșit cu toții în fugă din clasă. Din ambele capete ale culoarului, studenții alergau spre scări. M-am strecurat și eu lângă unul dintre colegii mei. Trei persoane purtau o targă și încercau să-și facă loc prin mulțimea adunată. După felul în care purtau targă, povara lor era ușoară. De sub un cearșaf alb, am reușit să văd o față de un roz intens, cu pete cenușii. Niște mâini fine, de menestrel, erau întinse deasupra cearșafului, creând impresia că încearcă cu orice preț să nu atingă materialul. Doi ochi negri imenși păreau că sunt fixați cu niște fire nevazute pe acel chip. Ochii păreau complet nemișcați, de parcă se holbau la o scenă de groază, și totuși, în mod paradoxal, păreau și că rătăcesc dintr-o parte în alta. Dintre toate imaginile salbatice din acea dimineață, acea privire rătăcită a continuat să mă bântuie.

Din difuzoare s-a auzit un apel – toată lumea era indemnă să intre în sălile de curs. Dar nimeni nu se clintea. Cu toții urmăream fața roz, mâinile de menestrel și ochii negri ca funinginea. Trupul era coborât pe trepte, într-o mișcare în spirală. Murmurele se stingeau și se aprindeau după cum targă se apropia de mulțimea de curioși. Era una dintre acele scene care, în timp ce se petrece chiar

în fața ochilor tăi, deja capătă însușirea nu doar a unui vis, ci a amintirii unui vis.

Pe măsură ce targa se îndepărta și dispărea din raza vizuală, murmururile deveneau mai deslușite și mai clare. Ființa aproape magică de pe targă devenise mai tangibilă, dobândise un trecut, un nume, o identitate. Această identitate era în principal impersonală. Era unul dintre cei mai activi studenți din cadrul Asociației Studenților Islamici. Iar a spune că era unul dintre cei mai „activi” însemna că era unul dintre cei mai fanatici. Apartinea grupului care lipea afișe și scria sloganuri pe pereți, grup care autorizase notele informative de la intrarea în universitate, pe care puteau fi citite numele celor care încălcaseră codul vestimentar.

Mă gândeam la studentul de pe targă, la cum trecea pe lângă pozele ce înfațișau imagini din război – irelevante acum, pe lângă chipul lui Khomeini, care chiar și după moarte privea cu asprime la mulțimea strânsă, cu obișnuita sa căutătură aspră și de nepătruns – și pe lângă sloganurile lui neprețuite despre război: **SUNTEM VICTORIOȘI INDIFERENT DACĂ UCIDEM SAU SUNTEM UCIȘI! VOM LUPTA! VOM MURI! DAR NU VOM ACCEPTA COMPROMISUL!**

Sunt mulți tineri ca el în toate campusurile noastre – tineri care fuseseră foarte mici la vremea revoluției, mulți provenind din familiile tradiționale sau din provincie. În fiecare an, tot mai mulți studenți erau admiși la universități pe baza devotamentului lor față de revoluție. Aceștia erau membri ai familiilor Gărzilor Revoluționare sau ale martirilor revoluției și erau numiți „acțiunile guvernului”. Erau copiii revoluției, meniți să-i ducă mai departe moștenirea și în cele din urmă să înlocuiască forța de muncă occidentalizată. Probabil că revoluția însemna multe lucruri pentru ei – mai ales accesul la putere. Dar, de asemenea, ei erau și uzurpatorii, cei care fuseseră acceptați în universități și cărora li se dăduse puterea nu datorită propriilor merite sau a muncii asidue, ci datorită afilierii ideologice. Iar acest lucru nu-l puteam uita nici noi, nici ei.

Am coborât scările, de data asta încet, înconjurată de un grup de studenți care vorbeau agitați între ei. Identitatea studentului devenise un pretext pentru poveștile și amintirile cărora le dădeam glas. Studenții mei vorbeau cu ură despre umilințele suferite din

pricina membrilor organizației din care tânărul făcea parte. Povestea despre un alt lider al Asociației Studenților Islamici, unul care a murit în timpul războiului, și care pretinsese că a fost excitat sexual la vederea unei porțiuni de piele albă care se zarise de sub basmaua unei tinere studente. Nici măcar moartea nu putuse să ștergă din amintire acea porțiune de piele albă și pedeapsa pe care o suferise fata din pricina asta.

Nimeni nu vorbea în public despre aceste umilințe, așa ca ne găseam consolarea în aceste incidente izolate, când aveam prilejul să creăm din resentimente și ură mici povestiri, care-și pierdeau însă impactul de îndată ce erau spuse. Nu se știau prea multe despre mediul din care provenea studentul care-și daduse foc și nimănui nu părea să-i pese de el. Mai târziu mi-a devenit clar faptul că, în ciuda preciziei cu care îmi aminteam toate povestioarele legate de el și de tovarășii lui, nu reușeam să-mi amintesc numele sau. Se transformase într-un revoluționar, martir și veteran de război, dar nu într-o persoană. Oare se îndrăgostise vreodată? Oare își dorise să îmbrățișeze vreuna dintre fetele alea a căror piele se vedea atât de albă de sub basmalele lor negre?

Ca mulți alții din acea universitate, am urcat scările și am mers pe holuri cu resentiment în suflet. Resentimentul ștersese toată ambiguitatea în privința întâlnirilor noastre neprevăzute cu oamenii de felul lui; deja eram polarizați – eram *noi* și *ei*. Nu ne dădeam seama nici eu, și nici studenții sau colegii mei cu care împartășisem diverse povestiri și anecdote în ziua aceea, la fel ca niște conspiratori ce se bucură de răul unui adversar mai puternic, că omul ce părea să exercite atât de multă putere era de fapt cel care simțea cel mai pregnant chemarea la autodistrugere. Reușise el oare să uzurpe astfel dreptul nostru la răzbunare?

El, cel care nu însemnase nimic pentru mine cât timp fusese în viață, devenise o obsesie după moarte. Tot ce reușiserăm să aflăm despre viața lui personală era faptul că provenea dintr-o familie săracă și că singura sa rudă apropiată era mama, o femeie foarte bătrână pe care o susținea financiar. Se dusese ca voluntar la război. Suferise o psihoză traumatică cauzată de bombardamente și fusese trimis mai devreme acasă. Se pare că nu-și revenise de fapt

niciodată. După „pacea“ cu Irakul, s-a întors la universitate. Dar pacea crease o senzație de decepție. Exaltarea războiului se risipise și, odată cu ea, mulți tineri revoluționari își pierduseră puterea.

ACEST RĂZBOI A FOST O BINECUVÂNTARE PENTRU NOI! Pentru noi fusese un război din care nu simțisem că facem parte. Și totuși, pentru oameni ca el, războiul probabil că fusese, într-un fel ciudat, o binecuvântare. Le dăduse senzația că aparțin unei comunități, că au un țel în viață și că dețin puterea. Iar el pierduse toate acestea de îndată ce se întorsese de pe front. Privilegiile și puterea nu mai însemnau nimic pentru el acum, iar camarazii săi – studenții islamisți – deja depășiseră această etapă. Ce-o fi fost în sufletul lui când a văzut că vechii lui camarazi preferau să vadă premiile Oscar prin intermediul antenelor satelit interzise, decât să urmărească imagini de pe front? Cu noi se descurca, dar ce putea face în privința unui domn Forsati, care îi devenise la fel de nefamiliar ca personajele dintr-un roman de Henry James?

Mi-l tot imaginam cum venise devreme la universitate cu două canistre de benzina – probabil că nu fusese percheziționat, fiind un veteran de război privilegiat. Îl vad cu ochii minții cum intră într-o sală de cursuri goală și își toarnă pe el benzina. Următoarea mișcare probabil că a fost aprinderea unui chibrit. Oare și-a dat foc doar o dată sau a aprins flacăra în mai multe locuri? Apoi a fugit pe coridor, a dat buzna în sala lui de cursuri și a strigat: „Ne-au trădat! Ne-au mințit! Priviți ce ne-au făcut!“ Iar acestea au fost ultimele lui cuvinte.

Nu trebuia neapărat să fii de acord cu el sau să îl aprobi în ceea ce făcuse pentru a-i înțelege atitudinea. Se întorsese dintr-un război care-i dăduse un sens de apartenență, la o universitate din care nu făcuse niciodată parte cu adevărat. Nimeni nu dorea să-i audă istorisirile de pe front. Numai în momentul morții putea stârni interesul oamenilor. Era ironic faptul că acest om, a cărui viață fusese hotărâtă de certitudinea unei doctrine, dobândise atâta complexitate prin moarte.

A murit în aceeași noapte. Oare tovarășii lui l-au jelit pe ascuns? Nu s-a spus nimic despre el – n-a existat o slujbă comemorativă, nici flori sau vreun discurs, și asta într-o țară unde ceremonia funerară și doliul constituiau cea mai importantă dintre formele

AZAR NAFISI

de artă națională. Eu, care mă mândream cu faptul că luasem atitudine împotriva purtării valului și a oricărei forme de hărțuire, mi-am ținut de asemenea gura. În afară de murmurele studenților, singurul lucru ieșit din comun din ziua aceea fusese faptul că, dintr-un motiv sau altul, difuzoarele anunțaseră că toate cursurile se vor desfășura ca de obicei. Și noi aveam un curs în după-amiaza aceea. Dar nu s-au desfășurat ca de obicei.

Partea a IV-a

AUSTEN

1

„Este bine cunoscut în toată lumea faptul că un bărbat musulman, indiferent de averea pe care o deține, este în căutarea unei soții virgine, în vârstă de nouă ani.“ Asta spunea Yassi pe acel ton inimitabil, inexpresiv și ușor ironic, care uneori – iar acum era una dintre rarele ocazii – aducea a burlesc.

„Sau mai degrabă bine cunoscut, răspunse Manna, este faptul că un musulman este în căutarea nu doar a unei soții, ci a mai multora?“ Mă privi conspirativ și îmi se citea în ochi amuzamentul, conștientă fiind că va obține o reacție. Spre deosebire de Mahshid, Manna avea felul ei de a comunica în secret cu puținii oameni pe care îi plăcea. Principalul ei mijloc de comunicare erau ochii, și fie se uita fix la tine, fie își îndepărta privirea. Ne formasem un cod secret al nostru și doar când se simțea ofensată – și se ofensa foarte ușor – își cobora privirea și se uita într-o parte, punctând astfel jucăuș inflexiunile cuvintelor rostite.

Era una dintre acele dimineți reci și cenușii de început de decembrie, în care cerul acoperit de nori și aerul rece par să promită că va ninge. Îl rugasem pe Bijan să aprindă focul înainte să plece la lucru, și acum flăcările scânteiau degajând o căldură plăcută. *Cozy*¹ – un cuvânt prea des folosit de Yassi – ar fi termenul potrivit să descrie felul în care ne simțeam. Existau toate ingredientele necesare pentru asta: ferestre aburite, căni de cafea fierbinte, trosnetul focului, delicioasele prăjiturile cu cremă, puloverele groase de lână, precum și amestecul de mirosuri de fum, cafea și portocale. Yassi era tolănită pe canapea, în locul ei obișnuit, între

¹ Confortabil (în lb. engl. în original)

Manna și Azin, făcându-mă din nou să mă întreb cum de un trup așa de mititel putea să ocupe atâta loc. Râsul cocheta al lui Azin răsuna în aer și până și Mahshid ne învrednici cu un zâmbet. Nassrin își mutase scaunul lângă șemineu, iar mâinile ei neobosite aruncau pe foc coji de portocală.

Datorită intimității care se formase între noi, puteam lesne trece de la simpla sporovăială la discuții serioase despre romanele citite. Cu toți scriitorii, dar mai ales cu Austen, ne binedispuneam. Uneori chiar ne prosteam – deveneam copilăroase, ne tachinam sau pur și simplu ne distram. Cum ar fi putut cineva să citească fraza cu care începea *Mândrie și prejudecată* și să nu priceapă ce le cerea Austen cititorilor săi?

În dimineața aceea o așteptam pe Sanaz. Mitra, arătându-și pentru puțin timp gropițele din obraji, ne anunță că Sanaz dorea să o așteptăm – avea o surpriză pentru noi. Toate presupunerile noastre nastroșnice fură întâmpinate cu un zâmbet reținut.

„Doar doua lucruri s-ar fi putut întâmpla, își dădu cu părerea Azin, iar s-a certat cu fratele ei și în sfârșit s-a hotărât să se mute cu minunata ei mătușă.“ Ridică mâna cu un clinchet de brațari de aur și argint. „Sau se marită cu iubitul ei.“

„Varianta cu iubitul pare mai plauzibilă, judecând după expresia Mitrei“, spuse Yassi, îndreptându-și puțin spatele.

Gropițele din obraji Mitrei reapărura, dar aceasta refuză să răspundă la provocare. Privind-o, mă gândeam la recenta ei căsătorie cu Hamid; probabil că fusese curtată pe furiș, chiar sub nasul meu. Fusesem invitată la nuntă, desigur, dar Mitra nu pomenise nicio dată nimic în legătură cu relația ei cu Hamid.

„Te-ai îndrăgostit?“ o întrebam cu pe Mitra nerăbdătoare, făcând-o pe Manna să spună: „Iar întrebarea asta plictisitoare“. Devenise o glumă, între prietenele și colegile mele, faptul că nu rezistam ispitei de-a adresa cuplurilor căsătorite obsedanta întrebare. „Te-ai îndrăgostit?“ întrebam cu nerăbdare imediat, provocând invariabil un zâmbet indulgent. Mitra s-a înroșit și a răspuns: „Ei bine, da, bineînțeles“.

„Cine se mai gândește la iubire în zilele noastre?“ spuse Azin luând castitatea în răs. Avea părul prins într-o coadă de cal, iar

când întorcea capul, cerceii cu perle turcoaz se mișcau ușor. „Republica Islamică ne-a adus înapoi în vremea lui Jane Austen. Binoculăvântate fie căsătoriile aranjate! În zilele noastre, fetele se mărită fie pentru că familiile le obligă, fie ca să obțină vize sau să-și asigure stabilitatea financiară, sau pentru sex – se mărită din tot soiul de motive, dar rareori din dragoste.“

M-am uitat spre Mahshid, care, deși era tăcută, părea să spună: „Iar o luăm de la capăt“.

„Și, continuă Azin, întinzându-se după cană, vorbim despre fete educate – fete ca *noi*, care au urmat o facultate, despre care s-ar putea crede că au idealuri mai înalte.“

„Nu *toate* sunt așa, spuse ușor Mahshid, fără să o privească pe Azin. Multe femei sunt independente. Uită-te câte femei de afaceri avem și câte au ales să trăiască singure.“ Da, și tu ești una dintre ele, mă gândeam, o fată studioasă și muncitoare, care încă locuiește cu părinții, la treizeci și doi de ani.

„Dar majoritatea nu au de ales, spuse Manna. Și cred că suntem *mult* în urma vremurilor lui Jane Austen.“ Acesta fu unul dintre puținele momente în care Manna a fost de aceeași parte a baricadei cu Azin, împotriva lui Mahshid. „Mama a avut posibilitatea să aleagă. Eu nu prea am avut de ales, iar sora mea mai mică, cu atât mai puțin,“ conchise ea cu mâhnire.

„Ce părere aveți despre căsătoriile temporare? zise Nassrin, rearranjând cojile de portocală pe farfurie, ca și cum ar fi fost piesele unui puzzle. Se pare că ai uitat nemaipomenita alternativă oferită de președintele nostru.“ Se referea la o lege islamică, specifică Iranului, potrivit căreia bărbații puteau avea patru soții oficiale și oricâte soții temporare doreau. Logica din spatele acestei legi era că bărbații trebuiau să-și satisfacă nevoile și atunci când soțiile nu erau disponibile, sau când nu reușeau să-i satisfacă. Un bărbat putea semna un contract cu o astfel de soție fie pentru o perioadă de zece minute, fie pentru 99 de ani. Președintele Rafsanjani, care ulterior a primit titlul de reformist, propusese ca tinerii să se căsătorească temporar. Acest fapt i-a infuriat atât pe revoluționari, care erau de părere că asta era o tactică vicleană pentru a câștiga simpatia tinerilor, cât și pe progresiști, care erau în egală măsură

sceptici în privința adevăratelor motive ale președintelui, iar pe deasupra considerau legea o insultă, în special la adresa femeilor. Unii au mers atât de departe, încât au considerat legea o formă consfințită de prostituție.

„Nu sunt în favoarea căsătoriei temporare, spuse Mahshid. Dar bărbații *sunt* mai slabi de înger și chiar *au* mai multe nevoi sexuale. În afară de asta, adăugă ea cu precauție, este alegerea fetei. Nu e obligată să facă pasul acesta.“

„Alegerea fetei? spuse Nassrin cu evident dezgust. Tu *chiar* ai o părere ciudată despre alegere.“

Mahshid, coborându-și privirea, nu răspunse.

„Unii bărbați, chiar și dintre cei mai educați, continuă Nassrin, pe un ton grav, găsesc legea asta progresistă. Am avut o dispută cu un prieten – un *bărbat* – pe tema asta și i-am spus că singurul mod prin care aș putea fi convinsă că asta e o lege progresistă ar fi ca și femeile să beneficieze de aceleași drepturi. Vreți să știți cât de deschiși la minte sunt acești bărbați? Și nu vorbesc acum despre tipii religioși – nu despre cei indoctrinați, zise, aruncând altă coajă de portocală în foc. Întrebați-i ce părere au despre căsătorie. Sa vedeți câtă ipocrizie!“

„Adevarul este că nici mama, nici mătușile mele nu s-au căsătorit din dragoste, spuse Yassi încruntându-se, dar *toți* unchii mei au făcut-o. E chiar ciudat, dacă stai să te gândești. Nouă ce ne rămâne de făcut – adică ce soarta vom avea? Presupun că, adăugă ea, chipul luminându-i-se după un moment de reflecție, dacă Austen ar fi fost în locul nostru, ar fi spus că este bine cunoscut în toată lumea faptul că un bărbat musulman, indiferent de averea pe care o deține, este în căutarea unei soții virgine, în vârstă de nouă ani.“

Și astfel am început discuția despre faimoasa frază de început a romanului lui Austen – cu nedumerirea pe care oricare dintre cititorii lui Austen trebuie să o fi simțit, măcar o dată.

Veselia noastră a fost întreruptă de sunetul soneriei. Mahshid, fiind cel mai aproape de ușă, spuse că deschide ea. Am auzit ușa de la stradă închizându-se, pași pe scară, apoi s-a făcut liniște. Mahshid deschise ușa din față și se auziră vorbe și râsete. Sanaz intră,

radiind de bucurie. Ținea în brațe o cutie cu dulciuri. Am întrebat de ce le adusese. „Nu era rândul tău.“

„Așa e, dar am vești bune“, spuse ea cu o voce misterioasă.

„Te măriți?“ întrebă alene Yassi, care stătea pe canapea.

„Lăsați-mă să mă așez mai întâi“, zise Sanaz, scoțându-și mantoul lung și fularul de lână. Își scutură capul, cu acea mândrie specifică femeilor care au părul frumos și spuse: „Va ninge.“

Mă întrebam dacă își va cere scuze pentru întârziere, deși, ținând cont de această ocazie, exista un motiv întemeiat și oricum nimeni nu avea de gând să o învinovătească.

„Îmi cer scuze că am întârziat din nou“, spuse zâmbind dezarmant, fără să dea semne că s-ar căi pentru asta.

„M-ai uzurpat, spuse Azin. Întârzierile sunt specialitatea mea.“

Sanaz dorea să aștepte cu veștile până la pauza. Regula noastră era că poveștile personale, ce păreau să se strecoare din ce în ce mai des în timpul alocat cursurilor de joi, să nu întrerupă ora. Dar, în cazul de față, nici măcar eu nu mai aveam răbdare să aștept, așa că am făcut o excepție.

„Totul s-a petrecut cu repeziciune, explică Sanaz, cedând insistențelor noastre. Pe neașteptate, m-a sunat și m-a cerut în căsătorie – zicea că nu mai are timp să aștepte.“

Îi spusese că deja vorbise cu părinții lui, care discutaseră cu părinții ei (fără să o întrebe mai întâi pe ea, am observat în trecere). Aceștia erau încântați, și de vreme ce el nu putea veni în Iran din cauza serviciului militar, ar fi putut ea, împreună cu familia, să meargă în Turcia? Cetățenii iranieni nu aveau nevoie de viză pentru Turcia, iar călătoria putea fi aranjată cu repeziciune. Era uluită. Era ceva la care se așteptase mereu, dar, cumva, nu îi venea să creadă că i se întâmplă cu adevărat. „Aproape că s-a stins focul, spuse Sanaz, întrerupându-se. Mă pricep să fac focul. Lăsați-mă să mă ocup eu.“ Mai puse câțiva bușteni și ațâță energic focul. O flacără lungă țâșni și apoi se stinse, la fel de repede cum se ivise.

La începutul secolului al XX-lea, vârsta măritişului în Iran – care, conform legilor islamice, era stabilită la nouă ani – s-a schimbat la treisprezece și ulterior la optsprezece ani. Mama mea își alesese singură soțul și fusese una dintre primele șase femei alese în

Parlament, în 1963. Pe când eram copil, în 1960, nu existau multe diferențe între drepturile noastre și drepturile femeilor din democrațiile occidentale. Dar pe vremea aceea nu obișnuiam să ne gândim la faptul că nu era vreo compatibilitate între cultura noastră și democrația modernă sau că existau versiuni occidentale și islamice ale democrației și drepturilor omului. Doream cu toții șanse reale și libertate. De aceea am sprijinit schimbarea revoluționară – pentru că solicitam mai *multe* drepturi, nu mai puține.

În preajma revoluției, m-am căsătorit cu bărbatul pe care-l iubeam. Pe vremea aceea, Mahshid, Nassrin, Manna și Azin erau adolescente, Sanaz și Mitra erau cu câțiva ani mai mici, iar Yassi avea doar doi ani. Când fiica mea s-a născut, cinci ani mai târziu, legile au redevenit cele de pe vremea bunicii: prima lege care a fost abrogată, cu câteva luni înainte de ratificarea unei noi constituții, a fost cea a protecției familiei, care garanta drepturile femeii acasă și la locul de muncă. Vârsta mărișului a fost coborâtă la nouă ani – opt ani lunari și jumătate, ni se spusese; adulterul și prostituția erau pedepsite prin lapidare; și se considera, după lege, că femeile reprezentau jumătate din valoarea unui bărbat. Legea coranică, devenită etalon, înlocuia sistemul existent de jurisprudență. În anii tinereții fusesem martora avansării a două femei la rangul de ministru. După revoluție, aceste două femei au fost condamnate la moarte pentru păcatul de a se fi răzvrătit împotriva Domnului și de a fi practicat prostituția. Una dintre ele, ministru al drepturilor femeii, se afla în străinătate în perioada revoluției și a rămas în exil, unde a devenit un purtător de cuvânt marcant pentru drepturile femeilor și drepturile omului. Cealaltă, ministru al educației și fostă directoare a liceului pe care-l urmasem, a fost vârată într-un sac și omorâtă cu pietre sau împușcată. Aceste fete, fetele mele, vor ajunge în timp să se gândească la acele femei cu respect și speranță: de vreme ce am avut asemenea femei în trecut, nu există nici un motiv să nu mai avem și în viitor.

Societatea noastră era mult mai avansată decât noii lideri, iar femeile, indiferent de apartenența religioasă sau ideologică, ieșiseră în stradă să protesteze împotriva noii legi. Prinseseră gustul puterii și nu erau dispuse să renunțe la aceasta fără luptă. Acela a fost

momentul în care s-a creat mitul feminismului islamic – o noțiune contradictorie – ce încerca să armonizeze conceptul de drept al femeii cu dogma islamică. Această mișcare feministă le-a permis liderilor să-și facă jocul: puteau pretinde că sunt progresiști și islamişti, în timp ce femeile cu viziuni moderne erau denunțate ca occidentalizate, decadente și neloiale. Cei din conducere aveau nevoie de noi, femeile și bărbații moderni, pentru a le arăta calea, dar doreau de asemenea să ne știm locul.

Ceea ce a deosebit această revoluție de celelalte revoluții totalitare din secolul douăzeci era faptul că a fost înfăptuită în numele trecutului: acesta era în egală măsură punctul sau forte, dar și cel mai slab. Noi, patru generații de femei – bunica, mama, eu și fiica mea –, trăiam în prezent, dar și în trecut; trăiam simultan în două perioade de timp. Interesant, mă gândeam, cum războiul și revoluția ne făceau să fim și mai conștiente de dramele noastre personale – mă refer mai ales la căsătorie, la baza căreia stă problematica libertății individuale, după cum descoperise Jane Austen cu două secole în urmă. Ea descoperise asta, dar cum rămânea cu noi, cele care stăteam în această încăpere, într-o altă țară, spre sfârșitul unui alt secol?

Râsul nervos al lui Sanaz m-a trezit din reverie. „Sunt atât de speriată, spuse ea, ridicând mâna dreaptă către sprâncene pentru a-și da la o parte o șuviță de păr inexistentă. Până acum, căsătoria cu el a fost un fel de vis, ceva la care mă gândeam atunci când mă certam cu fratele meu. Niciodată nu am știut – și nici acum nu știu – cum va decurge totul în realitate.“

Sanaz era îngrijorată de drumul în Turcia și de ceea ce va simți când îl va vedea din nou. „Dacă nu mă place?“ zise ea. Dar nu se întreba „Dacă nu îl plac eu pe el?“ sau „Dacă nu ne înțelegem?“ Va deveni oare fratele său și mai răutăcios, iar mama ei și mai deprimată? O va face mama ei, cu aspectul acela de martiră, să se simtă vinovată, de parcă Sanaz ar fi dezamăgit-o înadins? Acestea erau întrebări importante pentru Sanaz. Era greu de spus dacă pleca în Turcia să le facă celorlalți pe plac sau pentru că era îndrăgostită. Asta era problema cu Sanaz – nimeni nu știa ce își dorea ea cu adevărat.

„După șase ani, numai Dumnezeu știe cum va fi el“, spuse Nassrin, învărtind absentă cana de cafea. M-am uitat la ea cu oarecare îngrijorare, cum o făceam mereu atunci când venea vorba despre

căsătorie sau despre bărbați. Nu puteam să nu mă întreb cum se descurca oare cu amintirile ei, adânc îngropate în memorie. Oare se putea compara cu prietenele ei, care nu trecuseră printr-o experiență asemănătoare? Puteau fi oare celelalte protejate de astfel de experiențe?

Sanaz o privi pe Nassrin cu reproș. Chiar avea nevoie să audă asta acum? În orice caz, călătoria în Turcia urma să-i prindă bine, chiar dacă nu ieșea totul conform planului. Măcar și-l scotea din minte, dacă era cazul.

„Îl iubești? am întrebat-o, încercând să ignor zâmbetele sardonice ale fetelor. Întotdeauna există un risc atunci când te măriți, dar întrebarea este: *acum* îl iubești?”

„Îl iubeam când eram foarte tânără, zise încet Sanaz, prea agitată ca să ia parte la glumele lor. Acum nu mai știu dacă-l iubesc. Întotdeauna mi-a plăcut să mă gândesc la el, dar a fost departe atâta vreme. A avut atâtea șanse să cunoască alte femei... Ce șansă am avut eu să cunosc alți bărbați? Mătușa mea spune că nu trebuie să răspund nici da, nici nu. Spune că dacă vrem să aflăm ce simțim cu adevărat unul pentru celălalt, ar trebui să ne întâlnim în Turcia *singuri*. Ar trebui să petrecem ceva timp împreună, fără a se amesteca familiile noastre.”

„Ce mătușă neobișnuit de înțeleaptă, am spus, fără să mă pot abține să nu intervin, de parcă aș fi fost un arbitru. Să știi că are dreptate.”

Mahshid își ridică pentru o fracțiune de secundă privirea către mine, apoi o cobori. Azin, observând cu rezeziune privirea lui Mahshid, spuse: „Sunt de acord cu dr. Nafisi. Ar trebui să fii înțeleaptă și să încerci să petreci o vreme cu el, înainte de a lua o decizie”.

Mahshid hotărî să nu muște momeala și rămase tăcută. Îmi juca feste imaginația sau îmi aruncase o privire plină de reproș înainte de a fixa din nou un punct insesizabil pe covor?

„Primul lucru pe care trebuie să-l faci, pentru a testa compatibilitatea voastră, spuse Nassrin, este să dansezi cu el.”

La început am fost uimite de afirmația ei, care părea neobișnuită chiar și pentru Nassrin. Mi-a trebuit o clipă ca să-mi dau seama la ce se referea. Desigur! Se referea la Dear Jane Society, societate pe care o inventasem în ultimul meu an la Allameh! Ideea acelei societăți ... defuncte încă înainte de a se naște – începuse cu un memorabil dans.

2

Acum văd totul ca și cum aș privi prin fereastra largă a unei case aflate în mijlocul unei grădini goale. Mi-am apropiat fața de fereastra, și iată-le: cinci femei, toate îmbrăcate în veșminte negre și cu basmale pe cap. Pe măsura ce fiecare trece prin fața ferestrei, încep să le disting fețele; una dintre ele le supraveghează pe celelalte patru. Nu sunt grațioase; se ciocnesc una de alta și de scaune. Sunt galăgioase, dar într-un fel suspect de supus.

În cadrul unei prelegeri pe care am ținut-o în acea primăvară, comparasem structura romanului *Mândrie și prejudecată* cu un dans din secolul optsprezece. După curs, câteva dintre fete au rămas să mai discute despre acest lucru -- erau confuze în privința a ceea ce-am vrut să spun. M-am gândit că varianta cea mai bună pentru a le explica era să le arăt mișcările acelui dans. „Închideți ochii și închipuiți-vă dansul, le-am sugerat. Închipuiți-vă că vă mișcați înainte și înapoi; ar fi bine să vă închipuiți că barbatul care stă în fața voastră este neasemuitul Mr. Darcy, sau poate nu -- un alt barbat, care vă vine în minte.“ Se auzi chicotitul uneia dintre fete. Cuprinsă deodată de inspirație, am luat mâinile șovăitoare ale lui Nassrin și am început să dansez cu ea: un-doi și un-doi. Apoi le-am cerut celorlalte fete să formeze un șir. După scurt timp, dansam toate, iar veșmintele noastre lungi și negre se învârtteau, pe când ne loveam unele de altele și de scaunele din jur.

Fetele stau față în față cu partenererele, se înclină puțin, pașesc înainte, își ating palmele și apoi se învârtesc. „Când vă atingeți palmele, priviți-vă partenera în ochi! OK, să vedem acum dacă puteți purta o conversație în acest timp. Spuneți-vă ceva una alteia!“ Fetele abia își puteau ține capul drept. Mojgan spuse: „Problema e că toate dorim să fim Elizabeth și Darcy“. „Nu mă deranjează să fiu Jane, zise Nassrin,

întotdeauna mi-am dorit să fiu cea mai frumoasă. Avem nevoie de un Mr. Collins. Haide Mahshid, nu ți-ar plăcea să mă calci pe picioare?” Mahshid protestă și spuse jenată: „N-am dansat în viața mea”. „Nu trebuie să-ți faci probleme din pricina unui dans, i-am spus. Iar ca profesoară, îți cer să dansezi. Dansul face parte din tema pentru acasă, am adăugat, iar aceasta a fost una dintre rarele ocazii în care mi-a făcut plăcere să fiu autoritară. Înainte, înapoi, pauză, piruetă, piruetă; toate trebuie să vă armonizați pașii, asta e tot farmecul. Trebuie să fiți atente la mișcările voastre, ale partenerului, dar și la ale celorlalți – nu aveți voie să vă desincronizați de restul. Ei bine, da, asta-i partea mai grea, dar pentru domnișoara Eliza Bennet totul era floare la ureche.”

„Dansul este spectacol și ceremonie, le spuneam fetelor, și-apoi, observați cum diferite dansuri conduc la diferite interpretări?” „O, da, spuse Nassrin. Compară dansul acesta cu cel persan. Dacă britanicii și-ar putea undui trupurile ca noi... Pe lângă noi, dansul lor e atât de nevinovat.”

Atunci am întrebat cine știe să danseze arăbește. Toată lumea privi spre Sanaz. Era timidă și refuză să danseze. Am început s-o tachinez și s-o îndemn să danseze, formând un cerc în jurul ei. A început să danseze, la început cu timiditate, iar noi o aplaudam și murmuram un cântec. Nassrin ne-a atras atenția să nu mai fim așa de gălăgioase. Sanaz dansa sfioasă, făcând cu grație pași mici, mișcându-și languros talia. Pe măsură ce glumeam și râdeam, ea devenea mai îndrăzneată; începu să-și miște capul într-o parte și-n alta, iar își mișcă tot corpul, de parcă dorea să capteze atenția. Trupul îi tremura în ritmul acelor pași mici. Dansa mișcându-și mâinile, degetele. O privire aparte îi apără în ochi. Este un dans îndrăzneț, merit să atragă, să cucerească, dar care în același timp îndepărtează și respinge, cu o forță care dispare de îndată ce dansul a încetat.

Există diferite metode de seducție, dar felul în care o fac dansatoarele persane este unic: un amalgam de subtilitate și de nerușinare, căruia nu îi pot găsi un echivalent în cultura occidentală. Am avut ocazia să observ femei provenind din cele mai diverse medii sociale, care atunci când dansau căpătau acea privire aparte: încrețosată, leneșă și languroasă. Am redescoperit privirea lui Sanaz, câțiva ani mai târziu, în ochii sofisticatei și educatei mele prietene Leyly, de îndată ce aceasta a început să danseze pe o muzică presărată cu

expresii precum *naz*, *eshveh* și *kereshmeh*, cuvinte ale căror echivalente în engleză – *coquettishness*, *teasing*, *flirtatiousness*¹ – erau sărace în înțeles, dacă nu chiar irelevante.

Acest gen de seducție este subtil, puternic și profund tactil. Sucește, învârtește, se incolăcește și se descolăcește. Măinile se mișcă și se răsucesc, în timp ce talia se urduiește. Totul e calculat. Efectul pe care fiecare pas îl produce este prevăzut deja. Dansul reprezintă un mod de a flirta la care Miss Daisy și cei asemenea ei nu au visat vreodată. Este de-a dreptul seducător, dar nu într-un mod copleșitor. Toate acestea se regăseau în dansul lui Sanaz. Veșmântul ei larg și basmaua neagră – care îi încadrau chipul osos, ochii mari și trupul foarte slab și fragil –, în mod ciudat, contribuiau la farmecul dansului. Cu fiecare mișcare pe care o făcea, părea că se mai eliberează de un rând de haine. Veșmântul devenise diafan; țesătura sa aducea un plus misterului dansului.

Am fost surprinse de un student speriat care a deschis ușa. Pauza de masă se terminase; nici nu observaserăm când trecuse timpul. Cu ochii la studentul oprit în pragul ușii, cu un picior în clasă, am început să râdem.

Acea întâlnire a înfiripat un pact secret între noi. Ne-am înțeles să creăm un grup clandestin și să-l numim Dear Jane Society. Urma să ne întâlnim, să dansăm, să mâncăm prăjiturele cu cremă și să împărtășim noutăți. Deși niciodată nu am înființat o asemenea societate, începând de atunci, fetele s-au autointitulat Dear Janes, iar acesta a fost pasul premergător al actualei noastre complicități. Aș fi uitat cu totul această poveste, dacă nu m-aș fi gândit la Nassrin.

Acum îmi amintesc că aceea a fost ziua în care, mergând spre biroul meu, deodată, fără să mă fi gândit dinainte la asta, le-am invitat la cursul meu secret pe Mahshid și pe Nassrin. Privindu-le chipurile uimite, le-am prezentat rapid ideea, improvizând probabil pe tema visurilor și planurilor pe care mi le făcusem de-a lungul atâtor ani. Mahshid întreabă ce trebuiau să facă. Să-și ia un angajament *absolut* față de lucrări, față de curs, am răspuns eu cu impetuoasă fermitate. Dar mai degrabă mi-am asumat eu atunci acest angajament, decât le-am îndemnat pe ele s-o facă.

¹ Cochetarie, ațătare, flirt.

3

Sunt prea pedantă: am scris prea multe lucrări și articole ca să-mi transpun trăirile și ideile într-o poveste, fără a fi dogmatică. Deși asta era chemarea mea – să povestesc, să mă reinventez alături de toți ceilalți. Atunci când scriu, drumul e liber, omul de tinichea își recapătă inima, iar leul – curajul, dar asta nu e povestea mea. Eu merg pe un alt drum, al cărui capăt nu-l pot întrezări. Știi tot atât de puține despre acest drum ca și Alice, când alerga după Iepurele cel Alb, care, îmbrăcat în jiletcă, murmură, privindu-și ceasul: „Am întârziat. Am întârziat“.

Nu am putut găsi o cale mai potrivită pentru a le explica studenților structura de ansamblu a romanului *Mândrie și prejudecată*, decât să folosesc comparația cu un dans din secolul optsprezece, ca acela pe care cititorii își imaginează că Darcy și Elizabeth l-au dansat la numeroasele baluri la care au luat parte. Deși balurile și dansurile reprezintă instrumente de creare a intrigii în unele dintre celelalte romane ale lui Jane Austen – în *Mansfield Park*, de exemplu, și în *Emma* –, în nici un alt roman dansul nu joacă un rol atât de important. Nu vorbesc despre numărul dansurilor aici. După cum spuneam, întreaga structură a romanului se aseamănă cu un dans, ce reprezintă în egală măsură un act public și privat. Atmosfera din *Mândrie și prejudecată* are aerul festiv al unui bal.

Astfel încât structura este aceea a unui dans și a unei digresiuni. Evoluează în paralel, polifonic, nu doar din punct de vedere al evenimentelor și al personajelor, ci și al decorurilor. Întâi o vedem pe Elizabeth în mediul ei, apoi o vedem în mediul lui Darcy, apoi îl vedem pe Darcy în adevăratul lui mediu – fiecare dintre aceste schimbări de perspectivă îi apropie și mai mult. Cererea în căsătorie

a lui Darcy se suprapune cu cea a lui Collins. De asemenea, există paralele și între personajele lui Darcy și Wickham. Ca un aparat de fotografiat, perspectiva lui Darcy se focalizează asupra lui Elizabeth; în partea a doua a romanului, se întâmplă exact invers, pe măsura ce Elizabeth se apropie mai mult de Darcy.

Personajele principale sunt prezentate unul altuia în cadrul primului dans, iar conflictul iscat cu această ocazie tensionează întregul roman. Elizabeth devine adversara lui Darcy cu ocazia aceluși prim dans, atunci când îl aude pe acesta spunându-i lui Bingley că ea nu ar fi îndeajuns de frumoasă pentru ca el să danseze cu ea. Mai târziu, când o întâlnește la următorul bal, Darcy începe să-și schimbe părerea, dar ea îi refuză invitația la dans. Se reintâlnesc la Netherfield și de data aceasta dansează. Deși dansul pare civilizată, este încărcat de tensiune. Atracția lui față de ea crește direct proporțional cu repulsia ei față de el. Notele discordante din dialog contrastează cu mișcările line ale trupurilor.

Protagoniștii romanului lui Austen sunt persoane private, plătate în locuri publice. Dorința lor de intimitate și de reflecție se adaptează încontinuu situației în care se află în cadrul unei comunități mici, ce-i ține permanent sub observație. Echilibrul dintre public și privat este esențial în această lume.

Ritmul dansului – înainte-înapoi – se repetă în faptele și în mișcările celor doi protagoniști, în jurul cărora este țesută intriga. Evenimente paralele îi apropie, pentru ca apoi să-i despartă. Pe parcursul romanului, Elizabeth și Darcy se apropie și se îndepărtează unul de celălalt în mod constant. De fiecare dată când avansează, terenul e deja pregătit pentru următoarea mișcare. Întoarcerea este însoțită de o reevaluare a mișcării precedente. Dansul exprimă un schimb, o adaptare constantă la nevoile și la pașii partenerului. Observați, de pildă, cât de groaznic este Mr. Collins pe ringul de dans, la fel cum este grosolanul Thorpe în *Mănăstirea Northanger*. Incapacitatea lor de a dansa este semnul incapacității lor de a se adapta la nevoile partenerilor.

Partea centrală a dialogului din *Mândrie și prejudecată* se potrivește perfect în structura ca de dans a romanului. Pare că în fiecare scenă are loc un dialog între Elizabeth și Darcy. Acest dialog este fie real, fie imaginar, dar el constituie o permanentă preocupare,

ducând la un schimb de replici cu ceilalți, dar și cu sinele lor. Acest dialog central dintre Elizabeth și Darcy, și Elizabeth cu ea însăși, este însoțit de o multitudine de alte conversații.

Unul dintre cele mai minunate lucruri legate de *Mândrie și prejudecată* este varietatea de voci pe care o înfrunchează. Există atât de multe forme de dialog: între mai multe personaje, între doi oameni, dialog intern și dialog prin intermediul scrisorilor. Toate tensiunile sunt create și soluționate cu ajutorul dialogului. Abilitatea lui Austen de a crea o asemenea polifonie, o atât de mare varietate de voci și de intonații ce intră în relație și se confruntă în cadrul unei structuri coerente, constituie unul dintre cele mai elocvente exemple ale spiritului democratic al romanului. În romanele lui Austen există spații de confruntare, precum și spațiul – nu doar spațiul, ci necesitatea – pentru introspecție și autocritică. Asemenea reflecții sunt sursa schimbării. Nu avem nevoie de mesaj, de chemarea categorică la pluralitate, pentru a demonstra că avem dreptate. Tot ceea ce trebuie să facem este să citim și să recunoaștem cacofonia vocilor pentru a-i înțelege imperativul democratic. Aici se află pericolul lui Austen.

Nu întâmplător cele mai antipatice personaje din romanele lui Austen erau cele incapabile să poarte un dialog autentic cu ceilalți. Aceste personaje tună și fulgeră. Țin predică. Se ceartă. Această incapacitate de a dialoga implică lipsa de toleranță, de introspecție și de empatie. Mai târziu, la Nabokov, această incapacitate dobândește forme monstruoase în personaje precum Humbert din *Lolita* și Kinbote din *Pale Fire*.

Mândrie și prejudecată nu este un roman poetic, ci își are propriile cacofonii și armonii; vocile care se aud se apropie, se îndepărtează și fac ocolul camerei. Chiar acum, răsfoind paginile, le ascult. Aud vocea patetică și seacă a lui Mary, tusea lui Kitty și insinuările caste ale domnișoarei Bingley, precum și o vorbă a curtenitorului Sir Lucas. N-o prea pot auzi pe domnișoara Darcy, timidă și rezervată, dar aud pași urcând și coborând scările, ușoara batjocură a lui Elizabeth și tonul rezervat și blând al lui Darcy, iar când închid cartea, aud glasul ironic al naratorului. Și chiar cu cartea închisă, vocile nu dispar – sunt ecouri și reverberații ce par că ies dintre pagini și părăsesc neastâmparate romanul, bâzâind în urechile cititorului.

4

„Sanaz a noastră are multe talente, zise Azin în timp ce-și cerceta meticuloasă unghiile. Nu are nevoie de un băiat de doi bani, a cărui mare realizare e faptul că a reușit să scape de armată și să se mute în Anglia.“ Tonul ei era în mod gratuit răutăcios, și pe moment nu luase pe nimeni în colimator. Din acea clipă am început să fiu atentă la unghiile lui Azin. Le vopsise într-o nuanță de roșu-deschis și părea absorbită cu totul de forma și de culoarea lor. În timpul orei, de câte ori avea ocazia, își cerceta unghiile de parcă oja roșie o transporta într-o altă dimensiune, într-un loc știut numai de ea. Când întindea mâna să ia o prăjitură sau o portocală, ochii ei urmăreau cu atenție mișcarea degetelor cu unghii roșii.

Discutam despre Sanaz în timpul pauzei. Trebuia să se întoarcă din Turcia săptămâna următoare. Mitra, singura care păstra legătura cu ea, ne ținea la curent: el era foarte draguț, Sanaz îl iubea, se logodiseră. Au fost împreună la mare și au făcut o mulțime de fotografii. Mătușa nu e de părere că e o partidă așa de bună. E de părere că e un băiat draguț, dar mai potrivit doar ca iubit, și că ar avea nevoie de cineva să-l ajute să-și țină nadragii (gropițele își facură apariția). Se părea însă că asta nu o deranja pe Sanaz a noastră.

„Nu-i nimic rău în a fi tânăr, ciripi Yassi. Așa au început și mătușa cu unchiul meu – și pe deasupra nu aveau nici bani. Dacă stau să mă gândesc, trei dintre unchii mei s-au căsătorit așa. Toți, cu excepția celui mai mic, care nu s-a căsătorit niciodată. El s-a

inscris într-o organizație politică“, adăugă ea, de parcă asta ne-ar fi lămurit de ce nu se căsătorise niciodată.

Acum aflam mai des vești despre unchi, pentru că acela mai în vârstă dintre ei se afla în Iran, într-o vacanță de trei săptămâni. El era favoritul lui Yassi. Îi asculta poeziile, privea la picturile surorii ei Mina, comenta poveștile sfioasei lor mame. Era un bărbat răbdător, atent, care le incuraja, în același timp criticându-le puțin, fapt pe care îl sublinia ca pe un mic defect, o slăbiciune. Yassi era în culmea fericirii ori de câte ori acesta venea în vizita sau când scria ori suna din State și cerea să vorbească în mod special cu ea. El era singura persoană care avea permisiunea să o influențeze pe Yassi, fără să primească reproșuri. Și chiar o influența. La început, a încurajat-o să-și continue studiile muzicale; apoi i-a spus: „De ce nu mergi la universitate în Teheran?“ Iar acum o sfătuia să-și continue studiile în America. Tot ce îi povestise despre viața în America – fapte ce pentru el erau rutină –, în ochii ei lacomi căpătase o strălucire magică. De fiecare dată verifica aceste povești vorbind cu mine, iar eu aveam mereu câte ceva de adăugat. Mă simțeam de parcă împreună cu unchiul ei conspiram să o instrăinăm pe tânăra Yassi. Și mă îngrijoram: dacă o încurajam să trăiască o viață care până la urmă nu e bună pentru ea? Puteam vedea cum încurajările noastre făcuseră ca Yassi, o fată afectuoasă și loială, foarte atașată de familia ei iubitoare, să devină confuză și deprimată, uneori zile în șir. Se autoironiza și spunea că se simte tot timpul... „Nehotărâta?“ întrebam eu. „Nuuuu, care să fie cuvântul? Deodată fața îi se lumina. Arțagoasă!“ „Nu, Yassi, nu asta e cuvântul. Cu siguranță, nu arțagoasă.“ „Ei bine, da, nehotărâta și inadaptată – așa mă simt; și poate că mă simt și arțagoasă.“

În acea perioadă se pare că toate fetele mele doreau să părăsească Iranul – toate cu excepția lui Mahshid, care era preocupată mai mult ca niciodată de slujba ei. Dorea o avansare și stabilitate, lucruri care îi erau refuzate în baza mai vechii ei afilieri la un grup politic-religios, aflat acum în opoziție. Mitra deja aplicase pentru o viză în Canada, deși ea și Hamid aveau dubii în această privință. Mama lui se împotriva, și mai era și perspectiva unui viitor necunoscut în

Canada, în timp ce viața de aici, în ciuda părților ei proaste, măcar era ceva palpabil. Hamid avea un loc de muncă bun; erau în siguranță. „Aici suntem cineva, ne tot spunea mama lui, dar acolo...”

„Mă gândesc să plec, zise brusc Azin. Dacă Sanaz ar avea un dram de minte, ar pleca sau s-ar mărita cu tipul, ar ajunge acolo și ar divorța. Ce e?” întrebă ea pe un ton defensiv, confruntându-se cu privirile speriate ale celorlalte, pe când cotrobaia cu nervozitate în geantă după o țigară. „Ce-am mai zis acum?”

Nu și-a aprins țigara – niciodată nu o aprindea în timpul cursului –, dar o ținea între degetele ei lungi și albe, cu unghii roșii. Deodată surprinse liniștea din jur și, asemenea unui copil prins când fură o ciocolată, își privi țigara neaprinsă și o strivi în scrumieră cu un zâmbet dezarmant.

„Cum te descurci cu unghiile?” am întrebat-o, pentru a schimba subiectul. „Port mănuși, răspunse ea. Chiar și vara port mănuși negre.” Unghiile lăcuite, ca și fardurile, erau un delict pedepsit prin biciuire, amendă și până la un an de închisoare. „Desigur că ei știu șmecheria, spuse ea, și dacă vor cu adevărat să te înhațe, îți spun să-ți scoți mănușile.” Ea bolborosi în continuare, vorbind despre mănuși și despre unghii, apoi se opri brusc. „Unghiile mă fac fericită, spuse ea cu o voce subțire, în care nu se simțea nici o urmă de fericire. Oja e atât de roșie, încât mă face să uit unele lucruri.”

„Ce fel de lucruri?” întreba Nassrin, cu blândețe de data asta.

„Ah, lucruri. Știți voi.” Și apoi izbucni în plâns. Am fost luate prin surprindere, în tăcerea aceea. Manna îi întinse pachetul de servetele, încercând în mod vădit să reziste lacrimilor lui Azin. Mahshid se retrase în cochilia ei, iar Nassrin se aplecă în față, cu mâinile strâns împreunate. Yassi, care stătea cel mai aproape de Azin, se aplecă spre ea și o mângâie blând pe umărul drept.

5

Acum nu mai puteam să descopăr care erau rănile reale pe care Azin le ascunsese sau care erau rănile imaginare pe care ea le dezvăluisese. Caut răspunsuri în fotografia făcută în ultima mea noapte la Teheran, iar ochii îmi sunt distrași de strălucirea cerceilor rotunzi de aur ai lui Azin. Fotografiile pot fi înșelătoare, doar dacă nu cumva, asemenea magicianului meu, cineva are darul de a descoperi vreun lucru în forma nasului cuiva. Ei bine, eu nu posed asemenea daruri.

Privind la fotografie, nu-mi inchipui necazurile lui Azin. Pare lipsită de griji; părul blond îi se potrivește cu pielea palidă și cu ochii de culoarea mierii. Îi plăcea la nebunie să scandalizeze, iar faptul că fusese căsătorită de trei ori o ajuta de minune. Cu primul soț se măritase înainte de a împlini optsprezece ani și divorțase până să treacă un an de căsnicie. Nu a povestit niciodată ce se întâmplase cu cel de-al doilea soț. Probabil că se măritase atât de des, deoarece în Iran era mai ușor să ai un soț decât un iubit.

Soțul ei, după cum ne povestise, părea a fi frustrat de toate lucrurile care o interesau pe ea. Era gelos pe cărțile ei, pe calculator și pe diminețile de joi. Zâmbind, ne relata cum se simțea umilit de ceea ce ea numea „spiritul ei independent”; o bătea și apoi încerca să o împace, jurându-i că o va iubi până la moarte. Simțeam o durere aproape fizică auzindu-i povestea. Mai mult decât bătăile, mă deranjau răutățile pe care îi le spunea – cum îi striga că nu se va mai căsători nimeni cu ea, că era „uzată” ca o mașină la mâna a

doua, că nici un bărbat nu își dorește o soție la mâna a doua. Îi spunea că el în schimb se poate căsători cu o fată de optsprezece ani; se putea însura cu o fetișcană proaspătă, de optsprezece ani, oricând avea chef. Îi spunea toate astea, dar n-o putea părăsi. Îmi amintesc nu atât de vorbele ei, ci de faptul că, pe măsură ce-și depăna teribila poveste, zâmbetul îi era schimonosit de șiroaie de lacrimi. După ce ne-a spus povestea ei, a adăugat: „Acum știți de ce întârzi atât de des la cursuri“. Mai târziu, Manna avea să spună, fără compasiune: „Cred că Azin încearcă să obțină un avantaj până și din necazurile pe care le are“.

În curând aveam să fim implicați cu toții în problemele maritale ale lui Azin. Prima dată i le-am povestit lui Bijan după cină, apoi am vorbit cu prietena mea cea mai bună, o avocată nemaipomenită, care avea o slăbiciune pentru cauzele pierdute și pe care am convins-o să îi accepte cazul. Începând din acel moment, Azin – cu șovăielile ei, soțul, nemulțumirile, sinceritatea sau lipsa acesteia – a devenit un constant subiect de conversație.

Aceste scrutări ale vieții personale nu trebuiau să facă parte din curs, dar se infiltraseră în discuțiile noastre, ducând la alte și alte incursiuni. Începând cu lucruri abstracte, am rătăcit pe tărâmul propriilor noastre experiențe de viață. Am discutat despre diferitele ipostaze în care abuzurile fizice și mentale îndreptate asupra femeilor au fost considerate de judecători motive insuficiente pentru divorț. Am vorbit despre cazuri în care judecătorul nu numai că refuzase cererea de divorț a soției, dar chiar încercase s-o învinovățească pe aceasta pentru bătăile primite, ordonându-i să reflecteze asupra greșelilor pe care le făcuse pentru a-i aduce neplăcere soțului. Glumeam pe seama judecătorului, care obișnuia să-și bată în mod repetat soția. În cazul nostru legea era cu adevărat oarbă. Nedreptățind femeile fără deosebire, nu ținea seama de religie, rasă sau crez.

6

Se spune că viața personală a unui om are caracter politic. Firește că asta nu este adevărat. La baza luptei pentru drepturile politice se află dorința de a ne proteja, de a împiedica politicianul să se infiltreze în viața noastră personală. Caracterul privat și cel politic sunt interdependente, dar ele nu înseamnă același lucru. Tarâmul imaginației este puntea care le unește și le remodelează în permanență. Regele-filosof al lui Platon știa acest lucru și la fel știa și cenzorul orb, astfel încât, probabil că n-a fost prea surprinzător faptul că primul lucru pe care l-a făcut Republica Islamică a fost să șteargă granițele dintre privat și politic, distrugându-le astfel pe amândouă.

Când sunt întrebată cum este viața în Republica Islamică Iran, nu pot separa aspectele cele mai personale și mai intime ale existenței noastre de supravegherea cenzorului orb. Mă gândesc la fetele mele, care proveneau din cele mai diverse medii sociale. Indiferent de mediul de proveniență și de convingeri, ele împărtășeau aceleași dileme, iar regimul le confiscase cele mai intime momente și cele mai tainice năzuințe. Acest conflict constituia esența paradoxului creat de legea islamică. Acum că mullahii erau la putere, religia era folosită ca instrument al puterii, ca ideologie. Tocmai această abordare ideologică a credinței a făcut diferența între cei aflați la putere și milioanele de cetățeni obișnuiți, credincioși precum Mahshid, Manna și Yassi, care considerau Republica Islamică drept cel mai mare dușman al lor. Oamenii ca mine urau oprimarea, dar ceilalți trebuiau să se confrunte și cu trădarea. Chiar și pe aceștia, contradicțiile și interdicțiile din viețile personale i-au afectat mai mult decât marile probleme ale războiului și ale revoluției. Am trăit în

Republica Islamică vreme de optsprezece ani și totuși nu am înțeles pe deplin această realitate în timpul primilor ani ai revoluției, în toți execuțiilor publice și al demonstrațiilor sângeroase sau de-a lungul celor opt ani de război, în care zgomotul sirenelor albe și roșii se alatura zgomotului rachetelor și al bombelor. Adevărul mi-a devenit clar numai după încetarea războiului și după moartea lui Khomeini, cei doi factori care păstrasera țara unită prin forță, împiedicând vocile protestatarilor și contradicțiile să iasă la suprafață.

„Ja stai așa!, veți spune. Proteste, contradicții? Nu erau acelea vremuri de *speranță, reformă și pace*? Nu ni s-a spus că steaua lui Ghomi apune și că steaua lui Forsati este în ascensiune?“ Ţmi veți reaminti finalul părții anterioare, unde se părea că revoluționarii radicali nu aveau de ales decât fie să-și dea loc, fie să se schimbe și ei odată cu vremurile. Cât despre Mahshid, Nassrin și Manna, veți spune: „*Au supraviețuit – li s-a acordat a doua șansa*. Nu exagerezi puțin cu dramatismul, de dragul efectului narativ al povestirii?“ – mă veți întreba.

Nu, nu exagerez. Viața în Republica Islamică era prea controversată, dramatică și haotică pentru a lua forma dorită, necesară efectului narativ. Perioadele de pace scot la iveală proporțiile dezastrelor, plasând în prim-plan craterele căscate în locul unde fuseseră înainte case. Acela este momentul în care vocile amuțite, spiritele rele care fuseseră închise în sticlă, zboară în diferite direcții.

Manna obișnuia să spună că există două Republici Islamice: una a vorbelor și alta a realității. În Republica Islamică a vorbelor, anii nouăzeci au început cu promisiuni de reformă și de pace. Într-o dimineață ne-am trezit și am aflat că, după deliberări, Consiliul Gardienilor l-a ales pe fostul președinte Hojatol-Islam Ali Khamenei drept succesor al ayatollahului Khomeini. Înainte de a fi ales, poziția politică a lui Khamenei era una dubioasă; era asociat cu unele dintre cele mai conservatoare și mai reacționare grupări ale elitei aflate la putere, dar era de asemenea cunoscut și ca protector al artei. Se întovărășise cu poeți și își atrăsese reproșuri din partea lui Khomeini deoarece îmblânzise tonul *fatwei*¹ împotriva lui Salman Rushdie.

Dar această persoană, noul Lider Suprem – care deținea acum cel mai înalt titlu politic și religios din țară –, era un șarlatan. El știa

¹ Lege oficială islamică, emisă de o autoritate recunoscută (n.tr.)

acest lucru, noi îl știam, și, ceea ce era mai grav, propriii lui colegi și membri ai clerului, cei care îl aleseseră, știau. Presa și sistemul de propagandă al guvernului au omis faptul că acest bărbat fusese ridicat peste noapte la rangul de ayatollah. Un asemenea rang trebuia să fie câștigat înainte de a putea fi conferit, iar numirea lui era o violare evidentă a regulamentului și a statutului clerical. Khamenei alesese să se alătore facțiunii celei mai reacționare. Nu doar crezul religios l-a îndemnat să ia această decizie; a făcut-o și din necesitate, pentru a obține sprijin politic și protecție, pentru a compensa lipsa de respect a egalilor săi. Dintr-un liberal dezinteresat se transformase dintr-odată într-un radical iremediabil. Într-un moment de rară sinceritate, doamna Rezvan spuse: „Îți cunosc pe oamenii aceștia mai bine decât voi. Își schimbă afirmațiile mai des decât își schimbă hainele. Islamul a devenit o afacere, ca petrolul pentru Texaco, îi dădea ea înainte. Acești oameni care au de-a face cu Islamul – fiecare încearcă să-l înfațișeze mai bine decât predecesorii săi. Și am rămas cu ei pe cap. Doar nu credeți că ar mărturisi că putem trăi și fără petrol, nu-i așa? Pot ei spune că Islamul nu e bun pentru guvernare? Nu, dar reformatorii sunt și mai vicleni; îți vor oferi petrolul puțin mai ieftin și vor promite că va fi mai de calitate“.

Președintele nostru, puternicul fost purtător de cuvânt, Hojatol-Islam Rafsanjani, primul care și-a câștigat titlul de reformist, era noua speranță, dar cel care se autointitula generalul reconstrucției și era poreclit Ayatollahul Gorbaciov era cunoscut pentru corupția financiară și politică și pentru implicarea în persecutarea disidenților, atât în țară, cât și peste hotare. „El vorbea despre liberalizarea legilor într-o oarecare măsură -- după cum ne reamintea Manna, aceste reforme însemnau că puteai fi puțin islamist, puteai trage chiulul ici și colo, puteai arata o mică șuviță de păr de sub basma.“ „Era ca și cum ai fi spus că ai voie să fii puțin fascist, un fascist sau un comunist moderat“, am adăugat eu. „Sau puțin gravidă“, încheie râzând Nima.

Rezultatul a fost că această liberalizare însemna că Sanaz și Mitra nu se temeau să poarte basmalele într-un mod mai îndrăzneț, să arate o șuviță de păr, dar poliția moravurilor avea de asemenea dreptul să le aresteze. Iar când ele au amintit polițiștilor vorbele președintelui, Gărzile Revoluționare le-au arestat pe loc și le-au întemnițat, proferând injurii la adresa președintelui, a mamei sale și a

oricarui ticălos care emitea astfel de legi pe teritoriul Islamului. Dar liberalismul președintelui, la fel cum s-a întâmplat ulterior și cu succesorul său, președintele Khatami, s-a limitat la atât. Cei care i-au luat în serios reformele au plătit un preț scump, unii și-au pierdut viața, în timp ce asupritorii lor au scăpat nepedepsiți. Când scriitorul disident Saidi Sirjani, care-și făcuse false speranțe în privința sprijinului președintelui, a fost internat, torturat și în cele din urmă ucis, nimeni nu i-a venit în ajutor – acesta fiind un alt exemplu al luptei permanente dintre Republica Islamică a vorbelor și cea a faptelor, luptă ce continuă și astăzi. „Interesele lor sunt mai presus de orice, țin să-mi reamintească doamna Rezvan. Indiferent cât de liberali se cred, niciodată nu renunță la fațada de islamiști: asta este emblema lor. Cine ar mai avea nevoie de domnul Rafsanjani într-un Iran democratic?”

Erau vremuri ale speranței, e adevărat, dar noi nutrim speranța că astfel de vremuri sunt lipsite de tensiuni și de conflicte, și, de fapt, sunt cele mai primejdioase. Ceea ce pentru unii înseamnă speranță, pentru alții înseamnă pierderea ei. Când cei deznădăjduiți își recăpătau speranța, cei aflați la putere – adică aceia care le luaseră speranța – se speriau, își protejau și mai mult interesele aflate în pericol, devenind mai opresivi. În multe privințe, aceste vremuri ale speranței, ale unei mai mari toleranțe, erau la fel de frământate ca și vremurile dinainte. Viața căpătase consistența unei opere de ficțiune scrise de un autor prost, ce nu era în stare să restabilească ordinea și logica între personaje, în vreme ce acestea o luau razna. Trebuia să fie o perioadă de pace, de reconstrucție, pentru ca ritmul obișnuit al vieții să se reinstaureze, cu toate acestea, ne copleșea o cacofonie de voci care ajunsese să acopere sunetul sumbru al războiului.

Războiul cu Irakul se terminase, dar guvernul continua războiul cu inamicii interni, dus împotriva celor considerați ca reprezentativi pentru decadenta culturală și influența vestică. În loc să le slăbească forțele și să-i elimine, într-un fel această campanie de opresiune i-a făcut mai puternici. Partidele politice erau interzise și opoziții erau internate, dar în domeniul culturii – literatura, muzică, artă și filosofie – tendința dominantă era cea a forțelor seculare; elita islamică eșuase în încercarea de a câștiga supremația în aceste domenii. Bătălia pentru cultură s-a centralizat pe măsură ce tineretul radical musulman,

intelectualii, jurnaliștii și profesorii au trecut în tabăra cealaltă. Deziluzionați de revoluția islamică și confruntându-se cu vidul ideologic ce a urmat caderii regimului sovietic, aceștia nu aveau încotro să se îndrepte, altundeva decât spre democrațiile occidentale, cărora li se opuseseră vehement cândva. Aceia pe care regimul islamic încercase să-i distrugă sau să-i reducă la tăcere, acuzându-i că sunt occidentalizați, nu puteau fi eliminați; aceștia erau o parte integrantă din cultura iraniană, asemenea celorlalți – așa-ziii gardieni ai culturii. Dar ceea ce-i înspăimânta cel mai mult pe cei din elita islamică era faptul că acești indivizi deveniseră acum modele pentru numărul din ce în ce mai mare de foști revoluționari care se treziseră la realitate, precum și pentru tineret – așa-numiții copii ai revoluției.

Mulți dintre cei care lucrau la Ministerul Islamic al Culturii începuseră să țină partea scriitorilor și a artiștilor, permițând publicarea unor cărți care înainte fuseseră considerate antiislamice. Cartea mea despre Nabokov a fost publicată în 1994 cu sprijinul unor persoane deschise la minte din cadrul ministerului. Regizori cu experiență, ale căror filme fuseseră interzise după revoluție, aveau acum permisiunea de a-și prezenta creațiile, datorită directorului progresist al fundației Farabi Film, care ulterior a fost pus sub acuzare de către reacționarii din interiorul regimului. Ministerul în sine devenise un câmp de luptă între diferite facțiuni, pe care le numeam radicale și reformiste. Mulți dintre foștii revoluționari citeau și interpretau lucrări ale gânditorilor și filosofilor occidentali și își puneau sub semnul întrebării propriile metode de abordare a problemelor. Era o rază de speranță, chiar ironic vorbind, de vreme ce erau influențați de aceleași idei și sisteme de valori pe care erau cândva decizi să le distrugă.

Incapabili să descifreze sau să înțeleagă lucrurile complicate sau lipsa de simetrie, infuriami de ceea ce ei considerau trădare în rândul celor de același rang, oficialii au fost constrânși să își impună formulele simple atât în domeniul ficțiunii, cât și în viața de zi cu zi. Exact așa cum cenzuraseră culorile și nuanțele realității pentru a se potrivi cu lumea lor în alb și negru, tot așa cenzuraseră orice formă de introspecție în ficțiune. În mod ironic, atât pentru ei, cât și pentru opozanții lor, creațiile ce nu înglobau un mesaj politic erau considerate periculoase. Astfel, o scriitoare ca Austen, de exemplu, chiar dacă ei o știau sau nu, reprezenta un adversar firesc.

„Ar trebui să nu mai dai vina pe Republica Islamică pentru toate problemele pe care le ai“, spuse magicianul. M-am încruntat și am început să sap în zăpadă cu vârful cizmei. Ne-am trezit într-o dimineață însoțită în care ninsese – era cea mai frumoasă parte a iernii în Teheran. Stratul fin de zăpadă care acoperea copacii și trotuarele strălucea în miriade de sori mici.

Era una dintre acele zile care te face să te simți vesel și copilăros în ciuda protestelor tale împotriva poluării și a nemulțumirilor mai importante, dar mai puțin palpabile pe care le porți în suflet și în minte. Încercam să dau glas nemulțumirilor, dar amintirea vagă a siropului de cireșe pe care mama îl amesteca cu zăpadă proaspătă se răzvrătea împotriva tristeții mele. Dar nu eram genul de persoană care să se lase cu una, cu două; eram copleșită de gândul la soțul lui Azin și la tânărul prieten al lui Sanaz. În ultimele cincisprezece minute încercasem să îi expun magicianului necazurile prin care treceau fetele mele, condimentând povestea cu acuzații justificate și nejustificate la adresa Republicii Islamice Iran – izvorul tuturor nenorocirilor noastre.

În prima săptămână de la întoarcerea din călătorie, Sanaz revenise la cursuri cu o stare de exaltare reținută. Fotografii erau împrăștiate pe suprafața de sticlă a mesei: familia în holul hotelului; Sanaz stând lângă o balustradă împreună cu un tânăr cu păr castaniu-închis și cu ochi caprui blânzi, îmbrăcat în blugi și cu o cămașă albastră; petrecerea de logodnă; Sanaz într-o rochie roșie, cu minunatul ei păr mângâindu-i umerii goi, privind în sus spre

acel tânăr chipeș, îmbrăcat într-un costum închis la culoare, cu o cămașă bleu pal, tânăr care o sorbea din ochi cu afecțiune; sau iată-l, punându-i pe deget inelul de logodnă pe care ea îl privea gânditoare (păcat că părinții lui cumparasera inelul fără să-i ceară și ei părerea, avea să spună Sanaz mai târziu). Iat-o și pe mătușa renegată, pe mama depresivă și pe nesuferitul de frate-său. Foarte curând după aceea, el fu nevoit să se întoarcă la Londra, iar ea, la Teheran. („Ne spusese atât de puține lucruri eu și Ali, ne va povesti ulterior Sanaz cu oarecare frustrare în glas. Întotdeauna eram inconjurați de familie.“)

Două săptămâni mai târziu, fu abătută pe durata întregului curs. În timpul pauzei, Sanaz își ceru mahnită scuze că răpește cu problemele ei personale din timpul alocat orelor, și, cu ochii plini de lacrimi, îndreptându-și cu mâna dreaptă o șuviță de păr imaginară de pe frunte, ne anunță că totul se terminase – nu se mai căsătorea. Fusese părăsită. El îi spusese, tot prin telefon, că nu vedea cum ar putea s-o facă fericită. Încă era student; cum o putea întreține? Cât va mai dura până vor putea să stea în sfârșit împreună? Nu era corect – tot spunea el –, nu era corect față de ea. Găsea tot felul de scuze. „Îți înțeleg punctul de vedere, spuse Sanaz, și eu mi-am pus aceleași probleme, totuși, mi-aș fi dorit să nu fie atât de scrupulos!“ Îi spusese că o va iubi mereu. „Ce altceva putea să-mi spună?“ ne întrebă Sanaz. „Un laș nenorocit“, m-am gândit eu.

În consecință, toată lumea era extrem de drăguța cu Sanaz. Familia lui era foarte supărată pe el. Fusese stricat de anii petrecuți între englezii aceia reci și lipsiți de sentimente, spunea mama lui. „Ei – occidentalii – nu au sentimente ca noi. Se va răzgândi, spunea tatăl lui foarte convins. Mai acordă-i timp.“ Nici unul dintre părinții lui nu se gândea că poate amestecul și presiunea venită din partea lor îl fortasera să ia o decizie de care nu era sigur.

Această permanentă compătimire era de nesuportat pentru Sanaz. Până și fratele ei fusese plin de compasiune. Existau zvonuri că ar fi vorba despre o altă femeie – *intotdeauna* existau, se amestecă Azin în discuție; așa sunt bărbații. „Nu, nu era persoană tipă – nu că asta ar avea vreo importanță, răspunse Sanaz întrebării lui Mahshid. Unii spun că ar fi suedeză, alții că e o englezoaică.

Desigur! O străină, întotdeauna o partidă – cine spusese asta? Pe Sanaz o înnebunea și mai tare liniștea ca de înmormântare cu care o înconjurau familia și prietenii. Măcar de l-ar apuca pandaliile pe frate-său, zise ea zâmbind printre lacrimi, să-i fure mașina sau ceva de genul asta. Azi era prima zi când avusese ocazia să scape de ai ei și deja se simțea mai bine.

„Bărbații sunt mereu mai atrăgători, mai dezirabili, atunci când nu sunt disponibili“, spuse Manna pe un ton surprinzător de sarcastic. După ce făcu o pauză, adăugă enigmatic: „Și nu spun asta pentru a-i fi pe plac lui Sanaz“.

„Bărbații!“ zise Nassrin furioasă. „Bărbații!“ se auzi ca un ecou vocea lui Azin. Yassi, care părea că se micșorase, se îndreptă de spate și rămase cu mâinile împreunate în poală. Numai matusa era fericită, ne informă Sanaz. „Slavă Domnului! Te-a salvat de propria ta prostie.“ Acestea au fost primele ei cuvinte. „La ce te așteptai? Numai un nebun ar crede că e normal ca un baiat de vârsta lui, sau de orice vârstă, să trăiască cinci ani fără să aibă vreo aventură.“ „Eu nu am avut aventuri“, îi spuse Sanaz. „Ei bine, tu ai fost proastă.“

Una peste alta, reacția lui Sanaz a fost una calmă, stăpânită. Aproape că era ușurată. În sufletul ei știuse că nu avea cum să meargă, oricum nu în felul asta. Dar durerea rămase: de ce o respinsese? Devenise ea prea îngustă la minte pentru el, în comparație cu alte fete, să zicem, o englezoaică, lipsită de timiditate, care nu se temea să-și petreacă noaptea cu el? Dezamăgirea în dragoste e așa cum e, am conchis eu. Până și englezoaicele și americancele sunt parăsite de jubiții lor. Citisem niște povești grozave pe tema asta – *The Jilting of Granny Weatherall*¹ – vă amintiți? Și desigur mai era și *A Rose for Miss Emily*². Sanaz glumi spunând că se gândea să devină o persoană memorabilă imitând-o pe Miss Havisham, eroina ei preferată pe atunci. Numai că ea nu apucase nici măcar să-și cumpere rochia de mireasă, adăugă cu melancolie.

Cum de ne abătuserăm de la discuția despre necazurile lui Sanaz și ajunseserăm să discutăm despre viața în Republica Islamică? Am reușit cumva să încheiem discuția cu câteva referiri la

¹ Povestire de Katherine Anne Porter (1930) – în limba engleză în original

² Povestire de William Faulkner – în limba engleză în original

adresa regimului: numărul de clerici și de oficiali de rang înalt care aveau permis de muncă în SUA, complexul de inferioritate de care sufereau cei din elita conducătoare, incendierea steagului american pe de-o parte și slugărnicia față de jurnaliștii occidentali, mai ales americani, pe de altă parte. Și mai era și Faezeh Rafsanjani, fiica președintelui, cu blugii ei și cu pantofii sport marca Reebok, și cu părul decolorat ce i se zărea de sub *chador*.

Îi explicasem toate aceste lucruri în detaliu magicianului meu, plâsmuindu-i o imagine vie și induioșătoare a deziluziei amoroase a lui Sanaz și a durerii lui Azin. Și am conchis cu dramatism că acest regim ne pătrunsesse atât de adânc în minți și în suflete, insinuându-se în căminele noastre, spionându-ne în intimitate, încât ajunsese să ne modeleze împotriva voinței noastre. Aflându-ne sub o supraveghere atât de minuțioasă, cum am fi putut separa problemele personale de cele politice? Era un sentiment plăcut să ai pe cine da vina, una dintre puținele compensații ale statutului de victimă – „iar suferința este un alt prost obicei“, după cum spunea Bellow în *Herzog*.

Magicianul își ridică sprânceana dreaptă, apoi îmi aruncă o privire ironică, întrebătoare. „Spune-mi, zise el sardonice, ce legătură există între deziluzia amoroasă a unei fete frumoase și Republica Islamică? Vrei să-mi spui că, în alte părți ale lumii, femeile nu sunt abuzate de către soții lor și nu sunt părăsite?“ Mă simțeam prea irascibilă și probabil prea neputincioasă pentru a avea o reacție rezonabilă, deși găseam logice argumentele sale. Așa că am preferat să tac.

„Pentru că regimul nu-ți dă pace, intenționezi să colaborezi cu el și să-i oferi controlul total asupra vieții tale?“ continua el, ca unul ce insistă până obține rezultatul dorit. „Desigur că ai dreptate, spuse ceva mai târziu. Acest regim ne-a acaparat în asemenea măsură fiecare moment, încât nu ne mai putem gândi la viețile noastre în afara regimului. A devenit omnipotent, astfel încât probabil că nu e o exagerare să-l declarăm responsabil pentru succesele sau eșecurile noastre amoroase. Dă-mi voie să-ți aduc aminte de Bellow, ultima ta iubire.“ Zăbovi preț de câteva clipe asupra cuvântului *iubire*. „Îți amintești propoziția cu care l-ai citat – una dintre multele fraze cu care ne-am delectat în ultimele două săptămâni – acești oameni mai întâi te ucid, apoi te obligă să te gândești

la crimele lor. Tu ascuți ce-ți spun? zise, apropiindu-și ochii aceia întrebători de chipul meu. Unde îți zboară mintea?”

„Nicăieri. Mă gândeam doar.”

„Cum să nu?!“ spuse el amintindu-și de pregătirea lui în Marea Britanie.

„Pe cuvânt că te ascultam i-am spus. Tocmai mi-ai lămurit ceva la care mă gândeam de multă vreme.” Aștepta să continui. „Mă gândeam la viață, libertate și căutarea fericirii, la faptul că fetele mele nu sunt fericite. Vreau să spun că ele se simt condamnate la nefericire.”

„Și cum propui tu să le faci să înțeleagă că *au* dreptul la fericire?” mă întrebă el. „Cu siguranță, nu încurajându-le să pozeze în victime. Trebuie să învețe să lupte pentru fericirea lor.”

Continuam să sap cu cizmele în zăpadă, încercând în același timp să țin pasul cu el. „Dar atâta timp cât nu suntem în stare să înțelegem lucrul acesta și continuăm să luptăm pentru libertate politică fără să conștientizăm faptul că aceasta depinde de libertatea individuală, de faptul că Sanaz nu trebuia să se ducă tocmai până în Turcia pentru a fi curțată, nu merităm dreptul de a fi fericite.”

Ascultându-i morala și neavând cum să-l contrazic, mi-am lăsat gândurile să hoinarească în voic. O vreme am mers în tăcere. „Dar tu nu pricepi că încercând să le fac să înțeleagă lucrul asta, pot să le fac mai mult rău decât bine? am spus cu o doză de dramatism. Știi, fiind alături de mine, auzind despre experiențele mele trecute, fetele își creează această imagine perfectă, strălucitoare despre cealaltă lume, despre Occident... Nu știi, dar cred că le-am...”

„Vrei să spui că le-ai ajutat să își creeze o lume paralelă, care se opune celei plâsmuite de Republica Islamică.”

„Da, da!” am spus tulburata.

„Ei bine, în primul rând nu e vina noastră. Nici unul dintre noi nu poate trăi și supraviețui în *această* lume fantastică – cu toții avem nevoie să ne creem propriul paradis în care să evadăm. În al doilea rând, *există* ceva ce tu poți face în legătură cu asta.”

„Există?” am spus cu nerăbdare, încă demoralizată și dornică să mi se spună măcar o dată ce aveam de făcut. „Da, există, și de fapt, chiar o faci la cursul ăsta al tău, asta dacă nu-l strici. Fă ceea ce poeții fac cu regii lor filosofi. Nu e nevoie să creezi o fantezie paralelă a

Occidentului. Dăruiește-le cel mai bun lucru pe care acea lume îl are de oferit: dăruiește-le ficțiune pură – redă-le imaginația!” își termină el tirada triumfător, și mă privi de parcă se aștepta la urale și aplauze pentru sfatul lui înțelept. „Și ție ți-ar prinde bine dacă ai pune în practică tot ceea ce expui în teorie. Ia exemplul lui Jane Austen!” spuse el pe un ton ce suna a mărinimie condescendentă.

„Obișnuiai să ne spui că Austen ignora politica, nu pentru că nu s-ar fi priceput, ci pentru că nu lăsa ca opera și imaginația ei să fie înabușite de societate. Într-o vreme în care lumea era înghițită de războaiele napoleoniene, Austen și-a creat propria lume independentă, o lume pe care tu, două secole mai târziu, în Republica Islamică Iran, o înfațișezi drept idealul imaginar al democrației. Ți amintești toate discuțiile tale despre faptul că primul pas în lupta cu tirania este să îți vezi de treaba ta și să ai conștiința curată? continuă el cu răbdare. Vorbești întruna despre spații democratice, despre nevoia de spații personale și creative. Ei bine, creează-le, femeie! Încetează cu vaicăreala și nu-ți mai consuma energia cu ceea ce face sau spune Republica Islamică și concentrează-te asupra lui Austen!”

Știam că are dreptate, deși eram prea frustrată și supărată pe mine însămi pentru a o recunoaște. Ficțiunea nu era un leac universal, dar ne oferea un mod critic de a aprecia și înțelege lumea – nu doar lumea noastră, dar și lumea cealaltă, care devenise obiectul dorințelor noastre. Avea dreptate. Nu-l ascultam, altfel ar fi trebuit să admit că fetele mele, la fel ca milioane de alți cetățeni, refuzând să renunțe la dreptul de a-și căuta fericirea, creaseră o fisură în austeră lume imaginară a Republicii Islamice.

Când relua discuția, vocea lui părea că vine de undeva de departe și că ajunge la mine ca prin ceață. „Când mi-ai vorbit despre înființarea acestei clase secrete, m-am gândit că ar fi o idee bună, în parte pentru că ți-ar fi distras atenția de la politică. Dar văd că a fost exact pe dos – te-a făcut să te implic și mai mult.”

Când i-am spus prima dată despre decizia mea de a demisiona de la universitate și de a crea această clasă secretă, el a zis:

„Cum ai să supraviețuiești? Ți-ai distrus toate relațiile publice, profesoratul e singurul tau refugiu“. I-am spus că doresc să țin un

curs, un atelier de literatură la mine acasă, cu doar câteva studențe care iubesc cu adevărat literatura. „Mă vei ajuta?“ „Te voi ajuta, imi răspunse, desigur, dar știi ce înseamnă asta?“ „Ce?“ „Că ne vei părăsi în curând. Te retragi din ce în ce mai mult în tine însăși. Treptat te-ai retras din toate activitățile.“ „Da, dar dacă am acest curs?“ „Cursul tău va fi la domiciliu. Spuneai că următoarea carte ai s-o scrii în limba persană. Acum nu mai vorbim decât despre ce ai să spui la următoarea conferință în Statele Unite sau în Europa. Scrii pentru alți cititori.“ „Te am pe tine, i-am spus.“ „Eu nu sunt un bun exemplu, a răspuns el. Mă folosești ca pe o parte din lumea ta imaginară.“

Când ne-am despărțit și am pornit spre casă, dispoziția mea deja se schimbase. Mă gândeam la noul roman pe care planuisem în ultima vreme să-l includ pe lista noastră – *Iarna decanului*, al lui Saul Bellow – roman în care era vorba despre încercările Orientului și ale Occidentului. Mă simțeam vinovată pentru că mă plânsesem magicianului. Doream atât de mult să schimb totul, pe loc, să frece lampa fermecată și să facă să dispară Gărzile Revoluționare, împreună cu soțul lui Azin și cu șeful lui Mahshid. Voiam ca el să facă să înceteze toate acestea, iar el îmi spunea să nu mă mai implic atât de mult. Mă simțeam rușinată de mine însămi pentru că refuzasem să-l înțeleg, pentru că mă purtasem ca un copil capricios care lovește fără să-i pese într-un părinte iubitor.

Soarele deja începuse să apună pe când mă întorceam acasă; părea să-și retragă una câte una mărgelile scânteietoare pe care le împrăștiase asupra zăpezii. Când am ajuns acasă, m-am bucurat să găsesc focul arzând în șemineu. Bijan avea o figură senină, cum stătea pe un scaun tras lângă foc, cu o sticlă mică de votcă, cumpărată pe sub mână, așezată pe masa de lângă el. Citea *The Long Goodbye*. De la fereastră puteam vedea ramurile copacilor acoperite de zăpadă și contururile munților, pierdute în depărtare, abia distingându-se din cauza ceții.

8

„Au încercat să fie emancipați în privința asta“, zise Yassi cu o urmă de sarcasm, tolanită pe canapea, pe locul ei obișnuit. Yassi povestea despre ultima ei aventură cu un *pretendent* – termen pe care ea obișnuia să-l folosească. Exista o mare presiune asupra ei să se mărite: cele mai bune prietene, precum și verișoarele cele mai apropiate erau fie căsătorite, fie logodite. „Atât familia lui, cât și a mea au căzut de acord că trebuie să ne cunoaștem mai bine înainte de a lua o decizie. Așa că ne-am dus într-un parc și se presupunea că ne vom cunoaște îndeaproape, dacă ne plimbăm și stăm de vorbă timp de o oră, spuse ea pe același ton sarcastic, dar cu o mimică ce sugera că se distrează. Noi doi mergeam în față, urmați de părinții mei, de sora mea mai mare și de două dintre surorile lui. Aproape că-i auzeam cum se prefac că vorbesc lipsiți de griji despre tot soiul de lucruri, în timp ce noi doi pretindeam că le ignorăm prezența. L-am întrebat în ce domeniu lucrează: inginerie mecanică. Citise ceva interesant în ultima vreme? Nu are timp să citească. Aveam senzația că vrea să mă privească, dar n-o poate face. Când a venit în casa unchiului meu să-mi ceară mâna, a trebuit să-și țină capul plecat tot timpul, iar acum îi era din nou imposibil să mă privească așa cum trebuie. Astfel încât mergeam unul lângă altul, cu privirea infiptă în pământ. Tot timpul imi treceau prin minte numai lucruri nebunești, ca de exemplu: de unde știe un bărbat că femeia pe care intenționează să o ia de nevastă nu e cheală?“

„Simplu, zise Nassrin. Pe vremuri, femeile din familia barbatului obișnuiau să cerceteze viitoarea mireasă. Până și la dinți se uitau.“

„Slava Domnului că am toți dinții! În fine, ne petreceam timpul în felul acesta, până când mi-a venit deodată o idee genială: am început să merg repede, luându-i pe toți prin surprindere. Pe când încercau să-și potrivească pașii cu ai mei, m-am oprit brusc și aproape că i-am făcut să se ciocnească de noi. El era surprins, dar încerca să ascundă acest lucru, mergând în același ritm cu mine. Am încercat în zadar de câteva ori să-l privesc în ochi. Mă gândeam că dacă el își dă seama de figură și râde, îi voi acorda o șansă. Dacă nu, asta e – nu-mi voi pierde vremea cu el. Știam că *oricare* dintre unchii mei ar fi intrat imediat în jocul meu.“ După ce spuse asta, Yassi tăcu.

Ei bine, ce se întâmplase? „O, nimic!“ spuse ea ca trezită din transă. Nimic? „Nu, idiotul nici măcar nu m-a întrebat de ce o luasem brusc la sănătoasa. Din politețe, încercase să țină pasul cu mine. După o vreme m-am săturat de toate astea și ne-am luat rămas-bun. Nu le-am răspuns alor mei la întrebări, astfel încât au trebuit să inceteze cu interogatoriul. Sunt convinsă că deja s-a căsătorit cu o fată cu mai puțină carne pe ea“, spuse privind-ne veselă. Adora să spună câte-o poveste amuzantă, chiar dacă ea era calul de bătaie al acesteia.

Fusese o săptămână obositoare pentru Yassi, cu acest nou pretendent al ei și cu plecarea unchiului în Statele Unite. De fiecare dată când unchiul vizita Iranul – și n-o făcea prea des –, în mintea ei luau naștere îndoieli și întrebări, ce o făceau să tânjească neliniștită, săptămâni la rând, fără să știe după ce anume. Știa că trebuie să plece în America, exact așa cum știuse la doisprezece ani că trebuia să cânte la instrumentul interzis. Faptul că studiasse acel instrument, insistența ei de a merge la Universitatea din Teheran, alegerea ei de a urma acest curs – toate erau pregătiri pentru scopul ei final. Dorea să fie acolo unde erau unchii ei și să guste din fructul oprit care întotdeauna le ispitise pe mama și pe matusile ei – ideal imposibil de atins. Lor, femeilor, nu le lipsise inteligența, ci le lipsise libertatea. Yassi nu putea decât să-și dorească să fie ca unchii ei – nu neapărat ca ei, dar să aibă aceleași drepturi inalienabile ca și ei.

Nu doream ca ea să se căsătorească. Doream să treacă prin greutăți și să doboare obstacolele. Sorții erau împotriva ei, începând cu opoziția familiei – era fără precedent ca o fată să meargă peste hotare pentru a studia – și până la dificultățile financiare. Apoi mai era problema admiterii la o facultate americană și a obținerii vizei. Doream ca ea să reușească, nu numai pentru ea, ci pentru noi. Întotdeauna am tânjit după certitudinea că visele imposibile se pot împlini.

Azi era ziua pretendenților, iar Sanaz avea o mulțime de povești de spus. După eșecul logodnei sale, Sanaz a avut o serie întreagă de întâlniri cu diverși pretendenți și ne povestea pe îndelete despre fiecare dintre aceștia: despre american – inginer, educat și posesor de carte verde, simbol al statutului –, care o alesese dintr-o poză de familie, iar când a ajuns la Teheran a invitat-o la un restaurant elvețian; despre comerciantul bogat care adora ideea de a avea o soție educată și atrăgătoare și intenționa să-i cumpere o bibliotecă întreagă, numai pentru ca ea să nu mai iasă din casă, și tot așa. Aceste ieșiri deveniseră o manie pentru Sanaz.

„Învăța de la noi, spunea Azin. De ce să te căsătorești?” Un ton de cochetărie îi reveni pentru scurt timp în voce. „Nu-i lua în serios pe acești bărbați – doar ieși cu ei și distrează-te!”

Prietena mea, avocata, întâmpina greutăți cu cazul lui Azin. La început Azin fusese de neclintit în hotărârea ei de a obține divorțul. Zece zile mai târziu, venise la biroul avocatei împreună cu soțul, soacra și cumnatele. Credea că o reconciliere era posibilă. La scurt timp după aceea, se năpustise în birou fără a avea programare; era plină de vânătași, spunea că el o bătuse din nou și că dusese fetița acasă la mama lui. Apoi, noaptea, el îngenunchease lângă pat și, plângând, o implorase să nu-l părăsească. Când i-am pomenit lui Azin despre episodul acesta, a izbucnit din nou în lacrimi, spunând că el îi va lua copilul dacă divorțează. Fetița era viața ei și știți cum sunt tribunalele, tatăl primește mereu custodia. Știa că singurul motiv pentru care el dorea copilul era ca să-i facă rău. Niciodată nu îi va păsa de fată; probabil că o va trimite la mama lui. Azin aplicase pentru o viză în Canada, dar chiar dacă cererea i-ar fi fost acceptată, nu putea pleca fără permisiunea soțului. „Numai dacă

mă sinucid nu-mi trebuie acordul bărbatului," zise ea cu disperare și cu dramatism.

Manna era de acord cu Azin, dar îi era greu s-o recunoască. „Dacă aș fi în locul tău, aș pleca din țara asta cât mai repede, o sfătuise ea pe Sanaz. Nu rămâne aici și nu te mărita cu cineva care te va face să stai. Ai să putrezești aici, și nimic altceva.“

Mahshid o privi cu reproș. „Asta e țara ta. Sunt o mulțime de lucruri pe care le poți face“, spuse ea, strângând din buze.

„Nu e nimic de făcut aici – *nimic!*“ spuse Manna cu fermitate.

„Poți să scrii sau să predai, spuse Mahshid, aruncându-mi o privire fugară. Avem nevoie de critici buni. Avem nevoie de profesori buni.“

„Da, spuse Manna, ca doamna profesoară Nafisi. Îți frământă creierii atâția ani și pe urmă ce faci? Chiar zilele trecute Nima îmi spunea că ar câștiga mai mulți bani dacă ar fi vânzător ambulant, în loc să petreacă atâția ani pentru a obține masteratul în literatura engleză.“

„Dacă toată lumea pleacă, spuse Mahshid cu ochii în podea, cine va mai face ceva pentru țara asta? Cum putem fi atât de iresponsabili?“

Aceasta era întrebarea pe care nu-o puneam și eu zi și noapte. „Nu putem să plecăm cu toții din țară, îmi spusese Bijan. *Acesta* e căminul nostru.“ „Lumea e un loc nemăsurat, îmi spusese magicianul când mă dusesem la el cu nemulțumirile mele. Poți scrie și preda oriunde dorești. Vei fi citită mai mult și te vei face mai bine auzită, odată aflată în străinătate. Să pleci sau să nu pleci? Până la urmă, e o chestiune de alegere personală. Întotdeauna am admirat onestitatea fostului tău coleg.“ Care fost coleg? „Dr A, cel care a spus că singurul motiv pentru care trăiește este faptul că îi place să bea nestingherit bere. Mi-e silă de oamenii care își deghizează defectele personale și dorințele în fervoare patriotică. Aceștia rămân aici pentru că nu au mijloace de subzistență în altă parte, pentru că dacă ar pleca, nu ar mai fi barosanii care sunt aici; dar vorbesc despre sacrificiul pentru pământul natal. Iar cei care pleacă pretind că au făcut-o pentru a critica și a demasca regimul. De ce toate justificările astea?“

Avea dreptate, dar lucrurile nu erau atât de simple: știam că Bijan nu dorea să rămână doar pentru că nu și-ar fi găsit o slujbă sau o locuință în State – toate rudele lui apropiate erau acolo și el însuși locuise mai mulți ani acolo decât în Iran. „Vreau să rămân aici pentru că iubesc țara asta, imi spusese. Trebuie să rămânem, să fie o formă de rezistență, să arătăm că nu suntem manipulați. Însăși prezența noastră aici le este ca un ghimpe în coastă. Unde altundeva în lumea asta, mă întreba, poate o discuție despre *Madame Bovary* să atragă mulțimile și aproape să ducă la o răzmeriță? Nu putem să renunțăm și să plecăm; este nevoie de noi aici. Iubesc țara asta”, repetase el. Oare eu n-o iubeam? m-am întrebat.

„Bijan e de aceeași părere cu tine, i-am spus lui Mahshid. El este mai legat de ideea de cămin. El a creat acest cămin, pur și simplu a construit apartamentul nostru și casa din munți, și-a format tabieturi precum urmărirea programelor BBC și grătarele cu prietenii. E greu să distrugi lumea asta și s-o reconstruiești în altă parte. Ideea e că toți trebuie să luăm decizii în funcție de potențialul nostru și de propriile limitări“, am spus și în același timp mă gândeam cât de superficiale trebuie să le fi părut fetelor vorbele mele.

„Am cea mai bună șanză pentru a merge în America, spuse cu obraznicie Yassi. Pentru că sunt durdulie. Mi s-a spus că fetele grase o duc mai bine acolo. Se spune că americanilor le plac fetele cu ceva carne pe oase.“

„Depinde de fată“, o înțepă Mitra pe Yassi. Mitra desigur că nu ar avea probleme nicaieri în lume, cu gropițele și cu ochii ei mari și caprui. Ea și Hamid se hotărâseră să plece pentru o săptămână în Siria la un interviu pentru obținerea rezidenței în Canada – deoarece Canada nu accepta cereri pentru obținerea vizei sosite din Iran. Încă oscila între a pleca și a rămâne.

„Aici avem identitate, spuse ea șovăitoare. Putem face ceva cu viețile noastre. Acolo, viața e o necunoscută.“

„Încercarea libertății“, spuse Nassrin eliptic, citând fraza mea preferată din Bellow.

Doar Mahshid era tăcută. Știam că ea e mai conștientă de ceea ce-și dorește decât restul fetelor. Nu voia să se căsătorească. În ciuda

concepțiilor ei tradiționaliste și a imperativelor morale, Mahshid nu era genul de femeie care să se mărite, așa cum era Sanaz. Condamna regimul, dar problemele ei erau mai mult practice decât existențiale. Profund dezamăgita de șansele de a se căsători cu bărbatul ideal și fără să-și facă iluzii în privința abilității ei de a se descurca în străinătate, își concentrase toate forțele asupra muncii. Pe moment, problema ei era cum să surmonteze prostia și ignoranța șefilor, care îi răsplăteau munca excepțională cu un sentiment vecin cu invidia și care îi țineau mereu deasupra capului sabia trecutului său politic.

Mă temeam pentru Mahshid, pentru calea solitară pe care o apucase. Și pentru Yassi și fanteziile ei necontrolate despre locul minunat unde locuiau unchii ei. Mă îngrijoram pentru Sanaz și inima ei frântă, pentru Nassrin și amintirile ei, ca și pentru Azin. Îmi făceam griji pentru toate, dar cel mai mult pentru Manna. Era o femeie foarte inteligentă și tot ce i se întâmpla în momentul de față o ofensa, pornind de la faptul că ea și soțul ei erau încă dependenți financiar de familia ei, până la statutul mizerabil al intelectualilor și, cruzimile de zi cu zi ale regimului islamic. Nima, împărțându-i sentimentele și dorințele, i-a consolidat izolarea impusă. Și totuși, spre deosebire de Yassi, Manna refuza cu încăpățănare să facă ceva pentru a schimba situația. Părea să aibă o satisfacție nebunească, știind că i se irosesc puterile. Ea, la fel ca și magicianul meu, era hotărâtă să fie mai dură cu ea însăși, decât cu lumea din jur. Amândoi se învinovăteau din pricina faptului că persoane inferioare dețineau controlul asupra vieților lor.

„Cum se face că mereu ne întoarcem la discuția despre căsătorie, când ar trebui de fapt să vorbim despre cărți?” spuse Mitra.

„Ar trebui ca domnul Nahvi să ne reamintească, am răspuns râzând, cât de triviale suntem pentru că o citim pe Austen și vorbim despre căsnicie.“ Domnul Nahvi, cu costumul lui prăfuit, cămașa închisă până în gât, părul tuns în scări și ochii apoși, era din când în când readus în discuție, fiind ținta facilă a glumelor noastre. Câștigase disprețul meu etern în ziua în care proclamase că protagonistul din *Mama* de Gorki era de departe o reprezentantă a feminității mai elocventă decât toate tinerele frivole din romanele lui Jane Austen.

9

Olga era tacută.

– Ah, strigă Vladimir, de ce nu mă iubești așa cum te iubesc și eu?

– Îmi iubesc țara, spuse ea.

– Și eu! exclamă el.

– Și există ceva ce iubesc chiar și mai mult, continua Olga, desprinzându-se din îmbrățișarea tânărului.

– Și anume? o întreba el.

Olga îl privi cu ochii ei de un albastru strălucitor și răspuse fără să șoiaie:

– Partidul!

Fiecare carte admirabilă pe care o citeam devenea o provocare pentru ideologia celor de la putere. Devenea un potențial pericol și o amenințare nu atât din cauza textului în sine, cât din pricina felului în care era scrisă, a atitudinii pe care o avea autorul asupra vieții și a ficțiunii. Nicaieri nu era provocarea mai evidentă decât în cazul lui Jane Austen.

La cursurile mele din Allameh am petrecut mult timp pentru a evidenția contrastul dintre Flaubert, Austen și James, pe de o parte, și Gorki cu *Mama*, Șolohov cu *Pe Donul liniștit* și alte câteva așa-zise ficțiuni realiste provenite din Iran, pe de altă parte. Pasajul reprodus mai sus, citat de către Nabokov în volumul *Lectures on Russian Literature*, a stârnit râsete la unul dintre cursurile mele din Allameh. Mi-am întrebant studenții ce se întâmpla atunci când le negăm personajelor cea mai mică farâma de individualitate. Cine este mai împlinită ca om, Emma Bovary sau Olga, cea cu ochii de un albastru senin?

Într-una din zile domnul Nahvi mă urmă în birou. Încerca să-mi spună că Austen nu numai că era o scriitoare antiislamică, ci se făcea vinovată și de un alt păcat: era o scriitoare colonialistă. Eram surprinsă să aud așa ceva din gura cuiva care până atunci cita, mai mult sau mai puțin corect, doar din Coran. Mi-a spus că *Mansfield Park* era o carte ce scuza sclavia, și că până și cei din Occident erau conștienți că greșiseră. Mă mira ceea ce spunea, mai ales că eram aproape sigură că domnul Nahvi nu citise *Mansfield Park*.

Abia mai târziu, cu ocazia unei călătorii în State, am aflat de unde își lua ideile domnul Nahvi, atunci când am cumpărat un exemplar din *Cultură și imperialism* al lui Edward Said. Era de-a dreptul ironic faptul că un fundamentalist musulman cita din Said împotriva lui Austen. Era la fel de ironic precum faptul că majoritatea elementelor reacționare din Iran ajunseseră să se identifice cu creațiile și cu teoriile celor considerați revoluționari în Occident.

Domnul Nahvi tot venea la mine în birou și scotea aceste perle de înțelepciune. Rareori aducea vorba despre asta la curs; acolo de obicei era tăcut, pastrând o mină calmă, detașată, de parcă rămăsese la ore pentru a ne face o favoare. Domnul Nahvi era unul dintre puținii studenți la care nu reușisem să descopăr nici o calitate salvatoare. Puteam spune că era un tip irațional, ca Eliza Bennet. Într-una din zile, după o dispută obositoare, i-am spus: „Nu te compar cu Eliza Bennet. Nu există nimic din felul ei de a fi în tine, să fii sigur de asta – sunteți la fel de diferiți ca un om și un soarece. Dar îți amintești cât de obsedată era de Darcy, căutând mereu motive de ceartă cu el, aproape interogând orice cunoștință nouă pe care o făcuse pentru a-și confirma că el este persoana rea pe care ea o credea? Îți amintești de relația ei cu Wickham? De faptul că simpatia ei nu se datora sentimentelor pe care le nutrea pentru el, ci urii lui față de Darcy? Uite cum vorbești despre ceea ce tu numești Occident! Nu poți vorbi despre asta fără a folosi un adjectiv sau un atribut – *decadent, infam, corupt, imperial*. Ferește-te de ce i s-a întâmplat lui Elizabeth!”

Încă îmi amintesc privirea pe care a avut-o când i-am spus toate astea. De astă dată, îmi folosisem autoritatea de profesoară pentru a avea ultimul cuvânt.

Domnul Nahvi avea o mare influență în universitatea noastră și odata a tumat-o pe Nassrin comisiei disciplinare. Ochiul lui de vultur o zărise alergând pe scări într-o zi când întârziase la ore. La început Nassrin refuzase să semneze un act în care declara că promite să nu mai alerge niciodată în incinta universității, chiar dacă va mai întârzia la ore. În cele din urmă a consimțit, lăsându-se convinsă de doamna Rezvan, care i-a explicat că nu merita să fie expulzată din universitate pentru împotrivirea ei îndărătnică.

În timp ce aminteam isprăvile domnului Nahvi, am observat că Mitra și Sanaz susoteau și chicoteau. Când le-am rugat să ne împărtășească și nouă motivul veseliei, Sanaz a indemnato pe îmbujorata Mitra să spună. Ea mărturisii că între prieteni il porecliseră pe domnul Nahvi Mr. Collins al Universității Tabatabai, după personajul increzut al lui Jane Austen.

Într-o seară, după ore, domnul Nahvi și-a făcut deodată apariția în fața Mitrei. Nu arăta ca de obicei... „Înfricosător?“ sugeră incorigibila Yassi. Nu, nu chiar așa. „Îngâmfat? Arogant? Plictisitor?“ continua Yassi cu dezinvoltură. Nu. În orice caz, domnul Nahvi nu părea a fi el însuși. Aroganța facuse loc unei mari emoții în timp ce îi înmâna Mitrei un plic. Sanaz o înghionti pe Mitra spunându-i să descrie plicul. Era de un albastru oribil, spuse ea. Și putea. Putea? Da, mirosea a parfum ieftin, de trandafiri.

În plic, Mitra găsi o scrisoare, având aceeași culoare albastră și mirosul îngrozitor. Un scris de mână impecabil era aștemut cu cerneala neagră pe coală.

„Spune-le cum începea scrisoarea!“ o incurajă Sanaz.

„Ei bine, adevărul e că a început prin a scrie...“

Vocea îi pieri, de parcă își pierduse cuvintele.

„*Narcisa mea aurie!*“ striga Sanaz, izbucnind în râs.

Serios? Narcisă aurie? Da, și îi dădea înainte exprimându-și iubirea veșnică pentru Mitra, ale carei mișcări și cuvinte i se întipăriseră în minte și în inimă. Nimic – nici o putere – nu avuseră asupra lui efectul zâmbetului ei, pe care spera că i-l adresează doar lui. Și așa mai departe.

Și ce facuse Mitra? doream noi să știm. Toate lucrurile astea se întâmplau în tojil aventurii secrete pe care Mitra o avea cu Hamid,

ne reaminti Sanaz. Ziua urmatoare, când domnul Nahvi apăru pe stradă din senin și o aborda, ea încercă să îi explice că îi era imposibil să-i împartăsească sentimentele. El dădu din cap ca un filosof și plecă, numai ca să apară două zile mai târziu. Ea parcuse pe o alee în apropierea universității și tocmai deschidea portiera micii ei mașini, când deveni conștientă de prezența cuiva chiar lângă ea. „Ca umbra Morții“, interveni Nassrin amenințător. Ei bine, se întoarse și îl găsi pe domnul Nahvi – păr ondulat, ochi apoși, urecheat – care ținea în mână o carte de poeme scrisă de e.e. cummings. Un alt plic albastru se putea zări dintre pagini. Înainte ca Mitra să poată protesta, îi puse cartea în brațe și dispăru.

„Spune-i doamnei Nafisi ce a scris, adăuga Sanaz. I-ar face mare plăcere să afle că orele sale i-au fost de folos domnului Nahvi.“ Îi scrisese ca dedicație: „*Pentru trandafirul meu sfios*“. Și mai ce? Și, ei bine, a reprodus un poem pe care dumneavoastră ni l-ați predat într-o lecție introductivă a cursului de literatură:

unde unde nu am mai călătorit, mai bucuroși
ca niciodată, ochii tăi își au liniștea lor:
în cel mai delicat gest al tău sunt lucruri care mă invalăuie
sau pe care nu le pot atinge pentru că sunt prea de aproape

cea mai neînsemnată privire a ta mă va da de gol
deși m-am închis precum degetele,
tu mă desfaci mereu, petală cu petală, așa cum Primăvara deschide
(atingând cu măiestrie și mister) primul ei trandafir

sau dacă dorința ta îmi e aproape, eu și
viața mea ne vom închide foarte frumos, deodată,
la fel ca inima acestei flori atunci când își imaginează
zăpada ce se așterne grijuliu peste tot;

nimic din ceea ce ne este dat să vedem pe lumea asta nu se asemuie
cu puterea intensei tale fragilități: a cărei consistență
îmi impune culorile tarâmurilor sale,
aducând moartea și eternitatea cu fiecare suflare

(nu știu ce anume din ființa ta se închide
și se deschide; ceva din mine înțelege
că vocea ochilor tăi este mai profundă decât toți trandafirii)
nimeni, nici macar ploaia, nu are mâini atât de mici

„Asta-i de ajuns pentru a-ți tăia cheful să mai predai poezie“,
am spus eu, molipsită de dispoziția lor copilărească.

„De acum înainte, ar trebui să predați doar poeme morbide precum *Childe Harold* sau *The Rime of the Ancient Mariner*“, sugera Mahshid.

Mitra simțise că de data asta trebuia să recurgă la măsuri mai drastice înainte ca lucrurile să scape de sub control. După ce s-a consultat de câteva ori cu prietenii săi, a ajuns la concluzia că a-i răspunde cu un „nu“ categoric unei persoane atât de influente ca domnul Nahvi putea fi periculos. Era mai bine să îi spună o minciună convingătoare care să-l pună într-o postură imposibilă.

Când drumurile li s-au intersectat din nou, Mitra și-a luat inima în dinți și l-a oprit pe domnul Nahvi. Bâlbâindu-se îmbujorată, i-a spus că îi fusese rușine să dezvăluie adevăratul motiv pentru care îl respingea: era logodită și urma să se căsătorească cu o rudă îndepărtată. Familia viitorului soț era influentă și foarte tradiționalistă, iar ea se temea ca ei să nu recurgă la cine știe ce măsuri dacă aflau despre efuziunile domnului Nahvi. Tânărul se opri pentru o fracțiune de secundă, de parcă prinsese rădăcini în pământ, iar apoi se întoarse fără a spune o vorbă și o lăsă pe Mitra, care încă tremura ușor, în mijlocul străzii.

Cu ocazia ultimului revelion pe care îl petreceam în Teheran, doamna Rezvan mi-a cumpărat trei agrafe pentru păr. Erau agrafe pe care multe femei le foloseau pentru a-și fixa basmaua. Nu învățasem să port cum trebuie basmaua, și devenise un ritual al nostru ca ea să o verifice și să se asigure că eram aranjată, înainte de cursuri. Mi-a spus: „Draga mea doamnă Nafisi, mi-ar părea rău să știu că-ți amintești de mine doar pentru lucrul acesta, dar chiar îmi fac griji pentru dumneata. Îmi promiți că vei purta aceste agrafe cât timp voi fi plecată? Vreau să te găsesc aici când mă voi întoarce”.

Doamna Rezvan se pregătea să plece în Canada. Reușise într-un final, după ani de chin, să obțină mult râvnita bursă pentru a-și urma doctoratul. Ani întregi visase la momentul acesta, dar acum era prea neliniștită pentru a se bucura. Eram fericită că pleacă, atât de dragul ei, cât și pentru mine. Plecarea ei a venit aproape ca o ușurare.

În perioada aceea credeam că este excesiv de ambițioasă și că se folosea de oameni și de mine pentru a-și atinge scopurile. Mai târziu am descoperit că lucrurile nu stăteau chiar așa. Ea nu avea doar ambiția de a vizita diverse locuri și de a deveni rector al facultății, deși avea și asta în minte. Ea își dorea să ajungă o personalitate în lumea literară: dragostea ei pentru literatură era reală, totuși talentul ei era limitat. Setea de putere și de control prelua și chiar intra în conflict cu acea dragoste pentru literatură. Reușise să trezească în mine sentimente contradictorii. Întotdeauna simțeam că e pe punctul de a-mi dezvălui ceva important despre ea, ceva care-mi va arăta adevărata ei față. Poate că ar fi trebuit să fiu mai

curioasă. Poate că dacă aş fi fost mai puţin preocupată de intruziunile şi de pretenţiile ei, aş fi observat mai multe.

Spre sfârşitul verii lui 1990, pentru prima dată în unsprezece ani, am plecat în vacanţă cu familia mea în Cipru, pentru a ne întâlni cu cumnatele mele, care nu ne văzuseră niciodată copiii. Ani de zile nu avusesem voie să părăsesc ţara, şi când într-un final am primit permisiunea să plec, mă simţeam paralizată şi nu reuşeam să mă urnesc să-mi fac paşaportul. Dacă nu ar fi fost Bijan, cu răbdarea şi cu stăruinţa lui, nu m-aş fi descurcat. Dar în cele din urmă am obţinut paşaportul şi într-adevar am plecat, fara să întâmpin nici o dificultate. Am locuit la o prietena, una dintre fostele studente ale doamnei Rezvan. Aceasta mi-a povestit ca doamna Rezvan obişnuia s-o întrebe despre mine, despre munca şi familia mea.

Mai târziu, după ce m-am întors acasă, prietena mea mi-a spus că în ziua în care am plecat, probabil cu acelaşi avion cu care noi zburaserăm spre Teheran, doamna Rezvan venise în vacanţa în Cipru. Era singură. O sunase pe prietena mea să întrebe de mine şi i s-a spus că plecasem deja. Doamna Rezvan dorea să meargă în aceleaşi locuri pe unde fusesem şi eu. A întrebat-o ce făcusem acolo şi pe unde mă plimbasesm.

Într-una din zile au mers la plaja unde fusesem şi eu să înot. Doamna Rezvan era ruşinoasă. A ezitat până să-şi pună un costum de baie, iar când a făcut-o, a vrut să meargă într-o parte părăsită a plajei, pentru ca nimeni să nu o poată vedea. A intrat în apă, dar după scurt timp a ieşit, spunându-i prietenei mele că, oricât de mult încerca, nu se putea obişnui să defileze în costum de baie.

Doamna Rezvan a dispărut din viaţa mea în momentul în care a plecat din Iran. Absenţa ei era la fel de desavârşită precum îi fusese şi prezenţa. Nu a scris şi nici nu a telefonat atunci când s-a întors pentru câteva vizite ocazionale; auzeam de ea de la secretara de la Departamentul de Engleză. Ceruse de două ori prelungirea şederii pentru a-şi termina disertaţia. Uneori, când treceam pe holuri sau pe lângă biroul ei, îmi aminteam de doamna Rezvan, absenţa acesteia fiind în egală măsură un motiv de tristeţe, dar şi o uşurare.

La câteva luni după sosirea mea în America, am aflat că este bolnavă de cancer. Am sunat-o, dar nu era acasă. M-a sunat ea. În voce i se simțea formalismul familiar din Teheran. Dorea informații despre câțiva dintre studenții noștri comuni și despre activitatea mea. Și apoi, pentru prima dată, își deschise sufletul și începu să vorbească despre ea. Nu putea scrie – devenise prea dureros – și se simțea mereu slăbită și obosită. Fiica ei cea mare o ajuta. Avea multe planuri și era plină de speranță. Deschiderea ei față de mine nu stătea în lucrurile pe care mi le spunea, ci în tonul vocii, care conferea o anumită aură de confidențialitate celor povestite: slăbiciunea ei, incapacitatea de a scrie, faptul că depindea de fiică. Era optimistă în privința ultimului tratament pe care-l urma, deși cancerul se extinsese mult. M-a întrebat despre activitatea mea. Eu nu i-am spus că sunt sănătoasă și că scriu o carte, pe scurt – că mă bucur de viață.

A fost ultima dată când am vorbit cu ea; curând după aceea a fost prea bolnavă pentru a mai putea vorbi la telefon. Mă gândeam la ea aproape obsesiv. Părea atât de nedrept faptul că se îmbolnăvise de cancer atunci când era așa aproape de atingerea țelului său. Nu doream să vorbesc cu ea pentru a nu-i aminti că, din nou, eu fusesem cea norocoasă -- fusesem binecuvântată să mai rămân o vreme pe pământ, lucru de care ea fusese văduvită atât de nedrept.

A murit la scurt timp după ultima noastră conversație. Intruziunile ei luaseră acum o altă formă. Când și când, o fac să renască și o recreez în mintea mea. Încerc să pătrund înțelesul emoțiilor și al sentimentelor care au rămas nedezvaluite între noi. Îmi tot apare în fața ochilor, prin licărul luminii, așa cum era atunci când ne-am întâlnit prima oară, având acea privire piezișă și ironică, iar apoi trece prin mine, lasându-mă cu îndoielile și cu regretele mele.

11

În primăvara lui 1996, la începutul lui martie mai exact, am observat pentru prima dată transformarea lui Nassrin. Într-una din zile a apărut la curs fără veșmântul său obișnuit și fără basma. Mahshid și Yassi purtau basmale de diferite culori, iar când intrau în apartamentul meu și le scoteau. Dar Nassrin era mereu îmbrăcată la fel; singura schimbare pe care și-o îngăduia era culoarea veșmântului, care alterna între bleumarin, negru și maro-închis.

În acea zi, a venit la curs mai târziu decât de obicei și, scoțându-și cu nonșalanță haina, a rămas într-o cămașă bleu, o jachetă bleumarin și o pereche de blugi. Parul ei negru, lung și moale, era împletit într-o coadă care se mișca dintr-o parte în alta, când își întorcea capul. Manna și Yassi schimbă o privire, iar Azin îi spuse că arată bine, de parcă își schimbase coafura. Yassi spuse pe tonul ei ironic: „Ai o ținută... absolut îndrăzneată! Vreau să spun, arăți divin“. Până la sfârșitul cursului, Nassrin îmi păru atât de naturală în noua ei ținută, încât deja îmi era greu să mi-o imaginez pe vechea Nassrin.

Când umbla îmbrăcată în *chador* și cu basma, Nassrin avea un mers sfidător; ea mergea în același mod în care făcea și restul lucrurilor – febril, dar cu un soi de bravură. Acum, fără vâl, stătea adusă de spate, de parcă voia să ascundă ceva. În mijlocul discuției despre personajele feminine create de Austen, am observat că încerca ea să ascundă. De sub *chador* nu se putea vedea ce corp voluptuos și sexy are. A trebuit să mă abțin să nu-i spun să lase mâinile jos și să nu-și mai acopere sânii. Nemaifiind îmbrăcată în roba, am putut observa că de fapt *chador*-ul era o scuză pentru a-și acoperi trupul pe care încerca să-l renege – mai ales pentru că

intr-adevăr nu știa cum să se comporte în această privință. Avea un fel ciudat de a merge, ca un copil la primii săi pași; parcă urma să cadă din clipa în clipă.

După câteva săptămâni, a rămas după ore și m-a întrebat dacă poate stabili o întâlnire cu mine. I-am spus să vină la noi acasă, dar a devenit formală și a întrebat dacă ne putem vedea la o cafea pe care eu și studenții mei o frecventăm de obicei. Acum, când rememorez acele vremuri, observ că multe dintre povestirile lor cele mai personale și confidențele pe care mi le făceau mi le împărtășiseră în locuri publice: la birou, în cafenele, în taxi sau când ne plimbam pe străzile întortocheate din apropierea casei mele.

Când am intrat în cafea, Nassrin stătea la o măsuța de lemn pe care era așezată o vază cu garoafe roșii artificiale. Am comandat înghețată de vanilie și ciocolata pentru Nassrin și *café glacé* pentru mine. Nassrin dorise să ne întâlnim pentru a-mi spune oficial că are un prieten. „Îl cunosc?” am întrebat-o în clipa în care vâra lingurița în cupa cu înghețată. „Nu. Vreau să spun – își caută ea cuvintele –, s-ar putea să-l fi văzut. Bineînțeles, el vă cunoaște. Eu îl știu de multă vreme, continuă ea, de parcă recunoștea în sfârșit un fapt rușinos. Îl cunosc de mai bine de doi ani, oftă ea, dar suntem împreună doar de câteva luni.“

Am fost luată prin surprindere. Am încercat să-mi ascund uimirea, căutându-mi cuvintele, dar expresia de pe chipul ei nu-mi permitea să mă eschivez. „Am vrut să vi-l prezint de multă vreme, dar pur și simplu nu știam cum să procedez. Apoi mi-a fost teamă.“ „Teamă de ce anume? Este o persoană înspăimântătoare?” am spus încercând să fac o glumă. „Nu, m-am temut că nu o să vă placă“, spuse ea jucându-se cu lingurița în înghețată. „Nassrin, nu eu sunt cea care trebuie să-l placă.“

Îmi pare rău pentru ea. Era îndrăgostită – iar asta trebuia să fie cea mai frumoasă perioadă din viața ei –, dar ea era neliniștită în privința multor lucruri. Desigur, era nevoită să-l mintă pe tatăl ei. Traia în multe lumi paralele: așa-zisa lume reală a familiei, a locului de muncă și a societății; lumea secretă a cursului nostru și a tânărului ei prieten; și lumea pe care o crease din minciuni. Nu eram sigură la ce se aștepta din partea mea. Trebuia să îmi asum rolul unei mame și să o instruiesc în ale vieții? Să mă arăt mai

curioasă și să cer mai multe detalii despre el și despre relația lor? Am așteptat, încercând să-mi iau ochii de la garoafele roșii care parcă mă hipnotizau și să mă concentrez asupra lui Nassrin.

„Nu te-aș învinovați dacă ai râde pe seama mea“, spuse cu mare tristețe, învârtind lingurița în înghețata topită.

„Nassrin, n-aș face niciodată așa ceva, am protestat eu. Și oricum, de ce aș face-o? Mă bucur pentru tine.“

„E jalnic, spuse ea urmându-și firul gândurilor, fără să acorde atenție vorbelor mele. Mama avea deja un copil când era de vârsta mea, dumneavoastră predați, și uitați-vă la mine... mă port ca un copil de zece ani. Despre asta ar trebui să vorbim la cursul nostru.“

„Despre faptul că te porți ca un copil de zece ani?“ am întrebat-o, încercând să o înveselesc.

„Nu, nu, despre cum noi toate – fete ca și mine, care i-au citit pe Austen și pe Nabokov, care vorbesc despre Derrida și Barthes și despre situația mondială – nu știm nimic, *nimic* despre relația dintre un bărbat și o femeie, despre ceea ce înseamnă să fii cu un bărbat. Nepoata mea de doisprezece ani probabil că știe totul despre asta, probabil că a ieșit cu mai mulți băieți decât mine.“ Vorbea nervoasă, frământându-și în permanență mâinile.

Într-un fel avea dreptate, iar faptul că era pregătită să vorbească despre asta mă făcea să mă simt tandră și protectoare față de ea. „Nassrin, i-am spus eu, nici una dintre noi nu este mare expertă în privința asta. Cu fiecare nouă persoană pe care o cunosc, eu simt că o iau de la început. Lucrurile astea sunt instinctive. Tu trebuie să înveți să-ți lași deoparte inhibițiile, să te întorci în timp la perioada copilăriei, când bateai mingea cu băieții și nu te gândeai la nimic altceva.“

Nassrin nu răspunse. Se juca mângâind petalele florilor de ceară de pe masă.

„Știi, i-am spus, primul meu sot... Da, am mai fost căsătorită înainte să-l cunosc pe Bijan, pe când abia împlinisem optsprezece ani. Știi de ce s-a căsătorit cu mine? Mi-a spus că l-a atras inocența mea – faptul că habar n-aveam ce înseamnă un sărut francez. M-am născut și am crescut în vremuri liberale, într-o familie cu vederi largi – părinții m-au trimis în străinătate când nici nu împlinisem bine treisprezece ani – și toți, iată: m-am căsătorit cu un bărbat pe care-l disprețuiam

în adâncul sufletului, care își dorea o soție virgină și, îmi pare rău s-o spun, care m-a ales. Umblase cu multe fete, iar când m-am dus cu el în Oklahoma, unde urma facultatea, prietenii lui au fost surprinși să mă vadă, deoarece până în ziua când a plecat în Iran pentru vacanța de vară, el trăise cu o americană pe care o prezentase tuturor drept soția sa. Așa că nu te simți prost! Lucrurile astea sunt complicate.“

„Ești fericită?“ am întrebat-o neliniștită. A urmat o pauză lungă în timpul căreia am luat vaza și am împins-o într-o parte, lângă perete.

„Nu știu, spuse ea. Nimeni nu m-a învățat vreodată cum să fiu fericită. Am fost învățați că plăcerea e un păcat, că rolul sexului e doar procrearea, și așa mai departe. Mă simt vinovată, deși n-ar trebui – doar pentru că mă interesează un bărbat. *Un bărbat*, repetă ea. *La vârsta mea!* Problema e că nu știu ce vreau, și nici nu știu dacă fac ceea ce trebuie. Întotdeauna mi s-a spus ce e bine – și deodată m-am trezit că nu mai știu ce am de făcut. Știu ce nu vreau, dar nu știu ce vreau“, a încheiat ea, uitându-se la înghețata de care de-abia se atinsese.

„Ei bine, nu ai să afli răspunsul de la mine“, am spus eu. M-am aplecat spre ea, vrând să-i ating mâna, să o consolez. Numai că nu am atins-o. Nu am îndrăznit, pareă atât de distantă și de retrasă. „Voi fi alături de tine atunci când vei avea nevoie, dar dacă îmi ceri sfatul, nu te pot ajuta – va trebui să găsești singură răspunsul. Bucură-te de viață!“ am pledat neconvingător. Cum putea cineva să fie îndrăgostit și totuși să-și refuze puțină bucurie?

Tânărul prieten al lui Nassrin se numea Ramin. Îl văzusem cu diferite ocazii, prima dată la o întrunire prilejuită de lansarea cărții mele despre Nabokov. Avea un master în filosofie și predă cu jumătate de normă. Nassrin îl cunoscuse la o conferință unde el prezenta o lucrare și de atunci ținuseră legătura. Aș fi vrut s-o întreb dacă fusese dragoste la prima vedere. Cât timp durase până își mărturisiseră sentimentele? Se sărutaseră vreodată? Acestea erau lucrurile pe care doream atât de mult să le aflu, dar bineînțeles că n-am întrebat-o.

Când am plecat de la cafenea, Nassrin a spus ezitând: „Vreți să mergeți la un concert cu noi?“ „Un concert?“ „Cântă câțiva dintre studenții lui Ramin. Putem face rost de niște bilete pentru dumneavoastră...“

Ar trebui să pun cuvântul *concert* între ghilimele, deoarece asemenea evenimente culturale erau parodii ale spectacolelor autentice, fie că erau interpretate într-un cadru privat, fie la centrul cultural construit de către municipalitate în sudul Teheranului. Concertele erau subiectul unei ample polemici, deoarece, în ciuda nenumăratelor restricții impuse, mulți membri ai guvernului le considerau scandaloase. Spectacolele erau monitorizate îndeaproape, în special cele în care apăreau cântăreți amatori, așa cum erau și cei pe care mergeam să-i vedem în acea seară. Cu toate acestea, locul respectiv era mereu aglomerat, biletele se vindeau mereu în avans și programul începea întotdeauna mai târziu.

Bijan nu avea nici o tragere de inimă să meargă. Prefera să asculte muzică de calitate în confortul și intimitatea casei decât să se expună acestor mediocre performanțe live, cozilor interminabile și neplăcerii ce rezulta din toate acestea. Dar în cele din urmă cedă entuziasmului copiilor și rugămintii mele. După revoluție, aproape toate activitățile asociate cu prezența în public – vizionarea filmelor, concertele, mesele în oraș în compania prietenilor – se mutaseră în intimitatea caselor. Era reconfortant să ieși în oraș din când în când, chiar și cu prilejul unui eveniment atât de puțin important.

I-am întâlnit la intrare. Nassrin părea emoționată, iar Ramin era timid. Era înalt și zvelt; avea treizeci și ceva de ani, înfățișarea eternului student absolvent și era atrăgător, cu aerul său studios. Mi-l aminteam sigur pe sine și vorbăreț, dar acum că ne era prezentat în noul său rol, părea să-și fi pierdut fluenta și dorința de a vorbi. I-am mulțumit lui Ramin pentru invitație și am pornit cu toții spre o

coadă lungă, formată în mare parte din femei și bărbați tineri. Nassrin se ocupa de copii, iar eu, rămasă dintr-odată fără grai, am încercat să-l întreb pe Ramin despre cursurile sale. Doar Bijan părea indiferent la stânjeneala creată în acel moment. Făcuse sacrificiul de a-și părăsi confortul căminului într-o seară din timpul săptămânii de lucru și nu simțea nici un fel de obligație să mai și socializeze.

Când am intrat în cele din urmă în sală, am văzut că era plină de oameni care stăteau pe coridoare, pe podea sau în picioare, îngrămădiți lângă perete. Noi eram printre oaspeții de onoare, așa că locurile noastre erau pe al doilea rând, și chiar am stat pe scaune. Programul a început târziu. Am fost întâmpinați de un domn care a insultat spectatorii timp de aproape douăzeci de minute, spunându-ne că oamenii din conducere nu doreau să distreze un public format din „bogătași imperialiști“, contaminăți de cultura decadentă a Occidentului. Aceste cuvinte au adus zâmbetul pe fețele multora dintre cei ce veniseră să asculte muzica celor de la Gipsy Kings în acea seară. Domnul cu pricina ne-a avertizat că dacă cineva se va comporta într-un mod antiislamic, va fi dat afara. A îndemnat apoi femeile să respecte regulile referitoare la folosirea valului.

E greu de redat cu acuratețe în imagini ce s-a petrecut în seara aceea. Grupul era format din patru tineri iranieni, cu toții amatori, care ne-au cântat o selecție din repertoriul celor de la Gipsy Kings. Numai că ei nu aveau voie să interpreteze vocal; puteau doar să cânte la instrumente. Și nici nu li se permitea să arate vreo urmă de entuziasm – să-și arate emoția ar fi fost antiislamic. Și cum stăteam acolo, într-o sală arhiplină, am hotărât că singurul mod în care seara putea fi transformată într-una distractivă era ca eu să pretind că sunt un observator extern, care nu venise să se distreze, ci să povestească despre cum arată o noapte în oraș, în Republica Islamică Iran.

Și totuși, în ciuda restricțiilor și a calității interpretării, tinerii noștri muzicieni nu ar fi putut găsi nicăieri în lume un public mai receptiv, mai îngăduitor față de greșelile lor, mai recunoscător pentru muzică. De câte ori publicul, în cea mai mare parte tânăr și nu neapărat format din bogătași, începea să se miște sau să aplaude, doi bărbați îmbrăcați în costum apăreau pe scenă și făceau semn ca lumea să nu mai aplaude și să nu mai fredoneze. Chiar și când

incercam să ascultăm muzica, să uităm de acești doi clovni, reușeau să se mențină în câmpul nostru vizual, mereu prezenți, mereu gata să sară și să intervină. Întotdeauna ne faceam vinovați de ceva.

Interpreții aveau chipuri grave. De vreme ce era aproape imposibil să cânte lipsit de expresie, deveniseră morocânoși. Chitaristul principal părea supărat pe public; se încrunta, încercând să nu-și miște corpul – o sarcină dificilă, având în vedere faptul că interpreta melodiile celor de la Gipsy Kings.

La sugestia lui Bijan, am încercat să plecăm devreme – înainte de a fi, după cum se exprimase el, călcați în picioare de mulțime, care, neavând posibilitatea să-și exprime trăirile în timpul spectacolului, putea să se răzbune îmbrâncindu-i pe ceilalți. Afară, am stat câteva minute bune lângă intrare. Bijan, care nu prea spusese multe, fusese impresionat de eveniment.

„Îmi pare rău de acești puști, a zis el. Nu sunt întru totul netaleantați, dar nu vor fi niciodată judecați după calitatea muzicii. Regimul îi critică pentru că sunt occidentali și decadente, iar publicul îi laudă fără spirit critic – nu pentru că sunt cei mai buni, ci pentru că interpretează o muzică interzisă. Deci, adăuga el, cum vor învăța ei să cânte cu adevărat?“

„Ai dreptate, am spus, simțindu-mă obligată să acopăr liniștea care urmase celor spuse. Nimeni nu e judecat după valoarea muncii depuse. Oameni fără cea mai vagă pregătire muzicală umblă de colo până colo și își spun muzicieni.“ Nassrin era posacă, iar Ramin – tăcut și stânjenit. Eram uimită de metamorfoza lui și am hotărât să nu-i sporesc disconfortul, forțându-l să vorbească.

Deodată Nassrin se însufleți. „Nabokov n-ar fi vrut să aibă de-a face cu așa ceva, spuse ea emoționată. Uită-te la noi – e jalnic –, am recurs la așa ceva ca să ne distrăm.“ Își mișcă brațele și vorbea fără să-și tragă suflarea, dorind să-și ascundă stinghereala în spatele potopului de vorbe. „Ar fi avut o zi plină dacă ar fi fost aici – așa da *poshlust!*“

„Ce?“ spuse Negar, care agrease nu atât muzica, cât emoția unei ieșiri în oraș.

„*Poshlust!*“, repetă Nassrin, și, atipic pentru ea, încheie astfel discuția.

Bombăneam în sinea mea în timp ce aranjam pe masă farfuriile pentru cină. Bijan se întoarse spre mine și zise: „Ce tot bombăni acolo?“ „Nu ți s-ar părea interesant“, am răspuns, fără să-mi dau seama, pe un ton tăios. „Pune-mă la încercare!“ a spus el. „OK, mă gândeam la menopauză.“ Întoarse privirea către televizor. „Ai dreptate – nu mă interesează.“ De ce nu-l interesa? N-ar fi trebuit să vrea să afle mai multe despre această etapă a vieții cu care se confruntase mama lui, prin care urma să treacă soția sa, surorile, fiica și – continuai eu îmbufnată – amanta, dacă ar avea vreodată o aventură? Știam că sunt nedreaptă cu el. Nu era insensibil față de greutățile vieții trăite în Republica Islamică, dar adopta o atitudine defensivă ori de câte ori bombăneam. Protestam de parcă el ar fi fost de vină pentru toate neplăcerile create de regim, și în felul acesta îl făceam să se retragă în sine însuși și să se poarte ca și cum ar fi fost indiferent în privința lucrurilor de care de fapt îi păsa.

Ultimul nostru curs s-a încheiat într-o atmosferă ciudată: discutăm despre mamele fetelor – despre încercările și necazurile prin care trecuseră și despre faptul că nu aveau nici cea mai vagă idee despre ceea ce însemna menopauza. Discuția începuse cu Manna. Cu o seară înainte, ea și Nima văzuseră pentru a treia oară (cu ajutorul unei antene parabolice) filmul lui Vincente Minnelli, *Creatoarea de modele*. Vizionarea filmului o întristase pe Manna. Se gândea la faptul că nu-și imaginase iubirea într-un context persan. Dragostea e dragoste, dar există atâtea moduri de exprimare. Când citea *Madame Bovary* sau când vedea *Casablanca*, putea să experimenteze textura

senzuală a operei: putea auzi, vedea, atinge, simți mirosul. Niciodată nu auzise un cântec de dragoste, nu citise un roman sau nu văzuse un film care s-o facă să creadă că ar putea trăi și ea așa ceva. Chiar și în filmele persane, în care doi oameni se presupunea că se iubesc, acest lucru nu putea fi detectat în privirile și în gesturile lor. Dragostea era interzisă, alungată din sfera publică. Cum putea fi experimentată, dacă era ilegal să o exprimi?

Acea discuție mi-a deschis ochii. Așa am aflat că aproape toate fetele făceau separația între ceea ce ele descriau drept iubire spirituală (care era bună) și sex (care nu era bun). Aparent, ceea ce conta într-o relație era nivelul elevat al afinității spirituale. Chiar și Mitra aduse ca argument faptul că sexul nu era important, că satisfacerea sexuală nu contase niciodată pentru ea. Cea mai dură lovitură veni din partea lui Azin. Cu o notă de cochetărie în voce, senin că totul revenise la normal în viața ei – era într-o perioadă de semiarmistițiu cu soțul ei – Azin spuse că lucrul cel mai important în viață este comuniunea mistică a omului cu universul. Adăuga, filosofic, faptul că oamenii sunt doar un receptacul pentru o iubire spirituală mai înaltă. Receptacul?! Iată cum se duceau pe apa sâmbetei toate pretențiile ei la plăcere sexuală și compatibilitate fizică. Chiar și Mahshid, care schimbase o privire rapidă cu Manna, era surprinsă.

„Deci, spuse Nassrin, care ramăsese tăcută până în acel moment, când soțul tau te bate, poți pretinde că totul se întâmplă doar în imaginația ta, de vreme ce el e doar un receptacul gol care trebuie să-ți îndeplinească fanteziile. Și nu e vorba doar de Azin aici. În principiu, toate spuneți același lucru.“

„Cum stau lucrurile între tine și Nima? o întreba Mitra pe Manna. Se pare că aveți o relație echilibrată.“

„Îmi place de Nima pentru că nu există altcineva pe lumea asta cu care să pot vorbi așa cum o fac cu el“, spuse Manna ridicând din umeri.

„Bietul Nima“, spuse Yassi.

„Nu-i spune așa! Manna era nemiloasă în acea zi. Nici el nu are pe nimeni altcineva cu care să vorbească. Și nefericirea e o forță care unește oamenii, la fel ca și dragostea.“

„Mă dezamăgiți! spuse Yassi. Speram să-mi spuneți că atracția fizică într-adevăr contează, că dragostea nu există doar la nivel spiritual și intelectual. Speram să-mi spuneți că mai întâi veți deprinde iubirea fizică și abia apoi veți decide dacă este greșit sau nu. Sunt absolut uluită spuse ea, cufundându-se și mai mult în canapea. De fapt, sunt bulversată“, conchise ea cu un zâmbet triumfător.

„Au!“ am strigat. Bijan își ridică privirea de la televizor și mă întrebă dacă am pățit ceva. Mă tăiasem cu cuțitul în timp ce feliam niște castraveți pentru faimosul kebab de pui al lui Bejan. Se duse la baie și reveni cu un leucoplast pe care mi-l înfășură grijuliu pe deget. Fără să scoată o vorbă, zâmbi cu indulgență și se îndreptă spre dulapior. Își turnă într-un paharel o măsură de votcă făcută în casă, puse pahărelul pe masuța, lângă farfuria cu fistic, și se așeză să urmărească programul BBC. Intram și ieșeam din bucătărie, bombanind. Nu-i de mirare că îi place viața pe care o are; și dacă am trăi în State, tot asta ar face. Eu duc tot greul, am bodogănit, ca și cum aș fi vorbit cu un interlocutor nevăzut, care întotdeauna mă lua la întrebări, ironizându-mi nemulțumirea. Chiar îmi este greu, am repetat eu, ignorând sentimentul de vinovație care mă încerca, știind că Bijan își avea și el partea lui de greutate și totuși nu se plângea prea mult, și că nu trebuia să-i port pică pentru tabietul lui: un pahărel de votcă și programul BBC.

Când am terminat de tocat castraveții și verdeța, le-am adăugat peste iaurt. Între timp, ajunseseam la următoarea concluzie: cultura noastră evita ideea de sex, deoarece era mult prea implicată în asta. Trebuia să suprimă cu violență sexul din același motiv din care un bărbat impotent își păzește cu strășnicie soția. Întotdeauna sexul fusese separat de sentimente și de iubirea spirituală, astfel încât ori erai pură și virtuoasă, după cum spunea unchiul lui Nassrin, ori erai obscenă și amuzantă. Nouă ne era strain erosul, adevărata senzualitate. Aceste fete, fetele mele, știau o mulțime de lucruri despre Jane Austen, puteau discuta cu ușurință despre Joyce și Woolf, dar nu știau aproape nimic despre propriul lor corp, despre lucrurile la care trebuiau să se aștepte din partea trupului lor, despre care li se spusese că e sursa tuturor ispitelor.

Cum să îi spui unei femei că trebuie să învețe să se iubească pe ea însăși și să-și iubească propriul trup, înainte de a iubi pe altcineva și de a se aștepta să fie iubită? Până să pun sarea și piperul peste mâncare, găsisem răspunsul la această întrebare. Așa că, la următorul curs, m-am prezentat cu un exemplar din *Mândrie și prejudecată* într-o mână și cu *Our Bodies, Ourselves*¹ – singura carte pe care o aveam la dispoziție despre sexualitate – în cealaltă.

---

¹ Trupurile noastre, noi înșine (în limba engleză în original)

Lui Charlotte Brontë nu-i plăcea Jane Austen. „Pasiunea îi este cu totul necunoscută, și nici chiar sentimentelor nu binevoiește să le acorde decât ocazional o recunoaștere rezervată; un contact prea des cu acestea ar tulbura eleganța progresului ei“, se plângea Brontë unei prietene. Luând în considerație temperamentul lui Charlotte Brontë, putem înțelege cum este posibil ca un bun romancier să simtă aversiune față de altul, așa cum și Brontë o detesta pe Austen. Era vehementă și stăruia în ura ei; îi scrisese lui G.H. Lewes, în 1848: „De ce o placi atât de mult pe domnișoara Austen? Mă uimește acest fapt... Nu aflasem de *Mândrie și prejudecată* până să citesc acea recenzie a ta; după aceea am cumpărat cartea. Și ce am descoperit? Un adevărat portret dagherotip al unui chip banal; o grădină minunată, împrejmuită cu grijă, cu alei ordonate și cu flori delicate; dar nici un chip luminos, plin de viață, nici un teren deschis, nici urmă de aer proaspăt, de dealuri, de ape curgătoare. Nu găsesc deloc atrăgătoare ideea de a trăi alături de domnii și doamnele de aici, captivi în casele lor elegante“.

Brontë are pe undeva dreptate, dar nu este într-utotul corectă în acuzațiile pe care le aduce. Nimeni nu poate spune că romanelor lui Austen le lipsește pasiunea. Le lipsește un anumit tip de senzualitate, apetitul pentru abandonul romantic nerafinat dintre Jane Eyre și Rochester. Există însă o senzualitate tacită, o dorință indirectă.

„Va rog, deschideți cărțile la pagina 148 și încercați să vizualizați scena pe măsură ce citiți fragmentul. Darcy și Elizabeth sunt

singuri în casa domnului Collins. Darcy ajunge treptat să-și dea seama de faptul că nu poate trăi fără Elizabeth. Discută despre semnificația pe care o are distanța dintre locuința unei femei căsătorite și casa părintească a acesteia.

Mr. Darcy își trase scaunul mai aproape de ea și spuse: „*Tu* nu poți avea dreptul să fii atât de atașată de un loc. Nu se poate ca *tu* să fi fost mereu la Longbourn”.

Elizabeth păru surprinsă. Domnul își schimbă atitudinea; își trase scaunul la loc, luă ziarul de pe masă și, privind peste el, zise cu o voce rece:

-- Te simți bine în Kent?

Să revenim la scena menționată anterior. Insistența din tonul lui Darcy este un semn al pasiunii sale față de Elizabeth, sentiment ce iese la iveală chiar și în cele mai banale situații în care aceștia interacționează. Putem examina evoluția sentimentelor lui Darcy analizând tonul vocii sale. Acesta atinge apogeul în scena în care o cere de soție. Perseverența negativă – începutul discursului fiind „În zadar m-am străduit. Fără nici un rost.” – devine aproape violentă, în parte pentru că romanul în sine este atât de reținut, iar Darcy este cel mai sobru dintre toate personajele.

Acum vă rog să ascultați cu atenție acel „*tu*”. Darcy i se adresează rareori – dacă o face vreodată – lui Elizabeth pe nume, dar are un fel special de a spune „*tu*”. În câteva rânduri, transformă acest pronume într-un apelativ de extremă intimitate. Ar trebui apreciate asemenea nuanțe într-o cultură ca a noastră, în care toată lumea este incurajată să-și arate la modul cel mai exagerat dragostea pentru imam și, cu toate acestea, orice manifestare publică a sentimentelor, mai ales a iubirii, este interzisă.

Rareori există o descriere fizică a unui personaj sau a unei scene din *Mândrie și prejudecată*, și totuși avem senzația că i-am văzut pe eroii romanului și că le cunoaștem lumea launtrică; simțim că îi cunoaștem și că percepem ceea ce-i înconjoară. Putem observa reacția lui Elizabeth atunci când Darcy îi spune că este frumoasă, îl putem auzi pe domnul Bennet stând la taclale la masă și îi putem

vedea pe Elizabeth și pe Darcy cum se plimbă pe moșia Pemberley. Uimitor este faptul că toate acestea sunt create cu ajutorul diferitelor tonuri ale vocii, al cuvintelor ce devin disprețuitoare, necuviincioase, blânde, dure, lingușitoare, insinuante, insensibile, zadarnice.

Simțul tactil care lipsește din romanele lui Austen este înlocuit cu o tensiune, o consistență erotică formată din sunete ce alternează cu momente de liniște. Reușește să creeze o senzație de nostalgie punând în situații dificile personajele care se simt atrase unele față de altele. Elizabeth și Darcy sunt așezați unul lângă celălalt cu mai multe ocazii, dar de fiecare dată se afla în locuri publice și nu pot comunica. Austen creează o tensiune izvorâtă din frustrare, punându-i pe cei doi în aceeași încăpere și totuși atât de departe unul de celălalt. Tensiunea e accentuată de faptul că toată lumea se așteaptă ca Jane și Bingley să se îndrăgostească, și nici-decum Elizabeth și Darcy.

Luați drept exemplu scena petrecerii de la Elizabeth de acasă, care are loc spre finalul romanului, când ea caută cu disperare un moment în care să poată discuta cu el. Întregul eveniment se petrece într-o stare de neliniște. Elizabeth stă lângă sora ei și o ajută să toarne în cești cafeaua și ceaiul, în timp ce-și spune în sinea ei „Dacă nu vine la mine, *atunci* renunț la el pentru totdeauna“. Până la urmă el se apropie de ea, dar una dintre fete o ia de braț și-i șoptește: „Sunt hotărâtă să nu las nici un bărbat să ne despartă. N-avem nevoie de ei, nu-i așa?“ Darcy se îndepărtează, făcând-o să-l urmărească cu privirea. Ea „invidia orice persoană cu care Darcy stătea de vorbă, nu avea răbdare să toarne cafeaua și într-un final se infurie pe ea însăși pentru că se comporta atât de prosteste“. Acest joc va continua toată noaptea. Darcy se apropie din nou de masa ei, aducând ceșcuța înapoi, zăbovește pentru o vreme, își spun câteva glume și este nevoit să plece din nou.

Austen reușește să ne atragă atenția asupra celui mai uluitor aspect al unei relații: dorința, nostalgia după persoana iubită, care este atât de aproape, și totuși atât de departe. Este o așteptare ce va fi împlinită, o nesiguranta ce se va sfârși într-un mod fericit. Scenele propriu-zise de amor sunt inexistente în romanele lui Austen,

dar poveștile ei constituie un lung și complex proces de curtare. Este evident faptul că pe ea o interesează mai mult fericirea decât instituția căsătoriei, iubirea și înțelegerea mai degrabă decât viața conjugală. Acest lucru reiese cu claritate din căsătoriile nepotrivite din romanele sale – Sir Thomas și Lady Bertram, domnul și doamna Bennet, Mary și Charles Musgrove. Ca și în poveștile Șeherezadei, descoperim o infinită varietate de căsnicii potrivite și nepotrivite, de bărbați și de femei, buni sau răi.

Nici afirmația lui Brontë referitoare la constrângeri nu este în întregime adevărată, deoarece femeile din romanele lui Austen încearcă în permanență să doboare aceste bariere. Ele se simt în largul lor în intimitate, în sfera sentimentelor, a relațiilor personale complexe, și nu în public. Romanul secolului nouăsprezece plasează femeia – cu fericirea, necazurile și drepturile ei – în centrul povestirii, astfel încât căsătoria devine cea mai importantă temă. De la nefericita Clarissa a lui Richardson, la sfoasa și supusa Sophia a lui Fielding și până la Elizabeth Bennet, femeile au creat situațiile complexe și tensiunea care au determinat evoluția intrigii. Ne-au supus atenției ceea ce exprima romanele lui Austen: nu importanța căsniciei, ci importanța sentimentelor și a înțelegerii într-o căsnicie; nu supremația convențiilor, ci încălcarea lor. Aceste femei, rafinate și frumoase, sunt rebelele care spun „nu“ alegerilor făcute de mamele lor necugetate, de tații lor incompetenți (rareori există vreun tata înțelept în romanele lui Austen) și de societatea convențională și rigidă în care trăiesc. Luptând pentru dragoste și camaraderie, încercând să atingă acel obiectiv iluzoriu aflat la baza democrației – dreptul de a alege –, ele riscă ostracizarea și sărăcia.

Imaginați-vă o noapte de vară! Suntem la o petrecere în aer liber și stăm într-o grădină înmiresmată. Rafinata noastră gazdă a aranjat pe terasa ce dă spre piscină măsuțe cu lumânări delicate. Într-un colț, lângă perete, erau împrăștiate pe un covor persan câteva perne colorate. Unii dintre noi stăteam pe aceste perne. Vinul și votca sunt făcute în casă, deși n-ai zice, după culoare. Zgomotul râsetelor și al vorbelor plutește printre mese. Compania este plăcută – oameni culti, inteligenți, sofisticăți, care au multe de spus.

Ce ascultam noi, cei care stăteam pe acele perne, jucându-ne cu paharele de vin? Gazda noastră istorisea din nou povestea cu autocarul. Mulți dintre noi auziseră în ultimele două zile doar fragmente din acea poveste, dar părea neverosimilă chiar și pentru noi, cei care eram obișnuiți cu poveștile incredibile. Gazda noastră era o persoană de încredere, ba mai mult, aflase informația direct de la sursă, sau cel puțin de la una dintre persoanele implicate în acel incident.

Cu două luni în urmă, consiliul Asociației Scriitorilor a primit invitația de a participa la o conferință în Armenia. Invitația era adresată tuturor membrilor consiliului. La început, mulți dintre aceștia au primit telefoane de amenințare din partea agenților serviciului de informații, care li *sfătui*au să nu se ducă la conferință, dar, după un timp, cei aflați la putere au părut să se înduplece în această privință și chiar să încurajeze călătoria. În cele din urmă, vreo douăzeci dintre membri au acceptat invitația și au hotărât să închirieze un autocar. Din acest punct, poveștile încep să difere în privința detaliilor – unii pretind că au bănuț încă de la bun început că ceva era suspect; alții se acuză reciproc că au fost complici la

conspirație. Cu toții sunt însă de acord în privința faptului că toți cei douăzeci și unu de scriitori au pornit la drum. Unora li s-a părut ciudat că autocarul n-a ajuns la timp și că șoferul fusese schimbat. Alții au observat că anumiți colegi au contramandat totul și au hotărât să nu mai plece exact în dimineața cu pricina.

În cele din urmă au plecat. Călătoria a decurs bine până după miezul nopții, sau, după cum spun unii, până în jurul orei două dimineața, când toți pasagerii dormeau – toți, în afara unui insomniac, care a observat că autocarul se oprise și șoferul dispăruse. A privit pe geam și a văzut că autocarul era oprit pe marginea unei prăpăstii foarte adânci. În acel moment, a alergat – strigând pentru a-i trezi pe ceilalți – până la locul șoferului, a trecut la volan și a întors autocarul. Ceilalți pasageri, care se treziseră înspăimântați din somn, au coborât agitați din autocar și s-au trezit în fața membrilor securității care se aflau acolo cu Mercedesurile și cu elicopterele. Pasagerii au fost duși în diferite avanposturi pentru a fi interogați și, după ce li s-a spus explicit să nu povestească nimic, au fost eliberați. În ziua următoare, tot Teheranul auzise cele întâmplate. Se pare că planul era ca autocarul să fie aruncat în prăpastie și să se pretindă că totul fusese doar un accident.

Circulau multe glume pe tema asta și a altor incidente similare. Mai târziu în acea noapte, în drum spre casă, am discutat cu Bejan despre teribila încercare prin care trecuseră scriitorii. „Este așa de ciudat, spuse el. De obicei, când vorbești despre majoritatea acestor scriitori, o faci din pricina frustrării pe care ți-o creează atitudinea lor față de literatură, dar o asemenea întâmplare face ca toate acestea să devină irelevante. Nu contează cât de mult te contrazici cu acești oameni sau ce părere ai despre ei ca scriitori, în cele din urmă compasiunea biruie toate celelalte considerente.“

La scurt timp după acea petrecere, într-o dimineață, am fost treziți de o prietenă care era căsătorită cu unul dintre fondatorii Asociației Scriitorilor. În voce i se citea spaima. Voia să știe dacă putem suna la BBC să anunțăm ce se întâmplă. Ea și soțul ei fuseseră obligați să părăsească Teheranul pentru o vreme, până ce lucrurile se mai linișteau, și ne întreba dacă fiul ei poate să stea la noi pentru câteva zile.

Acest incident fusese precedat de multe altele: atacul de la o mică petrecere dată de consulul german în propria casă, în cinstea unor intelectuali și scriitori, care s-a soldat cu arestarea acestora; dispariția unui cunoscut ziarist de stânga, redactor al unei reviste de succes, care fusese arestat împreună cu alte persoane și reținut în continuare, după ce li se dăduse drumul celorlalți. Mai târziu s-a spus că plecase în Germania, unde trăiau soția și familia lui, dar el nu a ajuns niciodată acolo. Guvernul iranian pretindea că acesta părăsise Iranul și că germanii îl reținuseră. Guvernul german a negat toate aceste acuzații. Mișcarea de protest creată la nivel internațional de dispariția lui a ținut povestea pe prima pagină a ziarelor. Într-o zi a apărut pe aeroportul din Teheran, spunând o poveste stranie, cum că fusese plecat în Germania și de acolo într-o altă țară. Câteva zile mai târziu, a publicat o scrisoare deschisă în care descria torturile la care a fost supus de către regim și bineînțeles că a fost arestat din nou. În cele din urmă, a fost eliberat în urma presiunii internaționale. La scurt timp după acest episod, un editor care-l ajutase pe el și pe alți scriitori disidenți a plecat de acasă și nu s-a mai întors niciodată. Corpul său, ca al multor alți disidenți, a fost aruncat într-un loc părăsit de la periferia Teheranului.

Pe la mijlocul anilor nouăzeci, într-un efort de deschidere către Europa, un număr de intelectuali occidentali au fost invitați în Iran. Paul Ricoeur a venit pentru o serie de conferințe. A ținut trei prelegeri; la fiecare dintre acestea, publicul se revărsase până pe holuri și pe scări. La ceva timp după aceea, V.S. Naipaul a venit în Iran. În Isfahan a fost întâmpinat de către Ahmad Mir Alai, un bine-cunoscut traducător și editor. Parcă îl văd în fața ochilor pe Mir Alai, în librăria lui din Isfahan, care devenise un loc de întâlnire și discuții pentru intelectuali și scriitori. Era un bărbat palid; pielea lui părea că se decolorase. Era mic și îndesat și purta ochelari cu rame rotunde. Nu știu cum, dar combinația între tenul palid și corpul durduțiu te făcea să ai încredere în el și să-i încredințezi poveștile tale. Avea o minte ascuțită și părea genul de om care te ascultă și îți arată compasiune. Acest lucru se datora în parte faptului că, spre deosebire de prietenii săi mai militanți, el nu era o persoană combativă. Îl puteam considera o victimă, deoarece nu era interesat de

politică – uneori era prins la mijloc și trebuia să ia o atitudine politică radicală, în pofida firii sale. Avea un excelent gust în alegerea autorilor din care făcea traduceri, pe listă aflându-se Naipaul, Kundera și o mulțime de alți scriitori.

La câteva luni după ce Naipaul a părăsit Iranul, trupul lui Mir Alai a fost găsit pe stradă, lângă o rigolă. Plecase de acasă în cursul dimineții și nu s-a mai întors. Seara târziu, familia a fost anunțată că murise. O sticlută de votcă fusese găsită într-unul din buzunare. Pe partea din față a cămășii fusese stropit cu votcă, în încercarea de a face să pară că Mir Alai trăsese o beție ziua în amiaza mare și că suferise un atac de cord în plină stradă. Nimeni nu a crezut așa ceva. I-a fost descoperită o vânataie mare pe piept și urma unei injecții pe un braț. Fusese interogată și, fie din greșeală, fie deliberat, ucis.

Imediat după acest incident, Jahangir Tafazoli, faimosul expert în Iranul antic, a fost găsit mort. Îl cunoșteam bine. Era foarte timid și slabuț; avea o claie de păr negru și ochi mari, ce păreau imenși sub lentilele ochelarilor. Tafazoli nu era implicat în politică, deși scrisese pentru Encyclopedia Iranica, un proiect coordonat de către un remarcabil om de știință iranian, profesor la Columbia, care fusese pus sub acuzație de către guvernul iranian. Aria lui de cercetare – Iranul pre-islamic – era detestată de regimul islamic. Plecase de la Universitatea din Teheran către casă și pe drum, dintr-o mașină, îi dăduse un telefon suspect fiicei sale, acasă. Corpul i-a fost găsit la marginea unui drum aflat departe atât de locuința sa, cât și de universitate. S-a susținut că, încercând să schimbe cauciucul, fusese lovit de o mașină.

De nenumărate ori, la servicii funerare, petreceri și întruniri, discutăm cu prietenii și colegii despre aceste morți. Reaminteam în discuție și evocam obsesiv felul în care se spunea oficial că muriseră, apoi îi ucideam din nou, încercând de astă dată să înțelegem felul în care muriseră de fapt. Încă mi-l inchipui pe Tafazoli stând în mașină între doi bătauși, obligat să o sune acasă pe fiica sa, și apoi stau și mă întreb: Unde l-au ucis? L-au lovit în mașină? Sau l-au dus într-una din casele lor conspirative și l-au omorât acolo, după care l-au aruncat pe drumul acela pustiu?

„Dacă promiți că te porți frumos, îmi spuse magicianul la telefon, am o surpriză pentru tine.“ Am convenit să ne întâlnim la o cafenea populară, care dădea într-un restaurant și avea propria patiserie la intrare. Numele îmi scapă și oricum, sunt sigură că a fost schimbat după revoluție, la fel ca numele multor altor localuri.

Am ajuns cu rucsacul plin de cărți și l-am găsit pe magician la o masă așezată într-un colț, răsfoind propriul lui teanc de cărți. „Cautai o ediție engleză din *O mie și una de nopți*, spuse el. Ți-am găsit o ediție Oxford.“ Am comandat un cappuccino pentru mine, un espresso pentru el și două *napoleon*, produsele de patiserie pentru care era renumită acea cafenea. „Ți-am adus și poemul lui Auden pe care-l căutai, deși nu știu sigur de ce ai nevoie de el“, spuse magicianul, întinzându-mi o coală pe care era scrisă la mașină *Scrisoarea către Lordul Byron*, de Auden.

„Am avut o discuție foarte interesantă zilele trecute la curs, am spus eu. Vorbeam despre *Iarna decanului* și *Lolita* și despre alte cărți studiate la curs. Una dintre fetele mele, Manna – îți amintești de ea?“ „Da, mi-o amintesc pe Manna, poeta ta.“ „Da, ei bine, Manna m-a întrebat cum îi putem asocia pe acești autori cu Jane Austen, care este mult mai încrezătoare în ceea ce privește lumea și oamenii.“

„Mulți oameni fac această greșeală în privința lui Austen, spuse el. Ar trebui s-o citească cu mai multă atenție.“

„Da, exact asta i-am spus și eu – tema predilectă a lui Austen este cruzimea săvârșită de oameni ca noi, nu în împrejurări extraordinare, ci în situații obișnuite. Cu siguranța că lucrul asta e și mai

infricoșător, nu? Și iată de ce îmi place Bellow“, am spus cu emfază, gândindu-mă la noua mea pasiune.

„Ce nestatornică ești! spuse el. Cu Nabokov ce s-a întâmplat? O carte și deja îl uiți?“ „Nu e vorba de asta, am răspuns, încercând să-i ignor tonul ironic, dar romanele lui Bellow vorbesc despre cruzime la modul personal, despre coșmarul de a fi liber, despre povara liberului-arbitru -- și asta este valabil și pentru romanele lui James. Libertatea și asumarea responsabilității pentru deciziile luate pot fi înspăimântătoare.“ „Da, mai ales să nu ai o Republică Islamică pe care să dai vina. zise el. Și nu o spun pentru că ei ar fi nevinovați -- departe de mine gândul asta“, adăuga după o scurtă pauză.

„Ia ascultă aici, am spus rasfoind prin *More Die of Heartbreak*, carte pe care o adusesem special pentru a-i citi pasajele mele preferate:

Scopul Revoluției a fost încercarea de a izola Rusia de coșmarul conștiinței moderne. În această țară claustrată, Stalin inocula *vechea* moarte. În Occident, nenorocirea era *noua* moarte. Nu există cuvinte pentru a descrie ce se întâmplă cu sufletul celor din lumea liberă. Nu contează funcțiile înalte și stilul luxos de viață. Știm, în străfundurile minții, că asta nu duce la nimic bun. Toate aceste lucruri sunt percepute de către centrii izolați ai conștiinței, care luptă împotriva stării de veghe absolută. Starea de veghe absolută ne-ar face să ne asumăm noua moarte, nenorocire caracteristică părții *noastre* de lume. Activarea conștiinței față de ceea ce se întâmplă *cu adevărat* în lume ar fi un proces de purificare.“

„Îmi place sintagma *vechea moarte*, i-am spus. La un moment dat vorbește despre atrofierea sentimentelor -- Occidentul e cuprins de o atrofiere a sentimentelor...“

„Da, răspuse el. Domnul Bellow, sau după cum îi spun studenții, Saul, poate fi citat cu ușurință. Nu sunt sigur dacă asta e o virtute sau un defect.“

„Dar cine m-a inițiat? Cine mi-a dat *Filiera Bellarosa*? I-am întrebat pe un ton acuzator. Cred că e un autor important pentru studenții mei, care au tendința să privească Occidentul fără nici un pic de spirit critic. Din pricina Republicii Islamice, și-au format o imagine mult prea roz despre Occident. Tot ce e bun, în ochii lor provine din America sau din Europa, de la ciocolată și gumă de mestecat, până la Austen și Declarația de Independență. Bellow le

oferă o perspectivă mai realistă asupra Vestului. Le dezvăluie problemele și temerile occidentalilor.“

„Uite ce vreau să spun. Asta e ideea. De aceea...“ Dar magicianul nu se uita la mine. „Nu mă ascultă!“ am spus supărată. Privea undeva în spatele meu și făcea semne ospătarului, care sosi îndată la masa noastră. „Ce se întâmplă? Ce-i cu agitația asta?“ întrebă el. Pentru că într-adevăr era zarvă în spatele nostru, fapt ce-mi scăpase din vedere în râvna mea de a expune virtuțile domnului Bellow.

Ospătarul ne-a explicat că era vorba despre o razie. Garzile stăteau la ieșire și îi controlau pe cei care începuseră să plece. Ne-a sugerat delicat că dacă nu suntem rude, ar fi mai bine ca magicianul să se mute la o altă masă, iar eu să spun că aștept o comandă de la patiserie, când voi fi întrebată ce fac acolo.

„Dar nu facem nimic rău, am spus. Nu am de gând să mă mut, și nici tu nu o vei face!“ am adăugat, întorcându-mă spre magician. „Nu fi nesăbuită! a spus el. Doar nu vrei să iasă un scandal.“ „Îl sun pe Bijan chiar acum“, am spus eu. „La ce bun? Chiar crezi că or să-l asculte, de vreme ce nici soția nu și-o poate struni?“ răspunse el. S-a ridicat de la masă, cu ceașca de cafea în mână. „Ai uitat ceva“, am spus întinzându-i exemplarul din *O mie și una de nopți*. El a spus, în engleză: „Acum chiar te porți copilărește!“ „Cred că ai nevoie de ceva care să te țină ocupat, și, de altfel, deja am fotocopiât celalalt exemplar pe care mi l-ai dat.“ El s-a mutat la o masă departe de mine, luându-și cărțile și cafeaua, iar eu am rămas singură, încercând să-mi mănânc prăjitura, rasfoind frenetic prin *More Die of Heartbreak*, de parcă toceam pentru examenul de a doua zi.

Garzile Revoluționare au intrat în cafenea și au început să treacă pe la fiecare masă. Câțiva tineri reușiseră să se strecoare afară la timp, dar alții nu fuseseră la fel de norocoși. O familie formată din patru membri, magicianul meu, două doamne de vârstă mijlocie și trei bărbați tineri au fost lăsați la urmă. Când comanda mea a fost gata, m-am ridicat de la masă și i-am lăsat un bacșiș gras ospătarului. Am scăpat din brațe pachetul cu cărți, care s-au împrăștiat pe podea, am așteptat ca ospătarul să-mi aducă o sacoșă și am plecat fără să privesc spre magician.

În taxi, mă simțeam confuza, nervoasă și puțin cuprinsă de remușcări. Voi pleca din țară, mi-am spus în sinea mea. Nu mai pot trăi în felul asta. De fiecare dată când se întâmpla ceva de genul asta, eu, ca și mulți alții, mă gândeam să plec într-un loc unde viața de zi cu zi să nu mai semene cu un câmp de luptă. În ultima vreme, gândul de a părăsi Iranul devenise mai mult decât un mecanism de autoapărare, iar incidentele de genul acesta erau un factor hotărâtor. Unii dintre prietenii și colegii mei încercaseră să se adapteze situației. „Cu mintea și cu sufletul nu suntem de partea regimului, spunea unul dintre ei, dar ce altceva putem face decât să ne supunem? Să infund pușcări și să-mi pierd slujba doar de dragul a două șuvițe de păr purtate la vedere?” Cândva doamna Rezvan a spus: „De-acum ar trebui să fim obișnuite cu toate lucrurile astea; tinerele din ziua de azi sunt cam răsfațate – vor cam multe. Uitați-va la Somalia sau la Afganistan! În comparație cu femeile de acolo, trăim regește“.

„Nu mă pot obișnui!“ a spus Manna într-una dintre zile. Și n-o puteam condamna. Eram nefericite. Comparam situația în care eram cu ceea ce am fi putut avea și găseam puțină consolare în faptul că milioane de oameni erau și mai nefericiți ca noi. De ce-ar fi trebuit ca suferința altora să ne facă pe noi mai ferice sau mai mulțumite?

Când am ajuns acasă, Bijan și copiii erau la parter, în apartamentul mamei mele. Am pus în frigider prăjiturile *napoleon* pe care le luasem pentru ei și am lăsat afară prăjitura cu morcov pentru mama. Apoi m-am dus direct la congelator, mi-am umplut un bol mare cu înghețată peste care am turnat cafea și alune, iar când copiii și Bejan au urcat, eu deja eram în baie și vomitam. Toată noaptea am vomitat. La un moment dat magiciarul meu a sunat. „Îmi pare așa de rău! O întâmplare ca asta te face să te simți pângărit“, a spus. „Și mie îmi pare rău, i-am răspuns. Tuturor ne pare rău – nu uita să-mi dai un autograf pe carte!“

Stomacul meu nu mai suporta nimic, nici măcar apa, iar dimineața, când am deschis ochii, camera a început să se învârtască; vedeam numai luminițe care dansau amețitor în aer. Am închis ochii, i-am deschis din nou, dar luminițele au reapărut. M-am apucat cu mâinile de stomac și am fugit la baie, unde am vomitat doar fiere. Toată ziua am stat în pat, cu pielea sensibilă până și la atingerea cearsafurilor.

N-ai putea s-o șochezi mai mult decât mă șochează ea pe mine;
 Pe lângă ea, Joyce pare nevinovat ca iarba.
 Nu mă simt în largul meu văzând
 O englezoaică, fată bătrână din clasa de mijloc
 Cum descrie efectul senzual pe care-l au banii
 Și cum dezvăluie așa deschis și cu atâta seriozitate
 Baza economică a societății.

O fată este violată, dusă în portbagajul unei mașini și apoi ucisă. Un tânăr student este omorât și i se taie urechile. În romanele lui Bellow au loc discuții despre lagăre de prizonieri, despre moarte și distrugere; Nabokov descrie monștri precum Humbert, care violează fete de doisprezece ani; chiar și în opera lui Flaubert există atât de multă durere și trădare. „Ce legătură au toate acestea cu Austen?” întrebă Manna într-una din zile.

Într-adevăr, care era legătura? Satirele lui Austen și caracterul ei generos le-au făcut pe studentele mele să împărtășească opinia conform căreia ea era o celibatară nostimă, împacată cu lumea, prea puțin conștientă de brutalitatea oamenilor. A trebuit să le amintesc de *Scrisoarea către Lordul Byron* de Auden, în care poetul îi cere lui Byron să-i transmită lui Jane Austen cât de iubite sunt romanele ei aici.

Eroinele lui Austen sunt neîndurătoare și se poartă după bunul lor plac. Există multă trădare în romanele ei, multă lăcomie și falsitate, mulți prieteni neloiali, mame egoiste, tați tiranici, atât de multă vanitate, cruzime și durere. Austen e generoasă cu păcătoșii

ei, dar asta nu înseamnă că iartă pe cineva, nici măcar pe eroinele ei. Eroina ei preferată și cea mai puțin atrăgătoare, Fanny Price, este de fapt cea care suferă cel mai mult.

Ficțiunea modernă scoate la iveală răul din viața de familie, din relațiile banale, din oamenii obișnuiți, ca mine și ca tine („Cititorule! *Bruder!*” – cum a spus Humbert). Răul în creația lui Austen, ca în majoritatea marilor opere literare, constă în incapacitatea de a-i vedea pe ceilalți, și, prin urmare, de a te identifica emoțional cu ei. Ceea ce este mai înfricoșător e faptul că această incapacitate de a vedea poate exista atât în cei mai buni dintre noi (Eliza Bennet), cât și în cei mai răi (Humbert). Avem capacitatea de a deveni cenzorul orb, de a le impune celorlalți viziunile și dorințele noastre.

Odată ce răul e individualizat, devenind parte din cotidian, calea de a-i ține piept devine de asemenea individuală. Întrebarea esențială e cum supraviețuiește sufletul. Iar răspunsul este: cu ajutorul dragostei și al imaginației. Stalin a pustiit sufletul Rusiei inoculând vechea moarte. Mandelstam și Siniavski au redat viața acestui suflet, recitând poezii colegilor de închisoare și scriind despre asta în jurnalele lor. „Probabil că pentru a rămâne poet în asemenea împrejurări, scria Bellow, trebuie să ajungi și în miezul politicii. Sentimentele și trăirile umane, înfașurarea și chipul uman își recapătă locul care li se cuvine – prim-planul.”

18

Decizia de a părăsi Iranul a venit absolut întâmplător – cel puțin așa a părut. Asemenea decizii, indiferent cât de spectaculoase ar fi, rareori sunt planificate. La fel ca și căsătoriile care merg prost, sunt rezultatul anilor întregi de resentimente și de furie care deodată se sfârșesc printr-o hotărâre fatală. Ideea de a pleca, la fel ca și posibilitatea divorțului, stă la pândă în mintea noastră, întunecată și sinistră, gata să iasă la suprafață la cea mai mică provocare. Dacă ne întreba cineva de ce plecăm, înșiram din nou motivele obișnuite: locul meu de muncă și sentimentele mele ca femeie, viitorul copiilor noștri și călătoriile mele în Statele Unite, care ne făcuseră încă o dată conștienți de alegerile pe care le puteam face și de posibilitățile pe care le-am avea astfel.

Pentru prima dată, eu și Bijan am avut certuri serioase, și pentru o vreme nu vorbeam despre nimic altceva în afară de decizia de a pleca sau de a rămâne. Când Bijan a constatat că de data asta eram hotărâta să plec, a urmat o perioadă de tăcere chinuitoare; apoi am trecut printr-o fază în care am avut certuri lungi și supărătoare, la care participau familia și prietenii. Bijan spunea că nu era o idee prea grozavă și că trebuia să așteptăm cel puțin până mai cresc copiii; magicianul meu spunea că e cel mai bun lucru pe care îl puteam face; prietenii mei aveau păreri împărțite. Fetele mele nu voiau ca eu să plec, dar multe dintre ele hotărâseră la rândul lor să plece. Părinții mei doreau să plecăm, chiar dacă asta însemna că ei vor rămâne singuri. Perspectiva unei vieți mai bune pentru copii –

chiar dacă o iluzie – este foarte atrăgătoare pentru majoritatea părinților.

În cele din urmă, Bijan, mereu rațional și mult prea chibzuit, fusese de acord că trebuie să plecăm – cel puțin pentru câțiva ani. Acceptarea noului nostru destin îl pusese în mișcare. Felul lui de a face față plecării noastre iminente era unul pragmatic; se ocupa cu dezmembrarea a optsprezece ani de viață și munca și cu înghesuirea lor în cele opt geamantane pe care ne era îngăduit să le luăm cu noi. Eu mă descurcam altfel: evitam realitatea, până la negarea acesteia. Faptul că el suporta totul atât de elegant mă făcea să mă simt vinovată și nesigură. Amânam pregătirea bagajelor și refuzam să vorbesc serios despre asta. La curs, atitudinea degajată și neserioasă pe care o adoptam le deruta pe fete, acestea neștiind cum să reacționeze.

Nu discutaserăm niciodată așa cum ar fi trebuit despre hotărârea mea de a pleca. Era clar faptul că nu voi putea ține la nesfârșit cursul, și-mi exprimasem speranța că fetele vor organiza propriile lor cursuri, la care vor aduce cât mai multe prietene. Simțeam tensiunea care plutea în aer în momentele de tăcere ale Mannei și în aluziile indirecte pe care Mahshid le făcea, vorbind despre datoria față de cămin și de țară. Celelalte arătau o anumită neliniște și tristețe la gândul că totul va lua sfârșit. „Locul dumneavoastră va fi atât de gol“, a spus Yassi, folosind o zicală persană – dar și ele începuseră să urzească planuri de plecare.

În momentul în care decizia noastră de a pleca a fost definitivă, nimeni n-a mai vorbit despre asta. Tata a devenit mai retras, ochii lui parând că privesc într-un punct dincolo de orizontul unde parcă dispărașem deja. Mama devenise dintr-odată supărată și plină de resentimente. Insinua că decizia mea de a pleca îi confirmase cele mai amare suspiciuni și dovedise încă o dată lipsa mea de loialitate. Prietena mea cea mai bună m-a însoțit să cumpăr cadouri și vorbise despre orice altceva, numai despre plecare nu. Fetele mele nu au luat notă de schimbare. Doar copiii pomeneau de plecarea noastră iminentă, cu un amestec de încântare și tristețe.

Există o sintagmă în limba persană, „piatra răbdătoare“, pe care oamenii o folosesc de obicei în vremuri de neliniște și încercări. Se spune că o persoană își povestește toate necazurile și nemulțumirile acestei pietre. Piatra ascultă și absoarbe toate durerile și secretele, și astfel omul este vindecat. Uneori piatra nu mai poate îndura povara și explodează. Magicianul nu era „piatra mea răbdătoare“, iar el niciodată nu-și spusese povestea – pretindea că oamenii nu ar fi interesați s-o audă. Cu toate acestea el petrecea nopți întregi ascultând și absorbind necazurile și nemulțumirile altora, iar pentru mine sfatul lui era să plec: să plec, să-mi scriu povestea și să am propriul curs.

Probabil că observa ce mi se întâmplă mai clar decât o făceam eu. Ceea ce înțeleg acum este că, în mod ironic, cu cât deveneam mai atașată de cursul și de studentele mele, cu atât mă detașam mai mult de Iran. Pe măsură ce descopeream lirismul din viețile noastre, propria mea viață devenea o rețea de ficțiuni. Acum pot vorbi despre toate acestea cu o oarecare claritate, dar la vremea aceea nimic nu era prea limpede. Lucrurile erau mult mai complicate.

Mergând spre apartamentul său, tot invârtindu-mă și răsucindu-mă, și trecând încă o dată pe lângă bătrânul copac din fața casei lui, un gând mi-a venit brusc în minte: amintirile se eliberează de realitatea pe care o evocă. Ne fac îngăduitori față de cei care ne-au rănit profund sau ne provoacă resentimente la adresa celor pe care cândva i-am acceptat și iubit necondiționat.

Împreună cu Reza ne așezăm din nou la aceeași masă rotundă de lângă tabloul cu pomi înfloriți, stăm de vorbă și mâncăm sendvișurile interzise – cu șuncă și brânză. Magicianul nostru nu bea. Refuza să se compromită cu marfă de contrabandă: casete video și vinuri vândute la negru, romane și filme cenzurate. Nu se uita la televizor și nici la cinematograful nu merge. Să urmărească un film îndrăgit e o anatemă pentru el, deși pentru noi face rost de casete cu filmele lui preferate. Astăzi ne-a adus un vin făcut în casă. Vinul, de un roz plin de păcat, era pus în cinci sticle pentru oțet. Mai târziu, când am ajuns acasă, am deslăcut o sticlă și am gustat din vin. Ceva se întâmplase, pentru că vinul avea gust de oțet, dar bineînțeles că lui nu i-am spus asta.

Subiectul fierbinte al zilei era Mohammad Khatami și recenta sa candidatură. Khatami era cunoscut printre intelectuali în principal datorită scurtei perioade în care fusese ministru al culturii și devenise în câteva săptămâni un nume care era pe buzele tuturor. În autobuze și în taxiuri, la petreceri și la locul de muncă, toată lumea vorbea despre Mohammad Khatami, pe care aveam datoria morală să-l votăm. Nu era de ajuns faptul că, de peste șaptesprezece ani, membrii clerului ne spuneau că votul nu este o simplă indatorire, ci o datorie religioasă; acum adoptaserăm noi înșine această atitudine. Prietenii se duceau de râpă din pricina acestei probleme.

În ziua în care mă duceam spre casa magicianului, luptându-mă să-mi țin basmauă bine înfașurată în jurul capului, am observat pe un zid un afiș electoral cu chipul lui Khatami. Era o fotografie mare a acestuia, înconjurată de un text scris cu litere uriașe: **IRANUL S-A ÎNDRĂGOSTIT DIN NOU! O nu, mi-am spus deznădăjduita – nu din nou!**

Stând noi în jurul mesei magicianului, locul afâtor povești pe care le-am spus sau creat, am început să le vorbesc despre acel afiș. Ne iubim familiile, amantii, prietenii, dar trebuie să ne îndrăgostim de politicieni? Chiar și la curs ne certam din pricina lui. Manna nu vedea nici un motiv pentru care ar fi trebuit să-l votăm; ea spunea că nu are importanță dacă va putea purta o basma de culoare deschisă sau dacă va avea voie să poarte la vedere câteva șuvițe de păr. Sanaz

era de părere că, data fiind alegerea între rău și mai rău, trebuie ales răul; iar Manna a răspuns că ea nu dorește un gardian mai amabil, ci dorește să scape de închisoare. Azin spuse: „Tipul ăsta vrea să fie respectata litera legii? Nu e aceeași lege care îți permite soțului meu să mă bată și să îmi ia fiica?” Yassi era confuză, iar Mitra spunea: „Chiar și cu prilejul acestor alegeri, circulă zvonuri cum că pașapoartele vor fi verificate și nu ți se va permite să părăsești țara dacă nu ai votat.” „Alte zvonuri la care nu trebuie să-ți pleci urechea”, spuse Mahshid cu asprime.

„De obicei, oamenii capătă ceea ce merită”, spuse Reza, mușcând din sendvișul lui cu șunca și brânză. I-am aruncat o privire plină de reproș. „Vorbesc serios, zise el. Dacă suntem gata să ne lăsăm prostiți de așa-zisele alegeri – știm cu toții că nu sunt niște alegeri reale, de vreme ce orice musulman cu recomandări ireproșabile de revoluționar, ales de către Consiliul Gardienilor și aprobat de Liderul Suprem, poate deveni candidat. Oricum, ideea e că atâta timp cât acceptăm această șaradă numită *alegeri* și sperăm că vreun Rafsanjani sau Khatami ne vor salva, merităm dezamăgirile din ultima vreme.”

„Dar aceste dezamăgiri nu au doar o singură fațetă, adăugă magicianul. Cum crezi că se simte domnul Khamenei când vede tinere ca Mitra și Sanaz corupând fete cuminți precum Yassi și Mahshid? spuse întorcându-se către mine cu o privire întrebătoare și ridicând din sprânceană. Sau când îi aude pe foștii lui colegi de revoluție citându-i pe Kant și pe Spinoza în loc să vorbească despre Islam? Și apoi mai e și fiica președintelui, care încearcă să adune voturi promițându-le femeilor dreptul de a se plimba cu bicicleta în parcurile publice.”

„Toate astea sunt ridicole”, am spus.

„Poate ție ți se par ridicole, zise el, dar nu prea sunt amuzante pentru președinte și pentru adepții săi, care trebuie să cucerească inimile și mințile copiilor revoluției promițându-le – cel puțin implicit – accesul la toate lucrurile din Occident. Și cu toate astea, adăugă el, acești tineri îl ascultă pe Michael Jackson și îl citesc pe Nabokov al tău cu mai mult entuziasm și plăcere decât am făcut-o

noi vreodată, în tinerețea noastră decadentă. Și de altfel, de ce-ți mai faci griji? Vei pleca curând și ne vei lăsa în urmă pe noi și problemele noastre.”

„N-o să vă părăsesc nici pe voi, nici problemele voastre, am spus eu. Contez pe voi să mă țineți la curent.”

„Nu, n-am s-o fac, răspunse el. După ce-ai să pleci, nu vom mai comunica.”

Ca răspuns la privirea mea șocată, spuse: „Poți s-o numești autoapărare sau lașitate, dar nu vreau să țin legătura cu aceia dintre prietenii mei care sunt îndeajuns de norocoși încât să plece”.

„Dar chiar tu m-ai încurajat”, am spus uimită de ceea ce auzeam.

„Ei bine, da, însă asta e o altă problemă. Dar oricum, astea sunt regulile mele. Rar văzut, repede uitat; ochii care nu se vad, se uită etc. Trebuie să mă protejez!”

A făcut tot ce i-a stat în putință pentru a mă ajuta să plec, și totuși, când a văzut că sunt gata de plecare, când totul a ajuns la un sfârșit, nu era fericit pentru mine. Era dezamăgit? Credea că plecarea mea era o critică la adresa celor pe care-i lasam în urmă?

Vorbeam la telefon când a sosit Nassrin. Negar, care îi deschisese ușa, striga întruna, deși nu era nevoie: „Mamă! Mamă! A venit Nassrin!“ După câteva minute Nassrin intră cu timiditate, dar se opri în ușă de parcă deja regreta faptul că venise în vizită. I-am făcut semn să mă aștepte în living. „Te sun mai târziu, i-am spus prietenei mele. Una dintre fetele mele a venit să mă vadă.“ „Una dintre fete?“ spuse ea – știa foarte bine ce voiam să spun. „Studente, am spus. Studente!“ „De ce nu-ți vezi de viață, femeie? De ce nu te întorci în învățământ?“ „Dar lucrez în învățământ!“ „Știi ce vreau să spun. Apropo, că tot veni vorba de studentele tale, Azin a ta mă scoate din minți. Fata asta habar n-are ce-i în mintea ei – ori face un joc pe care eu nu-l înțeleg.“ „Își face griji pentru fiica ei, am răspuns în grabă. Ascultă, chiar trebuie să închid. Te sun eu mai târziu.“

Când am intrat în living, Nassrin se uita la pasărea-paradisului și își rodea unghiile cu concentrarea unei persoane care face asta tot timpul. Trebuia să ghicesc dinainte că face parte din categoria oamenilor care-și rod unghiile, îmi amintesc că m-am gândit în acel moment – probabil că se abține cu greu să nu facă asta și la ore.

Când mi-a auzit vocea, s-a întors brusc și și-a ascuns dintr-un impuls mâinile la spate. Pentru a depăși momentul acela stânjenitor, am întrebat-o ce dorește să bea. Nu dorea nimic. Nu își scosese veșmântul, doar îi desfăcuse nasturii, lăsând să se vadă o cămașă albă, băgată în niște pantaloni negri, de catifea. Purta pantofi sport Reebok, iar parul era strâns într-o coadă de cal. Era o fată draguță,

tânără și fragilă, ca orice altă fată din oricare colț al lumii. Se mișca de pe un picior pe altul, amintindu-mi de prima zi când o văzusem, în urmă cu aproape șaisprezece ani. „Nassrin, stai locului o clipă! i-am spus ușor. Sau și mai bine, ia loc! Stai jos, te rog – nu, hai mai bine la parter, în biroul meu; e mai intim acolo.“

Înceream să amân momentul în care urma să-mi spună ce hotărâse. Ne-am oprit puțin în bucătărie. I-am dat ei coșul cu fructe, iar eu am pus pe o tavă un urcioc cu apă, două pahare și niște farfurii. Pe scări m-a prins și a spus: „Plec!“ Știam din experiență că nu trebuia să o deșcumpanesc și mai mult, așa că nu m-am arătat prea surprinsă. „Unde pleci?“ „La Londra, să locuiesc cu sora mea pentru un timp.“ „Și cum rămâne cu Ramin?“ Ajunseserăm în biroul meu. A așteptat să deschid ușa, și-a mutat din nou greutatea corpului de pe un picior pe celălalt, de parcă nici unul dintre picioare nu dorea să-și asume responsabilitatea poverii pe care o duce. Mi-am dat seama după paloarea și după expresia socată a feței că nu trebuia să fi pus acea întrebare. „Am terminat-o cu el“, a murmurat pe când intram în cameră.

„Cum ai să pleci?“ am întrebat-o când am luat loc, ea cu spatele la fereastră, iar eu așezată pe canapeaua de lângă peretele pe care trona un tablou mare cu Munții Teheranului – mult prea mare pentru acea încăpere. „Cu contrabandiștii, a spus ea. Autoritățile tot nu-mi dau pașaportul. Va trebui să merg până în Turcia pe jos și acolo o să-l aștept pe cumnatul meu să vină să mă ia.“

„Când ai să pleci?“ „Peste vreo săptămână, spuse ea. Nu știu exact data; o să mă anunțe ei. Ai să afli de la Mahshid, adaugă după o pauză. E singura de la cursul nostru care știe.“

„Merge cineva cu tine?“ „Nu. Tata e împotriva plecării mele. A fost de acord, într-un final, doar să-mi plătească o parte din cheltuieli. Sora mea se ocupă de restul – ea numește asta *operațiunea de salvare*. Tata spune că dacă insist cu planul asta nebunesc, mă lasă pe cont propriu. Pentru el, acești oameni, indiferent ce credem noi despre ei, sunt poporul nostru. A mai pierdut o fiică, și acum mai pierde încă una. Spune că întâi am vrut să vin la acest curs, iar

acum vreau să plec.“ „Credeam că nu știe despre curs“, i-am zis. „Se pare că a știut; și el păstra aparențele.“

Își freca mâinile obsesiv și se ferea să mă privească direct. Asta era Nassrin, sau, ca să fiu sinceră, așa eram noi două când eram împreună: împărțind cele mai intime momente cu o ridicare din umeri, pretinzând că nu suntem apropiate. Nu era curaj ceea ce ne făcea să ne comportăm atât de nepăsător și de impersonal când era vorba despre atât de multă durere; era un fel aparte de lașitate, un mecanism de apărare distructiv, care-i obliga pe oameni să asculte cele mai înfiorătoare experiențe de viață și totuși să nu fie în stare să ofere consolare: *Nu trebuie să-ți pară rău pentru mine; nu e prea grav, mă descurc. Nu, chiar nu e nimic!*

Mi-a povestit că dintre toți anii pe care-i petrecuse în închisoare, toți anii de război, această perioadă de acomodare fusese cea mai grea pentru ea. La început se gândise că avea nevoie să plece doar o perioadă. Dar, treptat, și-a dat seama că pur și simplu dorea să plece. Nu voiau să-i facă pașaport, atunci o să plece ilegal, nu o deranja absolut deloc asta.

Mă purtam de parcă discutam despre o călătorie oarecare, o vizită obișnuită la sora ei în Londra – „Vremea este cam umedă în această perioadă a anului; roagă-i să te ducă la Globe...“ „Și de ce ai terminat-o cu Ramin? nu m-am putut abține să întreb. S-a opus plecării tale sau tocmai el a provocat-o?“ „Nu, el – ei bine, știa cât de mult îmi doream să plec, din cauza bolii pe care o am din timpul detenției. Noi – sora mea, mama și cu mine – ne gândeam de multă vreme că m-aș putea îngriji mai bine acolo.“ Niciodată nu o întrebam despre ce boala era vorba.

„La început, Ramin, un om onorabil – pentru un scurt moment, un surâs li readuse pe chip înfățișarea de fetiță –, a fost de acord cu plecarea mea, dar acum e de părere că ar trebui măcar să ne logodim.“ Am așteptat ca ea să continue. „Și atunci, ei bine, m-am despărțit de el.“ „Nassrin?“ Făcuse o pauză și lăsase capul în jos, concentrându-se asupra mâinilor. Spuse foarte repede: „El era ... nu e mai bun ca alții. Îți amintești fraza aceea din Bellow pe care ne-ai citat-o, în care era vorba despre oamenii care își revarsă tot balastul

gândurilor asupra ta?” Din nou a zâmbit. „Ei bine, așa sunt Ramin și prietenii lui intelectuali.“

Asta era deja prea mult, chiar și pentru mine, care eram specialistă în evitarea anumitor subiecte. A sorbi o gura de apă, după cum știm din romane, reprezintă o metodă bună pentru a câștiga timp. „Ce-ai vrut să spui când ai afirmat că el nu e mai bun ca alții? Care alții?”

„Unchiul meu era un om grosolan, spuse ea încet. Știi, în genul domnului Nahvi. Ramin era altfel. El citea Derrida; văzuse filme de Bergman și de Kiarostami. Nu, nu m-a atins; de fapt, era foarte atent să nu mă atingă. Era mai rău. Nu pot explica; era ceva în ochii lui.“ „În ochii?” „În felul în care se uita la oameni, la alte femei. Puteai să-ți dai seama de fiecare dată, spuse ea. Lasă capul în jos cu tristețe. Ramin era de părere că există o diferență între fetele de care te simți atras sexual și fata cu care te căsătorești – o fată care împartășește viața ta intelectuală, o fată pe care o respecti. *Respect*, spuse ea din nou, foarte nervoasă. *Respect* era cuvântul pe care-l folosea. Mă respecta. Eu eram Simone de Beauvoir a lui, mai puțin partea legată de sex. Și era prea laș ca să meargă să facă sex cu altele. Așa că se uita la ele. Ajunseserăm în punctul în care se uita la sora mea mai mare în timp ce vorbea cu mine. Doar se uita. Se holba la femeii în felul... în felul în care mă atinsese unchiul meu.“

Îmi părea rau pentru Nassrin și, ciudat, și pentru Ramin. Simțeam că și el avea nevoie de ajutor – și el avea nevoie să știe mai multe despre el însuși, despre nevoile și dorințele lui. Nassrin nu putea să vadă că el nu era ca unchiul ei? Poate că însemna prea mult să-i cer să-l înțeleagă pe Ramin. Era neîndurătoare față de el; se convinsese singură că el nu putea avea sentimente. I-a spus că a terminat-o cu el și că în ochii ei nu e mai bun decât bărbații pe care el îi critică și-i disprețuiește. „Măcar știi cu cine ai de-a face când e vorba de ayatollahul Khamenei, dar în privința celorlalți, a celor cu tot felul de pretenții și idei – te confrunți cu ce-i mai rău. Vrei să salvezi omenirea, i-a spus, tu și afurisita ta de Arendt. De ce nu începi prin a te salva pe tine însuși de problemele tale sexuale? Găsește-ți o prostituată și nu te mai holba la sora mea!”

De câte ori mă gândesc la Nassrin, întotdeauna încep și termin cu acea zi, în camera mea, când mi-a spus că pleacă. Era seară. Afară, cerul avea culoarea amurgului — nu era nici întuneric, nici lumină. Ploaia cobora în averse, iar picăturile se prelingeau pe frunzele ruginii ale părului.

Spuse: „O să plec!“ Spunea că are douăzeci și șapte de ani și că nu știe ce înseamnă să trăiești. Întotdeauna se gândise că viața în închisoare era cea mai grea, dar n-a fost așa. Își dădu la o parte câteva fire de păr de pe față. „În închisoare, la fel ca și ceilalți, credeam că vom muri și că acela era sfârșitul, sau că vom trăi, vom trăi și vom scăpa, și o vom lua de la capăt. Acolo, în închisoare, visam doar să ieșim afară, să fim liberi, dar când am ieșit, am descoperit că-mi lipsea acea senzație de solidaritate pe care o aveam înăuntru, sensul unui scop, felul în care încercam să ne împărtășim amintirile și hrana. Mai mult decât orice, îmi lipsește speranța. În închisoare speram că vom ieși, că vom urma o facultate, că ne vom distra și vom merge la film. Am douăzeci și șapte de ani. Nu știu ce înseamnă să iubesc. Nu vreau să fiu un secret și să stau ascunsă pentru totdeauna. Vreau să știu, să aflu cine este această Nassrin. Banuiesc că tu ai numi toate astea încercarea libertății“, spuse ea zâmbind.

21

Nassrin mă rugase pe mine să le spun fetelor despre plecarea ei. Nu putea să dea ochii cu ele – era prea dureros. Era mai bine să plece fără să-și ia rămas-bun. Dar cum să le dau vestea? „Nassrin nu o să mai vină la curs.“ Propoziția în sine era simplă; conta felul în care o spuneam și unde puneam accentul. Am spus-o brusc și fără menajamente, lasându-le buimace pe toate. Am observat chicotitul nervos al lui Yassi, teama din ochii lui Azin și schimbul rapid de priviri dintre Sanaz și Mitra.

„Dar ea unde este acum?“ întreba Mitra după o pauză lungă.

„Nu știu, am răspuns. Va trebui să o întrebăm pe Mahshid.“

„Nassrin a plecat spre granița acum două zile, ne-a spus încet Mahshid. Aștepta să fie contactată de contrabandiști, așa că săptămâna viitoare pe vremea asta va traversa deșertul călare pe o camilă sau pe un măgaruș sau poate va merge cu un jeep.“

„*Not Without My Daughter*‘, spuse Yassi chicotind stânjenită. Îmi pare rău, spuse, punându-și mâna la gură. Mă simt groaznic.“

O vreme, toată lumea a speculat cu privire la călătoria lui Nassrin: am discutat despre riscurile traversării graniței cu Turcia, despre faptul că era singură și despre ce opțiuni de viitor avea. „Hai să nu mai vorbim despre ea de parcă ar fi murit, a spus Azin. Îi este mult mai bine acolo unde se duce și ar trebui să ne bucurăm pentru ea.“

---

¹ Titlul unei cărți autobiografice (1987), aparținând lui Betty Mahmoody, rezidenta în SUA, în care aceasta relatează cum ea și fiica ei, Mahtob, au fost invitate de sotul ei în Iran pentru o vacanță de două săptămâni și ținute acolo timp de 18 luni, împotriva voinței lor. (n.red.)

Mahshid îi aruncă o privire ca de gheață. Dar Azin avea dreptate. Ce altceva ne puteam dori pentru ea?

Persoana care a avut reacția cea mai puternică, nu la plecarea lui Nassrin, ci la a mea – acum că se concretizase amenințarea despărțirii – a fost cea care se identifica în cea mai mare măsură cu mine: Manna.

„Cursul asta oricum se va termina curând, a spus ea fără să privească pe nimeni, iar Nassrin a înțeles ce ne-a sugerat dr. Nafisi.“
„Ce anume?“ „Faptul că ar trebui să plecăm toate.“

Am fost destul de uimită de duritatea acestei acuzații. Și așa mă simțeam vinovată, de parcă decizia mea de a pleca ar fi însemnat încălcarea unei promisiuni pe care le-o făcusem. („Sentimentul de vină a devenit o parte din tine. Te simțeau vinovată chiar și atunci când nu te gândea să pleci“, mi-a spus mai târziu magicianul, când m-am dus la el să mă plâng.)

„Nu fi prostituță! a spus Azin, întorcându-se spre Manna, cu o voce plină de reproș. Nu e vina ei că în țara asta te simți prins ca într-o capcană.“

„Nu sunt prostituță, a spus Manna pe un ton înverșunat, și, da, mă simt prinsă în capcană. Am vreun motiv să nu mă simt așa?“

Azin a început să cotrobaie în geantă – probabil scotocea după o țigară – dar nu a găsit ce dorea. „Cum poți să spui așa ceva? Vorbești de parcă ar fi vina dr. Nafisi,“ îi spusese Mannei, iar mâinile îi tremurau.

„Nu, las-o pe Manna să explice ce a vrut să spună de fapt“, am zis eu.

„Poate a vrut să spună că...“ începu neconvingător Sanaz.

„Pot să vorbesc și singură, mulțumesc, a spus Manna îmbufnată. Ceea ce vroiam să spun este că ați creat un șablon pentru noi. Se întoarse spre mine. Să stăm aici e inutil, deci ar trebui să plecăm din țară dacă vrem să se aleagă ceva de noi.“

„Nu este adevărat, i-am spus cu iritare în glas. Niciodată nu v-am sugerat că experiența mea trebuie să devină și a voastră. Nu-mi puteți urma întru totul exemplul, Manna. Eu v-am spus că fiecare dintre voi trebuie să facă ce e mai bine pentru ea însăși. Acesta e singurul sfat pe care vi-l pot da.“

„Singurul lucru care mă poate convinge că este în regulă ca tu să ne părăsești, a spus Manna (îmi amintesc bine – a zis «ne părăsești»), este faptul că știu că dacă aș avea măcar un dram de noroc, aș pleca și eu. Aș lăsa totul în urmă”, spuse ea apoi. Chiar și pe Nima? „Mai ales pe Nima, a răspuns, zâmbind malițios. Eu nu sunt ca Mahshid. Nu sunt de părere că avem datoria să rămânem aici. Avem doar o viață de trăit.”

Timp de atâția ani le-am fost confidentă. Ne-am împărtășit toate supărările, toate necazurile, de parcă eu nu aveam propriile mele probleme cu care trebuia să mă confrunt, de parcă trăiam sub protecția unei vrăji care mă scutea de toate primejdiile și greutățile, nu doar ale vieții trăite în Republica Islamică, ci și ale vieții în general. Iar acum voiau să port și povara alegerilor pe care le făceau ele. Alegerile pe care le face un om îi aparțin. Singurul mod de a-l ajuta este să știi ce își dorește. Cum ai putea să-i spui cuiva ce să-și dorească? (Mai târziu în seara aceea, Nima mi-a telefonat. „Manna se teme că nu o mai placeți, a spus, pe jumătate în glumă. Ea m-a pus să vă sun.”)

Necazurile și bucuriile altora au darul de a ne face să ni le amintim pe ale noastre; într-o oarecare măsură simțim compasiune pentru cei din jur și datorită faptului că ne fac să ne întrebăm ce perspectiva ne oferă asupra vieții, asupra durerilor și angoaselor noastre. Plecarea lui Nassrin ne-a făcut să ne gândim cu grijă, neliniște și speranță la noua ei viață. De asemenea, pe moment cel puțin, am fost șocate de durerea resimțită ducându-i dorul, imaginându-ne cum va fi la curs fără ea. Dar în cele din urmă, ne-am gândit la noi înșine, amintindu-ne de propriile speranțe și neliniști puse în lumină de hotărârea ei de a pleca.

Mitra a fost cea dintâi care și-a exprimat propriile neliniști. În ultima vreme, observasem la ea o furie și o rautate fără precedent, și de aceea cu atât mai alarmante. Începuse să fie mai virulentă atunci când povestea ceva, începând cu relatarea ultimei sale vizite pe care o făcuse împreună cu soțul în Siria. Primul lucru care o șocase au fost umilințele pe care le îndurau iranienii, destul de docili, pe aeroportul din Damasc, unde erau izolați la o coadă separată și controlați ca niște infractori. Și totuși, ceea ce o șocase cel mai tare fusese senzația avută pe străzile din Damasc, unde mersese liberă, de mână

cu Hamid, îmbrăcată în blugi și tricou. Ne-a descris senzația pe care a încercat-o simțind adierea vântului și caldura soarelui direct pe piele și prin păr – era aceeași senzație surprinzătoare pe care o simțisem și eu, și pe care aveau s-o simtă mai târziu Yassi și Manna.

Pe aeroportul din Damasc s-a simțit umilită din pricina a ceea ce se presupunea că ar fi, iar când s-a întors acasă, s-a infuriat la gândul a ceea ce ar fi putut deveni. Era mândioasă din pricina anilor pe care îi pierduse, a dreptului la porția ei de soare și de vânt, și pentru plimbările pe care nu le făcuse cu Hamid. Ideea este – ne-a spus ea cu mirare – că, plimbându-se cu Hamid așa, el se transformase brusc într-un străin. Era un context nou pentru relația lor; și ea devenise străină pentru ea însăși. Era ea oare aceeași Mitra, se întreba, această femeie îmbrăcată în blugi și cu tricou portocaliu care se plimbă la soare cu un tânăr chipeș? Cine este această femeie? O va putea include în viața ei dacă reușea să plece în Canada?

„Vrei să spui că nu simți că aparții acestui loc? a întrebat-o Mahshid pe Mitra, privind-o sfidător. Se pare că sunt singura care consideră că datorează ceva acestei țări.“

„Nu pot trăi mereu cu această frică, spuse Mitra, făcându-mi griji din pricina felului în care mă îmbrac sau merg. Lucrurile care mie mi se par firești sunt considerate pline de păcat, deci cum ar trebui să reacționez la toate astea?“

„Dar știi ce se așteaptă de la tine, cunosti legile, spuse Mahshid. Nu este nimic nou. Ce anume s-a schimbat? De ce toate astea te deranjează atât de mult acum?“

„Poate pentru tine e mai ușor“, spuse Sanaz, dar Mahshid nu a lăsat-o să continue.

„Crezi că mie mi-e ușor? a zis ea, aruncându-i o privire tăioasă lui Sanaz. Crezi că numai cei ca tine suferă în țara asta? Tu nici măcar nu știi ce înseamnă frica. Dacă sunt credincioasă și port vălul, tu crezi că eu nu mă simt amenințată? Crezi că nu sunt speriată? Este frivol din partea ta să crezi că există doar un anumit tip de frică – aceea pe care o simți tu“, spuse cu o asprime pe care rareori o arătase.

„Nu am vrut să spun asta, a răspuns Sanaz cu blândețe. Faptul că suntem familiarizate cu aceste legi nu le face mai bune. Nu

înseamnă că nu simțim constrângerea și teama. Dar cel puțin pentru tine, să porți vălul e ceva normal; este religia ta, alegerea ta.“

„Alegerea mea, spuse Mahshid răsând. Ce altceva am în afară de religia mea, iar dacă pierd și asta... A lăsat propoziția neterminată, și cu ochii în podea a murmurat: Îmi cer scuze. M-am lăsat copleșită de emoții.“

„Înțeleg ce vrea să spună Mahshid, izbucni Yassi. Teamă cea mai mare este să nu-ți pierzi religia. Pentru că astfel nu vei mai fi acceptat de nimeni – nici de cei care se consideră laici, nici de oamenii de aceeași religie cu a ta. E ceva îngrozitor. Eu și Mahshid am discutat despre aspectul asta, despre faptul că, de când ne știm, religia ne definește în tot ceea ce facem. Dacă într-o zi mi-aș pierde credința, ar fi ca și când aș muri și aș fi nevoită s-o iau de la capăt într-o lume care nu-mi oferă nici o garanție.“

Îmi era milă de Mahshid, de felul cum stătea acolo, încercând să pară calma, cu fața toată îmbujorată, cuprinsă de emoții puternice. M-am gândit că Mahshid, chiar mai mult decât studenții mei mai sceptici în privința credinței, își puna cele mai chinuitoare întrebări despre religie. În caietul ei de clasă și în lucrări, cu o furie la fel de reținută ca și zâmbetul ei, trecea în revistă și pune sub semnul întrebării detaliile cele mai mărunte ale vieții trăite sub influența legii islamice. Mahshid avea să scrie în caietul ei de clasă: „Atât Yassi, cât și eu știm că ne-am pierdut credința și am pus-o sub semnul îndoielii prin tot ceea ce am făcut. Pe vremea șahului, totul era diferit. Simțeam că sunt în minoritate și trebuia să-mi apar cu orice preț credința. Acum că religia mea se află la putere, mă simt mai pierdută și mai lipsită de speranță ca niciodată“. Scria că de când se știe, i s-a spus că viața printre necredincioși e iadul pe pământ. I s-a promis că totul va fi altfel, odată instaurată legea dreaptă a Islamului. Legea Islamului! O adevărată paradă a ipocriziei și a rușinii. Scria despre faptul că la slujbă șefii ei nu o priveau niciodată în ochi, și despre filmele în care chiar și o fetiță de șase ani trebuia să poarte basma și nu i se îngăduia să se joace cu băieții. Deși purta vălul, ea descria durerea pe care o încerca pentru că i se impunea să-l poarte, și-l numea *masca* în spatele căreia femeile erau obligate să se ascundă. Vorbea

despre toate astea cu răceală și cu furie, și punea câte un semn de întrebare după fiecare problemă adusă în discuție.

„Decizia de a pleca a fost una dificilă, am spus, simțind pentru prima dată că eram pregătită să le vorbesc cu sinceritate despre ceea ce făceam și despre însemnătatea gestului. Am fost copleșită de multe gânduri chinuitoare. Luasem în calcul chiar și posibilitatea de a-l părăsi pe Bijan.“ („Chiar așa? m-a întrebat mai târziu Bijan, când i-am povestit ce discutaseam cu fetele. Nu mi-ai spus asta niciodată.“) Cele povestite le-au distras pentru moment atenția de la necazurile și de la frustrările lor. Le-am povestit despre temerile mele, despre cum mă trezeam noaptea simțind că mă sufoc, că nu mai pot scăpa, despre perioadele de greață și de amețală și despre cum făceam ture prin casă toată noaptea. Pentru prima oară îmi deschideam sufletul în fața fetelor, vorbindu-le despre propriile mele simțăminte și emoții, și se pare că asta a avut un efect liniștitor asupra lor. Deja ne simțeam mai ușurate. Azin a sărit deodată, amintindu-și că azi era rândul ei să-și viziteze fiica – aceasta purta același nume ca fiica mea, Negar. Fata ei locuia temporar cu familia soțului ei. Am glumit pe seama lui Sanaz și a diversilor ei pretenedenți, și a lui Yassi, care tot încerca să slăbească.

Înainte de a pleca, Mahshid mi-a întins un pachet și a spus: „Am ceva pentru dumneavoastră. Nassrin vă transmite toate cele bune. M-a rugat să vă dau astea“. Mi-a înmănat un dosar gros și niște hârtii facute sul. Acum am dosarul pe birou, în fața ochilor. Este colorat strident: alb cu dungi de un portocaliu tipător și cu trei personaje dintr-un desen animat. Pe dosar scrie cu nuanțe intense de verde și de violet: „*Ne vedem în fabuloasa Florida! Lucrurile merg mai bine cu o rază de soare!*“ În dosar am găsit notițele lui Nassrin de la cursurile pe care le rostisem în timpul ultimelor trei semestre petrecute la Allameh. Scrisese de mână, cu litere îngrijite, cu titluri și subtitluri. Erau consemnate acolo toate frazele și anecdotele. James, Austen, Fielding, Brontë, Poe, Twain – erau acolo cu toții. Nu lăsase în urmă nimic altceva – nici o fotografie, nici o însemnare personală – cu excepția unui rând scris pe ultima pagină din dosar: „Încă vă datorez un referat despre Grassby.“

„Să trăiești în Republica Islamică e ca și cum ai face sex cu un bărbat pe care îl detești“, i-am spus lui Bijan în acea seară de joi, după curs. Când a ajuns acasă m-a găsit stând pe scaunul meu preferat din living, cu dosarul lui Nassrin în poală, cu lucrările fetelor împrăstiate pe masă, și lângă ele, o cupă de înghețată de cafea, deja topită. „Cred ca te simți groaznic“, spuse el după ce a aruncat o privire către cupa cu înghețată. A luat loc în fața mea și a zis: „Nu mă lasa așa... Explică-mi ce-ai vrut să spui cu fraza asta!“

„Lucrurile stau în felul următor: dacă ești forțat să faci sex cu cineva care nu-ți place, îți alungi orice gând din minte – pretinzi că ești altcineva, ai tendința să uiți de trupul tău sau să îl urăști. Asta facem noi aici, în țară. În mod constant ne închipuim că suntem de fapt în altă parte – fie planificăm plecarea, fie visăm cu ochii deschiși la ea. De când au plecat fetele de la curs, m-am tot gândit la lucrul asta.“

Eu și Bijan ne apropiasem surprinzător de mult după toată perioada de certuri, care fusese plină de inversunare și de durere. Bijan era foarte expresiv în momentele lui de tăcere. Datorită lui am învățat să deslușesc în tăcere diferite atitudini și nuanțe: tăcerea furioasă și dezaprobatoare; tăcerea plină de înțelegere și de iubire. Uneori tăcerile lui se acumulau și se revărsau într-un torent de vorbe, iar în ultima vreme discutam foarte mult. Totul începuse cu hotărârea pe care o luaserăm de a ne împărtăși reciproc ceea ce înseamnă pentru noi Iranul. Pentru prima oară, vedeam problema din perspectiva celuilalt. Acum că se apucase să „demoleze“ viața pe care o avusese în Iran, simțea nevoia să verbalizeze ceea ce gândea și simțea. Am petrecut multe ore discutând despre sentimentele

noastre, despre ideea de cămin – a lui era mai tradiționalistă și mai înrădăcinată decât a mea.

I-am povestit de-a fir a păr discuțiile în contradictoriu pe care le avusesem la curs în acea zi. După ce fetele au plecat, nu mi-am putut alunga din minte ideea asta cu molestarea sexuală. Mă tot chinuia gândul că asta era felul în care trebuie să se fi simțit și Manna.

Bijan nu mi-a răspuns – părea că așteaptă să dezvolt ideea –, dar, brusc, n-am mai avut nimic de spus. Simțindu-mă puțin mai ușurată, n-am întins și am luat câteva boabe de fistic. „Ai observat vreodată, am spus spărgând o boaba, cât de ciudat e atunci când te uți în oglinda din peretele opus și în loc sa-ți vezi propria imagine reflectată, vezi copacii și munții, de parcă ai dispărut printr-o magie?”

„Da, ce-i drept am observat, a zis el, plecând spre bucătărie să-și aducă obișnuita votcă, dar nu pot spune că mi-am pierdut somnul din pricina asta. Tu, cu toate astea, probabil că te-ai gândit la lucrul asta zi și noapte, a adăugat el, punând pe masă paharele cu votcă și încă o farfurioară cu fistic. Cât despre analogia ta plină de semnificație, probabil că fetelor le displace faptul că, în vreme ce tu îl lași în urma pe tipul detestabil, ele trebuie să facă în continuare sex cu el – cel puțin unele dintre ele, a spus Bijan, sorbind din băutura. Se uita gânditor la pahar. Sa știi că imi va lipsi băutura asta. Trebuie să recunoști, avem cea mai bună votcă de contrabandă din lume.“

Trecând peste remarcă lui privind calitățile votcii noastre, i-am spus: „Faptul că plecăm nu ne va ajuta foarte mult. Amintirile vor rămâne, la fel și rușinea. Nu sunt lucruri de care te descotorosești odată ce-ai plecat“.

„Am două lucruri de spus în privința asta, răspuse el. În primul rând, nimeni nu poate evita contactul cu raul care există în lume; totul e doar o chestiune de atitudine. Și în al doilea rând, întotdeauna vorbești despre efectul pe care îl au asupra ta «acești oameni». Te-ai gândit vreodată la efectul pe care îl ai tu asupra lor?” L-am privit cu scepticism. „Relația asta nu este echitabilă nici în ceea ce privește aspectele pozitive, nici cele negative, a continuat el. Ei au puterea de a ne ucide sau de a ne biciui, dar toate astea nu fac decât să le reamintească propria slăbiciune. Probabil că sunt înfricoșați de moarte de ceea ce se întâmplă cu foștii lor tovarăși și cu copiii acestora.“

Era o zi calduroasă de vară, cam la două săptămâni după discuția mea cu Bijan. Intrasem într-o cafenea. Era de fapt o patiserie, una dintre puținele rămase de pe vremea când eram copil. Aici se făceau piroști grozave pentru care oamenii stăteau la cozi interminabile. La intrare, lângă ferestrele franceze, erau două sau trei măsuțe. Stateam la una dintre aceste măsuțe cu o *café glacé* în față. Mi-am scos stiloul și o hârtie și, uitându-mă mai mult în gol, am început să scriu. Asta devenise specialitatea mea, mai ales în ultimele luni pe care le-am petrecut la Teheran.

Deodată, la coada aceea interminabilă am observat o figură ce-mi părea familiară, dar nu suficient de familiară încât s-o pot localiza în memorie. O femeie mă privea insistent. Mi-a zâmbit și, renunțând la prețiosul ei loc la coadă, a venit spre mine. „Dr. Nafisi, nu vă amintiți de mine?” a spus ea. În mod evident, era o fostă studentă. Vocea ei îmi era familiară, dar tot nu-mi dădeam seama cine este. Îmi amintea de cursurile mele despre James și Austen, și treptat chipul ei mi se contura în memorie și se suprapunea peste imaginea ei actuală. Am recunoscut-o: era domnișoara Ruhi, pe care nu o mai văzusem de câțiva ani. Aș fi recunoscut-o mai repede dacă ar fi purtat *chador*-ul, care îi sublinia linia nasului mic și căm și zâmbetul defensiv.

Era îmbrăcată în negru, dar nu în *chador*, și purta o eșarfă neagră înfășurată în jurul gâtului, prinsă cu un ac argintiu ce părea că tremură precum o pânză de păianjen pe hainele ei negre. Era

fardată discret și câteva șuvițe de păr șaten se zăreau de sub eșarfă. Îmi revenea în minte aspectul ei auster; era atât de închisă în sine, încât părea mereu bosumflată. Acum observam că nu era fata banală pe care o credeam.

Se tot învârtea pe lângă masa mea. I-am spus că, de vreme ce și-a pierdut râvnitul loc la coada, măcar să ia loc la masă și să bem o cafea. A ezitat și apoi s-a așezat cu precauție pe marginea unui scaun. După absolvirea facultății, devenise membră activă a miliției, dar renunțase în scurt timp. „Ei nu dau doi bani pe literatura engleză, știți asta“, a spus ea zâmbind. Era căsătorită de doi ani. Spunea că îi este dor de anii studenției. La vremea aceea, se întrebase adesea de ce continua să studieze literatura engleză, de ce nu făcea ceva mai util – spunând asta, a zâmbit –, dar acum era bucuroasă că a continuat. Simțea că deține ceva ce alții nu aveau. „Va amintiți discuțiile noastre despre *La răsruce de vânturi*?“

Da, mi le aminteam, și pe măsură ce discutam mi-o aminteam mai clar și pe ea; îmi treceau prin minte imagini ce îi alungau figura nefamiliară pe care o avea acum și o înlocuiau cu alta, care devenise de asemenea nefamiliară. M-am întors în timp, în acea clasă de la etajul patru, și am văzut cu ochii minții a treia – sau să fi fost a patra? – bancă de pe rândul de lângă culoar. Puteam desluși două siluete, aproape identice în atitudinea lor dezaprobator afabilă. Fetele luau notițe. Erau deja în clasă când eu veneam și rămâneau acolo și după ce plecam. Majoritatea studenților le priveau cu suspiciune. Erau destul de active în cadrul Asociației Studenților Islamici și nu se integrău prea bine nici măcar printre elementele mai liberale ale Jihadului Islamic, precum era domnul Forsati.

Mi-o aminteam acum. Îmi aminteam și acea discuție pe care o avuseserăm despre *La răsruce de vânturi*; domnișoara Ruhi se dezlipise de prietena sa și mă urmăse afară din clasă. Aproape împingându-mă într-un colț al coridorului, a sărit la mine și a bolborosit indignată ca e împotriva imoralității lui Catherine și a lui Heathcliff. Era atâta pasiune în cuvintele ei, încât rămăsesem cu gura căscată. Despre ce vorbea?

Nu aveam de gând să las lucrurile astfel. I-am spus că imoral este să vorbești așa despre un mare roman, că personajele nu erau

un vehicul pentru imperativele morale pedante, că faptul de a citi un roman nu însemna un exercițiu de cenzură. Spusese ceva despre ceilalți profesori, cunoscând că ei cenzurau cu delicatețe chiar și cuvântul „vin“ atunci când citeau un text, pentru a nu-i ofensa pe studenții islamisți. Da, m-am gândit, acești profesori ajunseseră să predea doar *Perla*. I-am spus că poate renunța la cursul meu sau se poate adresa autorităților, pentru că acesta era modul în care se va desfășura cursul și în care voi continua să predau. Am lăsat-o acolo, în acel colț întunecos al coridorului. Deși o mai văzusem după aceea, în mintea mea o lăsasem acolo pentru totdeauna. Iar acum ieșise de acolo și își îmbunătățise imaginea.

Obiectase și împotriva romanului *Daisy Miller*: o găsea pe Daisy nu doar imorală, ci și ridicolă și „lipsită de judecată“. Dar, în ciuda opiniilor noastre divergente și a faptului că nu era de acord cu programa, s-a înscris din nou la cursul meu în anul care a urmat. Se zvonea că ar avea o aventură cu unul dintre ștăbii de la Asociația Studenților Islamici. Nassrin îmi aducea mereu la cunoștință aceste zvonuri, încercând să-mi arate cât de ipocriți erau oamenii aceia.

Iar acum îmi spunea că îi era dor de anii studenției. Nu i se păruse mare lucru la momentul acela, dar mai târziu observase cât de mult îi lipsise totul. Îi era dor de filmele pe care le urmăream împreună și de discuțiile de la ore. „Vă amintiți de Dear Jane Society?“ Eram uimită: de unde știa despre asta? Fusese o glumă între mine și câteva studente. „Întotdeauna mi-am dorit să fac și eu parte din acel grup, a spus ea. Mereu mi-am spus că trebuie să fie foarte distractiv. Chiar îmi plăcea Jane Austen – dacă ați ști câte fete suspinau după Darcy!“ „Nu știam că în grupul tău e îngăduit să ai sentimente“, i-am replicat. „Dacă vrei să mă credeți, să știți că ne îndrăgosteam tot timpul.“

Încercase să învețe araba și tradusese câteva povestiri din engleză în persană – pentru ea însăși, a adăugat pe urmă. Folosise expresia persană „pentru sufletul meu“. După o pauză, a adăugat: „Apoi m-am măritat și acum am o fiică“. Mă întrebam dacă s-o fi

măritat cu tipul despre care auzisem zvonuri; era un om despre care nu aveam amintiri prea plăcute.

Am întrebat-o ce vârstă are fiica ei. Ea mi-a spus: „Are unsprezece luni. Și zâmbind a adăugat: I-am pus numele gândindu-mă la dumneavoastră.“ „La mine?“ „Vreau să spun, în certificat are un alt nume – Fahimeh, după numele unei mătuși care a murit de tânără –, dar am un nume secret pentru ea. Îi spun Daisy. Am ezitat între Lizzy și Daisy, dar am rămas până la urmă la Daisy.“ Ea visase la Lizzy, dar pentru că aceasta s-a căsătorit cu Mr. Darcy, i s-a părut o exagerare. „De ce Daisy?“ „Nu vă amintiți de Daisy Miller? Nu ați auzit că dacă îi pui copilului numele cuiva important, acesta va semăna cu tizul său? Vreau ca fiica mea să fie cum n-am fost eu niciodată – ca Daisy. Știți dumneavoastră, curajoasă.“

Daisy era personajul cu care se identificau multe dintre studentele mele. Unele dintre ele deveniseră obsedate de aceasta. Ulterior, la cursul meu, ele rememoraу vremurile în care traise Daisy și vorbeau despre curajul acesteia – ceva ce simteau că lor le lipsește. Mahshid și Mitra vorbeau despre ea cu regret în lucrările lor; ca și Winterbourne, puteau să jure că vor greși în privința ei.

Când Ruhi s-a ridicat să plece, am privit-o și am întrebat-o cu ezitare: „Pot să-ți pun o întrebare personală? Spuneai că ești căsătorită. Cine e soțul tău?“ „M-am măritat cu cineva din afara universității, a spus ea. Lucrează în domeniul computerelor. Și e deschis la minte“, adăugă ea cu un zâmbet.

Trebuia să plece, o aștepta acasă o fetiță de unsprezece luni care avea un nume secret. „Știți, pe vremea aceea nu mă gândeam la asta, dar noi chiar ne distram, a mai spus. Cu toată zarva pe care o făceam pentru acești scriitori, de parcă lucrurile pe care le scriau reprezentau probleme de viață și de moarte pentru noi – James, Brontë, Nabokov și Jane Austen.“

Unele amintiri se ridică la suprafață din străfundurile memoriei, ca baloanele imaginare pe care Yassi le desena cu mâinile ei delicate atunci când era fericită. Ca și baloanele, aceste amintiri sunt ușoare, strălucitoare și de neînlocuit, în ciuda „aerului de tristețe“ (termenul lui Bellow) care le înconjoară. În timpul ultimelor mele săptămâni petrecute în Iran, m-am întâlnit cu fetele și în afara zilelor de joi când țineam cursul, în diferite locuri din oraș. Am mers chiar și la cumpărături împreună, pentru că mă hotărâsem să cumpăr cadouri pentru prietenii și rudele din America.

Într-o după-amiază am fost la cafeneaua mea preferată, și intrând acolo le-am căutat pe fete, dar nu le puteam găsi. Am chemat un ospătar, unul foarte bătrân, îmbrăcat cu niște pantaloni negri prea scurți, care ducea o tavă cu pateuri și două câni aburinde de cafea, și l-am întrebat dacă a observat un grup de tinere care intrase acolo. „Sunt neînsoțite?“ m-a întrebat. L-am privit surprinsă. „De ce? Da, presupun că sunt neînsoțite.“ „Ei bine, atunci probabil că sunt în camera din spate. Mi-a făcut semn cu capul spre stânga, acolo unde era restaurantul principal. Știți regulile, a spus el. Femeile neînsoțite nu au voie să stea aici.“

Fetele mele stăteau lângă fereastră. În tot acel spațiu vast, o singură masă mai era ocupată în afară de a lor. La acea măsută de lângă perete se aflau două femei care beau cafea. „Fără bărbați, fără privilegii!“ exclamă cu veselie Manna. De data asta Nima ar fi fost bun la ceva.“ Absența lui Nassrin se făcea simțită mai pregnant în aceste ultime săptămâni, când eram toate împreună. l-am cerut lui

Mahshid vești despre ea. Nu avea nici o noutate pentru noi. „Vestile rele circula repede, deci dacă n-am primit vești, înseamnă că totul e în regulă“, adăuga ea cu puțină răutate.

Atât Manna, cât și Azin își aduseseră aparatele de fotografiat – „amintiri de cafenea“, spusese Manna. Pe măsură ce momentul plecării se apropia, am devenit obsedată de acest obicei de a fotografia fiecare detaliu din viața noastră. Când nu aveam un aparat de fotografiat la mine, deveneam eu însămi unul, scriind cu fervoare despre zborul păsărilor în Polour, stațiunea noastră montană de lângă Teheran, despre consistența aerului care era aproape tactilă, mai ales dis-de-dimineață, atunci când rasarea soarele, și despre toate chipurile celor dragi, care ne-au fost alături în timpul acestor ultime săptămâni.

Mitra era abătută. Înainte de sosirea mea, le povestise fetelor despre problemele pe care le avea acasă, iar acum reluă subiectul. Mama lui Hamid se opunea din răspuțeri plecării lor în Canada, iar faptul că ea nu era de acord cu asta îl făcea pe Hamid să-și schimbe tot timpul hotărârea. „Ceea ce mă deranjează cel mai mult nu este faptul că el nu mai vrea să plecăm, ci că ea se amestecă mereu în treburile noastre. Înainte de asta, îi cășunase să facem un copil – dorea un nepot înainte de a fi prea bătrână pentru a se mai bucura de el –, iar acum asta.“ Atât Mitra, cât și Hamid oscilau între a pleca și a rămâne. El avea aici o slujbă bună și stabilitate financiară, dar în Canada ar fi fost nevoiți să o ia de la zero. Ea povestea că simte că s-a schimbat – devenise mai neliniștită, mai sensibilă; începuse să aibă coșmaruri. Într-o noapte se trezise simțind că toată casa se zgâlțâie, dar de fapt ea zgâlțâia tabla patului. „Am senzația că uneori bărbații nu-și dau seama cât de greu îi este unei femei să trăiască în țara asta“, spuse ea cu frustrare în glas. „Pentru ei e mai ușor, răspunse Yassi. Într-un fel, locul ăsta poate fi paradisul pentru un bărbat.“ „Hamid îmi spune, zise Mitra, că dacă vom câștiga bine, ne putem petrece vacanțele în străinătate.“

„Cu siguranță că bărbaților le este mai bine aici, a spus Azin. Uitați-vă la legile privind căsătoria și divorțul; uitați-vă câți bărbați așa-zis necredincioși și-au luat o a doua soție.“ „Mai ales unii dintre

intelectualii care țin titlurile ziarelor cu declarațiile lor despre libertate și așa mai departe“, adăugă Manna.

„Nu toți barbații sunt așa“, obiectă Sanaz.

Azin se luminează deodată, și se întoarce spre Sanaz. „Ei bine, da. Unii barbați, ca noul tău iubit...“

„Nu e iubit, spuse Sanaz chicotind, în mod clar destinsă după o lungă perioadă de depresie. E un prieten de-al lui Ali. A venit în vizită din Anglia, mă informă ea, simțind nevoia să-mi explice. Ne cunoșteam dinainte – eram într-un fel prieteni, prin intermediul lui Ali. El trebuia să fie cavalerul nostru de onoare, înțelegeți? Așa că mi-a făcut o vizită, ca să fie drăguț.“

Gropițele din obrajii Mitrei și zâmbetul plin de înțeles al lui Azin sugerau că era mai mult decât atât la mijloc – nu doar faptul că era *drăguț*. „Ce? spuse Sanaz. Nu arată bine. De fapt, este chiar urât“, adăugă ea îngustându-și privirea. „Poate, mai degrabă din topor?“ sugeră Yassi cu optimism. „Nu, nu, mai degrabă urât, dar un om cumsecade, politicos și blând. Fratele meu glumește mereu pe seama lui, dar uneori mă gândesc că aș merge la o întâlnire cu el. Zilele trecute îmi spunea că nu poate să poarte bluze cu mânecă scurtă și că nu poate să înoate acolo. După ce a plecat, fratele meu îl tot imita și spunea că e o metodă ingenioasă de seducție și că eu, prostănaca de soră-sa, sunt genul de fată care să îi cadă în plasă.“

Ospătarul a venit să-mi ia comanda și i-am spus că aș dori o *café glacé*, și apoi, uitându-mă la Manna, am adăugat: „Ați putea să ne aduceți câte o cafea turcească puțin mai târziu?“ De când mama stabilise ritualul servitului cafelei turcești, căpătasem obiceiul de a ghici în cafea. Manna și Azin întotdeauna se luau la întrecere pentru privilegiul de a ghici. Ultima dată îmi ghicise Azin, iar eu îi promiseseam Mannei că în curând va veni și rândul ei.

După ce ospătarul a plecat, Azin a spus: „Doamne, ce-aș vrea să îi fac o poză. De ce nu îi distrageți voi atenția ca să-l fotografiez pe furis?“ „Cum să-i distragem atenția? spuse Manna. Doar nu vrei să ajungem la închisoare pentru că am flirtat cu arătarea asta ramolită!“

Când ospătarul s-a întors cu comanda mea, am văzut-o pe Azin luându-și camera foto și făcându-i semne lui Yassi, care stătea lângă

mine. A îndreptat alene aparatul în direcția mea, apoi a focalizat spre perete. „Îmi puteți aduce cafeaua fără zahăr?“ l-a întrebat Yassi pe ospătar. „Nu știu; de obicei e deja amestecat în cafea“, răspunse ospătarul morocănos. S-a întors rapid la țacănitul făcut de aparatul foto, ne-a privit cu suspiciune chipurile și a plecat. „Nu știu cum o fi ieșit poza, spuse Azin. Vom vedea.“ În fotografie ospătarul stătea cumva aplecat asupra mea, dar avea fața întoarsă spre Yassi; doar că nu-i puteam vedea figura de la bărbie în sus. Corpul îi este puțin adus de spate și într-o mână are o tavă goală; atât eu, cât și Yassi ne uităm către el, iar eu îmi țin cu grijă paharul înghețat, de parcă din clipă în clipă cineva mi l-ar putea smulge din mână.

Ulterior, i-am arătat fotografiile făcute în acele ultime săptămâni și magicianului meu. „Ai o senzație stranie atunci când ești pe punctul de a pleca dintr-un loc anume, de parcă nu-ți vor lipsi doar cei dragi, ci și persoanele cu care se nimereste să fii la un moment dat, pentru că niciodată nu vei mai fi la fel.“

Ospătarul ne-a adus cafelele în ceșcuțe de culori diferite, și în timp ce beam, cumpaneam încercările și greutatea prin care trecea un scriitor în Iran, care are atât de multe spus, dar căruia nu i se permite să dea glas ideilor sale. M-am uitat la ceas; deja eram în întârziere. „Hai să auzim ce îmi ghicește Manna și pe urma trebuie să plec“, am spus. Luându-mi creionul și jurnalul, i-am spus Mannei că am să notez fiecare cuvânt pe care mi-l va spune și că am să țin cont de ceea ce voi auzi. „Îți amintești ce a spus Cary Grant în acel film nemaipomenit: un cuvânt, ca și o ocazie pierdută, nu poate fi recuperat odată ce a fost rostit.“

Manna mi-a luat ceașca de cafea și a început să ghicească: „Văd o pasăre care aduce a cocos, ceea ce înseamnă vești bune, dar dumneavoastră sunteți agitata. Un drum strălucitor. Iar dumneavoastră abia faceți primul pas. Va gândiți la o sumedenie de lucruri în același timp. Un drum este închis și întunecos, iar altul e deschis și luminos. Puteți merge pe oricare dintre ele; rămâne la alegerea dumneavoastră. Văd și o cheie; o problemă va fi rezolvată. Nici un ban. Un vaporș ce se află în port și încă nu și-a început călătoria“.

Reușește oare fiecare magician veritabil, așa cum este al meu, să evoce prestidigitatorul ascuns în fiecare dintre noi și să scoată la iveală potențialul magic de care noi nici nu suntem conștienți? Iată-l aici așezat pe acest scaun, scaunul pe care tocmai îl inventez. Pe măsură ce scriu, scaunul este creat: lemn de nuc, o pemă maro, nu foarte confortabilă. Acesta este scaunul, dar el nu stă pe scaun; eu sunt cea care stă. El e așezat pe canapea, tot pe niște perne maro, probabil mai moi, părând de-al casei; era canapeaua lui. Stă ca de obicei, exact în mijloc, lăsând mult loc liber la dreapta și la stânga. Nu-și reazemă spatele, ci stă drept, cu mâinile în poală. Are fața uscativă și ascuțită.

Înainte de a spune ceva, îl fac să se ducă la bucătărie, pentru că este o persoană foarte ospitalieră și cu siguranță nu o să mă lase să vorbesc atâta timp fără să-mi ofere o cană cu ceai sau cafea, sau poate niște înghețată. Astăzi o să fie ceai, în două căni desperecheate, a lui maro, iar a mea – verde. Sărăcia lui aristocratică, plină de grație, canile lui, blugiul spalaciți, tricourile, ciocolatele. În timp ce el e la bucătărie, eu am să râvnân tăcută și am să mă gândesc cu câtă meticulozitate a creat aceste ritualuri – citirea ziarului la o anumită oră, după micul dejun, plimbarile de dimineață și seară, obiceiul de a răspunde la telefon numai după ce sună de două ori. Sunt cuprinsă deodată de emoție: cât de dur ne pare nouă, și totuși cât de fragilă este viața lui.

Când a intrat în cameră cu cele două căni de ceai, i-am spus: „Știi, simt ca toată viața mea a fost un șir nesfârșit de plecări“.

A ridicat o sprânceană și, așezând câștile pe masă, mi-a aruncat o privire de parcă se aștepta să vadă un prinț, iar în fața lui se afla doar o broască. Apoi am izbucnit amândoi în râs. Încă stând în picioare mi-a zis: „Poți să spui tâmpeniile astea aici, între acești patru pereți – doar sunt prietenul tău; eu te iert – dar să nu scrii așa ceva în cartea ta.“ „Dar asta este adevărul“, i-am răspuns eu. „Doamna mea, nu avem nevoie de adevăruri, ci de ficțiune – iar dacă tu chiar ești pricepută, poate strecuri și câteva fărâme de adevăr în povestire, dar ne putem lipsi de sentimentele reale.“

El este din nou în bucatărie, scotocind prin frigider. Apare cu o farfurioară pe care sunt cinci bucățele de ciocolată. Stă în fața mea, aproape de marginea canapelei. „Mă tem că nu mai avem nimic de mâncare. Ciocolata asta e tot ce-am găsit în frigider.“

I-am spus că intenționez să scriu o carte în care am să mulțumesc Republicii Islamice pentru tot ce m-a învățat – să iubesc literatura lui Austen și James, înghețata și libertatea. Simțeam că nu e suficient doar să apreciez toate astea, voiam să și scriu. „Nu ai să poți scrie despre Austen, fără să scrii și despre noi, despre locul acesta unde ai redescoperit-o. Nu ai să reușești să ne uiți. Încearcă doar, și ai să te convingi! Acea Austen pe care o știi este iremediabil legată de acest loc, de acest pământ și de copacii de aici. Doar nu crezi că e aceeași Austen pe care o citeai cu dr. French – dr. French era, nu-i așa? Austen de care vei scrie e cea pe care o citești aici, într-un loc unde cenzorul cinematografului este aproape orb și unde oamenii sunt spânzurați pe străzi și unde pun o draperie de-a lungul mării pentru a despartii femeile de bărbați.“ I-am spus că atunci când voi scrie despre toate astea, poate am să devin mai generoasă și am să fiu mai puțin furioasă.

Și stăm în felul acesta, țesând la nesfârșit povești, el pe canapea, iar eu pe scaun; în spatele nostru, cercul alungit de lumină din fața balansoarului devine tot mai îngust și mai mic, până dispare. El aprinde veioza și ne continuăm conversația.

„Îmi tot imaginez că se mai adaugă încă un articol la Declarația Universală a Drepturilor Omului: dreptul de a avea acces liber la imaginație. Am ajuns să cred că o democrație veritabilă nu poate exista fără libertatea aceasta și fără dreptul de a folosi ficțiunea fără nici o restricție. Pentru a duce o viață implinită, omul trebuie să aibă posibilitatea de a crea și a exprima public universuri private, visuri, gânduri și dorințe, și de a avea acces permanent la comunicarea între spațiul public și cel privat. Cum altfel am putea ști dacă existăm, simțim, dorim, urâm sau ne temem?

Vorbim despre fapte, și totuși faptele există doar parțial pentru noi, dacă nu sunt repetate și recreate prin intermediul emoțiilor, gândurilor și sentimentelor. Mie mi se părea ca nu existam cu adevărat, sau că existam numai pe jumătate, pentru că nu ne puteam înțelege pe de-a-ntregul pe noi înșine și nu puteam comunica cu lumea la nivel imaginar, din pricină că inventivitatea noastră servea unui joc politic.“

În acea zi, când am plecat de la magician, m-am oprit în capul scării și am scris aceste cuvinte în caiet. Am dat însemnarea – 23 iunie 1997 – și am scris lângă dată: „Pentru noua mea carte“. A mai trecut un an de la acea zi până să mă gândesc din nou să scriu această carte, și încă unul până am început efectiv s-o scriu și să povestesc despre Austen și Nabokov și despre cei care îi citiseră și trăiseră alături de mine.

Când am plecat de la magician, soarele era la asfințit și aerul era plăcut, copacii – de un verde proaspăt, dar eu aveam mai multe motive să mă simt tristă. Toate obiectele și chipurile își pierduseră caracterul palpabil și mi se înfățișau ca niște amintiri neprețuite: părinții mei, prietenii, studenții, strada asta, lumina care se retragea după munți și se reflecta în oglinda mea. Dar, de asemenea, mă simțeam și în culmea fericirii și, ca s-o parafrazez pe eroina lui Muriel Spark din minunatul ei roman *Loitering with Intent*, mi-am continuat ziua bucurându-mă, gândindu-mă cât e de frumos să fii femeie și scriitoare la sfârșitul secolului douăzeci.

Epilog

Am părăsit Teheranul pe 24 iunie 1997 și am pornit spre acea lumină verde în care credea Gatsby. Scriu și predau din nou, la etajul șapte al unei clădiri dintr-un oraș fără munți, dar care are cascade și izvoare minunate. Încă predau despre Nabokov, James, Fitzgerald, Conrad, cât și despre Iraj Pezeshkzad, care a scris unul dintre romanele mele iraniene preferate, *Unchiul meu Napoleon*, și despre alți câțiva autori pe care i-am descoperit de când m-am stabilit în America, precum Zora Neale Hurston și Orhan Pamuk. Și acum știu că lumea mea, ca și a lui Prnin, va fi mereu „o lume portabila“.

Am părăsit Iranul, dar Iranul nu m-a părăsit pe mine. În aparență, s-au schimbat multe de când eu și Bijan am plecat. E mai multă sfidare în umbletul Mannei și al celorlalte femei; basmalele lor sunt mult mai colorate și veșmintele — mult mai scurte; se fardează și se pot plimba nestingherite cu bărbați care nu le sunt frați, tați sau soți. În paralel cu toate astea, raziile, arestările și execuțiile publice continuă. Dar lumea cere cu mai mult curaj dreptul la libertate. Am deschis ziarul să citesc despre recente revolte studentești care sprijineau un disident condamnat la moarte pentru că sugerase faptul că membrii clerului nu trebuiau să fie urmați orbește și pentru că ceruse o revizuire a Constituției. Citesc însemnările tinerilor studenți și ale foștilor revoluționari, sloganurile și mobilizarile pentru democrație, și acum știu că această tenace aspirație către viață, libertate și fericire a tinerilor iranieni de astăzi — copiii revoluției — și autocritica îndurerată a foștilor revoluționari vor determina modul în care va evolua viitorul.

De când plecasem din Iran – respectându-i dorința – nu mai vorbisem și nu îi mai scrisesem magicianului meu, dar farmecul lui fusese o parte atât de importantă din viața mea, încât uneori mă întrebam dacă era real sau dacă nu cumva îl inventasem eu. Sau el mă inventase pe mine?

Uneori primesc e-mailuri, ca licuricii, ori scrisori din Teheran sau din Sydney, în care foști studenți îmi scriu despre viața și despre amintirile lor.

Despre Nassrin știu doar că a ajuns cu bine la Londra. În afara de asta nu mai știu nimic altceva.

Mitra a plecat în Canada la câteva luni după ce noi am ajuns în Statele Unite. Obişnuia să-mi scrie e-mailuri și să mă sune în mod regulat, dar de multă vreme nu am mai auzit nimic despre ea. Yassi mi-a spus că s-a înscris la o facultate și că are un fiu.

Am avut vești și despre Sanaz, când am ajuns în State. M-a sunat din Europa să-mi spună că s-a căsătorit și că intenționează să se înscrie la o universitate. Dar Azin mi-a povestit că a renunțat la idee și că este casnică.

La început, nu auzeam prea des noutăți de la Azin; de obicei mă suna doar de ziua mea. O fostă studentă mi-a spus că ea predă acum la Allameh, aceeași materie și aceleași cărți pe care le predasem și eu. Ultima noutate era, a adăugat ea cu malițiozitate, faptul că Azin își mutase biroul exact lângă fostul meu birou, la etajul cinci. Mă gândeam adesea la ea și la frumoasa ei fiică, Negar. Acum câteva luni, m-a sunat pe neașteptate. Era în California. În voce i se simțeau acele tonalități de cochetărie și de optimism, pe care se pare că le aveam întipărite în memorie. Se recăsătorise; noul ei soț locuia în California. Fostul soț îi luase fiica și, drept urmare, nu mai avea nici un motiv să rămână în Teheran. Avea o mulțime de planuri: se gândea să predea niște cursuri și să înceapă o nouă viață.

Mahshid, Manna și Yassi au continuat să se întâlnească și după plecarea mea. Îi citesc pe Virginia Woolf, pe Kundera și pe alții, și scriu despre filme, poezie și propriile lor vieți, ca femei. Mahshid a

obținut mult râvnitul post – este acum editor-șef și își publică propriile cărți.

În timpul ultimului an pe care l-a petrecut în Iran, Yassi a ținut propriul ei curs particular, pentru studenți care o iubeau și cu care organiza drumeții pe munte, fapt despre care îmi povestea extrem de încântată. Se străduise mult să ajungă în America pentru a-și definitiva studiile. Într-un final a fost acceptată la Rice University, în Texas, în 2000, iar în prezent studiază pentru doctorat.

Nima predă. Întotdeauna am fost de părere că el este, după cum se spune, un profesor innascut. De asemenea, scrie eseuri nemaipomenite, dar pe care nu le termină niciodată, despre James, Nabokov și scriitorii lui persani preferați. Încă mă încântă cu povestirile și cu anecdotele sale. Manna scrie poezii, iar când i-am spus că scriu epilogul cărții mele și mă întrebam ce să scriu despre ea, mi-a trimis aceste rânduri:

S-au scurs cinci ani de când povestea a început. În fiecare dimineață de joi, într-o cameră slab luminată, citeam *Madame Bovary* și mâncam ciocolată de pe o farfurie roșie ca vinul. Nu s-a schimbat aproape nimic din monotonia vieții noastre cotidiene. Dar există un loc unde m-am schimbat. În fiecare dimineață, la răsăritul aceleiași soare mă trezesc și îmi pun valul în fața oglinzii, pentru a ieși din casa și a face parte din ceea ce se numește realitate. Știu că mai există de asemenea un alt eu, dezgolit în paginile unei cărți: într-o lume imaginară, am devenit de nestramutat, ca o statuie a lui Rodin. Și așa voi rămâne atâta timp cât mă veți privi în ochi, dragi cititori.

MULȚUMIRI

Sunt numeroase persoanele ale căror fantome și umbre și-au făcut apariția în paginile acestei cărți. Pe unele dintre acestea le cunosc de mult timp și avem în comun multe dintre experiențele narate în capitolele precedente; pe altele am senzația că le cunosc de când mă știu, chiar dacă nu au fost de la început lângă mine. Sub nici o formă nu le pot recunoaște meritele în doar câteva cuvinte. Precum zânele bune și duhurile protectoare ale lui Pnin, aceste persoane au fost ingerii păzitori ai cărții mele. Lor le datorez mai mult decât voi putea spune vreodată.

Mama mea, Nezhat Nafisi, a murit pe 2 ianuarie 2003. Nu am putut fi alături de ea în ultimele luni de boală și nici când a murit. Acea durere pe care am simțit-o va fi mereu însoțită de ura pe care o împărtășeam cu ea la adresa regimurilor totalitare malefice pe care Nabokov le învinuia pentru că își țineau cetățenii ostatici prin intermediul emoțiilor profunde. Pentru ea, lupta împotriva tiraniei nu era una politică, ci una existențială. Nici ca fiică și nici ca individ nu am putut atinge standardul de perfecțiune la care se aștepta, dar ea chiar se bucura de succesele mele profesionale și credeam în aceleași idealuri și valori. Abia aștepta să citească această carte, și i-o dedic acum în memoria curajului și a integrității sale, care au constituit principala cauză a eșecurilor sale. Ea și tatăl meu au fost primii și cei mai entuziaști suporteri ai activității mele.

Tatăl meu a fost cel dintâi povestitor din viața mea. Născocea povești pentru și despre mine. M-a învățat o mulțime de lucruri, printre acestea, cum să cred în idealuri și cum să confrunt lumea

reală cu posibilitățile create de lumea imaginară. Cu fratele meu, Mohammad, am împărțit cele mai timpurii visuri și povești (experiență pe care o continui cu iubita mea nepoată, Sanam Banoo Nafisi); deși am trăit separați pe durata redactării acestei cărți, spiritul sau critic, dar plin de compasiune mi-a fost mereu alături. Soțul meu, Bijan, cu care am împărțit atât de multe dintre experiențele descrise în această carte, a fost în adevăratul sens al cuvântului jumătatea mea mai bună de-a lungul acestor ani de grele încercări. În afară de editorul meu, Bijan e singura persoană care a citit întreg manuscrisul, fiindu-mi de mare ajutor cu judecata sa nepărtinitoare, integritatea morală și iubirea sa. Copiii mei, Dara și Negar, mi-au oferit acea dragoste și acel sprijin care uneori ne-a inversat rolurile.

Și alți membri ai familiei și prieteni, cu sprijinul și cu ajutorul lor, mi-au ușurat sarcina scrierii acestei cărți: Manijeh și Q. Aghazadeh; Taraneh și Mo Shamszad; Parvin, a cărui prietenie neprețuită și al cărui sprijin constant nu pot fi exprimate în cuvinte; de asemenea, Khosrow, Tahmineh Joon, Goli, Karim, Nahid și Zari; bunul meu prieten Mahnaz Afkhami, care mi-a oferit prietenia și sfatul plin de înțelepciune într-o perioadă dificilă de singurătate; Paul (îți mulțumesc pentru că mi-ai recomandat *Persecution and the Art of Writing*, printre multe alte lucruri); Carl Gershman, Hillel Fradkin și minunații colegi și personalul de la universitatea din Freedonia; Bernard Lewis (care mi-a deschis calea); Hayedeh Daragahi, Fresh-teh Shahtpar, Farivar Farzan, Shahrar Tabari și Ziama (pentru că mi-au arătat relația dintre Beethoven și libertate); Lea King, care mi-a oferit prietenia ei, m-a sprijinit și mi-a împărțit dragostea pentru cărți, pe care mi le oferea cu generozitate; prietenii mei din copilărie, pe care i-am redescoperit – Farah Ebrahimi și Issa H. Rhode; și adevăratele voci ale conștiinței și prieteni la cataramă – Ladan Boroumand, Roya Boroumand și Abdi Nafisi.

Le voi rămâne mereu îndatorată studenților mei, care mi-au oferit o nouă perspectivă asupra vieții și literaturii, în special lui Azin, Yassi, Sanaz, Mitra, Mahshid, Manna, Ava, Mozghan, Nassrin și lui Nima. Aproape toate paginile acestei cărți reverberează de amintirile experienței mele de profesoară și, într-un fel, fiecare pagină le este dedicată.

De când am plecat din Iran, în 1997, Școala pentru Studii Internaționale Avansate Paul H. Nitze (SAIS) de la John Hopkins University a fost căminul meu academic și intelectual. Am beneficiat de deschiderea, setea de cunoaștere și libertatea intelectuală arătată atât de către foștii și actualii mei colegi, precum și de către personalul de acolo. Aș vrea să le mulțumesc pentru că mi-au oferit un mediu academic incitant și îndrăzneț, niciodată pretențios sau limitat din punct de vedere intelectual. Mulțumiri speciale lui Fouad Ajami și Departamentului pentru Orientul Mijlociu, personalului, colegilor de la Institutul de Politică Externă și directorului de acolo, dr. Tom Keaney.

Port o mare recunoștință Fundației Smith Richardson, care mi-a oferit oportunitatea de a lucra la această carte, cât și de a-mi urma proiectele la SAIS. Mulțumiri speciale lui Marin Strmecki și Samanthei Ravich pentru faptul că au crezut în drepturile indivizilor, indiferent din ce parte a lumii ar proveni, la viață, libertate și fericire. Pentru citatele din ayatollahul Khomeini și aspectele din viața acestuia îi sunt recunoscătoare lui Baqer Moin și lucrării sale: *Khomeini: Life of the Ayatollah* (I.B. Tauris, 1999).

Aș dori să mulțumesc personalului de la Random House pentru sprijinul, entuziasmul și profesionalismul de care au dat dovadă. Îi sunt recunoscătoare Veronicăi Windholtz pentru tehnoredactarea conștiincioasă și pentru ura nutrită față de tiranie, lui Robin Rolewicz, pe al cărui zâmbet și sprijin generos, care mergea dincolo de îndatorire, ajunsesem să contez. Până să lucrez cu Joy de Menil, mă întrebam de ce unii scriitori se bazau atât de mult pe editorii lor. Deși foarte tânără, Joy a hotărât că va deveni zâna cea bună a acestei cărți. Îi apreciez prietenia, care s-a infiripat de-a lungul redactării acestei cărți, intuiția și sugestiile pline de imaginație, editarea meticuloasă și, nu în ultimul rând, pasiunea și aprecierea nutrită pentru marile opere literare.

Și întotdeauna îi voi mulțumi inimitabilului, incorigibilului Mr R, oriunde s-ar afla în acest moment, născocind sau luând parte la vreo poveste.

Bibliografie recomandată

- Nuha al-Radi, *Bagdad Diaries*
Margaret Atwood, *Asasinul orb*
Jane Austen, *Emma, Mansfield Park și Mândrie și prejudecata*
Saul Bellow, *Iarna decanului și More Die of Heartbreak*
Emily Brontë, *La răscruce de vânturi*
Lewis Carroll, *Alice în Țara Minunilor*
Joseph Conrad, *Sub ochii Occidentului*
Henry Fielding, *Shamela și Tom Jones*
Gustave Flaubert, *Doamna Bovary*
Anne Frank, *Jurnalul Annei Frank*
Henry James, *Anbasadorii, Daisy Miller și Piața Washington*
Franz Kafka, *Colonia penitenciară și Procesul*
Katherine Kressman Taylor, *Address Unknown*
Herman Melville, *The Confidence Man*
Vladimir Nabokov, *Lolita, Invitație la eșafod și Prin*
Sarah Orne Jewett, *Țara brazilor înalți*
Iraj Pezeshkzad, *Unchiul meu Napoleon*
Diane Ravitch, *The Language Police*
Julie Salamon, *The Net of Dreams*
Marjane Satrapi, *Persepolis*
Seherzada, *O mie și una de nopți*
F. Scott Fitzgerald, *Marele Gatsby*
W.G. Sebald, *The Emigrants*
Carol Shields, *Memoria pietrelor*

AZAR NAFISI

Joseph Skvorecky, *Inginerul sufletelor omenesti*

Muriel Spark, *Loitering with Intent* și *The Prime of Miss Jean Brodie*

Italo Svevo, *Conștiința lui Zeno*

Peter Taylor, *A Summons to Memphis*

Mark Twain, *Aventurile lui Huckleberry Finn*

Anne Tyler, *Back When We Were Grownups* și *St. Maybe*

Mario Vargas Llosa, *Matusa Julia și condeierul*